

The background is a white page filled with a dense, chaotic pattern of thin, overlapping lines in various colors including red, blue, green, orange, and yellow. These lines form a complex web of geometric shapes and paths. In the center of the page, there is a white rectangular area with a dark red border. The text is centered within this white area.

**SOCIĀLAIS DARBS
DAUDZVEIDĪGĀ
SABIEDRĪBĀ**

SOCIĀLAIS DARBS DAUDZVEIDĪGĀ SABIEDRĪBĀ

Labklājības ministrija

PROJEKTU UN KVALITĀTES VADĪBA

Metodikas sociālajam darbam ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām izstrāde un sociālo darbinieku apmācība īstenota Eiropas Sociālā fonda (ESF) projekta Nr. 9.2.1.1/15/I/001 “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros. Izstrādi īstenoja SIA “Projektu un kvalitātes vadība” ekspertu grupa. Darba rezultātā radīta metodika sociālajam darbam ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām un nodrošināta sociālo darbinieku apmācība pēc metodikas izstrādes un aprobēšanas, lai:

- 1) nodrošinātu metodisko atbalstu sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem;
- 2) veicinātu viņu profesionalitāti un iecietību pret sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām;
- 3) sociālie darbinieki iesaistītos iestādes dažādības vadības procesu veidošanā.

Metodika ietver metodisko materiālu drukātā formā un elektroniski, kā arī klātienē un tiešsaistes mācību programmas. Metodikas izstrādes gaitā īstenots pilotprojekts metodiskā materiāla un klātienē mācību programmas aprobēšanai.

Labklājības ministrija pateicas SIA “Projektu un kvalitātes vadība” veidotajai ekspertu grupai – Evijai Eglītei, Sandrai Zalcmanei, Agitai Misānei, Daigai Zaķei, Edītei Krevicai, Gunai Garokalnai-Bihelai, Jurim Osim, kā arī konsultantei Austrai Smilgainei un literārajai redaktorei Lindai Jansonei – par radošu darbu un izaicinājumu pārvarēšanu metodikas tapšanas gaitā.

Tāpat Labklājības ministrija pateicas pašvaldību sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem par iesaisti pilotprojektā metodiskā materiāla aprobēšanai:

Andai Fabriciusai no Jelgavas novada pašvaldības, Anitai Štarkai un Inesei Laugalei no Tukuma novada pašvaldības, Antrai Indriksonei no Talsu novada pašvaldības, Austrai Smilgainei no Dienvidkurzemes novada pašvaldības, Evitai Kirilovai, Ievai Repšai un Martai Kalniņai no Madonas novada pašvaldības, Gundegai Tumpelai no Ķekavas novada pašvaldības, Ilzei Engerei no Valmieras novada pašvaldības, Lienai Ozolai no Rīgas valstspilsētas pašvaldības, Martai Rustamovai no Olaines novada pašvaldības, Solvitai Tālbergai no Ropažu novada pašvaldības, Marinai Čapei un Solvitai Plotkānei no Dobeles novada pašvaldības.

Sagatavots iespiešanai un iespiests SIA “Drukātava”,
“Rasmaņi”, Grēnes, Olaines novads, LV-2127
www.drukatava.lv

Šis ir autortiesībām aizsargāts darbs un Labklājības ministrijas īpašums, 2023.

Satura rādītājs

Prologs	7
Ievads	8
Saīsinājumi	12
Termini	13
1. Cilvēku dažādība un atšķirību konstruēšana – dažādību veidojošie aspekti	21
1.1. Dažādība, tās izpratnes un sociālās identitātes	23
1.2. Sociālo atstumtību un diskrimināciju raksturojošās pazīmes un veicinošie apstākļi .	28
1.2.1. Ieskats teorijā: sociālās atstumšanas modeļi un līmeņi	28
1.2.2. Diskriminācija, tās veidi un diskriminācijas aizliegums	30
1.2.3. Sociālo atstumtību un diskrimināciju raksturojošās pazīmes un to veicinošie apstākļi: situācija Latvijā	31
Izmantotās literatūras avoti.	34
2. Sociālā darba specifika darbā ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautajām personām	36
2.1. Teorētiskās nostādnes sociālajā darbā ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautajām personām	37
2.2. Pamatvērtības sociālajā darbā ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautajām personām.	43
2.2.1. Sociālā taisnīguma veicināšana	44
2.2.2. Dažādība un vienlīdzība	44
2.2.3. Diskriminācijas nepieļaušana	47
2.2.4. Kultūrkompetences attīstība	48
2.3. Metodiskie ieteikumi dažādības principu ieviešanai sociālā darba praksē	49
2.3.1. Vispārīgi ieteikumi sociālā darba praksei kopumā	50
2.3.2. Specifiski ieteikumi sociālā darba mikro līmeņa praksei	55
2.3.3. Specifiski ieteikumi sociālā darba mezo līmeņa praksei	60
2.3.4. Specifiski ieteikumi sociālā darba makro līmeņa praksei	62
2.3.5. Šķēršļi un kļūdas dažādības principu īstenošanā	63
Izmantotās literatūras avoti.	65
3. Personas ar Latvijai netradicionālu reliģisko piederību	67
3.1. Netradicionālās reliģiskās kopienas Latvijas reliģiskajā ainavā.	68
3.1.1. Kas ir tradicionālās un netradicionālās reliģiskās kopienas?	68
3.1.2. Ieskats reliģiskās dažādības veidošanās vēsturē Latvijā	70
3.2. Reliģiskās dzīves juridiskais regulējums Latvijā	77
3.3. Reliģiozitāte un reliģiskās prakses	78
3.4. Praktiski ieteikumi sadarbībai ar Latvijai netradicionālu reliģisko kopienu pārstāvjiem.	81
Izmantotās literatūras avoti.	83

4. Patvēruma meklētāji un bēgļi	84
4.1. Patvēruma meklētāju un bēgļu situācija pasaulē, Eiropā, Latvijā	85
4.2. Mērķa grupas raksturojums un Latvijā pieejamais atbalsts	89
4.2.1. Patvēruma meklētāja statusa iegūšana, tiesības un pienākumi	91
4.2.2. Latvijā pieejamais atbalsts pēc starptautiskās aizsardzības statusa saņemšanas	92
4.2.3. Īpaši mazaizsargātas personu grupas	93
4.3. Sociālā atbalsta sniegšana ar tulka starpniecību	96
Izmantotās literatūras avoti	99
5. Seksuālo minoritāšu pārstāvji	100
5.1. Seksuālo minoritāšu raksturojums	100
5.1.1. Seksuālo minoritāšu vispārīgais raksturojums	101
5.1.2. Diskriminācijas veidi	102
5.1.3. Diskriminācijas sekas	102
5.2. Nozīmīgi aspekti LGBT personu dzīves ciklā	103
5.2.1. Seksuālās identitātes daudzveidība un to veidojošie faktori	103
5.2.2. LGBT identitātes veidošanās	104
5.2.3. Seksuālās orientācijas/dzimuma identitātes atklāšana	106
5.2.4. Zaudējums un sāras	107
5.3. LGBT persona ģimenes sistēmā	108
5.3.1. Pārmaiņu procesi ģimenes sistēmā	108
5.3.2. Uz ģimeni vērsta sociālā darba prakse	109
5.3.3. LGBT pusaudži un jaunieši	111
5.3.4. Pieaugušā LGBT identitātes atklāšana heteroseksuālā ģimenē	113
5.3.5. LGBT pāris	114
5.3.6. LGBT vecāks	115
5.3.7. LGBT personas vecumdienās	116
5.4. Sociālā darba ar seksuālo minoritāšu pārstāvjiem specifika	117
5.4.1. Teorētiskās pieejas	117
5.4.2. Afirmatīvā pieeja un vadlīnijas sociālajam darbam	118
5.4.3. Sociālā darba mērķi	119
5.4.4. Pašizpratne un mikroagresija	119
5.4.5. Iekļaujošas komunikācijas prasmes	121
Izmantotās literatūras avoti	122
6. Etnisko minoritāšu pārstāvji – romi	124
6.1. Romu etnopsiholoģiskais raksturojums un dzīves situācija	124
6.2. Romu etniskās pašapziņas veidošanās	128
6.3. Romi Latvijā 21. gadsimta otrajā dekādē: situācija un problēmas	130
6.4. Faktori, kas ietekmē komunikāciju ar romiem	134
Izmantotās literatūras avoti	139
Noslēguma vietā	141
Epilogs	142

PROLOGS

Es i' limbažnieks. Bišk savādāk' mēs te Limbažos runā, bet saprast jau var. Man pašam šķiet, ka es i' diezgan tolerantš, pieņemošš, bet dažkārt sev pieķer – tās vis nav. Un te nu viens stāsts no man dzīv'. Diezgan svaigs diemžēl.

Es pasūtij' lauk' oliņš, lai atved man uz māj'. Drēgns, lietains pavasar' vakars. Pie durvīm klauvē puis's ar olu paplāt' rokās. Es atver', ieraug' – čigāns. Saprot' – viss slikt'! Man jāaizskrien uz virtuv' pēc naud's, bet no koridor' redzams viss māj' un som', kur stāv naud'. Atstāt puis' ārā lietū, kamēr es iet pēc naud's, vai aicināt iekšā. Atceros – čigāns tač, tātad loģisk', ka jāatstāj uz iel's. Domāts, darīts! Es iet pēc naud's un domā: “Eviņ, fui, tā nedrīkst, kas ar tev' notiek! Vai citā gadījumā ar tu atstāt' cilvēk' lietū aiz durvīm ar liel' ol' paplāt' rokā? Nē, protams! Bet kādēļ tagad to izdariņ?” Es nokaunas un saprot', ka stereotip' ņēmuš' virsrok'. Atver' viesmīlig' durv's, ieaicin' iekšā, paņem' ol's, samaksāj', atvainojos. Puis's pajautā, vai es nezin' kād' kaimiņ', kam interesēt' ol's. Protams, ka zin'. Es uzzvan' kaimiņam, sarunāj', ka arī viņam aizved ol's. Laipn' atvadāmies, aiztais durv's un – ārprāts, ko es izdariņ, viņš tač i' čigāns! Aizsūtij' čigān' pie kaimiņiem! Tic' vai ne, bet es lien' gar log' skatīties, vai tik tas čigāns nepēt' man' pagalm'. Švaki var saskatīt, tādēļ skrien' uz otro stāv', lai no turien's novērot' čigān'. Ko kaimiņ' tagad par man' teiks? Un tad es atkal attopas – Eviņ... kas ir tas? Ko tu dar'? Atkal nokaunos. Vis' atlikušo dien' es nevar' nomierināties par sav' neadekvāto uzvedīb'. Gribēt' atvainoties, bet es cer', ka puis's nepamaniņ' man' uzvedīb', varbūt pat i' pierad's.

Atbrauc vīrs mājās, es izstāst' šo gadījumū, uz ko viņš sak': “Tu ko, čigān' mājās ielaid'?!”

Limbažniec', sieviet', latviet' ar melniem matiem, kuru dēļ bērņibā man' sauc par čigāņiet'. Un man toreiz sājēj'...

Metodikas izstrādes vadītāja un galvenā redaktore Evija Eglīte

IEVADS

Lai gan Latvijā virkne likumu un politikas vadlīniju skar diskriminācijas aizliegumu, sabiedrībā joprojām pastāv diskriminācijas pēc dažādiem aspektiem pazīmes. Kopumā Latvijā, kā liecina aktuālākie pieejamie 2019. gada ES specializētā diskriminācijas Eirobarometra dati, kopš iepriekšējā specializētā diskriminācijas Eirobarometra pētījuma 2015. gadā mazāk iedzīvotāju sūdzas par diskriminācijas un sociālās atstumtības izplatību. Latvijā atstumtības uztverē dominē bioloģiskais vecums, romi, invaliditāte, alternatīva seksuālā orientācija. Latvijas iedzīvotāji nevēlas kontaktus darbā ar LGBT personām, musulmaņiem, romiem; privātās situācijās – ar LGBT personām, musulmaņiem, romiem, tumšādainiem cilvēkiem. Nepieciešama politiskā griba atzīt, ka Latvijā eksistē diskriminācija, transfobija un homofobija. Kā liecina iepriekš aprakstītie 2019. gada speciālā Eirobarometra dati, šādas attieksmes jāmaina, un progress šajā jomā jāmonitorē.¹

Nemot vērā situāciju, ir nepieciešams nodrošināt mērķtiecīgus un efektīvus diskriminācijas novēršanas un sociālās iekļaušanas pakalpojumus un atbalsta pasākumus sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personu grupām, kas palīdzētu tām paaugstināt vēlmi un iespēju socializēties, veicinātu esošo resursu apzināšanos un spēju izmantot savu potenciālu, tādējādi uzlabojot šo personu dzīves kvalitāti un sociālekonomisko iekļaušanos.

Sociālā darba misija ir uzlabot cilvēku labklājību un palīdzēt apmierināt visu cilvēku pamatvajadzības, īpašu uzmanību pievēršot tiem, kas ir sociāli neaizsargāti, apspiesti un diskriminēti. Sociālajam darbam ir ļoti nozīmīga loma nediskriminējošas sabiedrības radīšanā, un sociālajiem darbiniekiem jāizmanto savas profesionālās zināšanas, lai iekustinātu nozīmīgu sociālo pārmaiņu sākumu sabiedrības iecietības un dažādības jomā. Tādēļ Labklājības ministrijas īstenotā Eiropas Sociālā fonda projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” (Nr.9.2.1.1/15/I/001) ietvaros izstrādāta metodika sociālajam darbam ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām ar mērķi nodrošināt metodisko atbalstu sociālo dienestu sociālajiem darbiniekiem un veicināt viņu profesionalitāti un iecietību pret sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām (turpmāk – Metodika).

Metodikas izstrādei svarīgi bija noteikt tās mērķa grupas, darbā ar kurām sociālajiem darbiniekiem būtu nepieciešams metodiskais atbalsts. Nacionālā līmenī grupas, kuras uzskatāmas par sociālās atstumtības riskam pakļautām, nosaka Ministru kabineta 2018. gada 27. marta noteikumi Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”.² Šo noteikumu 2. punkts nosaka, ka sociālās atstumtības riskam ir pakļautas turpmāk nosauktās iedzīvotāju grupas.

1. Personas ar invaliditāti.
2. Personas ar garīga rakstura traucējumiem.
3. Personas, kurām noteikta atbilstība trūcīgas ģimenes (personas) statusam (atbilstoši Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumam – personas, kurām noteikta atbilstība trūcīgas mājsaimniecības statusam).
4. Bezdarbnieki, kuriem ir apgādājāmie, bezdarbnieki, kas vecāki par 54 gadiem, un ilgstošie bezdarbnieki.
5. Etniskā minoritāte romi.

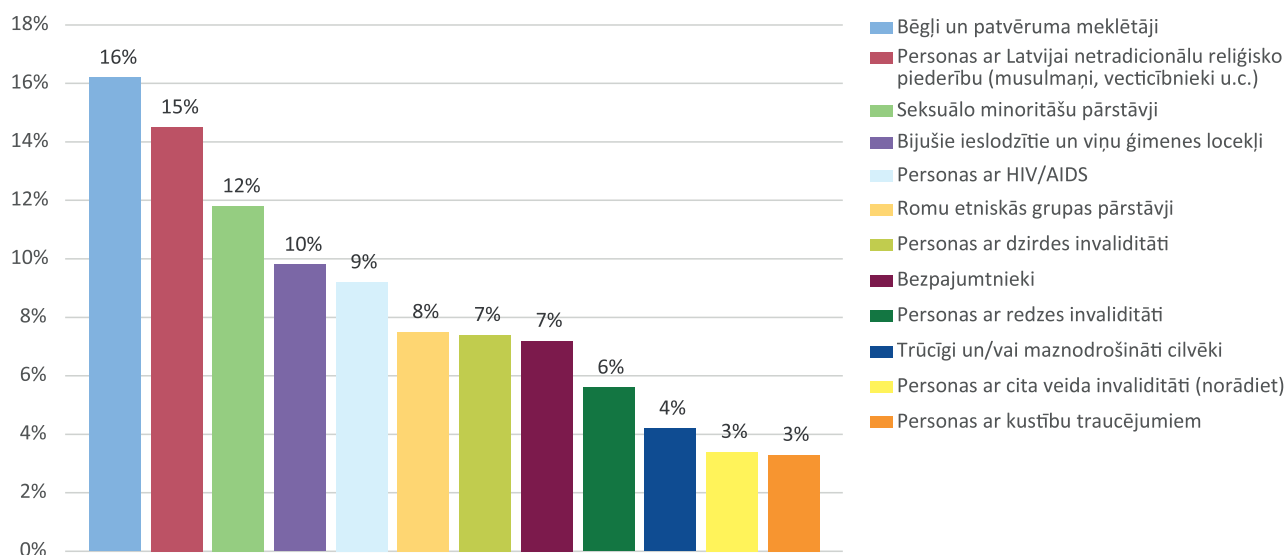
¹ 2019: Special Eurobarometer 493: Discrimination in the EU (including LGBTI). Vairāk informācijas: Leibnica Sociālo zinātņu institūts. Pieejams: <https://www.gesis.org/eurobarometer>

² MK noteikumi Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”. Stājas spēkā 01.04.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/298035>

6. Ieslodzītie vai personas, kuras atbrīvotas no ieslodzījuma vietas.
7. Personas ar alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības problēmām.
8. Personas, kuru dzīvesvieta ir deklarēta naktspatversmē.
9. Cilvēktirdzniecības upuri.
10. Personas, kurām Latvijas Republikā ir piešķirts bēgļa, alternatīvais vai bezvalstnieka statuss.
11. Bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni vecumā no 15 gadiem, kā arī šai grupai atbilstošas pilngadīgas personas līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai.
12. Vecāki vai aizbildnis, kas aprūpē bērnu ar invaliditāti.
13. Personas, kas aprūpē bērnu pēc pilngadības sasniegšanas, mazbērnu, brāli, pusbrāli, māsu, pusbērnus, vecāku, vecvecāku vai laulāto, ja aprūpējamais ir persona, kurai noteikta I invaliditātes grupa, vai persona ar garīga rakstura traucējumiem, kurai noteikta II invaliditātes grupa.³

Ņemot vērā metodiskā materiāla apjoma ierobežojumus un paralēlas iniciatīvas – jau izstrādātās metodikas sociālajam darbam ar konkrētām mērķa grupām,⁴ tika veikts pētījums, aptaujājot pašvaldību sociālo dienestu darbiniekus ar mērķi noteikt tās klientu mērķa grupas, ar kurām strādājot, sociālie darbinieki jūtas visnesagatavotākie, kā arī izzināt sociālo darbinieku viedokli par iedzīvotāju un klientu grupu izmaiņu dinamiku (skatīt 1. attēlu). Aptauja tika veikta no 2021. gada 3. septembra līdz 2021. gada 10. septembrim, ievietojot aptaujas anketu interneta vietnē www.visidati.lv un aptaujas saiti nosūtot visiem Latvijas sociālajiem dienestiem ar lūgumu piedalīties aptaujā, tādējādi piedaloties arī metodikas izstrādē. Kopumā anketu aizpildīja 172 respondenti, kuru atbildes apkopotā veidā ir atspoguļotas zemāk.

1. attēls. Mērķa grupas, ar kurām strādājot, sociālā dienesta speciālistiem trūkst zināšanu un prasmju

Ņemot vērā aptaujas rezultātus un sociālo darbinieku mācību vajadzības, tika apzinātas pieejamās un turpmāk izstrādājamās metodikas. Ģimenes un audžuģimenes atbalsta biedrība “DOMUS” apvienībā ar Latvijas Universitāti izstrādājusi rokasgrāmatu un semināra programmu sociālajam darbam ar personām ieslodzījumā un pēc ieslodzījuma, kura pieejama elektroniski Ieslodzījuma vietu pārvaldes mājas lapā.⁵

³ Turpat, 2. punkts.

⁴ Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0>

⁵ Pieejams: <https://www.ievp.gov.lv/lv/media/5397/download?attacESF&fbclid=IwAR2bqBZWLnM5BcVTZ06jB2X92T7lj8SPMTAXHfAERhcsOq0zWdOxU7KEPII>

Savukārt Labklājības ministrijas īstenotā projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros jau ir izstrādātas vairākas metodikas sociālajam darbam ar noteiktām mērķa grupām, piemēram, atkarīgām un līdzatkarīgām personām, vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām, kā arī pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem, taču cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem vajadzētu veltīt atsevišķu metodiku. Konsultējoties ar Labklājības ministrijas īstenotā projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ekspertiem, tika pieņemts lēmums Metodikā iekļaut šādas mērķa grupas:

1. personas ar Latvijai netradicionālu reliģisko piederību;
2. bēgļi un patvēruma meklētāji;
3. seksuālo minoritāšu pārstāvji;
4. etnisko minoritāšu pārstāvji – romi.

Metodikas mērķauditorija: primāri – pašvaldību sociālajos dienestos praktizējoši sociālie darbinieki, sekundāri – jebkurš sociālais darbinieks un palīdzošās profesijas pārstāvis.

Metodiku izstrādāja saliedēta, kompetenta, vienam otru papildinoša SIA “Projektu un kvalitātes vadība” ekspertu grupa:

- ▶ vadītāja – Evija Eglīte;
- ▶ ekspertu grupas vadītāja – Sandra Zalcmane;
- ▶ eksperte – Agita Misāne;
- ▶ eksperte – Daiga Zaķe;
- ▶ eksperte – Edīte Krevica;
- ▶ eksperte – Guna Garokalna-Bihela;
- ▶ eksperts – Juris Osis.

Pateicamies sociālo dienestu sociālo darbinieku aktīvai iesaistei pilotprojektā metodiskā materiāla aprobēšanai praksē:

Andai Fabriciusai no Jelgavas novada pašvaldības, Anitai Štarkai un Inesei Laugalei no Tukuma novada pašvaldības, Antrai Indriksonai no Talsu novada pašvaldības, Austrai Smilgainei no Dienvidkurzemes novada pašvaldības, Evitai Kirilovai, Ievai Repšai un Martai Kalniņai no Madonas novada pašvaldības, Gundegai Tumpelai no Ķekavas novada pašvaldības, Ilzei Engerei no Valmieras novada pašvaldības, Lienai Ozolai no Rīgas valstspilsētas pašvaldības, Martai Rustamovai no Olaines novada pašvaldības, Solvitai Tālbergai no Ropažu novada pašvaldības, Marinai Čapei un Solvitai Plotkānei no Dobeles novada pašvaldības.

Metodiskā materiāla izstrāde nebūtu iespējama bez Labklājības ministrijas projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” vadītājas Maijas Mucenieces un vecākās ekspertes Liesmas Oses aktīvas iesaistes.

Ekspertu domu lidojumu saturiski sakārtoja konsultante Austrā Smilgaine, savukārt teksta labskanīgumu – literārā redaktore Linda Jansone.

Metodiskais materiāls sastāv no **sešām nodaļām**.

Pirmajā nodaļā ir raksturota cilvēku dažādība un atšķirību konstruēšana, atklājot sociālo atstumtību un diskrimināciju raksturojošās pazīmes un veicinošos faktoros, kā arī sociālās atstumšanas modeļus.

Otrajā nodaļā ir atspoguļota sociālā darba specifika darbā ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām grupām, ir piedāvāti vispārīgi ieteikumi sociālā darba praksei kopumā un specifiski ieteikumi mikro, mezo un makro līmeņa praksei.

Trešajā nodaļā ir apkopots reliģijpratības minimums, īpaši akcentējot darbu ar reliģiskajām minoritātēm, kuru piederīgie var tikt pakļauti diskriminācijas un agresīvas attieksmes riskam.

Ceturtajā nodaļā ir aprakstīti iemesli, kas veicina bēgļu plūsmu pasaulē, īpašu uzmanību pievēršot mazaizsargāto personu grupu raksturojumam un specifiska atbalsta nepieciešamībai, kā arī sniegti praktiski ieteikumi, kā ar šo mērķa grupu strādāt praksē, tai skaitā, piesaistot tulku.

Piektajā nodaļā sniegts konspektīvs ieskats zināšanās un prasmēs, kas nepieciešamas, strādājot ar seksuālo minoritāšu mērķa grupu, lai veidotu dažādību pieņemošu un cieņpilnu sociālā darba praksi. Zināšanu nostiprināšanai analizēti gadījumu piemēri un piedāvāti praktiski ieteikumi kultūrkompetentai sociālā darba praksei.

Sestajā nodaļā piedāvāts ieskats svarīgākajos romu vēstures un dzīves situācijas aspektos, skaidrota romu etniskās identitātes un etniskās pašapziņas būtība, sniegts izpratni veicinošs skaidrojums faktoriem, kas ietekmē sociālo darbu un komunikāciju ar romiem.

Lai palīdzētu lasītājam orientēties metodiskā materiāla dažādajās tēmās un tās apgūt padziļināti, literatūras saraksts ievietots katras nodaļas beigās.

Metodiskajam materiālam ir pieci pielikumi, kuri ievietoti atsevišķā izdevumā, tādējādi dodot iespēju tos nepieciešamības gadījumā aktualizēt un papildināt.

Paralēli metodiskajā materiālā sniegtajai informācijai par sešām dažādām tēmām un atšķirīgām mērķa grupām autoru kolektīvs iesaka piedalīties klātienē mācībās, kas papildinās profesionālās kompetences, tās aktivizējot ar praktiskiem uzdevumiem klātienē.

Lai nostiprinātu iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju, metodiskajā materiālā piedāvāti video, audio un citi materiāli, izmantojot gan konkrētu interneta saiti, gan atbilstošu QR kodu.

QR kods (*Quick Response Code*)⁶ jeb kvadrātkods⁷ vizuāli ir veidots no gaiša kvadrātveida laukuma, kurā izvietoti vairāki mazi melni kvadrāti. QR koda priekšrocība ir iespēja ātri iegūt informāciju, vienkārši noskenējot kodu. Lai nolasītu QR koda informāciju, nepieciešams viedtālrunis vai planšetdators ar fotokameru un attiecīgu lietotni jeb tā saukto aplikāciju, ko lejuplādē papildus caur aplikāciju veikaliem. QR kodu ir iespējams izmantot brīvi un bez maksas.

⁶ LV portāls. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/255248-kas-ir-qr-kods-2013> (skatīts 27.12.2022.)

⁷ LZA Terminoloģijas komisija. Lēmums Nr. 99. Pieņemts 13.12.2016. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/op/2017/20.5> (skatīts 27.12.2022.)

SAĪSINĀJUMI

ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
EK	Eiropas Komisija
EP	Eiropas Padome
ES	Eiropas Savienība
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija
KM	Kultūras ministrija
LGBT	Lesbietes, geji, biseksuāļi, transpersonas
LGBTQ	Lesbietes, geji, biseksuāļi, transpersonas, kvīri
LM	Labklājības ministrija
LR	Latvijas Republika
MK	Ministru kabinets
NVA	Nodarbinātības valsts aģentūra
NVO	Nevalstiskā organizācija
PMLP	Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
SIF	Sabiedrības integrācijas fonds
TM	Tieslietu ministrija
UNHCR	ANO Bēgļu aģentūra
VM	Veselības ministrija
VSAA	Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra

TERMINI

Aizspriedumi (<i>prejudice</i>)	Aizspriedumi ir nepamatots, visbiežāk negatīvs, bieži vien novecojis uzskats un attieksme. Tie var kļūt par šķērslī saprātīgam, pareizam spriedumam un rīcībai un var nostiprināties diskriminējošos paradumos un likumos, kas ierobežo kādu sabiedrības grupu. ⁸
Bēglis (<i>refugee</i>)	Persona, kurai Patvēruma likuma ⁹ noteiktajā kārtībā un saskaņā ar 1951. gada Ženēvas konvenciju ir piešķirts bēgļa statuss. Bēgļa statusu var piešķirt, ja persona pamatoti baidās no vajāšanas savas pilsonības valstī vai iepriekšējās mītnes zemē (ja persona ir bezvalstnieks) rases, reliģijas, tautības, sociālās piederības, politiskās pārliecības dēļ. ¹⁰
Biseksualitāte (<i>bisexuality</i>)	Cilvēks, kurš identificējas kā biseksuāls, var veidot seksuālas un emocionālas attiecības gan ar vīriešiem, gan ar sievietēm, lai gan ne vienmēr vienā un tajā pašā laikā. Šis termins var attiekties uz sociālpolitisko identitāti vai seksuālu uzvedību, vai abiem. Lai gan biseksualitāte ir identificēta kā seksuālā orientācija, dažkārt tā ir pārejoša, līdz cilvēks noskaidro savu lesbietes vai geja identitāti. Daži cilvēki pirms identificēšanās kā geji vai lesbietes pozicionējas kā biseksuāļi, jo biseksualitāte var būt starpnieka pozīcija starp homoseksuāļiem un heteroseksuāļiem tradicionālajā kultūras sistēmā. ¹¹
Dažādība (<i>diversity</i>)	Par dažādību sauc jebkuru būtisku atšķirību, kas atšķir vienu individu no cita. ¹² Tā attiecas uz atšķirībām, kuras indivīdi var izvēlēties atklāt vai neatklāt, kas norāda uz dažādības daudzveidīgo raksturu. Tai ir divas dimensijas – redzamā un neredzamā. Redzamā dimensija ir, piemēram, rase, etniskā piederība, vecums, dzimums, savukārt neredzamā dimensija ietver domāšanas stilu, sociāli ekonomisko līmeni, izglītību, vērtības, pārliecību u.tml. Sabiedrības integrācijas jeb iekļaušanas aktivitātes pārsvarā ir vērstas uz redzamajām atšķirībām, un tas ir lielisks sākums tām aktivitātēm, kuras var tikt veiktas, lai adresētu arī neredzamo dažādības dimensiju.
Diakonija (<i>diakonia</i>)	Kristietībā lietots jēdziens, kas nozīmē rūpes par līdzcilvēkiem un kalpošanu. Diakonija tiek īstenota dažādos veidos: 1) kā draudzes locekļu savstarpējais atbalsts; 2) kā organizēta palīdzība un atbalsts grūtībās nonākušajiem, piemēram, diakonijas centri, kur sniedz atbalstu bērniem, senioru un slimnieku aprūpi, palīdzību trūcīgajiem, organizē kalpošanu kopienā, tostarp mazaizsargātām un marginalizētām grupām. ¹³

⁸ Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 21. lpp. Iespiešanā.

⁹ Patvēruma likums. Stājas spēkā 19.01.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/278986-patveruma-likums>

¹⁰ Konvencija par bēgļa statusu. Stājas spēkā: 29.10.1997. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/338>

¹¹ Mallon, G. P. (Ed.) *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People*. 3rd edition. – Routledge, 2018. P. 240.

¹² Kreitz, PA. Best practices for managing organizational diversity. *The Journal of Academic Librarianship*. 2008. 34: p. 101–120.

¹³ Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 85. lpp. Iespiešanā.

Dzimuma identitāte (gender identity)	Psiholoģiskā izjūta par sevi kā par vīrieti vai sievieti, veidojot sarežģītu mijiedarbību starp bioloģisko dzimumu, iekšējo, psiholoģisko izjūtu par sevi kā par vīrieti vai sievieti, vai citu dzimuma identitātes variantu, kā arī uzvedību jeb dzimuma ekspresiju, kas kopā veido individuālu autentisku izjūtu par savu dzimumu. ¹⁴ Pastāv daudzveidīgas dzimuma identitātes formas un izpausmes, kas neiekļaujas tradicionālā izpratnē par dzimumu un tā binaritāti. ¹⁵ Dzimuma identitāte raksturo to, cik vīrišķīgi, sievišķīgi, abējādi, neitrāli, citādi un/vai bez dzimuma jūtas cilvēks.
Dzimums (gender)	Sociālā kultūrā veidots konstrukts, kas apzīmē personas subjektīvo un sociālo statusu kā sievietei vai vīrietim. Jēdzienu “dzimums” ievieša, lai precīzāk apzīmētu attiecības starp bioloģisko un sociālo ietekmi uz personas vīrieša vai sievietes identitāti. ¹⁶
Diskriminācija (discrimination)	<p>Ja pret personām, kas atrodas līdzīgā situācijā, izturas atšķirīgi (parasti – mazāk labvēlīgi) bez objektīva un saprātīga pamata, un vienīgais iemesls atšķirīgai attieksmei ir personas piederība kādai konkrētai grupai, tad šādu situāciju sauc par diskrimināciju. Visizplatītākie diskriminācijas pamati ir rase, ādas krāsa, tautība, reliģija, invaliditāte, vecums, dzimums, seksuālā orientācija. Šis uzskaitījums nav izsmelošs, un var būt arī citi pamati.¹⁷</p> <p>Tiešā diskriminācija. Tieša diskriminācija notiek, ja pret personu izturas mazāk labvēlīgi salīdzinājumā ar to, kā izturas pret citiem līdzīgā situācijā vai arī varētu tā izturēties, un iemesls tam ir kāda īpaša iezīme, kas klasificēta kā diskriminācijas aizlieguma pamats.</p> <p>Netiešā diskriminācija. Netieša diskriminācija rodas, ja acīmredzami neitrāls noteikums vai kārtība nelabvēlīgi ietekmē personu vai grupu, kurai ir vienas un tās pašas iezīmes. Ir jāpierāda, ka, pieņemot lēmumu, minētā grupa ir neizdevīgākā stāvoklī salīdzinājumā ar grupu, ar kuru šajā situācijā salīdzina.</p> <p>Daudzējāda (multipla) un starpsektorāla diskriminācija. Vēršoties pret diskrimināciju no viena kritērija viedokļa, pietiekami netiek risinātas citas no šī kritērija atšķirīgas nevienlīdzīgas attieksmes izpausmes.</p> <p><i>Daudzējāda diskriminācija</i> ir diskriminācija, kas notiek, pamatojoties uz vairākiem atsevišķi piemērotiem kritērijiem.</p> <p><i>Starpsektorāla diskriminācija</i> ir situācija, kurā vairāki kritēriji darbojas un mijiedarbojas vienlaikus tā, ka tie ir saistīti, un rada īpašus diskriminācijas veidus. Cilvēki, atrodoties atšķirīgos apstākļos, bieži saskaras ar daudzējādu diskrimināciju, jo katram ir savs vecums, dzimums, etniskā izcelsme, seksuālā orientācija, uzskatu sistēma vai reliģija; katram ir noteikts veselības stāvoklis vai var iestāties invaliditāte.¹⁸</p>
Empātija (empathy)	Cilvēka spēja emocionāli atsaukties uz cita cilvēka pārdzīvojumiem. Cilvēka spēja sajūst vai iedomāties citas personas emocionālo pieredzi. ¹⁹

¹⁴ Healey, J. *Sexual Orientation and Gender Identity*. Issues in Society, Vol. 378. – Sidney: The Spinney Press, 2014.

¹⁵ Sue, D.W., Rasheed, M.N., Rasheed, J.M. *Multicultural social work Practice. A Competency-Based Approach to Diversity and Social Justice*. – New Jersey: John Wiley&Sons, 2016. Inc.157.

¹⁶ Appleby, G.A., Colon, E., Hamilton, J. *Diversity, Oppression and Social Functioning. Person-in-Environment Assesment and Intervention*. – Allyn and Bacon, 2001. P. 157.

¹⁷ Datubāze par diskriminācijas jautājumiem. Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2021. Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/database/> (skatīts 01.09.2022.)

¹⁸ European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe (FRA). *Handbook on European non-discrimination law*, 2018 edition. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.

¹⁹ Mcdonald, Nicole M., Messinger, Daniel S. *The Development of Empathy: How, When, and Why*. – University of Miami, 2011.

Gejs (<i>gay</i>)	Termins attiecas uz seksuālo pievilcību – gan fizisku, gan emocionālu, kas galvenokārt ir vērsta uz sava dzimuma cilvēkiem. Terminu “gejs” var izmantot, lai apzīmētu tikai vīriešu dzimuma homoseksuāļus, kā arī plašākā kontekstā dažreiz attiecībā uz biseksuāliem cilvēkiem. ²⁰
Heteroseksualitāte (<i>heterosexuality</i>)	Termins attiecas uz seksuālo pievilcību – gan fizisku, gan emocionālu, kas galvenokārt ir vērsta uz pretējā dzimuma cilvēkiem. ²¹
Homoseksualitāte (<i>homosexuality</i>)	Termins attiecas uz seksuālo pievilcību – gan fizisku, gan emocionālu, kas galvenokārt ir vērsta uz sava dzimuma cilvēkiem. Vārds “homoseksuālis” burtiski tiek tulkots kā ‘viena dzimuma.’ ²²
Homoseksuāls (<i>homosexual</i>)	Burtiskā tulkojumā – ‘viena dzimuma’. Vārda “homoseksuāls” lietošana, aprakstot indivīdus un viendzimuma pārstāvju attiecības, var būt neprecīza un tiek uzskatīta par pazemojošu, liekot uzsvaru uz seksu. Priekšroka tiek dota apzīmējumiem “gejs” un “lesbiete”, kas uzsver kultūras un sociālās dimensijas vairāk nekā seksu. Tādējādi ieteicams izvairīties no terminiem “homoseksuālisms” un “homoseksualitāte”, jo īpaši personu raksturošana kā homoseksuāla var būt aizvainojoša. ²³
Identitāte (<i>identity</i>)	Identitāte ir indivīda piederības kādai sociālai vai kultūras grupai apzināšanās, kas ļauj atrast savu vietu kultūrsociālā vidē un orientēties apkārtējā pasaulē. Katrs indivīds savas dzīves laikā ir piederīgs pie vairākām sociālām un kultūras grupām, tāpēc, runājot par personas identitāti, ir pieņemts runāt par tās daudzām identitātēm: politisko, sociālo, etnisko, reliģisko, profesionālo. Identitātes galvenie rādītāji ir pašuztvere (kas un kāds es esmu), piederība (kur es esmu un ar ko es esmu), pašizpaušme (ko es daru, kā un kāpēc es tā rīkojos).
Kultūrkompetence	Savstarpēji saistītu un papildinošu attieksmju, uzvedības stratēģiju un ieradumu sistēmisks kopums, kas dod iespējas efektīvi strādāt starpkultūru saskarsmes situācijās, un kuru savā darbībā īsteno iestāde vai profesionāli noteiktā vidē. ²⁴
Kvīrs (<i>queer</i>)	Apvienojošs termins visām personām, kas nav heteroseksuālas, t.i., geji, lesbietes, biseksuāļi un transpersonas. ²⁵
Lesbiete (<i>lesbian</i>)	Lesbiete ir sievietē, kuras homoseksuālā orientācija ir pašnoteikta, un tā attiecas uz sievietu homoseksuālu orientāciju. Vārds “lesbiete” sākotnēji apzīmēja iedzīvotāju no Grieķijas salas Lesba (<i>Lesbos</i>). Pašreizējā nozīme tam radās saistībā ar sengrieķu dzejnieci Sapfo, kura dzīvoja Lesbas salā, un kuras dzejoļi attiecās uz mīlestību starp sievietēm. Šī asociācija ar Sapfo noveda pie termina “sapfisms”, un tas tiek lietots kā vēl viens lesbiešu apzīmējums. ²⁶

²⁰ Mallon, G. P. (Ed.) *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People*. 3rd edition. – Routledge, 2018. P. 239.

²¹ Turpat, p. 238.

²² Turpat, p. 239.

²³ Turpat, p. 239.

²⁴ Izglītības attīstības centrs. Pieejams: http://web.iac.edu.lv/starpkulturu_dialogs/augusts.htm

²⁵ Teachers guide to inclusive education. 2015. IGLYO. Pieejams: <https://www.iglyo.com/> (skatīts 10.07.2022.)

²⁶ Mallon, G. P. (Ed.) *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People*. 3rd edition. – Routledge, 2018. P. 240.

<p>Multikulturāla sabiedrība (<i>multicultural society</i>)</p>	<p>Sabiedrība, kas migrācijas vai citu vēsturisku un/vai ģeogrāfisku notikumu rezultātā ir izveidojusies etniskā, lingvistiskā, reliģiskā ziņā izteikti heterogēna, plurālistiska. Mūsdienu izpratnē multikulturāla sabiedrība ietver arī uzskatu, attieksmju, vērtību, pārliecību dažādību. Multikulturāla sabiedrība tāpat kā multikulturālisms bieži vien ir ļoti politizēti termini, kurus to atbalstītāji vai pretinieki nereti lieto emocionāli pārspīlēti gan negatīvā, gan pozitīvā veidā. Multikulturālā sabiedrībā ir svarīgi tādi sociālā darba principi kā dažādības pieņemšana un nenosodoša attieksme.²⁷</p>
<p>Naida runa (<i>hate speech</i>)</p>	<p>Naida runa ir jebkāda veida aicinājums ienīst personu vai personu grupu un vērst pret to vardarbību konkrētu attiecīgajām personām piemītošu īpašību – tādu kā rase, etniskā izcelsme, dzimums, vecums, seksuālā orientācija, ticība vai veselības stāvoklis – dēļ, kā arī šāda naida un vardarbības izplatīšana vai attaisnošana.²⁸</p>
<p>Neatbilstīgs migrants (<i>irregular migrant</i>)</p>	<p>Dažādu iestāžu komunikācijā un plašsaziņas līdzekļos bieži sastopams apzīmējums “nelegāls migrants”. Starptautiskās organizācijas jau vairāk nekā desmit gadus aicina izmantot terminu “neatbilstīgs migrants”, to pamatojot ar diviem argumentiem. Pirmkārt, ar vārdu ‘nelegāls’ tiek saistīta krimināla nozieguma izdarīšana, taču nelikumīga robežšķērsošana vai uzturēšanās valstī bez likumīga pamata citās ES valstīs ir administratīvs, nevis krimināls pārkāpums, savukārt Latvijā patvēruma pieprasīšanas gadījumā persona netiek krimināli sodīta. Otrkārt, no juridiskās un ētiskās perspektīvas kā nelegālu var apzīmēt procesu vai rīcību, bet ne personu. Neviens persona nav nelegāla. Papildu informācija atrodamā Eiropas Komisijas vietnē.²⁹</p>
<p>Nepilngadīga persona bez pavadības (<i>unaccompanied minor</i>)</p>	<p>Nepilngadīgais, kas ieradies ES dalībvalsts teritorijā bez tādu pieaugušo pavadības, kuri ir par viņu atbildīgi saskaņā ar attiecīgās dalībvalsts tiesību aktiem vai praksi, kamēr šāda persona nav par viņu uzņēmusies aizgādību; tas ietver nepilngadīgo, kas ir palicis bez pavadības pēc ierašanās dalībvalstī.³⁰</p>
<p>Patvēruma meklētājs (<i>asylum seeker</i>)</p>	<p>Trešās valsts valstspiederīgais vai bezvalstnieks, kas šajā likumā noteiktajā kārtībā ir izteicis vēlmi iegūt bēgļa vai alternatīvo statusu robežšķērsošanas vietā pirms ieceļošanas Latvijas Republikā vai jau atrodoties Latvijas Republikas teritorijā, līdz brīdim, kad noslēdzies administratīvais process par viņa iesniegumu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu.³¹</p>

²⁷ Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 276. lpp. Iespējamā.

²⁸ Pieejams: <https://www.cilvektiesibugids.lv/lv/temas/naida-noziegumi-un-naida-runa/naida-runa/kas-ir-naida-runa> (skatīts 01.09.2022.)

²⁹ Eiropas Komisija. Pieejams: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/irregular-migrant_en

³⁰ Eiropas Migrācijas tīkls. Eiropas Migrācijas Tīkla Patvēruma un migrācijas vārdnīca. Pieejams: https://www.emn.lv/wp-content/uploads/2021/08/emn_glossary_info.pdf (skatīts 10.10.2022.)

³¹ Patvēruma likums. Stājas spēkā 19.01.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/278986-patveruma-likums>.

Persona, kurai ir tiesības uz alternatīvo statusu (<i>person eligible for subsidiary protection</i>)	Persona, kuru nevar atzīt par bēgli atbilstoši 1951. gada Ženēvas konvencijai, bet saskaņā ar starptautiskajiem līgumiem un ES likumdošanu tai nepieciešama aizsardzība, ja pilsonības valstī personai draud nāves vai miesas sods, spīdzināšana, necilvēcīga un pazemojoša izturēšanās vai sodīšana; arī, ja personai ir smagi un individuāli draudi dzīvībai un veselībai plašas vardarbības vai bruņotu konfliktu dēļ. ³²
Pirmā patvēruma valsts (<i>First country of asylum</i>)	Valsts, kura patvēruma meklētāju uzņems atpakaļ, kurā viņš ir atzīts par bēgli un var joprojām gūt labumu no šādas aizsardzības, vai bauda citādu pietiekamu aizsardzību, un kurā tostarp tiek ievērots aizliegums patvēruma meklētāju izraidīt uz tādu valsti, kur viņa dzīvība un brīvība ir apdraudēta viņa rases, reliģijas, tautības, piederības pie noteiktas sociālās grupas vai viņa politisko uzskatu dēļ. ³³
Seksuālā fluiditāte (<i>sexual fluidity</i>)	Termins “seksuālā fluiditāte vai plūstamība” definē kādas seksuālās orientācijas noteiktības trūkumu. Cilvēki, kuriem ir augsta seksuālā fluiditāte, īsti neiederas tādās kategorijās kā “biseksuālis”, “heteroseksuāls”, “gejs” vai “lesbiete”. Viņu orientācija ir mainīga un bieži mainās. ³⁴
Seksuālā orientācija (<i>sexual orientation</i>)	Vispārpieņemts termins, kas apzīmē personas seksuālās pievilcības virzienu, emocionālo vai fizisko pievilcību un tās izpausmes. Seksuālās orientācijas piemēri ir heteroseksualitāte, homoseksualitāte un biseksualitāte. Savā ziņā seksuālā orientācija ir salīdzinoši jauna sociāla konstrukcija, un vairumā gadījumu to nosaka nepārtraukti mijiedarbīgas sociokultūras ietekmes un bioloģiskās ietekmes kombināciju tendences ³⁵
Seksualitāte (<i>sexuality</i>)	Cilvēka būtības centrālais aspekts visas dzīves garumā, tā ietver dzimumu, dzimuma identitāti un lomas, seksuālo orientāciju, erotiku, patiku, intimitāti un reprodukciju. Seksualitāti ietekmē bioloģisko, psiholoģisko, sociālo, ekonomisko, politisko, ētisko, juridisko, vēsturisko, reliģisko un garīgo faktoru mijiedarbība. ³⁶
Seksuālā identitāte (<i>sexual identity</i>)	Vairāku faktoru veidots individuāls, interpersonāls kultūras fenomens, kas rodas daudzveidīgu bioloģisko iezīmju pastāvēšanas, personiskās vēstures un kultūras ietekmes kopsakarībā. Seksuālā identitāte sastāv no četriem komponentiem: bioloģiskais dzimums (fiziskais dzimums piedzimstot); dzimuma identitāte (psiholoģiskā izjūta par sevi kā par vīrieti vai sievieti, vai citu dzimuma identitātes izjūtu) ³⁷ ; seksuālā orientācija (emocionālā, romantiskā, seksuālā pievilcība pret kādu noteikta dzimuma individu) ³⁸ ; sociālā dzimuma loma (paplašinātā loma, kas atbilst konkrētā sabiedrībā pastāvošiem uzskatiem par sievišķīgu un vīrišķīgu uzvedības modeli). ³⁹

³² Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/jaunums/ar-ko-atskiras-latvija-pieskirtais-begla-un-alternativais-statuss> (skatīts 20.10.2022.)

³³ Patvēruma likums. Stājas spēkā 19.01.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/278986-patveruma-likums>.

³⁴ Mallon, G. P. (Ed.) *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People*. 3rd edition. – Routledge, 2018. P. 240.

³⁵ Turpat, p. 238.

³⁶ World Health Organization. Pieejams: https://www.who.int/health-topics/sexual-health#tab=tab_2, (skatīts 11.03.2022.)

³⁷ Healey, J. *Sexual Orientation and Gender Identity*. Issues in Society, Vol. 378. – Sidney: The Spinney Press, 2014.

³⁸ Eiropas Dzimumu līdztiesības institūts. Pieejams: <https://eige.europa.eu/lv/taxonomy/term/1378>. (skatīts 10.03.2022.)

³⁹ World Health Organization. Pieejams: https://www.who.int/health-topics/sexual-health#tab=tab_2 (skatīts 11.03.2022.)

Sociālā atstumtība <i>(social exclusion)</i>	<p>Komplekss, daudzdimensionāls process, kura izpausme ir indivīdu, mājsaimniecību vai grupu pilnīga vai daļēja marginalizācija, nespēja iekļauties sabiedrībā, piedalīties tās ekonomiskajā, sociālajā, kultūras un politiskajā dzīvē⁴⁰ nabadzības, nepietiekamas izglītības, bezdarba, diskriminācijas vai citu apstākļu dēļ. Sociāli atstumts cilvēks nespēj piekļūt pakalpojumiem un precēm, nespēj īstenot savas tiesības un izmantot iespējas, jo pastāv šķēršļi, kas to liedz, piemēram, vides nepieejamība, sabiedrības aizspriedumi, emocionālā un fiziskā vardarbība u.c.⁴¹</p>
Sociālā iekļaušanās <i>(social inclusion)</i>	<p>Sociālā iekļaušanās ir process, kura mērķis – nodrošināt, lai nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautās personas izmantotu iespējas, pakalpojumus un resursus, kas nepieciešami pilnvērtīgai līdzdalībai sabiedrības ekonomiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē, uzlabotu dzīves līmeni un labklājību, kā arī piedalītos lēmumu pieņemšanā. Dažkārt jēdzienu lieto kā sinonīmu jēdzieniem “sociālā integrācija” un “sociālā kohēzija”. Turklāt latviešu valodā iespējams izšķirt “iekļaušanu”, kas ir pasākumu kopums, lai cilvēkiem, kuri atrodas neizdevīgā sociālā situācijā, uzlabotu līdzdalību sabiedrībā, un “iekļaušanos”, akcentējot pašu atstumto cilvēku aktīvu līdzdarbību.⁴²</p>
Sociālais darbs <i>(social work)</i>	<p>Praksē balstīta profesija un akadēmiska disciplīna, kas veicina sociālās pārmaiņas un attīstību, sociālo saliedētību un iespēju radīšanu patstāvīgai funkcionēšanai sabiedrībā. Sociālā darba centrā ir sociālā taisnīguma principi, cilvēktiesību ievērošana, kolektīvā atbildība un cieņa pret dažādību. Balstoties uz sociālā darba teorijām, sociālajām un humanitārajām zinātnēm, kā arī sabiedrības sociālajām vajadzībām, sociālais darbs iesaista cilvēkus un struktūras, lai risinātu sociālās problēmas un veicinātu labklājību.⁴³</p>
Sociālais konstruktīvisms <i>(social constructivism)</i>	<p>Sociālais konstruktīvisms ir teorētiska perspektīva, kurā aplūkota sociālo problēmu uztvere un veidi, kā kāds sabiedrībā atzīts problēmjaudājums kļūst par sociālu problēmu. Tajā ietverta kritiska attieksme pret to, kā sabiedriskajā domā interpretēti kādi problēmjaudājumi un to pamatojumi – pašsaprotamība un veselais saprāts. Sociālo konstruktīvismu raksturo uzskats, ka nekas sociālajā realitātē nav iepriekš dots, noteikts vai fiksēts: viss tiek konstruēts atkarībā no laika, vietas, varas, kultūras dimensijām, kurās interpretācija notiek. Sociālajā konstruktīvismā realitātes izpratnes veidošanā tiek izmantoti vairāki viedokļi, avoti, vērtīborientācijas.⁴⁴</p>
Starpkultūru komunikācija <i>(intercultural communication)</i>	<p>Starpkultūru komunikācija ir mijiedarbības process starp kultūrām, ko izmanto visās sociālā darba un sociālās pedagoģijas jomās, lai uzlabotu visu cilvēku sociālo iekļaušanu un līdzdalību. Tā ir saistīta ar starpkultūru kompetenci un starpkultūru mācīšanos.⁴⁵</p>

⁴⁰ Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/2650>

⁴¹ Lāce T. *Sociālās atstumtības dimensijas dažādās sociālās atstumtības grupās Latvijā*. – RSU, 2013. Pieejams: https://www.rsu.lv/sites/default/files/imce/Zin%C4%81tnes%20departaments/VIII%20sekcija/socialas_atstumtibas_dimensijas.pdf

⁴² Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 417. lpp. Iespēšanās.

⁴³ International Federation Of Social Workers. Global definition of social work. Pieejams: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

⁴⁴ Harris, J., White, V. *A Dictionary of Social Work and Social Care. 2nd edition*. – Oxford University press, 2018. P. 447.

⁴⁵ Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 449. lpp. Iespēšanās.

Starptautiskās aizsardzības saņēmējs (<i>beneficiary of international protection</i>)	Persona, kurai ir piešķirts bēgļa statuss vai alternatīvās aizsardzības statuss. ⁴⁶
Stereotipi (<i>stereotypes</i>)	Stereotipi ir vispārinātu, vienkāršotu un neelastīgu pieņēmumu kopums par indivīdu vai grupu. Tie visbiežāk tiek saistīti ar vecumu, dzimumu, rasi un etnisko piederību. Stereotipi var balstīties arī uz ārējā izskata pazīmēm, piederību kādai grupai, sociālajam slānim, uzvedību, ģimenes statusu un sociālajām lomām, cilvēka fiziskajām un garīgajām spējām, kā arī uz seksuālo orientāciju. Stereotipi var ietekmēt lēmumu pieņemšanu, vienkāršojot skatījumu uz noteiktām sociālajām grupām, un attaisnot priekšrocības vai diskrimināciju attiecībā pret konkrētu indivīdu vai grupu. ⁴⁷
Transpersona (<i>transgender</i>)	Transpersona var daļēju dzīves laiku vai visu dzīvi dzīvot un uzvesties kā cita dzimuma persona. Vārda daļa “trans” (no vārda “ <i>transition</i> ”) apzīmē ķermeņa pārmaiņas atbilstoši personas izjūtai par savu dzimuma piederību, piemēram, ⁴⁸ “transvestīti” – personas, kas ģērbjas kā pretējā dzimuma persona; “androgīni” – personas, kas nesaista sevi ne ar vienu konkrētu dzimumu vai apvieno gan sievietes, gan vīrieša aspektus; “transseksuāļi” – personas, kuras sevi vairāk izjūt kā pretējo dzimumu; “interseksuālis” – apzīmējums, ko lieto medicīnā, kad persona piedzimst ar jauktām fiziskām dzimuma pazīmēm, kuru dēļ viņu nevar identificēt ne īsti kā sievieti, ne vīrieti; “nebināra persona” – dzimuma identitātes spektrs, kad persona sevi neidentificē piederīgu ne vīriešu, ne sievietes dzimumam, ne kādai no citām dzimuma identitātēm. Transpersonas seksuālā orientācija var būt dažāda, un tā var nebūt tieši saistīta ar viņa dzimuma identitāti. ⁴⁹ Transpersonas var izvēlēties medicīnisku iejaukšanos, lai mainītu ķermeni atbilstoši savai dzimuma identitātes izjūtai. ⁵⁰
Transseksualitāte (<i>transsexuality</i>)	Termins “transseksuāls” vēsturiski tika lietots, lai apzīmētu personas, kuras ir medicīniski un juridiski mainījušas savu dzimumu vai vēlas to darīt. Lielākā daļa transseksuāļu izjūt konfliktu starp savu dzimuma identitāti un to dzimumu, kas viņiem ir no dzimšanas. Citi šajā grupā izmantotie apzīmējumi ir “transsieviete, transvīrietis, transpersona”. ⁵¹

⁴⁶ Eiropas Migrācijas tīkls. Izpētes darbs. Starptautiskās aizsardzības saņēmēju izceļošana uz izcelsmes valsti: izaicinājumi, politika un prakse. Latvijas ziņojums. Pieejams: https://ec.europa.eu/home-affairs/system/files/2021-12/latvia_beneficiaries_international_protection_2018_lv.pdf

⁴⁷ Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 453. lpp. Iespēšana.

⁴⁸ *Lesbian, Gay&Bisexual People: A Guide to Good Practice for Social Workers*. – Irish Association of Social Workers, 2011. P. 28.

⁴⁹ Bean, R.A., Davis S.D., Davey, M.P. *Clinical Supervision Activities for Increasing Competence and Self-Awareness*. – New York: John Wiley&Sons Inc. 2014. P. 240.

⁵⁰ *Lesbian, Gay&Bisexual People: A Guide to Good Practice for Social Workers*. – Irish Association of Social Workers, 2011. P. 28.

⁵¹ Mallon, G.P. (Ed.) *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People*. 3rd edition. – Routledge, 2018. P. 243

Tolerance <i>(tolerance)</i>	<p>Iecietība, iecietīga attieksme pret citu cilvēku, sociālo grupu un tautu interesēm, dzīvesveidu, uzskatiem, jūtām, paražām un ticību.</p> <p>Individuāla un kolektīva prakse, kura pamatojas principā: nenosodīt tos, kuru pārliecība, uzvedība vai rīcība atšķiras no personas vai sabiedriskā priekšstata par vēlamu.⁵²</p>
Vienlīdzība <i>(equality)</i>	<p>Tiesiskās vienlīdzības princips nozīmē, ka vienādos faktiskajos un tiesiskajos apstākļos izturēšanās ir jābūt vienādei, savukārt atšķirīgos apstākļos izturēšanās ir jābūt atšķirīgai. Šādi tiesiskās vienlīdzības principu izprot gan Eiropas Cilvēktiesību tiesa, gan demokrātisko valstu konstitucionālās tiesas, un šai vienkāršajai un klasiskajai tiesiskās vienlīdzības principa pamatizpratnei ir pievienojusies arī Latvijas Republikas Satversmes tiesa.⁵³</p>
Vienlīdzīgas iespējas <i>(equal opportunity)</i>	<p>Vienlīdzīgas iespējas ir princips, kas uzsver iespēju vienlīdzību visiem cilvēkiem neatkarīgi no viņu vecuma, dzimuma, tautības, seksuālās orientācijas, ticības, garīgās vai fiziskās veselības traucējumiem vai citām pazīmēm.⁵⁴</p>

⁵² *Politikas terminu vārdnīca*. Red. Ašmanis, M. Apgāds Zvaigzne ABC, 1999. un *Metodika nodarbību vadīšanai par migrāciju*. LAPAS. Pieejams: https://lapas.lv/wp-content/uploads/2019/09/LAPAS-Metodika-Migracija_ok.pdf

⁵³ Latvijas Vēstnesis. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/74628>

⁵⁴ Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 504. lpp. Iespiešanā.

1

Juris Osis, Mg. soc. d.

CILVĒKU DAŽĀDĪBA UN ATŠĶIRĪBU KONSTRUĒŠANA – DAŽĀDĪBU VEIDOJOŠIE ASPEKTI

Labdien, lasītāj! Tu droši vien esi samulsis un jautā – ar kādu dažādību tagad Tev jāiepazīstas? Atbildu: cilvēku dažādību kā ikdienas darba un personīgās dzīves faktu. Kultūras, kurā dzīvo, ietekmi uz Tevi, kāds Tu esi, ko Tu uzskati par normālu, ko – par dīvainu. Par to, kā Tu būvē vai konstruē atšķirības starp cilvēkiem un kādu pamatu veido līdzībām. Sociālo identitāti – piederību dažādām grupām un pazīmju kopumu Tevī – dzimums, vecums, etniskā piederība, seksuālā orientācija, spējas vai spēju ierobežojumi, ticība vai pārliecības. Lielo sešinieku – Eiropas Savienībā atzītiem pretdiskriminācijas pamatiem. Lasīsi par pētījumiem, kā no sabiedrību vairākuma atšķirīgi cilvēki uztverti un vērtēti dažādās valstīs, arī Latvijā. Nodaļas noslēgumā Tevi sagaida informācija par cilvēkiem, kas pakļauti sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam tikai tādēļ, ka tie pieder kādai no dažādības pazīmju grupām, vai arī tādēļ, ka viņi atrodas īpaši ievainojamā situācijā.

Sociālā darba profesijas misija un mērķi ir saistīti ar cilvēku dažādības apguvi un izpratni par tās īstenošanos sociālajā vidē. Profesija balstās cilvēka cieņas un cilvēka vērtības atzišanā, cilvēku attiecību nozīmīguma izpratnē, sociālā un ekonomiskā taisnīguma vērtībās. Cieņa pret ikvienu cilvēku un iespēja to izprast ir liela profesijas privilēģija un arī atbildības nasta.

Stāsts, izstāstīts no vairāku personu viedokļiem, iezīmē nodaļā aplūkoto parādību, faktu, norišu kopumu.

Ali

Stāsta Aija, brīvprātīgā palīdzības organizācijā “Mēs bez jums kā bez sirdsapziņas”. *“Ali 2015. gadā ieradās pie mums no Sīrijas kā kara bēglis: viņa dzimtā pilsēta bija sabumbota tā, ka dzīve un darbs gruvešos vairs nebija iespējami. Tēvs, māte un māsa bija gājuši bojā. Bija iznīcināta arī viņa darbavieta – vietējā mākslas koledža, kurā Ali bija amata meistars – podnieks keramiķis. Ar Ali bija viegli sarunāties: laba angļu valoda, humora izjūta. Man pat šķita, ka kara traumu nebija. Spēcīga personība un gaišs cilvēks (Aija pasmaida), ar tumšu ādas krāsu un kantainu bārdiņu. Diezgan drīz viņu kā asistentu darbā pieņēma lietišķās mākslas vidusskolā. Bet ar mums Ali turpina draudzēties: zinu, ka varu viņam zvanīt, ja nepieciešams iztulkot jebko no arābu valodas uz angļu valodu. Viņš palīdz intervēt arī citus bēgļus arābu valodā, kad atrod tam laiku. Latviešu valodu viņš vēl mācās, bet sazināties sarunvalodas līmenī viņam izdodas. Nezinu, vai viņš paliks uz dzīvi Rīgā, vai atgriezīsies Sīrijā, vai dosies uz Franciju, piemēram. Esam runājuši par dažādiem scenārijiem.”*

Stāsta Ali, kara bēglis no Sirijas, mākslinieks keramiķis. “Es ierados Rīgā nejauši, jo biju plānojis lūgt patvērumu Vācijā. Nonācis Itālijā, pēc pārvietoto personu nometnē pavadītā mēneša sastapu robežsardzes kareivi no Latvijas, Aivi, kurš mūs, bēgļus, intervēja, lai saprastu gan mūsu bēgšanas iemeslus, gan prasmes un valodu zināšanas, gan nākotnes redzējumus. Saprātu, ka no mūsu nometnes 15 cilvēkus varētu vest uz Latviju, tur esot labi aprīkota bēgļu apmetne, kurā būs kādu laiku jāgaida, kamēr notiek dokumentu izskatīšana un patvēruma piešķiršana. Aivis teica, ka izvēlas tikai tos, kuriem Latvijas valsts gatava palīdzēt un kuri kvalificējas bēgļa vai alternatīvajam statusam. Izrādījās, ka mana nelaime Sirijā – mana iznīcinātā dzīve, tuvinieku nāve un pretošanās Asada režīmam koledžā – palīdzēja man nokļūt Eiropas valstī, par kuru zināju ļoti maz, bet pieņemu: ja kaut kas nepatiks vai neveiksies, no Latvijas uz Vāciju ar derīgiem dokumentiem tikt būs viegli. Turklāt Aivis man iepatikās. Man vispār patīk puīši, kaut seksuālo attiecību pieredze dzimtenē nav bijusi ilga: pirmais partneris man bija tikai 18 gadu vecumā. Tagad man ir 29 gadi. Arī, dzīvojot mērenā islāma vidē, kā manā dzimtajā mazpilsētā, gejam būt atklāti nebija iespējams.

Tā pēc divām nedēļām ar Frontex⁵⁵ transportu kopā ar vairākiem bēdu brāļiem un divām sievietēm ar veselu mazuļu baru, kādiem 6 puikām un meitenēm vecumā no gada līdz septiņiem gadiem, devos uz Rīgu. Muceniekos dzīve bija daudz greznāka nekā pārvietoto personu nometnē, bet kaitināja disciplīnas prasības un dienas režīms. Hei, latvieši, mostieties! Jūs visu dzīvi iekārtojāt minūti minūtē un ejat gulēt pēc 22:00 vakarā, bet citur pasaulē saviesīgā dzīve tikai sākas ap saules rietu. Kāpēc viss jāpakārto jūsu garlaicīgajai dzīvei? Man nepatika dzīve Muceniekos un gaidīju ar lielu nepacietību bēgļa statusa prasības izskatīšanu.”

Stāsta Aivis, robežsardzes virsnieks. “Kad Itālijas pārvietoto personu apmetnē intervēju Ali, sapratu, ka tie cilvēki gan var būt pilni pārsteigumiem! Diezgan ātri sapratu, ka nekādi terora draudi Latvijai no Ali nebūs. Vispār mūsu saruna izvērtās lietišķa un pat pozitīva, beigās abi smaidījām un patiešām labi sapratāmies. Man bija jāpiepūlas, lai nepārkāptu intervijas reglamentu. Noskaidroju, ka Ali kā arābs un Palestīnas brīvvalsts atbalstītājs tomēr neapdraudēs Latvijas ebrejus, jo viņam ir draugi visā pasaulē starp ebreju māksliniekiem un mūziķiem. Nobrīnijos, ka Ali ēd cūkgaļu un labprāt iedzertu sarkanvīnu – viņš par to sapņoja. Esot pavisam mērena islāma pārstāvis, arī viņa ģimene neesot bijusi fundamentāli ticīgie. Turklāt nemaz nebiju gaidījis Ali atzišanos, ka viņš ir gejs, un sūdzības, ka Asada režīms jau nu esot tik homofobs, ka turot līdzī ar radikāliem islāmistiem. Nospriedu, ka Ali mūsu valstī var būt resurss gan kā profesionālis – lietišķās mākslas pasniedzējs un mākslinieks, gan kā aizspriedumu laužējs. Katrā ziņā ar mani viņš pat īsajā intervijā labi “pastrādāja”. Ja godīgi, man bija prieks tādu cilvēku vest uz Latviju.”

Stāsta Māris, Ali audzēknis lietišķās mākslas vidusskolā. “Man kauns. Ja vien varētu pagriezt atpakaļ laiku! Pie Ali es mācījos gan veidot, gan ceplī apdedzināt savas vāzes un krūzes. Ali pats veidoja arī mākslas keramiku, dažādas māla lietišķas, divainas manā izpratnē. Viņš daudz smaidīja, smējās, un, kā man likās, koķetēja ar audzēkņiem, īpaši ar puīšiem. Vai viņš ir gejs? Iedomājos, bet tad pavisam nokaunējos: arābs taču, viņiem ticība aizliedz. Tomēr ar laiku, vērojot Ali, nonācu pie secinājuma, ka ir arī. Viņš tik koši ģērbās, un tie auskari? Nebija tā, ka viņš kādam fiziski uzmācās, nē. Bet vienreiz es viņu alus bārā redzēju ar draugu kopā, tur gan viņi maigojās... tas bija pēdējais piliens. Aizgāju pie skolas direktora vietnieka audzināšanas darbā un pastāstīju. Jautāju, vai viņam liekas normāli, ka skolā, kur mācās līdzīgā skaitā meitenes un puīši, ir skolotājs – atklāts gejs. Viņš bija sašauts, kā man likās. Un nākamajā nedēļā darbnīcas pie Ali vairs nenotika. Pēc laba laika Elga, keramiķe, pārņēma viņa darbu. Ar Ali neesmu vairs saticies, bet, ja godīgi, labi nejūtos par savu sūdzēšanos. Ali jau nevienam pāri nedarīja, bija tikai kaitinoši savādāks.”

Stāsta Ingrīda, NVA filiāles darbiniece. “Ali pie manis atveda Aivars, pašvaldības sociālais darbinieks. Runājām visi anglicki un pa druskai latviski, jo Ali tīri labi jau pēc pusotra Latvijā pavadīta

⁵⁵ Eiropas Robežu un krasta apsardzes aģentūra Frontex. Pieejams: <https://frontex.europa.eu/language/lv/> (skatīts 01.12.2022.)

gada sarunājās. Ali izskatījās sakopts, bet drūms: esot bez darba jau 3 mēnešus, nezinot, kā darbu atrast, ar savu keramiķa profesiju neesot lielas izredzes. Teicu, ka palīdzēšu. Aivars Ali diktēja, kas rakstāms darba meklētāja anketas veidlapā. Ali rakstīja, tad apstājās un man teica: “Actually I was discriminated against at the workplace. I am a gay.” (Vispār mani darba vietā diskriminēja. Es esmu gejs.) Visi trīs klusējām. Es saskatījos ar Aivaru: vai viņam ieteikt tiesāties? Viņš nezina tiesu sistēmu Latvijā, advokāts maksā naudu, kuras viņam nav. Tomēr izdomāju, kas Ali darāms līdztekus darba meklēšanas atbalstam. Piezvanīju uz Latvijas Cilvēktiesību centru un aprunājos ar juristu. Jā, viņš teica, sūti šurp. Darīsim, ko varēsim.”

Cilvēku dažādība nav vienkārša un pašsaprotama. Rakstā tas skaidrots mijiedarbībā gan ar ikdienas dzīvi, gan ar pētniecību un politiku.

1.1. DAŽĀDĪBA, TĀS IZPRATNES UN SOCIĀLĀS IDENTITĀTES

Es, mēs un citi

Cilvēki top par cilvēkiem, vien ieraugot sevi caur citiem.

T. H. Ēriksens (pirms viņa daudzi citi domātāji)

Ja kāds pieder pie minoritātes, viņam visu laiku tiek atgādināta viņa identitāte, bet tas, kurš pieder pie vairākuma, tiek ievērots tikai izņēmuma kārtā.

T. H. Ēriksens

Es aizvien mazāk zinu, kas esmu. Zinu tikai to, ka neesmu vienāds: ikdienas situācijās mainos ļoti, pat līdz nepazīšanai: apbrīnoju savu mobilizēšanos darbā un aizmiršanos, darot, manuprāt, būtiskas lietas; esmu vilies par to, kā netieku vaļā no neveselīgiem paradumiem, pat piedomājot un cenšoties. **Varbūt esmu daudzi vienā, vienots cilvēks ar daudzveidīgām šķautnēm? Kas pieder man un kam piederu es? Vai mani nosaka mana ģimene, mani draugi, mana tauta, kolēģi, profesija, kādas īpašas prasmes?**

No vienas puses, man tas arī rūp aizvien mazāk. No otras – varbūt es zaudēju kaut ko būtisku, neuztraucoties un neatgādinot sev, kas īsti esmu? Kas veido cilvēku: iedzimtība – ģimenes mantojums vai vide? Skaidrs, ka abi, bet kurš ir ietekmīgāks?

Sociālos darbiniekus ikdienā nodarbina līdzīgi jautājumi – gan attiecībā uz sevi un saviem līdzcilvēkiem, gan klientiem, gan kopienās, kurās viņi strādā.

Savā grāmatā „Saknes un pēdas” sociālantropologs Tomass Hilans Ēriksens (*Thomas Hylland Eriksen*) uzsver vides nozīmi: „Vide rada iespējamības apvārsni. [...] Cilvēks ar spēcīgām dumpinieka alkām top par noziedznieku vienā sabiedrībā, bet par revolucionāru – pavisam citā. Apzinīgs cilvēks, kas grib patikt saviem kolēģiem, taps par gāzes kameras operatoru vienā sabiedrībā, bet par personāla direktoru – citā. Cilvēks, kam piemīt ass, analītisks intelekts, taps par programmētāju vienā sabiedrībā, par karavadoni – otrā un par šamani – trešajā sabiedrībā. Kā jau sacīts: kultūra ietekmē dabu.”⁵⁶

Ja pieņem viņa viedokli, **sociālās jeb kolektīvās piederības (identitātes) ļoti lielā mērā nosaka manu un Tavu patību. Citiem vārdiem, mans „Es” visu laiku atrodas dialogā ar dažādiem „Mēs”. Sociālās zinātnes, kas pēta cilvēku viņa daudzveidīgajās izpausmēs, nodala individuālās un kolektīvās patības jeb identitātes.**

⁵⁶ Ēriksens, Tomass Hillanns. *Saknes un pēdas: identitāte mainīgā laikā*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 44. lpp.

Konstruktīvisma⁵⁷ virzienu sociālajās zinātnēs pārstāvošo autoru darbos sastopams uzskats, ka veids, kādā cilvēki saprot pasauli, ir sociāli konstruēts. Piemēram, cilvēki, kam piemīt vara, nauda, izglītība un citi politiskās ietekmes resursi, piedāvā savas realitātes notikumu definīcijas klusējošajam vairākumam. Lasot tālāk, pārliecināties, ka ar **normas un atšķirības, dažādības** definēšanu nodarbojas tieši resursu turētāji: kā rakstija ietekmīgais literatūrzinātnieks E. Saīds, viņiem piemīt “vara definēt” (*power of definition*).⁵⁸

Identitāte ir indivīda piederības kādai sociālai vai kultūras grupai apzināšanās, kas ļauj atrast savu vietu kultūrsociālā vidē un orientēties apkārtējā pasaulē. Katrs indivīds savas dzīves laikā ir piederīgs pie vairākām sociālām un kultūras grupām, tāpēc, runājot par personas identitāti, ir pieņemts runāt par tās daudzām identitātēm: politisko, sociālo, etnisko, reliģisko, profesionālo. Identitātes galvenie rādītāji ir pašuztvere (kas un kāds es esmu), piederība (kur es esmu un ar ko es esmu), pašizpaušme (ko es daru, kā un kāpēc es tā rīkojos).

Sociālās identitātes veidošanā ir vairāki posmi: sociālās vides sistematizācija, izdalot tajā sev nozīmīgus grupējumus (piemēram, profesionālajā vidē – „gribu būt sociālais darbinieks, negribu būt aprūpētājs”); identifikācija – grupas piederības apzināšanās process (piemēram, “mācoties sociālo darbu, īpaši prakses situācijās, arvien vairāk iekļaujos profesionālu sociālo darbinieku saimē”), identitāte kā sociālās identifikācijas rezultāts (piemēram, „jau pirmajā darba vietā pēc augstskolas beigšanas izlēmu, ka man jāiestājas Latvijas Sociālo darbinieku biedrībā, lai apliecinātu savu piederību profesijai”).

Sabiedrība sastāv no dažādām sociālām grupām, kas atšķiras pēc to ietekmes potenciāla un statusa jeb prestiža šajā sabiedrībā (kastu sistēma Indijā ir spilgts piemērs; datorzinībās kompetenti cilvēki ir augstu novērtēti un labi pelna mūsdienu Rietumu sabiedrībā). Līdzīgi atšķiras pamatnācija un imigranti, augsti izglītoti cilvēki un cilvēki ar dažu klašu izglītību – piemēru par ietekmes un sociālā prestiža atšķirībām ir daudz.

Piederība kādai no šīm grupām nosaka ne vien cilvēka priekšstatus par sevi, bet arī uzvedību atbilstoši noteiktas grupas normām. Patiešām, ir situācijas, kurās cilvēks izvēlas, kādām grupām piederēt: neviens liktenis nevar noteikt un uzlikt kā slogu, piemēram, piederību nācijai vai reliģisko izvēli – cilvēks var mainīt konfesiju un izvēlēties citas nācijas pilsonību. Cilvēks izlemj, vai kļūt par sociālo darbinieku, vai nelegāli tirgot narkotikas. ***Tāču ir sociālās identitātes (starp tām mūsu izceltās dažādības dimensijas), kuru maiņa vai nu nav iespējama, vai ir apgrūtināša.***

Katra sociālā identitāte „pārtiek” no tai piederīgajiem cilvēkiem un lielāku ietekmi gūst, to skaitu vairojot. Lielas, ietekmīgas nācijas ir Ķīna, ASV, Krievija. Piemēram, angļiski runājošo skaits pieaug, tie lieto līdzīgus kultūras simbolus, saprot slengu, jokus. Ja zinātnieks vēlas panākt popularitāti savu kolēģu aprindās, tad raksta savus darbus angļiski. Mūziķis dzied angļiski, ja vēlas iekarot globālu vai reģionālu mūzikas tirgu. Islāma pasauli kopā tur reliģiski ētiski priekšstati, vienā vai otrā Dienvidaustrumāzijas valstī, kā arī diasporā dzīvojošo pausti dažādās pakāpēs, bet Korāns vieno visus musulmaņus. Šo kolektivitātes centrīes faktoru, vajadzību būt piederīgam idejiski un praksē nīderlandiešu sociālpsihologs Ģirts Hofstede (*Geert Hofstede*) dēvē par „(kolektīvā) prāta garīgo programmatūru” (*software of the mind*).⁵⁹ Tā saturā cilvēks atrod sev priekšrakstu kopumu: ne vien labā un ļaunā, pareizā un nepareizā definīcijas, bet

⁵⁷ Saskaņā ar Oksfordas Sociālā darba vārdnīcas (2018) definīciju, sociālais konstruktīvisms ir teorētiska perspektīva, kurā aplūkota sociālo problēmu uztvere un veidi, kā kāds sabiedrībā atzīts problēmjaudājums kļūst par sociālu problēmu. Tajā ietverta kritiska attieksme pret to, kā sabiedriskajā domā interpretēti kādi problēmjaudājumi un to pamatojumi – pašsaprotamība un veselais saprāts. Sociālo konstruktīvismu raksturo uzskats, ka nekas sociālajā realitātē nav iepriekš dots, noteikts, vai fiksēts: viss tiek konstruēts atkarībā no laika, vietas, varas, kultūras dimensijām, kurās interpretācija notiek. Sociālajā konstruktīvismā realitātes izpratnes veidošanā tiek izmantoti vairāki viedokļi, avoti, vērtīorientācijas. Harris, J., White, V. *A Dictionary of Social Work and Social Care*. 2nd edition. – Oxford University press, 2018. P. 447.

⁵⁸ Said, Edward. *Orientalism: Western conceptions of the Orient*. – Harmondsworth: Penguin, 1991.

⁵⁹ Vairāk informācijas: Hofstede, G., Hofstede, G. J., Minkov, M. *Cultures and Organizations*. – McGraw Hill, 2010. Ģirts Hofstede (*Gerard Hendrik (Geert) Hofstede*) (dzimis 1928.) ir nīderlandiešu sociālpsihologs, Māstrihtas Universitātes organizāciju antropoloģijas un starptautiskā menedžmenta profesors *emeritus*, pazīstams ar starpkultūru grupu un organizāciju pētījumiem.

arī varas attiecību modeļus ģimenē, darbavietā, valsts pārvaldē, tāpat arī bērnu audzināšanas kā kultūras tālāk nodošanas stratēģijas. Programmatūrā ierakstīta arī attieksme pret darbu, dabu un skaistuma etaloni.

Cilvēkam ir nosliece to grupu, kurai viņš pieder, vērtēt augstāk nekā grupu, kurai viņš nepieder. Ikvienam no mums ir vēlēšanās saglabāt pozitīvu priekšstatu par sevi.

Sociālā darba terminoloģijas vārdnīcā **normas** (*norms*) definētas kā “uz vērtībām balstīts, sabiedrības radīts un uzturēts uzvedības un domāšanas standarts, kas reglamentē, ko drīkst un ko nedrīkst. Tās ir viens no galvenajiem cilvēka uzvedības regulatoriem un tiek apgūtas socializēšanās procesā. Normas iedala formālās (tās ir fiksētas likumos, kuru pārkāpšanai seko soda sankcijas) un neformālās normās (izpaužas tradīcijās un paradumos). Dažādos laika posmos, kultūrās, subkultūrās, sociālos slāņos un pat situācijās normas var būt atšķirīgas.”⁶⁰

Kā detalizēti raksturots starpkultūru pētnieces L. Oses rakstā “Par „atkritumu šķirošanu””,⁶¹ sociālām identitātēm (dzimuma, vecuma, profesiju, subkultūru u.c.) ir sava normu sistēma. Tā ir **sociāli konstruēta** (“sievietes uzvedas tikai tā, un citādi ir nesievišķīgi; puikas neraud, bet pāri darītāju iekausta; sociālie darbinieki strādā saskaņā ar normatīvo regulējumu; banku personāls ikdienā valkā lietišķu apģērbu”). Aiz normu kolektīvā autora – kopienas vai sabiedrības – izkārtnes mīt sabiedriskās domas veidotāji, kuru autorība ir pieņemta, jo ir saistīta ar varu, ietekmi, autoritāti pār grupu.

Pāris ikdienišķu normu piemēru, kurus sastopu ikdienas dzīvē.

PAREIZI	NEPAREIZI
Kārtīgi ģērbties un ķemmēt matus	Staigāt apkārt nevīžīgam un izspūrušam
Apēst visu, kas uz šķīvja	<i>Nērgāties</i> ar ēdienu
Klausīt skolotāju, vecākus	Dumpoties un runāt pretī
Dzīvot rāmi un neizlēkt	Taisīt karjeru un list iekšā tajā kastē (televizors), list politikā
Labi mācīties	Slinkot un “bastot” skolu
Dzīvot pārticīgi, turīgi, iekrāt	Dzīvot šai dienai, šķērdēt

Normas funkcionē ar pozitīvu (mūsu kontekstā – pieņemt, iesaistīt, paslavēt) vai negatīvu (nosodīt, stigmatizēt, izraidīt) **sankciju** starpniecību. Sociālo **sankciju sistēmā ietilpst** izglītības iestādes, tiesas, cietumi, psihiatriskās slimnīcas.⁶² Lai izprastu un emocionāli piedzīvotu sankciju realitāti, sociālajiem darbiniekiem ieteicams izlasīt dāņu rakstnieka Pētera Hēga grāmatu “Varbūt viņi derēja”.⁶³ Uzmanības centrā ir septiņdesmito gadu sākumā notikuši eksperimenti: „grūtie” bērni (bērni ar garīga rakstura traucējumiem) tiek integrēti parastā skolā, lai vēlāk tiem nerastos problēmas iekļauties arī dzīvē.

⁶⁰ Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 277. lpp. Iespēšanās.

⁶¹ Ose, L. *Par “atkritumu šķirošanu”*. Nepublicēts. 2014. Pieejams: https://www.academia.edu/17001580/Par_atkritumu_u_%C5%A1%C4%B7iro%C5%A1anu_

⁶² Vairāk par sankcijām lasiet franču filozofa Mišela Fuko darbos. Latviešu valodā ir pieejami: Fuko, M. Kas ir autors? Grām.: *Uz kurieni, literatūras teorija?* – Rīga, LU, 1995, 229.–243. lpp.; Fuko, M. *Patiesība, vara, patība*. Sast. I. Šuvajevs. – Rīga, Spektrs, 1995.; Fuko, M. *Seksualitātes vēsture I, Zinātgriba*. Tulk. I. Auziņa. – Rīga, Zvaigzne ABC, 2000.; Fuko, M. *Seksualitātes vēsture II, Baudu lietojums*. Tulk. I. Auziņa. – Rīga, Zvaigzne ABC, 2002.; Fuko, M. *Seksualitātes vēsture III, Pašrūpe*. Tulk. I. Auziņa. – Rīga, Zvaigzne ABC, 2003.; Fuko, M. *Šī nav pīpe*. Tulk. M. Rubene. – Rīga, Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs, Rīga, 2015; Fuko, M. *Uzraudzīt un sodīt*. Tulk. I. Geile-Sīpolniece. – Rīga, Omnia mea, 2001.

⁶³ Pēters Hēgs. *Varbūt viņi derēja*. No dāņu valodas tulkojusi R. Lediņa. – R: Preses nams, 1998.

Eksperiments pārtop traģēdijā: tās cēlonis nav meklējams vēlmē integrēt bērnus ar garīga rakstura traucējumiem “normālā” sabiedrībā, bet gan faktā, ka vispār pastāv šis dalījums: robežas vienā pusē “garīgi traucētais”, otrā – “normālais”. Hēgs uzskata, ka kritēriji garīgas veselības un slimības noteikšanai nav medicīniska vai ētiska rakstura, bet gan ideoloģiski: vai nu tu esi derīgs šai valstij, vai nē; ja neesi derīgs — tevi jāpārmāca, jāuzlabo, jāintegrē. Tā saucamā ārprātība apzīmē to, par ko, kā uzskata attiecīgā sabiedrība, nav vēlams domāt.

Kāpēc vairums cilvēku uzvedas „normāli”? Normas ir ieaudzinātas ģimenē un skolā, par tām pat nediskutē un neapšauba. Normu apguve notiek līdzīgi dzimtās valodas apguvei ģimenē – dabiski. Piemēram, klausīt gados vecākos, palīdzēt citiem, dalīties. Ja normu preparē, tad atrod 1) **gaidas**, kuras ne vienmēr visi apmierina, 2) **atskaites**, kas pamato gaidu neapmierināšanu – neparedzētās rīcības skaidrojums, pamatojums, kas nepieciešams, lai noveltu no sevis atbildību gadījumā, ja rīcība izraisījusi negatīvas sekas.

Gaidu piemērs: *mans bērns skolā pelnīs labas atzīmes (8–10), un lai tik pamēģina citādi, jo es e-klasē visu kontrolēju.* **Atskaites piemērs:** *nerunāju krieviski, jo skolā slikti mācīja, un vispār man nav dotību valodu ziņā. Ar slāvu izcelsmes klientiem man labāk nestrādāt: slikti jutīšos gan es, gan viņi.*

Normas spēku var visspilgtāk saskatīt, piemēram, piedzīvojot fizisku vai psiholoģisku vardarbību pret „citādo” bērnu klasē vai kareivjiem iznīcinot civiliedzīvotājus kara situācijā. Cilvēciskā solidaritāte atkāpusies grupas normu kompleksa priekšā. Normāli būt vienā vai otrā no karojošajām pusēm, normāli klasē būt populāram.

Normu atspoguļojums ikdienas dzīves situācijās ir daudz maigāks un piezemētāks.⁶⁴ Nodaļas autora veiktajā aptaujā jautāti – *kas ir laba/pareiza dzīve?* –, aptaujātie atbildēja:

Dzīvot saskaņā ar sevi; tas nekas, ja tev patīk darīt tādas lietas, kuras citi neakceptē.

Darīt to, ko gribi, nedarīt to, ko negribi.

Ģimene, saticība, cilvēki – vairāk par trim bērniem.

Ja cilvēkam no rīta gribas iet uz darbu un vakarā uz māju.

Tu dzīvo pareizi, ja esi laimīgs.

Godīgu cilvēku sabiedrība.

Pienākumu pildīšana.

ĪSUMĀ

Dažādības konstruēšana balstās normas un *ne-normālā* pretnostatījumā. Atšķirīgs un citāds ir *ne-normāls*. Nevainīgs piemērs: sievietes nav izprotamas, krievu dvēseli neizprast. Izslēdzošāki piemēri – indieši smird, čigāni zog, geji paved pusaugu zēnus.

Tradicionālā Rietumu zinātnē, kuras pamatus apgūst skolā, cilvēku un kultūru atšķirības statiski tiek izprastas kā dabiskas, tā arī definētas, un rada pamatus stereotipu un aizspriedumu izcelsmei un nostiprināšanai. ***Dažādību tajā var pieņemt kā neizbēgamu, kaut ko tādu, ar ko jāsadzīvo, jārikojas.*** Pretēji šai tradīcijai sociālā darba zinātnieks Džejs Šraivers (*Jay Schriver*) piedāvā dažādības pieņemšanas pieeju, kuru viņš saista ar postmodernismu sociālajās zinātnēs, postkoloniālās teorijas un feministiskās socioloģijas idejām.

Postmodernisms noliedz lineāru vēstures gaitu, tā vietā piedāvājot pastāvīgu pārmaiņu, notikumu un informācijas plūsmas koncepciju. Postmodernisti piedāvā vairāku patiesību, vairāku līdzvērtīgu pasaules uzskatu līdzaspastāvēšanas koncepciju, nenoliedzot, pat uzsverot potenciālos konfliktus un cīņu par varu starp tiem. Tādējādi sabiedriskajā domā norit pastāvīga cīņa par ietekmi. ***Vienas patiesības nav: iespējams dažādi izzināt un pētīt pasauli un cilvēkus.*** Dažādām cilvēku grupām, piemēram, sociālās atstumtības situācijā esošiem trūcīgiem cilvēkiem, cilvēkiem, kuri nerunā valsts valodā, imigrantiem un citiem, kas

⁶⁴ Autora veikta telefonaptauja, anonimizētas atbildes.

atšķiras no vairākuma un kam ir mazāk varas un citu resursu, ir tiesības uz īpašu, citādu skatījumu un savu interešu aizstāvību.

Feministisko teoriju aizsākumi meklējami priekšstatā, ka sieviešu dzīve un pasaules izjūta sociālo zinātņu attīstībā tikušas ignorētas, un tām jāpievērš pastiprināta uzmanība. Viena no pamatlicējam un šī uzskata attīstītājam, ikdienas dzīves pētniecēm agrīnajā socioloģijā bija Harieta Martinī (*Harriet Martineau*).⁶⁵ **Feministiskās socioloģijas pieejas sakņojas marksisma socioloģijā un konfliktoloģijā, un galvenā tematika ir centrēta ap jēdzieniem “nevienlīdzība, izvēles brīvība, dzimumu stratifikācija, vardarbība”.**⁶⁶ No sociālā darba pamatlicējam 19. gadsimta feminismu teorijā un praksē pārstāv amerikāņu socioloģe Džeina Adamsa (*Jane Adams*). Līdzās sociāli mazaizsargātu sieviešu tiesību aizstāvībai viņa iestājās un politiski aizstāvēja bērnu tiesības, līdzdarbojās arodbiedrību un sociālās palīdzības programmu izveidē.

Postkoloniālā teorija sāka veidoties 20. gadsimta 50. gados. Tajā tiek šķirtas divas tendences: antikoloniālais un koloniālais diskurss: apspiesto un apspiedēju pozīcijas. Tās atspoguļo savstarpēji cieši saistītas kolonizācijas procesa divas puses. Antikoloniālais diskurss atklāj kolonizēto tautību un grupu nacionālās un politiskās identitātes apzināšanos un konstruēšanas procesu koloniālajā situācijā ceļā uz neatkarības atgūšanu, kā arī tai potenciāli sekojošā valstiskās patstāvības periodā. Koloniālais diskurss izvērtē, kā koloniālā situācija aplūkota no kolonizētāju viedokļa. Protestam bieži tiek izmantotas no kolonizētāju sabiedrības un kultūras aizgūtas struktūras un idejas. 20. gadsimta otrās puses atbrīvošanās kustībās svarīga nozīme ir marksisma ideoloģijai un šķiru cīņas modeļiem. Šī perioda centrālais teorētiskais pētījums ir palestīniešu izcelsmes amerikāņu zinātnieka Edvarda Saida (*Edward Wadie Said*) darbs “Orientālisms” (*Orientalism*, 1978). Tajā E. Saida, balstoties franču filozofa Mišela Fuko (*Michel Paul Foucault*) diskursa teorijā, analizējis priekšstatus par Austrumu zemēm, ko veidojis kolonizētāju vai potenciālo kolonizētāju – Rietumu lielvaru – skatījums. E. Saida cieši saista divus Austrumu aprakstīšanas modeļus – romantizēti eksotiskos priekšstatus, kas saistās ar reālu vai iztēlotu “cita” iepazīšanu; un varas un ideoloģijas noteiktu diskursu, atklājot nesaraucamo saikni starp šiem diviem modeļiem. Austrumi jebkurā saskarsmē vienmēr tiek uzlūkoti no Rietumu skatupunkta, “impērijas acīm”. Savukārt izpētes procesā iegūtās zināšanas kalpo tam, lai izmantotu vietējos apstākļus impērijas vajadzībām un nostiprinātu politisko varu. Abi modeļi savstarpēji pārklājas, tie nostiprina kolonizētāju priekšstatus un koloniālo varu. E. Saida atklāj, kā Rietumu ideoloģijā tiek konstruēts Austrumu tēls. Šīs konstrukcijas mērķis ir apliecināt Rietumu civilizācijas pārākumu un “civilizējošo misiju”.

Saskaņā ar Šraivera piedāvāto **dažādības pieņemšanas pieeju daudzveidība, ko sastopam ikdienā, runājot vairākās valodās ar dažādu etnisko grupu pārstāvjiem, iepazīstoties un veidojot attiecības ar citas rases cilvēku, risinot paaudžu konfliktus vai apkarojot diskrimināciju, ieņem nozīmīgu vietu gan sociālo darbinieku profesionālajā, gan privātajā dzīvē.** Cilvēku dažādības izpratnei un profesionālam darbam ar atšķirīgiem klientiem sociālā darba praksē nepieciešams analizēt darbā izmantojamās pieejas un teorijas. **Iepazīstoties un nonākot saskarē ar cilvēku daudzveidību, Šraivers aicina sekot dažām pamatnostādņēm, kuras formulē personalizēti (“mēs”) – no sociālā darbinieka profesijas pozīcijām.**⁶⁷

1. Pasaules uzskats un priekšstati par cilvēka dabu tieši ietekmē profesionālo praksi.
2. Pasaules uzskats un priekšstati par cilvēka dabu ietekmē uzvedību ikdienā.
3. Mūsu darbs nav atdalīts no mūsu dzīves.
4. Mūsu dzīve nav atdalīta no to cilvēku dzīvēm, ar kuriem kopā mēs dzīvojam vai ar kuriem saskaramies darbā un ikdienā.
5. Ņemot vērā to, ka mūsu dzīve ir saistīta ar cilvēkiem, ar kuriem mēs kopā strādājam vai saskaramies ikdienas dzīvē, bieži vien mēs konstatējam, ka cilvēki dažādā veidā atšķiras viens no otra. Mums jāciens šīs atšķirības un jāmacās no tām. Mums ir dota iespēja svinēt mūsu atšķirības

⁶⁵ Harieta Martinī (*Harriet Martineau*) bija britu socioloģe, sieviešu ikdienas dzīves un māsaimniecību pētniece 19.gs. Avots: Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R.P., Carr, D. *Essentials Of Sociology*, 3rd Edition – W.W. Norton & Company, 2011. P. 20.

⁶⁶ Turpat, p. 21.

⁶⁷ Schriver, J.M. *Human Behavior and the Social Environment*. – Pearson&AB, USA, 2004.

kā bagātinošas, pozitīvi vērtējamas, kā kopēju zināšanu, izaugsmes un izmaiņu avotu visiem saskarsmē iesaistītajiem.

6. Pieņemumus un priekšstatus par sevi un citiem lielā mērā nosaka mūsu individuālās un kolektīvās vēstures un kultūras.
7. Pārmaiņas ir gan mūsu dzīves pastāvīga sastāvdaļa, gan to cilvēku dzīves sastāvdaļa, ar kuriem kopā mēs strādājam.

Eiropas dzimumu līdztiesības institūts dažādību definē ļoti iekļaujoši – kā “jebkuras cilvēku grupas katra indivīda vērtību, attieksmju, kultūras skatpunkta, ticības, etniskās piederības, dzimumorientācijas, dzimumidentitātes, prasmju, zināšanu un dzīves pieredzes atšķirības.”⁶⁸

Par dažādības dimensijām plašāk var lasīt metodiskā materiāla 2. nodaļā.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

1. *pielikumā* var iepazīties ar “*Dažādības pieņemšanas vadlīnijām*”, kuras ir balstītas sociālā darba profesijas ētikā un vērtībās, un ir izstrādātas sociālo darbinieku iecietības veicināšanai un profesionāla kultūrkompetenta sociālā darba nodrošināšanai darbā ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem pakļautām personām.

1.2. SOCIĀLO ATSTUMTĪBU UN DISKRIMINĀCIJU RAKSTUROJOŠĀS PAZĪMES UN VEICINOŠIE APSTĀKĻI

1.2.1. IESKATS TEORIJĀ: SOCIĀLĀS ATSTUMŠANAS MODEĻI UN LĪMEŅI

Sociologs Dermots O'Reilijs (*Dermot O'Reilly*) uzskata, ka sociālās atstumtības analīzes ietvaru nosaka sociālās iekļaušanas paradigmas. Viņaprāt, kopš labklājības valsts pirmssākumiem Vācijā 19. gadsimta vidū tradicionāli no labklājības politikas viedokļa iekļauj tā dēvētos “cienīgos nabagus, kuri nedzer, nesmēķē, mēģina strādāt”, arī vardarbības upurus, kas nozīmē, ka dzimumu līdztiesības risinājumus veido tikai sievietēm. Starp tiem, kurus parasti “atstumj”, ir vardarbības veicēji, no vielām vai procesiem atkarīgi cilvēki, seksa pakalpojumu sniedzēji. Tas rezultējas zema sliekšņa pakalpojumu sniedzēju atstumšanā⁶⁹ (*tādi paši kā klienti*). Tādēļ grūti pierādīt, ka līdzvērtīgi svarīgi ir attīstīt pakalpojumus bērniem ar garīga rakstura traucējumiem un pusaudžiem, kuri sevi pārdod uz ielas, lai iegūtu kārtējo narkotiku devu.

⁶⁸ EIGE. Glossary & Thesaurus. 2018. Pieejams: <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1085> (skatīts 01.09.2022.)

⁶⁹ Autora piezīme: tekstā pamatoti līdzās sastopami termini “sociālā atstumtība” un “sociālā atstumšana”. Pirmajā gadījumā termins apzīmē stāvokli pēc sociālās atstumšanas, jau seku nozīmē. Procesa nozīmē izmantots termins “sociālā atstumšana”. Skatīt O'Reilly, D. Social inclusion: a philosophical anthropology. *Politics*. 2005. 25 (2): p. 8.

O'Reiljs min vēsturē zināmus atstumtības piemērus: (1) Lielās Franču revolūcijas radītā pilsoniskā sabiedrība, kura atstūmusi giljotinēšanai ap 30 000 augstdzimušu galvu; (2) vienstāva idilliskā Amerika, kuras pamatiedzīvotāji atstumti rezervātos, un balto cilvēku istenota tumšādaino cilvēku "atstumšana" izpaudusies rasismā motivētos slaktiņos; (3) Āfrikas kontinenta Dienvidaustrumu valstīm raksturīgais komunitārisms kopienās, kurās sievietes paveica vairumu sabiedriski derīgo darbu, kamēr valdija vecāka gada gājuma vīrieši, to dēvē arī par gerontokrātiju; sievietes šajā gadījumā nav atstumtas no kopienu sadzīves, bet no pārvaldības.⁷⁰

Septiņus atstumšanas modeļus piedāvā amerikāņu sociologs Robins Koens (*Robin Cohen*).⁷¹

1. Organiska kopiena un citādā konstruēšana. Atstumšanu izraisa "dabiskas lietu kārtības" kā „mūsu” dzīvesveida – piemēram, lauku, latviska, pilsētnieciska, amerikāniska – definēšana. Domu gājiens šajā gadījumā ir: "Tā jābūt, jo visu laiku tā ir bijis, un svešie uzturas šajā vidē, bet tikai, lai izceltu un apliecinātu, cik dabiski un pareizi esam mēs: heteroseksuālie, latviski runājošie, normālie, baltie, labie puisi."
2. Atstumšana kā diskriminācija. Diskriminācijas jēdziens izaudzis no liberālisma ideoloģijas. Centrā ir indivīda brīvība, piemēram, viskvalificētākajam pienākas darbs, labākajam biznesa plānam jāpiešķir kredīts bankā, neraugoties uz personas ādas krāsu, dzimumu, vecumu utt. Valstij ir jānovērš diskriminācija pēc jebkādam pazīmēm, lai tirgus labi funkcionētu. Bet, kamēr cilvēks tiek līdž skolai vai darba tirgum, viņam jātiek galā pašam. Jaunā cilvēka sekmes skolā ietekmē vecāku uzkrātā pieredze un resursi: grāmatas un elektroniskie plašsaziņas līdzekļi mājās, valodu zināšanas, izglītība, alga.⁷²
3. Atstumšana kā ekonomiskās elites monopols. Pieeja balstās marksisma idejā par kapitālistu šķiras varas monopolu un manipulācijām ar darbaspēku savās interesēs. Piemēri: lētā darbaspēka saglabāšana vai kapitāla sekošana lētajam darbaspēkam, uz citu valsti pārceļot ražotnes. Piemēram, uzņēmums izvēlas strādāt Vjetnamā, jo tur lētāks darbaspēks. Šāda atstumšana kaitē sabiedrībai kopumā, jo palielina bezdarba risku, ja cilvēks nepiekrīt pazemojošiem darba nosacījumiem; tā atņem argumentus arodbiedrībām, balsta ēnu ekonomiku un provocē ekonomisko emigrāciju.
4. Postmoderna atstumšanas versija. Koens pēta atstumšanu no patērēšanas, ne ražošanas. Sociālo identitāšu fragmentēšanās – dzimums, sociālais slānis, etniskā piederība, īpašas vajadzības, gaume, dzīvesveids, reliģiskā piederība – noved pie to savstarpējas konkurences, un cilvēks var būt varas pozīcijās pēc vienas no tām un izslēgts pēc citas, piemēram, latvietis, izglītots, pazīstams, populārs kā profesionālis, bet atstumts kā gejs. Politikas praksē iecienīta atstumšana ir dažādu "neērtu balsu apklusināšana". Piemēram, 2014. gada Krievijas Domes likumprojekts no sērijas "pret homoseksuālisma propagandu", paredzot pienākumu vecākiem ziņot atbildīgām iestādēm, ja tie novēro savu bērnu gejisku uzvedību. Iekļaušana kā pretdarbība šajā kontekstā ir dažādības atzišana un novērtēšana.
5. Izslēgšana no pilsonības. Cilvēkus atstumj no triju veidu tiesībām: pilsoniskajām tiesībām, piemēram, tiesībām uz taisnīgu tiesu, īpašuma iegādi bez nosacījumiem; politiskajām – balsstiesībām, un sociālajām – labklājības un sociālās aizsardzības. Pasaulē bezvalstnieku ir vairāk par 10 miljoniem,⁷³ un Ukrainas 2022. gada krīzes izpausme Krievijā un Baltkrievijā, kur opozicionāri atsakās no agresoru valstu pilsonības, šo skaitu tikai palielinās. Tomēr tiesību iegūšana jaunajās mītnes zemēs ir pārāk lēna no cilvēka cieņas viedokļa, uzskata Koens.

⁷⁰ O'Reilly, D. Social inclusion: a philosophical anthropology. *Politics*. 2005. 25 (2): p. 8.

⁷¹ Vairāk lasiet: Cohen, R. *Migration and its enemies*. – Aldershot: Ashgate, 2005. un Cohen, Robin. *Frontiers of identity: the British and the Others*. – London: Longman, 1994.

⁷² Cohen, R. *Migration and its enemies*. – Aldershot: Ashgate, 2005. un Cohen, Robin. *Frontiers of identity: the British and the Others*. – London: Longman, 1994. P.19.

⁷³ UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). *Global Action Plan to End Statelessness*, 4 November 2014. Pieejams: <https://www.refworld.org/docid/545b47d64.html>

6. Pārvietošanās aizliegšana/nepieejamība. Trim iepriekš minēto tiesību veidiem var pievienot ceturtās – tiesības pārvietoties. Vides un transporta pieejamība cilvēkiem ar īpašām vajadzībām ir uzskatāmi nepietiekama. Arī nabadzība ierobežo pārvietošanos transporta izmaksu dēļ. Mobilitātes iespēju atšķirības – gan transporta pieejamības nozīmē, gan attiecībā uz pieeju informācijai, precēm, pakalpojumiem – labi demonstrē lauku un pilsētu iedzīvotāju atšķirības. Globālā mēroga piemēru skaitā ir gan trūcīgu Ņūorleānas iedzīvotāju nespēja glābties no viesuļvētras Katrīna ASV 2005. gadā, gan Ukrainas cilvēku iespēju nevienlīdzība, pamatot kara plosīto valsti 2022. gada ziemā un pavasarī.
7. Daudzdimensionāla atstumšana. Līdzās materiālai deprivācijai (sadzīvē nepieciešamu lietu nepieejamībai) svarīgi analizēt izglītības un veselības aprūpes nepieejamību, kā arī mainīgos faktoros, kuri to ietekmē, piemēram, dzīve valsts nomalē, diskriminācija pēc dzimuma vai vecuma pazīmēm, garīgo vai fizisko iespēju ierobežojumi. Deprivācijas formas pārklājas un spēcina viena otru. Latvijā tas izpaužas sociālo pakalpojumu un to profesionālu sniedzēju – sociālo darbinieku – nevienmērīgā sadalījumā lielākās/turīgākās un mazākās/trūcīgākās pašvaldībās, kā arī pacientu tiesību gluži minimālā īstenojumā attālos laukos, kur mediķi nevēlas praktizēt.⁷⁴

1.2.2. DISKRIMINĀCIJA, TĀS VEIDI UN DISKRIMINĀCIJAS AIZLIEGUMS

Kā jau minēts iepriekš, *diskrimināciju praksē pārstāv sociālās atstumšanas veidi, un to rezultāts ir sociālās atstumtības stāvoklis.*

Diskriminācijas aizliegumu Eiropas valstīs nosaka: Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21. pants un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pants. Diskriminācijas aizlieguma mērķis ir nepieļaut nevienlīdzīgu attieksmi, ja tā balstās uz kādu aizliegtu kritēriju. Tas, kādi tieši kritēriji tiek ietverti diskriminācijas aizliegumā, ir sabiedrības un secīgi arī likumdevēja politiskās izšķiršanās jautājums. Sabiedrība nosaka, kādas atšķirības starp tās locekļiem un kādas atšķirīgas situācijas tā normatīvi nevēlas pieļaut kā pamatu atšķirīgai attieksmei. Laika gaitā šo kritēriju skaitam ir tendence pieaugt. Tas atspoguļo sabiedrības pieaugošo jutīgumu pret atšķirīgu attieksmi dažādās jomās.

Aizliegtie kritēriji: *• rase un ādas krāsa, • tautība, etniskā izcelsme, • valoda, • dzimšana un izcelsme, • dzimums, • vecums, • invaliditāte, • ģenētiskās īpašības, • seksuālā orientācija, • reliģiskā pārliecība, • politiskā un cita pārliecība, • pasaules uzskats, • partijas piederība, • sociālais stāvoklis un sociālā izcelsme, • dienesta stāvoklis, • materiālais stāvoklis un citi līdzīgi apstākļi.*

Tieša diskriminācija notiek, ja pret personu izturas mazāk labvēlīgi salīdzinājumā ar to, kā izturas pret citiem līdzīgā situācijā, vai arī varētu tā izturēties, un iemesls tam ir kāda īpaša iezīme, kas klasificēta kā diskriminācijas aizlieguma pamats.

Netieša diskriminācija rodas, ja acīmredzami neitrāls noteikums vai kārtība nelabvēlīgi ietekmē personu vai grupu, kurai ir vienas un tās pašas iezīmes. Ir jāpierāda, ka, pieņemot lēmumu, minētā grupa ir neizdevīgākā stāvoklī salīdzinājumā ar grupu, ar kuru šajā situācijā salīdzina.

Gan ES, gan EP tiesību akti atzīst, ka aizliegt atšķirīgu attieksmi pret cilvēkiem līdzīgās situācijās, iespējams, nebūs pietiekami, lai panāktu faktisku vienlīdzību. Dažās situācijās viena un tā pati attieksme pret dažādiem cilvēkiem, kas atrodas līdzīgās situācijās, var būt īpaši neizdevīga.

Daudzējāda (multipla) un starpsektorāla diskriminācija notiek, ja, vērsoties pret diskrimināciju no viena kritērija viedokļa, pietiekami netiek risinātas citas no šī kritērija atšķirīgas nevienlīdzīgas attieksmes izpausmes. “Daudzējāda diskriminācija” ir diskriminācija, kas notiek, pamatojoties uz vairākiem atsevišķi

⁷⁴ Ose, L. *Par “atkritumu šķirošanu”*. Nepublicēts. 2014. Pieejams: https://www.academia.edu/17001580/Par_atkritumu_u_%C5%A1%C4%B7iro%C5%A1anu_

piemērotiem kritērijiem. “Starpsektorāla diskriminācija” ir situācija, kurā vairāki kritēriji darbojas un mijiedarbojas vienlaikus tā, ka tie ir saistīti un rada īpašus diskriminācijas veidus.⁷⁵

Cilvēki, atrodoties atšķirīgos apstākļos, bieži saskaras ar daudzējādu diskrimināciju, jo katram ir savs vecums, dzimums, etniskā izcelsme, seksuālā orientācija, uzskatu sistēma vai reliģija; katram ir noteikts veselības stāvoklis vai var iestāties invaliditāte.

Saskaņā ar ES pretdiskriminācijas direktīvām diskriminācijas aizlieguma kritēriji ir noteikti šādi: dzimums, rase vai etniskā izcelsme, vecums, invaliditāte, reliģija vai ticība un seksuālā orientācija. Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju diskriminācijas aizlieguma kritēriju saraksts ir atvērts papildināšanai, un to var izstrādāt katrā gadījumā atsevišķi.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas”

2.1. apakšnodalā “Pētījumi” ir iekļauti pētījumi un aptauju rezultātu apkopojumi latviešu un angļu valodās par diskrimināciju Eiropas Savienībā, noskaidrojot cilvēku viedokļus, uztveri, attieksmes un uzskatus par diskrimināciju etniskās izcelsmes, ādas krāsas, seksuālās orientācijas, dzimuma, vecuma, invaliditātes, reliģijas vai pārliecības dēļ. Pieejami aptaujas rezultāti par ES kopumā un par katru atsevišķu dalībvalsti, Latviju ieskaitot.

1.2.3. SOCIĀLO ATSTUMTĪBU UN DISKRIMINĀCIJU RAKSTUROJOŠĀS PAZĪMES UN TO VEICINOŠIE APSTĀKĻI: SITUĀCIJA LATVIJĀ

Lai labāk saprastu situāciju Latvijā, piedāvājam iepazīties ar Baltijas Sociālo zinātņu institūta (turpmāk – BISS) 2017. gadā veikto pētījumu „Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte”.⁷⁶ Tas veikts ar mērķi apzināt sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļauto personu raksturojumu, mērķa grupas vajadzības un mērķtiecīgāko atbalstu veiksmīgākai integrācijai sabiedrībā, iesaistei sociālajā dzīvē, savu tiesību aizstāvībā, izglītības/kvalifikācijas ieguvē vai nodarbinātībā. Pētījuma mērķa grupas: (1) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam dzimuma dēļ; personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma; no vardarbības cietušas personas; personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, un viena vecāka ģimenes pārstāvji; (2) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam vecuma dēļ (personas pēc 50 gadu vecuma); (3) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ, tai skaitā bezdarbnieki ar invaliditāti, personas ar invaliditāti un zemu izglītības līmeni; (4) personas, kuras pakļautas sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ, tai skaitā romi un citas etniskās minoritātes⁷⁷.

⁷⁵ European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe (FRA). *Handbook on European non-discrimination law*. 2018 edition. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.

⁷⁶ BISS. Pētījums „Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte”. 2017. 3. lpp. Pieejams: <https://www.sif.gov.lv/lv/media/1161/download?attachment> (skatīts 10.09.2022.)

⁷⁷ Turpat, 3. lpp.

Galvenās pētījumā aplūkotās tēmas ir sociālās atstumtības pazīmes un diskriminācijas pieredze četrās lielajās mērķa grupās, mērķa grupu vajadzības un mērķa grupai nepieciešamie efektīvākie un mērķtiecīgākie motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumi, lai veicinātu šīs grupas pārstāvju integrāciju sabiedrībā, kā arī savu tiesību apzināšanos un aizstāvību.

BISS pētnieces secinājušas, ka pētījuma mērķa grupām ir gan kopējais vajadzību loks, gan arī izpētes konkrētajai apakšgrupai ļoti specifiskās vajadzības, kas saistītas ar konkrēto ierobežojumu vai arī stereotipiem sabiedrībā.⁷⁸ Divi būtiski rādītāji, kas ietekmē visu grupu situāciju sociālās atstumtības raksturojumā, ir saistīti ar mērķa grupu ienākumu līmeni un nodarbinātības statusu. Ja personai no konkrētās mērķa grupas ir trūcīgas vai maznodrošinātas personas statuss, vai ienākumi, kas pielīdzināmi tam ienākumu līmenim, kas noteikts, lai piešķirtu maznodrošinātas personas statusu, personai ir būtiski augstāks sociālās atstumtības risks zemo ienākumu dēļ un būtiski mazākas iespējas gan aizstāvēt sevi diskriminācijas gadījumā, gan arī nodrošināt vairākas personas attīstībai būtiskas vajadzības, piemēram, vajadzību pēc veselības pakalpojumiem. Savukārt personas ienākumu līmenis ir cieši saistīts ar personas nodarbinātības statusu.⁷⁹

Ja persona ir saskārusies ar tiešu diskriminācijas pieredzi darba tirgū vai pakalpojumu jomā, pamatojoties uz dažādām iezīmēm (piemēram, dzimums, vecums, invaliditāte, etniskā izcelsme), pētnieces atzīst, ka personai ir jāsniedz atbalsts tās tiesību aizsardzībā. Ieteicamie atbalsta pakalpojumi šajos gadījumos ir: 1) individuālas jurista konsultācijas; 2) emocionāls atbalsts un iedrošinājums aizstāvēt savas tiesības. Savukārt, ja persona ir saskārusies ar netiešas diskriminācijas situācijām, personai ir nepieciešams informatīvais atbalsts, kā pazīt diskrimināciju un aizsargāt sevi diskriminācijas situācijā: 1) individuālas konsultācijas, ko sniedz sociālais darbinieks vai jurists; 2) grupu nodarbības vai izglītojoši pasākumi.

Kvalitatīva atbalsta sniegšanas nodrošināšanai no sociālās atstumtības un diskriminācijas cietušām personām, kā uzskata BISS pētnieces, ir nepieciešama sociālā darbinieka, psihologa vai radniecisku profesiju izglītība (sociālais rehabilitētājs, sociālais pedagogs u.c.).⁸⁰

Tiem, kas pakļauti vairākiem sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem (multiplā diskriminācija), nepieciešams rūpīgi individuāli plānots atbalsts un kompleks pakalpojumu piedāvājums. Personas, kuras kopj citu ģimenes locekli, īpaši, ja kopjamā persona ir bērns ar invaliditāti, kā arī viena vecāka ģimenes saskaras ar stigmatu vai kauna sajūtu ikdienā, kā arī ar emocionālo krīzi, pirmreizēji saskaroties ar konkrēto situāciju (šķiršanās, slimā bērna piedzimšana, bērna vai cita ģimenes locekļa saslimšana). Tādēļ emocionālās krīzes pārvarēšanai, stigmatas vai kauna sajūtas pārvarēšanai, kā arī pašapziņas celšanai nepieciešamas gan psihologa konsultācijas, gan arī atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, atbalsta grupa mazu bērnu vecākiem vai sievietēm, kuras audzina bērnus vienas.

No vardarbības cietušām personām ir specifisks vajadzību klāsts, un lielākoties šo grupu pārstāvji arī ir pakļauti vairākiem sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem (multiplā diskriminācija), pamatojoties uz dažādām iezīmēm (piemēram, dzimums, vecums, invaliditāte, etniskā izcelsme). Šajā mērķa grupā aktuālākās vajadzības ir vajadzība pēc informācijas par vardarbību un personu, kas cietušas no vardarbības, iespējām saņemt atbalstu, lai sekmētu problēmas apzināšanos un personas uzdrīkstēšanos meklēt palīdzību, atbalsts personas resursu aktivizēšanā, kas nepieciešami, lai pārtrauktu vardarbību, tai skaitā psihologa konsultācijas, kā arī psihosociālais atbalsts pēc tam, kad vardarbība pārtraukta.

Sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām vecuma dēļ ir vajadzība pēc emocionāla atbalsta un pašapziņas celšanas, jo neveiksmīga darba meklēšanas pieredze 50 un vairāk gadu vecumā rada nomāktības un bezcerības sajūtu, veicina pašizolēšanos, kas izpaužas kā sevis noniecināšana, atteikšanās meklēt darbu un veidot sociālos kontaktus. Muguras vai locītavu sāpju dēļ daudzas personas vairs nevēlas iziet no mājas un piedalīties sabiedriskajās aktivitātēs, tādējādi ir pakļautas lielākam sociālās

⁷⁸ Turpat, 4. lpp.

⁷⁹ Turpat, 4. lpp.

⁸⁰ Turpat, 5. lpp.

atstumtības riskam.⁸¹ Starp atbalsta veidiem šajā gadījumā svarīgas ir iespējas piedalīties ārstnieciskās vingrošanas nodarbībās fizioterapeita uzraudzībā, kas varētu tikt organizētas kopā ar lekcijām vai tematiskiem pasākumiem par veselīgu dzīvesveidu.

Personām, kuras pakļautas diskriminācijas riskam invaliditātes dēļ, ir nepieciešamas pašapziņas celšanas nodarbības, integrējot tās ar citiem izglītojošiem un informatīviem pasākumiem, piemēram, informācijas sniegšanu par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības. Personām ar invaliditāti salīdzinoši biežāk noteiktu funkcionālo spēju ierobežojumu dēļ (īpaši personām ar garīga rakstura traucējumiem, bet dažkārt arī personām, kam ir invaliditāte saistībā ar dzirdi vai/un redzi) ir nepieciešams atbalsts informācijas ieguvē, piemēram, sniedzot informāciju vieglajā valodā, skaidrojot vai tulkojot informāciju tiem, kam dzimtā valoda nav latviešu valoda, kā arī būtiski, ka ir atbalsta persona, kura var pavadīt, apmeklējot valsts un pašvaldību iestādes vai veselības aprūpes iestādes. Pētījums atklāj, ka šīs personas ir pakļautas sociālās atstumtības riskam vides nepieejamības dēļ.⁸² Īpaša mērķa grupa, kurai nepieciešama pastiprināta vērība, ir personas ar invaliditāti vai prognozējamu invaliditāti uzreiz pēc smagas traumas, kā arī personas ar invaliditāti vai prognozējamu invaliditāti pēc akūtās saslimšanas stadijas. Šiem cilvēkiem ir nepieciešams īpašs atbalsts, ne tikai fiziska, bet arī psihosociāla rehabilitācija. Emocionālās krīzes pārvarēšanai, kā arī pašapziņas celšanai nepieciešamas gan psihologa konsultācijas, gan arī atbalsta grupas, kas apvienotu cilvēkus ar kopīgām vajadzībām, piemēram, atbalsta grupas personām pēc noteiktiem saslimšanu veidiem vai funkcionālajiem traucējumiem. Noteiktos gadījumos personām ar invaliditāti vai prognozējamu invaliditāti pēc traumas vai saslimšanas bieži vien iepriekšējā darba pieredze nav piemērojama, jo noteiktos aspektos ir zaudētas darba spējas. Šajos gadījumos ir nepieciešams nodrošināt karjeras konsultanta atbalstu, kura uzdevums šādās situācijās būtu palīdzēt klientam apzināties savu potenciālu veikt kādus citus darbus vai meklēt citas pašrealizācijas iespējas.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas”

2.1. apakšnodaļā “Pētījumi” lasāms pētījuma „Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte” Gala ziņojums, kā arī pētījums par romu tautības iedzīvotāju piekļuvi izglītības, nodarbinātības, veselības aprūpes un mājokļa nodrošinājuma pakalpojumiem, izstrādājot priekšlikumus rīcības pasākumiem kavējošo apstākļu novēršanai.

Cienājamo lasītāj! Katrā nodaļas rindkopā Tev bija iespēja lasīt par cilvēkiem, kurus pazīsti, kuri atšķiras no “normālā”, un domāt līdzi – par savu pieredzi, darbā satiktajiem un iepazītajiem cilvēkiem. Iespējams, lasot par normas nozīmi dažādības konstruēšanā vai par aizspriedumu graužošo lomu Ali dzīvē, satraucies vai sadusmojies. Labi, ja tā. Sociālajam darbiniekam jābūt apņēmīgam pārmaiņu aģentam. Bez skaidras vīzijas par to, kas maināms un kāpēc, to ir neiespējami paveikt. Iespējams, Tev nāksies pārvērtēt arī savus priekšstatus vai pieņēmumus. Domā par sevi nākotnē: Tu esi tā vai tas, par ko vēlies kļūt, un Tev ir tiesības pārņemt citiem aizspriedumus, no kuriem pats centies atbrīvoties.

⁸¹ Turpat, 5. lpp.

⁸² Turpat, 6. lpp.

Lūdzu, padomājiet un atbildiet uz dažiem jautājumiem par nodaļas sākumā iepazīto sīrieti, nu jau Latvijas sīrieti Ali!

1. Ko Tu darītu citādāk, ja būtu a) Aija, b) Māris, c) Ingrīda?
2. Vai Ali ir resurss kopienā, kurā viņš izvēlēties dzīvot? Kā viņš var bagātināt šo kopienu?
3. Padomā par sevi. Vai un kādos apstākļos esi cietis no diskriminācijas? Vai šī pieredze ir ietekmējusi Tavu turpmāko dzīvi?
4. Iedomājies, ka esi labklājības ministrs. Ko Tu darītu, lai nepieļautu jebkādu diskrimināciju sociālo pakalpojumu saņemšanā?

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS AVOTI

1. Anderson, B. *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism.* – London: Verso, 1983.
2. BISS. Pētījums “*Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte*”. 2017. 200 lpp. Pieejams: <https://www.sif.gov.lv/lv/media/1161/download?attachment>
3. Cohen, R. *Migration and its enemies.* – Aldershot: Ashgate un Cohen, Robin. *Frontiers of identity: the British and the Others.* – London: Longman, 1994.
4. EIGE. Glossary & Thesaurus. 2018. Pieejams: <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1085>
5. Ēriksens T. H. *Saknes un pēdas: identitāte mainīgā laikā.* – Zvaigzne ABC, Rīga, 2010.
6. European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe (FRA). *Handbook on European non-discrimination law*, 2018 edition. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.
7. Fuko, M. Kas ir autors? Grām.: *Uz kurieni, literatūras teorija?* – Rīga, LU, 1995.
8. Fuko, M. *Patiesība, vara, patība.* Sast. I. Šuvajevs. – Rīga, Spektrs, 1995.
9. Fuko, M. *Seksualitātes vēsture I, Zinātgrība.* Tulk. I. Auziņa. – Rīga, Zvaigzne ABC, 2000.
10. Fuko, M. *Seksualitātes vēsture II, Baudu lietojums.* Tulk. I. Auziņa. – Rīga, Zvaigzne ABC, 2002.
11. Fuko, M. *Seksualitātes vēsture III, Pašrūpe.* Tulk. I. Auziņa. – Rīga, Zvaigzne ABC, 2003.
12. Fuko, M., Šī nav pīpe. Tulk. M. Rubene. – Rīga, Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs, 2015.
13. Fuko, M. *Uzraudzīt un sodīt.* Tulk. I. Geile-Sīpolniece. – Rīga, Omnia mea, 2001.
14. Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R.P., Carr, D. *Essentials Of Sociology*, 3rd Edition. – W.W. Norton & Company, 2011.
15. Harris, J., White, V. *A Dictionary of Social Work and Social Care.* 2nd edition. – Oxford University press, 2018. P. 447.
16. Hēgs, P. *Varbūt viņi derēja.* No dāņu valodas tulkojusi R. Lediņa. – R: Preses nams, 1998.
17. Hofstede, G., Hofstede, G. J., Minkov, M. *Cultures and Organizations.* – McGraw Hill, 2010.
18. Lāce, A. *Migrantu integrācijas indekss: 2020. gada dati.* 2020. Pieejams: <https://providus.lv/petijumi/migrantu-integrācijas-indekss-2020-gada-dati/>

19. Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 640 lpp. Iespiešanā.
20. Lazda-Mazula, I., Ose, L., Viša, K. *Starpkultūru komunikācija II*. – SIF, 2015.
21. LR Kultūras ministrija. *Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam*. 2020. 6.lpp. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/13031/download>
22. LR Saeima. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*, 2010. 67. lpp.
23. MK noteikumi Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”. Stājas spēkā 01.04.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/298035>
24. O’ Reilly, D. Social inclusion: a philosophical anthropology. *Politics*. 2005. 25 (2): 80–8
25. Said, E. *Orientalism: Western conceptions of the Orient*. – Harmondsworth: Penguin, 1991.
26. Schriver, J.M. *Human Behavior and the Social Environment*. – Pearson&AB, USA, 2004.
27. *Special Eurobarometer 283: Health and long term care in the European Union (v1.00)*. 2020. [Data set]. European Commission, Directorate-General for Communication. Pieejams: http://data.europa.eu/88u/dataset/S657_67_3_EBS283
28. *Standard Eurobarometer STD94 : Standard Eurobarometer 94 - Winter 2020-2021 (v1.00)*. 2021. [Data set]. European Commission, Directorate-General for Communication. Pieejams: http://data.europa.eu/88u/dataset/S2355_94_1_STD94_ENG
29. Thorem T. Embodying Disability in Diversity Managment Research. In: *Equal Opportunities International*, 2008/25, p. 581–595.
30. Valsiner, J. *An Invitation to Cultural Psychology*. – SAGE Publications Ltd., 2014. 3. lpp.
31. Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā”, apstiprināta MK 2000. gada 18. jūlijā. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/9996>

2

Guna Garokalna-Bihela, Mg. soc. d.

SOCIĀLĀ DARBA SPECIFIKA DARBĀ AR SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAJĀM PERSONĀM

Otrajā nodaļā atspoguļoti iespējamie diskriminācijas riski visos sociālā darba līmeņos un sniegti ieteikumi dažādības īstenošanai šajos līmeņos. Apskatīta sociālā darba specifika un profesionālās vērtības, kuras nosaka sociālā darbinieka darba uzdevumu: īstenot dažādības principus savā darbībā. Piedāvāti Latvijas situācijai piemēroti un sociālā darba metodēs integrējami dažādības veicināšanas metodiskie ieteikumi, t.sk. problēmsituāciju apzināšanai, situācijas analīzei, resursu un pasākumu pēctecības un ilglaicības nodrošināšanai.

“Tas nenoliedzami bija viens no smagākajiem emocionālajiem konfliktiem starp manu cilvēcīgo “Es” un mani kā profesionālu sociālo darbinieku.

Mana darbavieta ir īslaicīgās uzturēšanās mītnē. Mūsu klienti pārstāv dažādas kultūras grupas, bet viena pazīme viņus visus vieno – krīzes situācija, kurā viņi atrodas.

Sākoties karam Ukrainā, viens no iemītniekiem ierosināja pielikt pie manām durvīm Ukrainas karogu, un es, ilgi nedomājot, ar prieku piekritu. Nākamajā dienā, jau ienākot mītnē, bija jūtama emocionāli nokaitēta atmosfēra, dzirdami strīdi un jūtama vienas personas agresīva izturēšanās. Tika izteikts skaļš protests un pieprasīts karogu noņemt.

Emocionāli jutos izmisis, dusmas sāka pieņemt spēcīgā arī manī. Bija jādomā par manas draudzenes radiem, kuri mēģina izklūt no kara zonas.

Pēc ilgām pārdomām nolēmu karogu noņemt.

Mans virsuzdevums ir palīdzēt klientiem viņu krīzes situācijā, neatkarīgi no viņu politiskajiem uzskatiem. Lai veiktu pilnvērtīgu sociālo darbu, būtiska ir iespējami mierīgāka atmosfēra un drošības sajūta klientu tagadējā dzīvesvietā – īslaicīgās uzturēšanās mītnē. Faktori, kas konfrontē un rada neuzticību, ir jāsamazina līdz minimumam, paturot prātā, ka varam izturēties ar cieņu un cilvēcību pret ikvienu, kurš pasauli redz savādāk.

Karogu paņēmu uz mājām, un tas rotā mana dzīvokļa durvis.”

(Sociālais darbinieks Edgars G., 2022. gada maijā)

Sociālais darbs jau vēsturiski 19. gadsimtā veidojās kā profesija, kuras mērķis bija atbalstīt sabiedrībā atstumtos, nabadzīgos un mazināt plaisu starp dažādiem sabiedrības slāņiem, pamanīt un atbalstīt tos, kuriem ir mazākas iespējas pastāvēt par sevi. Sociālā darbinieka kā sociālā taisnīguma vēstneša loma cauri gadu simteņiem ir tikai stiprinājusies.

Starptautiskās Sociālo darbinieku federācijas (IFSW) un Starptautiskās Sociālā darba skolu asociācijas (IASSW) kopīgajā ģenerālajā asamblejā 2014. gada jūlijā tika apstiprināta Starptautiskās Sociālo darbinieku federācijas sociālā darba definīcija: „Sociālais darbs ir praksē balstīta profesija un akadēmiska disciplīna, kas veicina sociālās pārmaiņas un attīstību, sociālo saliedētību un iespēju radīšanu patstāvīgai funkcionēšanai sabiedrībā. Sociālā darba centrā ir sociālā taisnīguma principi, cilvēktiesību ievērošana, kolektīvā atbildība un cieņa pret dažādību. Balstoties uz sociālā darba teorijām, sociālajām un humanitārajām zinātnēm, kā arī sabiedrības sociālajām vajadzībām, sociālais darbs iesaista cilvēkus un struktūras, lai risinātu sociālās problēmas un veicinātu labklājību.”⁸³

Definīcijā sociālais darbs tiek prezentēts kā **cilvēktiesību profesija**, kuras pamatā ir darbs ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem pakļautām personām un cieņa pret dažādību. Strādājot ar sociālās atstumtības riskam un diskriminācijai pakļautajām mērķa grupām, dažādības princips ir integrējams visos sociālā darba prakses līmeņos – mikro, mezo un makro.

Tā kā dažādības principi integrējami ne tikai profesionālajā darbībā, bet arī personīgajās vērtībās, uzskatos un darbībās, runāsim arī par personīgās izaugsmes nepieciešamību. Pašrefleksija ir joma, kas ir īpaši svarīga sociālā darba praksē, lai pastāvīgi izvērtētu un nodrošinātu godīgu attieksmi pret visiem sabiedrības pārstāvjiem, identificētu un apstrīdētu neapzinātas vai institucionālas diskriminācijas pazīmes.

Vienlīdzība, dažādība un iekļaušana, protams, ir sociālā darba prakses pamatvērtības. Aizspriedumi, stereotipi un sociālā netaisnība bieži var negatīvi ietekmēt cilvēku dzīvi un iespēju saņemt vienlīdzīgus pakalpojumus. Sociālajiem darbiniekiem var būt galvenā loma, sniedzot atbalstu un stiprinot klientu realizēt savas tiesības.

2.1. TEORĒTISKĀS NOSTĀDNES SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAJĀM PERSONĀM

Šīs apakšnodaļas ietvaros teorētiski pamatoti atstumtības riski, kas ir būtiski, lai izprastu dažādības pieejas nepieciešamību. Sociālajā darbā daudzi jēdzieni tiek izmantoti specifiskākā nozīmē nekā ierasts ikdienas valodā, tāpēc būtiski ir tos skaidrot.

JĒDZIENA “KULTŪRA” LIETOŠANA SOCIĀLĀ DARBA DAŽĀDĪBAS PRAKSĒ

Svarīgi apzināties, ka, runājot par nediskriminējošu attieksmi un sociālā darbinieka kā profesionāļa attieksmi pret klientu un veicamajiem uzdevumiem, nevar izvairīties no sociālā darbinieka kā indivīda analīzes. Tas nozīmē, ka vispirms jārunā par katra indivīda personīgo pieredzi.

Katra indivīda personīgā pieredze veidojas caur pieredzi dažādām kultūras grupām. Mūsu dzīves laikā šīs kultūras grupas var mainīties, līdz ar to mainot katra indivīda vērtību sistēmu un apkārtējās pasaules

⁸³ International Federation Of Social Workers. Global definition of social work. Pieejams: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (skatīts 01.03.2022.)

uztveri. Mūsu identitāte, piederība konkrētām kultūras grupām mijiedarbībā ar sabiedrībā valdošiem uzskatiem liek pamatu mūsu stereotipu un aizspriedumu bāzei. Savukārt stereotipi un aizspriedumi nosaka mūsu rīcību un attieksmi pret apkārtējo vidi un cilvēkiem.

Ilgu laiku esam pieraduši uztvert kultūru kā mākslas un radošas sfēras apzīmējumu, vai nereti kultūra tiek skatīta tikai kā etnisks lielums, tomēr sociālajā darbā mums jāaplūko kultūra gan no vēstures, gan socioloģijas, gan antropoloģijas viedokļa.

Kultūras izpratne ir ne tikai par valodas atšķirībām, bet arī par atšķirībām zināšanās, uztverē, uzskatos, attieksmē un uzvedībā. Antropologs Džeimss Spradlijs (*James Spradley*) definē, ka **“kultūra ir iegūtās zināšanas, ko cilvēki izmanto, lai interpretētu pieredzi un radītu uzvedību.”**⁸⁴

Termins “kultūra” (no latīņu valodas *cultura*, kas izriet no *colere*, kas nozīmē ‘kultivēt’) parasti attiecas uz cilvēka darbības modeļiem un simboliskām struktūrām, kas piešķir šīm darbībām nozīmi. Kultūras var “saprast kā simbolu un nozīmju sistēmas, kurām trūkst fiksētu robežu, kas pastāvīgi mainās, mijiedarbojas un konkurē viena ar otru.”⁸⁵

Dažādības kontekstā kultūras jēdziens skatāms no trīs pamata skatupunktiem, proti, kultūra kā dzīvesveids, kultūra kā cilvēka prasmju un zināšanu kopsomma un kultūra kā cilvēka socializācijas telpa.

- ▶ **Kultūra kā dzīvesveids.** “Kultūra ir tautas vai cilvēku grupas dzīvesveids. Tas sastāv no vispārpieņemtiem domāšanas un uzvedības veidiem, kas ietver vērtības, uzskatus, uzvedības normas, politisko organizāciju, ekonomiskās aktivitātes [...], kas tiek nodotas no vienas paaudzes nākamajai iemācoties, nevis bioloģiski pārmantojot.”⁸⁶
- ▶ **Kultūra kā cilvēka prasmju un zināšanu kopsomma.** Saskaņā ar angļu antropologa un etnologa Edvarda B. Tailora (*Edward Burnett Tylor*) teoriju kultūra sastāv no cilvēka kā sociālas būtnes pieredzes un zināšanām, kā arī iespējām par tām reflektēt – pētnieks kultūru definēja kā zināšanas, ticējumus, mākslas, likumus un tikumus, kurus cilvēks iegūst un apgūst savas eksistences laikposmā.
- ▶ **Kultūra kā cilvēka socializācijas telpa, kurā top tās saturs.** Bez mijiedarbības ar citiem kultūras satura autoriem indivīds nespēj nodrošināt kultūras saglabāšanu, kuras pamatā ir kultūras satura pieejamība laikā un telpā citiem kolektīva dalībniekiem. Lai to nodrošinātu, kultūrai kā cilvēka “projektam” jāfunkcionē kolektīvā, kurā indivīds spēj projicēt tā darbības rezultātus un iegūt impulsus jauna satura veidošanai.⁸⁷

Kultūra nav nemainīgs lielums. To var definēt arī kā procesu jeb sociālo darbību, kurā cilvēku kopiena ar konkrētām darbībām un to atkārtoto nodrošina kultūras satura ilgtspēju.

Mūsu identitāte ir piederība konkrētai kultūras grupai, un tas ir priekšnosacījums dažādībai mūsu sabiedrībā. Katrs no mums ir piederīgs vairākām kultūras grupām. Piemēram, es kā sociālā darbiniece varu būt piederīga sociālā darba profesionālajai grupai, konkrētai institūcijai, dzimumam, etniskai piederībai, vecuma grupai utt. Gluži tāpat ir ar mūsu klientu. Savukārt, kādas no mūsu grupām var pārklāties, un kādas var būt atšķirīgas. Tāpēc katram sociālajam darbiniekam ir būtiski apzināties savu personīgo pieredzi un identitāti. Tajā brīdī, kad sociālais darbinieks sāk komunikāciju ar savu klientu, viņš var veidoties konflikts starp savām personīgajām vērtībām un sociālā darba profesionālajām vērtībām.

⁸⁴ James Spradley. *What is Culture?* Pieejams: <https://sphweb.bumc.bu.edu/otlt/mph-modules/PH/CulturalAwareness/CulturalAwareness2.html> (skatīts 01.03.2022.)

⁸⁵ Kuper, A., Kuper, J. *The Social Science Encyclopedia*. 3rd Edition. – Routledge, 2004.

⁸⁶ Turpat.

⁸⁷ Latvijas Nacionālā bibliotēka. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/98484> (skatīts 01.03.2022.)

MULTIKULTURĀLA SABIEDRĪBA

Jebkura sabiedrība ir multikulturāla, jo tajā ir pārstāvētas dažādas kultūras grupas. Apzīmējumi “multikulturālisms” un “daudzveidība” tiek izmantoti, lai parādītu identitātes daudzās dimensijas. *Multikulturālisms absolūtā izpratnē nozīmē plašu etniskās, rases, valodas, seksuālās orientācijas, dzimuma, vecuma, sociālā statusa, izglītības, reliģiskās (garīgās) piederības un citu kultūras dimensiju diapazonu.*⁸⁸

Termins “multikulturāls” bieži tiek saistīts tieši ar dažādām etniskām grupām un to līdzāspastāvēšanu vienā teritorijā. Tomēr multikulturālisms ir kas vairāk nekā kultūras tradīciju summa tajā pašā ģeogrāfiskajā telpā. Faktiski multikulturālisms nozīmē pozitīvu cilvēku daudzveidības novērtējumu. Mēs varētu teikt, ka tā ir doktrīna, kas aizstāv toleranci, cieņu un dažādu kultūru līdzāspastāvēšanu. Šī pieeja paredz visu kultūras tradīciju vienlīdzības aizstāvēšanu tādā veidā, ka nav vienas “labākas” pār citām, bet visas tiek vērtētas līdztiesīgi. Multikulturālisms nozīmē noteiktu kultūras relativismu, tas ir, apsvērumu, ka viena kultūra nav pārāka par otru, un līdz ar to atšķirības paražās ir jāpieņem kā iecietības un mierīgas līdzāspastāvēšanas pazīme.

Multikulturālā sabiedrība un multikulturālisms bieži vien ir ļoti politizēti termini, kurus to atbalstītāji vai pretinieki nereti lieto emocionāli pārspīlēti gan negatīvā, gan pozitīvā kontekstā. Būtībā šis termins raksturo faktisku situāciju, sabiedrību, kas migrācijas vai citu vēsturisku un/vai ģeogrāfisku notikumu rezultātā etniski, lingvistiski, reliģiski, ētiski un citu izpausmes veidu dēļ ir izteikti heterogēna, plurālistiska. Multikulturālisms 20. gadsimta otrajā pusē politiskā laukā un kultūrpolitikā tiek saistīts ar kultūras daudzveidības saglabāšanu un pozitīvu attieksmi pret dažādību sabiedrībā, tas saskan ar tādiem sociālā darba principiem kā dažādības pieņemšana un nenosodoša attieksme.

Sociālā darba praksē ir būtiski saprast, ka multikulturāla sabiedrība ir neapstrīdams fakts, tā veidojusies gadsimtiem ilgi, un to vajadzētu skatīt kā resursu, nevis kā negatīvu elementu.

Kultūrkompetence ir zināšanu, attieksmju, izpratnes, pašapziņas un prakses iemaņu kopums, kas ļauj profesionālim strādāt ar dažādas sociāletniskas izcelsmes klientiem.

Kultūrkompetencei ir trīs komponentes:

- ▶ sociālajam darbiniekam jāsaprot kultūra, tās funkcijas un stiprās puses;
- ▶ jābūt zināšanām par savu klientu kultūru un atšķirībām starp kultūras grupām;
- ▶ jāveido izpratne par visu kultūras grupu sociālās daudzveidības situāciju un apspiešanas būtību.⁹⁰

Savukārt **starpkultūru komunikācija** nozīmē mijiedarbību starp cilvēkiem, kas nāk no dažādām kultūrām, ar mērķi panākt vienotu izpratni par konkrētu tematu.⁹¹

⁸⁸ Banks, J.A., McGee-Banks, Ch.A. Approaches to multicultural curriculum reform. In: J.A.Banks, Ch.A.McGee-Banks (Eds.) *Multicultural education: Issues and Perspectives*. – Boston: Allyn& Bacon,1993.

⁸⁹ Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 276. lpp. Iespiešanā.

⁹⁰ Robert L. Barker. *The Social Work Dictionary*. 5th Edition. – National Association of Social Workers, NASW Press, 2003.

⁹¹ Oxford University. OVERVIEW: Intercultural communication. Pieejams: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100006574> (skatīts 03.03.2022.)

- ▶ Starpkultūru komunikācija mūsdienās visos trīs sociālā darba līmeņos (mikro, mezo un makro) tiek saprasta kā izšķiroša metode, ko izmanto visās sociālā darba un sociālās pedagoģijas jomās, lai uzlabotu visu cilvēku sociālo līdzdalību.
- ▶ Lai veidotu efektīvu starpkultūru komunikāciju un pēc iespējas nediskriminējošu attieksmi, vispirms ir jāapzinās mūsu pašu stereotipi un aizspriedumi. Apzinoties savu personīgo attieksmi un tās cēloņus, nākamais solis ir mazināt to ietekmi uz mūsu profesionālo uzdevumu pildīšanu.
- ▶ Komunicējot ar cilvēkiem, mēs balstāmies uz mūsu pieredzi un pieņēmumiem sabiedrībā par konkrēto grupu. Jau pirms komunikācijas uzsākšanas mēs esam izveidojuši pieņēmumus par to, ko sagaidām no mūsu komunikācijas partnera, sociālajā darbā – no mūsu klienta. Piemēram, zinot, ka pie mums uz pieņemšanu ieradīsies klients roms, mums jau ir izveidojies priekšstats, ko varam sagaidīt.
- ▶ Šos pieņēmumus mēs veidojam, balstoties uz dažāda veida informāciju. Viena no tām ir kultūras informācija, kas pamatota uz kultūras normām, noteikumiem un vērtībām, kas ietekmē mūsu uzvedību. Cita veida informācija ir socioloģiskā informācija, piemēram, asociācijas ar sociālām un politiskām grupām, dzimumu u.c. Visbeidzot, tā ir psiholoģiskā informācija, kas balstīta uz cilvēka unikālajām raksturīpašībām.⁹²
- ▶ Jo mazāk mēs pazīstam kultūras grupu, ko cilvēks pārstāv, jo vairāk mēs balstāmies uz vispārīgiem pieņēmumiem. Kultūras vai sociālā piederība kādai grupai viena pati nekad nevar noteikt to, kādas būs cilvēka vērtības, īpašības un komunikācija. Būtiski vienmēr atcerēties individuālo dimensiju – katrs cilvēks ir unikāls. **Tie vienmēr ir cilvēki, nevis kultūras grupa, kas ar mums nonāk tiešā saskarsmē.** Tas ir priekšnosacījums mūsu sadarbībai ar klientu un labai starpkultūru komunikācijai.

Starpkultūru sociālais darbs ir vispārīgs jēdziens, kas mūsdienu sociālā darba praksē īpaši attiecas uz kultūrkompetenci un ar to saistīto starpkultūru mācīšanos un starpkultūru komunikāciju. Sociālajam darbam modernā, atvērtā, bieži vien daudzveidīgā sabiedrībā ir nepieciešama speciālistu augsta līmeņa kultūrkompetence.

Starpkultūru sociālais darbs praksē notiek visos trīs darba līmeņos.

- ▶ **Mikrolīmenī** tas nozīmē vispārēju izpratni un atbalstu visu cilvēku iekļaušanai neatkarīgi no etniskās, rases, vecuma, dzimuma piederības un seksuālās orientācijas. Katram sociālajam darbiniekam ir jābūt pietiekamām sociālajām prasmēm, lai komunicētu un strādātu ar katru iespējamo klientu. Īpaši tas attiecas uz sociālajiem darbiniekiem, kuri strādā praksē ar gadījumu, jo nepieciešams veidot kontaktu ar dažādiem klientiem un izprast katra indivīda unikālo situāciju. Būtiski atcerēties, ka klienta primārā problēma, ar kuru viņš nonāk sociālajā dienestā, var būt cita, bet faktori, kas nosaka iespēju saņemt nediskriminējošu attieksmi, var atklāties tikai intervences procesa laikā.
- ▶ **Mezolīmenī** tas īpaši attiecas uz starpkultūru komunikāciju dažādās kopienās un starp tām. Šis ir plašs sociālā darba lauks. Arī pašvaldību sociālajiem darbiniekiem ir būtiski apzināties dažādu funkcionālu un teritoriālu kopienu nozīmi starpkultūru sociālajā darbā. Apzinot dažādas kopienas un to vajadzības, ir iespējams strādāt preventīvi, lai mazinātu konkrētās grupas atstumtības riskus. Arī darbā ar indivīdu kopienai var būt būtiska loma – gan, lai labāk izprastu klienta situāciju un identitātes īpatnības, gan kā resursam problēmas risināšanā.
- ▶ **Makrolīmenī** starpkultūru sociālais darbs cenšas veicināt nediskriminējošu vai mazāk diskriminējošu, taisnīgāku un sociāli iekļaujošu sociālo attīstību konkrētā pašvaldībā, valstī vai starptautiskā mērogā. Tas ir darbs politikas veidošanas līmenī, vienlīdzīgu iespēju nodrošināšanā un tādu pakalpojumu radīšanā, kuri pieejami visām sabiedrības grupām neatkarīgi no etniskās, rases, vecuma, dzimuma identitātes un seksuālās orientācijas.

⁹² Multikulturalisms. Projekta „Izglītotāji un inovatori bibliotēkās” (DIDEL) mācību materiālu komplekts. Pieejams: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/3f12a8c4-4aaa-4700-943d-df314035d766/O3_Educational%20materials_LAT.pdf (skatīts 03.03.2022.)

STEREOTIPU UN AIZSPRIEDUMU VEIDOŠANĀS UN TO IDENTIFICĒŠANAS NOZĪME

Piedzimstot mēs nepārņemam konkrētas uzvedības formas, vērtības un komunikācijas stilus. Mums ir doti tādi lielumi kā vecums, rase, etniskā piederība, dzimums, fiziskās īpašības, seksuālā orientācija, rakstura iezīmes un temperaments. Tomēr to, kādas būs mūsu uzvedības formas, izpaužot šos nemainīgos lielumus, mēs apgūstam ģimenē un socializācijas procesā. Piemēram, kopš dzimšanas zēnam tiek mācīts, ka viņam ir jāstaigā biksēs, jābūt fiziski stipram, orientētam uz eksaktām zinībām utt., un to viņš iemācās no apkārtējās sabiedrības. Jau ar pirmajiem dzīves mirklītiem mēs apgūstam uzvedību, kas no mums tiek sagaidīta, balstoties uz sabiedrības uzskatu par to, kādiem mums jāklūst. Mēs mācāmies darboties atbilstoši mūsu grupai piedēvētajiem stereotipiem un sagaidām, ka citu uzvedība arī tiek pakārtota mūsu priekšstatiem. Tā mēs visi kopīgi veidojam un nostiprinām stereotipus.

Stereotipi var būt pozitīva, neitrāla vai negatīva rakstura. Pozitīvie stereotipi parasti atspoguļo pozitīvas īpašības, piemēram, cilvēks ar brillēm var tikt stereotipizēts kā gudrs. Turpretī negatīvie stereotipi ir saistīti ar negatīviem raksturojumiem, piemēram, cilvēkam ar psihiskiem traucējumiem var tikt piedēvēta agresivitāte.

Sociālie stereotipi ir noteikti un noturīgi uzskati par sabiedrības grupām, kas piedēvē konkrētas īpašības attiecīgās grupas pārstāvjiem. Savukārt ar aizspriedumiem tiek saprasta emocionāla attieksme un arī rīcība, kas vērsta pret kādu grupu. Aizspriedumu pamatā bieži ir paša cilvēka vai viņa tuvinieku negatīvas saskarsmes pieredze ar konkrētās grupas pārstāvjiem, kuru viņš vispārina un attiecina uz visiem šīs grupas locekļiem. Ja stereotipi var ietvert gan pozitīvus, gan negatīvus priekšstatus, tad aizspriedumu pamatā ir izteikti nelabvēlīga attieksme.

Pēc būtības stereotips ir neitrāls lielums, tas ir vispārējs, vienkāršots priekšstats par kādu sabiedrības grupu. Daudziem stereotipiem ir sena vēsture, tie radušies konkrētu ekonomisku, politisku vai sociālu apstākļu rezultātā. Stereotipu noteikšana ir kognitīvs process, jo tas ietver īpašību saistīšanu ar grupu, bet tas var arī kalpot, lai attaisnotu afektīvu reakciju pret cilvēkiem no citām grupām. Stereotipi tiek apgūti, un tos var gan tieši, gan netieši mācīt vai nostiprināt cilvēkiem, izmantojot dažādas sociālās ietekmes, tostarp, bet ne tikai draugus un ģimeni, kaimiņus, skolotājus, vienaudžu grupas, kā arī plašākas sabiedrības ietekmes.⁹³

Stereotipi diktē, cik nostiprinājusies un neatpazīta būs diskriminācija kādā sabiedrības grupā. Stereotipu piedēvēšana būtībā ir informācijas kategorizēšana. Cilvēki nepārtraukti saskaras ar apjomīgu informācijas daudzumu. Lai būtu iespējams to apstrādāt un izmantot, nepieciešams saņemto informāciju sakārtot noteiktās kategorijās. To sekmē stereotipi. Tie darbojas kā ietvars jaunās informācijas klasificēšanai jau izveidotās kategorijās, un tas nenoliedzami atvieglo un paātrina mūsu lēmumu pieņemšanas procesu ikdienā. Stereotipi palīdz izskaidrot situāciju un piešķir tai noteiktu jēgu. Riski – vai mēs apzināties, ka stereotipi diktē mūsu uzvedību un pieņemtos lēmumus, un cik lielā mērā mēs spējam spriest objektīvi. Īpaši nozīmīgi tas kļūst tajā brīdī, kad mums jāpieņem profesionāli lēmumi kā sociālajiem darbiniekiem un jānodrošina profesijas pamatprincipi un vērtības, vienlīdzīgas un nediskriminējošas attieksmes pret visiem ievērošana.

IDENTITĀTES VEIDOŠANĀS PROCESA NOZĪME SOCIĀLĀ DARBA DAŽĀDĪBAS PRAKSĒ

Lai apzinātos sabiedrības dažādību un sociālā darbinieka lomu multikulturālā sabiedrībā, mums vispirms ir jāapzinās katra indivīda un sabiedrības grupas identitātes veidošanās process. Tas palīdz saprast gan sociālā darbinieka kā personības un profesionāļa identitāti, gan viņa mijiedarbību ar klientu.

⁹³ Rosenthal, L., Overstreet, N. *Encyclopedia of Mental Health* (Second Edition). 2016. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/referencework/9780123977533/encyclopedia-of-mental-health> (skatīts 04.03.2022.)

Jebkura sabiedrības daļa, kultūras grupa, pirmkārt veidojas no indivīdiem un viņu pieredzes. Identitātes veidošanās ir nepārtraukts process, kas nosaka mūsu izpratni par sevi un apkārtējiem.

Identitāte veidojas jau bērnībā. Primārais mūsu identitātes loks – dzimums, etniskā piederība, dzīves vieta, ģimenes modelis, kurā dzīvojam, pamatvērtības, kas dominē vidē, kur augam.

Izšķir:

- ▶ personisko identitāti – indivīda pašuztvere, kas balstās uz viņa fiziskajām, intelektuālajām un morālajām īpašībām;
- ▶ grupas jeb sociālo identitāti – indivīda pašraksturojums, kas balstās uz viņa piederību noteiktām sociālām grupām – etniskajai, profesionālajai u.c.

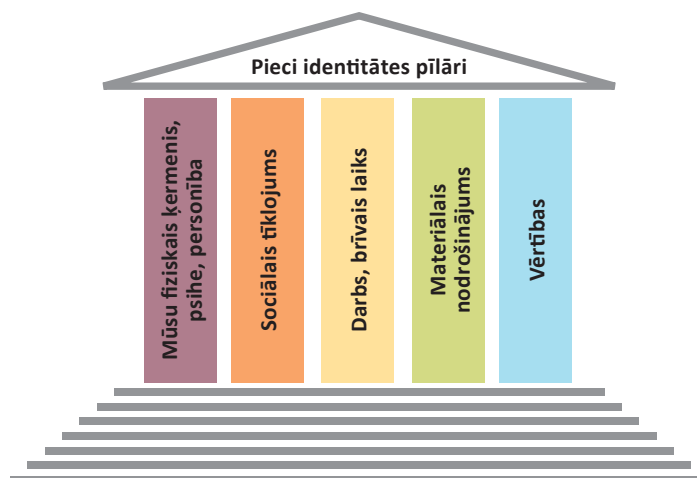
Par nozīmīgāko uzskata tieši sociālo identitāti. Tās skaidrošanai ir izveidota sociālās identitātes teorija. Sociālo identitāti veido indivīda zināšanas par savu piederību konkrētai grupai un šīs piederības emocionālais nozīmīgums. Šī grupa var būt ne tikai reāla, bet arī iedomāta.

Antropologs Ēriks Ēriksons (*Erik Erikson*) izstrādāja psihosociālās identitātes koncepciju, kas mūsdienās tiek izmantota, lai skaidrotu sociālo identitāti kā fenomenu. Psihosociālā identitāte pēc zinātnieka domām ir sabiedrības un personības mijiedarbības rezultāts. Katra cilvēka psiholoģiskā identitāte satur hierarhiski organizētus pozitīvus un negatīvus elementus. Bērnībā cilvēks sastopas ne tikai ar ideālajiem, bet arī ar ļaunajiem, negatīvajiem prototipiem. Tādējādi viņš iegūst priekšstatus – kādam viņam nav jākļūst. Pozitīvā identitāte atrodas konfliktā ar negatīvo identitāti.⁹⁴

Cilvēkam, kas pieder mazākuma grupai, tiek sajaukta paša negatīvā identitāte ar dominējošās grupas priekšstatiem par mazākuma grupas negatīvo tēlu, kā rezultātā veidojas mazvērtības komplekss un sevis nicināšana. Dominējošā grupa ir ieinteresēta mazākuma grupas negatīvajā identitātē, jo tā aizsargā dominējošo grupu pret pašas negatīvās identitātes apzināšanos. Tas ļauj dominējošajai grupai sajūst savu pārkumu un kopību.⁹⁵

Ēriksona koncepcija ļauj mums izprast, kādas negatīvas sekas identitātes veidošanās procesam ir iespējamas, ja netiek izmantots dažādības princips un sabiedrībā tiek praktizēta diskriminējoša attieksme pret mazākuma kultūru. Sociālajam darbiniekam ir būtiski saprast šo personības identitātes veidošanās procesu, jo tas var būt pamats klienta uzvedībai, sevis nicināšanai, neuzņēmībai, bailēm un var ietekmēt intervences procesu. No otras puses, šis identitātes veidošanās koncepts ļauj saprast, kāpēc tik grūti ir maināma vairākuma attieksme un kāpēc dažādības principu ieviešanas process ir nepārtraukts un sarežģīts.

2. attēls. Pieci identitātes pīlāri (*Hilarion G. Petzold, 2004*)

⁹⁴ Erikson, E. H. *Journal of Research in Personality*. Identity Development in Adulthood: A Longitudinal Study. Edited by Pulkkinen, L., Kokko, K. Vol. 34, Is. 4, Dec. 2000.

⁹⁵ Turpat.

Psihologa Hilariona G. Pecolda (*Hilarion Gottfried Petzold*) integratīvās teorijas ietvaros izveidots **identitātes piecu pīlāru modelis**⁹⁶ (skatīt 2. attēlu). Sākotnēji tas tika veidots kā diagnostikas metode, lai analizētu indivīda pašsajūtu dažādās dzīves situācijās. Pīlāru modeli var izmantot, lai analizētu indivīda identitātes komponentus. Ar šī modeļa palīdzību var apskatīt arī veselās grupas – imigrantus, cilvēkus ar īpašām vajadzībām u.tml.

PIECI IDENTITĀTES PĪLĀRI

1. Mūsu fiziskais ķermenis, psihe, personība.
2. Sociālais tīklojums – sociālais konteksts, ģimene, draugi, kolēģi. Tā ir cilvēka tuvākā atbalsta sistēma.
3. Darbs, brīvais laiks – apmaksāts darbs, brīvprātīgais darbs, profesija. Darbs vienmēr tiek skatīts līdzsvarā ar brīvo laiku.
4. Materiālais nodrošinājums. Ikmēneša ienākumi, pabalsti, ienākumi no mantojuma utt.
5. Vērtības. Personīgās vērtības, vērtību sistēma, kurā esam uzauguši, un to līdzsvars ar sabiedrībā valdošām vērtībām vai normām.⁹⁷

Uzsvars uz kādu no pīlāriem var mainīties, tomēr ir būtiski, lai tie visi būtu līdzsvarā. Iztrūkstot vienam no pīlāriem, uz pārējiem tiek likts papildu spiediens. Ja cilvēkam pēkšņi sabrūk vai radikāli mainās kāds no pīlāriem, un pārējie pīlāri nespēj identitāti pietiekami stabilizēt, var teikt, ka cilvēks ir krīzes situācijā. Tātad, tajā brīdī, kad viens no identitātes pīlāriem ir traucēts, cilvēks ir potenciāls sociālā darbinieka klients. Var skatīties arī otrādi – sociālais darbinieks, analizējot klienta situāciju pēc šīs metodes, var secināt, kurš no identitātes pīlāriem ir traucēts, un kurā nepieciešams veikt intervenci. Intervences procesa laikā, pamatojoties uz šo pieeju, ir iespējams veikt resursu kartēšanu.

2.2. PAMATVĒRTĪBAS SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS UN DISKRIMINĀCIJAS RISKAM PAKĻAUTAJĀM PERSONĀM

Sociālais darbs ir vērtībās balstīta profesija ar noteiktām pamatvērtībām, kas atspoguļo sociālā darba unikalitāti.

Sociālajā darbā ar sociālās atstumtības riskam un diskriminācijai pakļautajām mērķa grupām jāievēro visas sociālā darba profesionālās vērtības, tomēr ir vairākas pamatvērtības, kas tiešā veidā nodrošina dažādības principu īstenošanu dzīvē – sociālā taisnīguma veicināšana, dažādība un vienlīdzība, diskriminācijas nepieļaušana, kultūrkompetences attīstība, cilvēka cieņa, cilvēktiesību ievērošanas veicināšana, pašnoteikšanās tiesību veicināšana, līdzdalības tiesību veicināšana. Turpinājumā padziļināta uzmanība tiks pievērsta **sociālā taisnīguma veicināšanai, diskriminācijas nepieļaušanai un kultūrkompetences attīstībai**, jo tieši šīs vērtības uzskatāmi raksturo sociālā darba dažādības jeb iecietības prakses pamatprincipus.

⁹⁶ Egger-Subotitsch A., Fellinger-Fritz A., Meirer M., Steiner K., Voglhofer M. *Praxis handbuch. Train-the-Trainer-Methoden in der Berufs- und Arbeitsmarktorientierung*. – abif – Analyse, Beratung und interdisziplinäre Forschung, Wien, Februar 2011.

⁹⁷ Turpat.

2.2.1. SOCIĀLĀ TAISNĪGUMA VEICINĀŠANA

Sociālā darba teorijā un lielākajā daļā attīstīto valstu sociālā darba profesionālo asociāciju noteiktajās profesijas pamatvērtībās būtiska loma jau no pašiem sociālā darba pirmssākumiem tikusi piešķirta tieši sociālajam taisnīgumam.

Sociālie darbinieki veicina sociālo taisnīgumu un sociālās pārmaiņas klientu dzīvēs un sabiedrībā kopumā klientu interešu vārdā. Praksē sociālā taisnīguma īstenošana nozīmē respektēt klientu kultūru un etnisko daudzveidību un censties izbeigt vai mazināt diskrimināciju, apspiešanu, nabadzību un citus sociālās netaisnības veidus. Sociālie darbinieki cenšas uzlabot cilvēku spēju apmierināt savas vajadzības. Sociālie darbinieki arī cenšas veicināt organizāciju, kopienu un citu sociālo institūciju atsaucību indivīda vajadzību īstenošanas atbalstam un sociālo problēmu risināšanai.⁹⁸

Sociālo darbinieku pienākums ir iesaistīt cilvēkus sociālā taisnīguma sasniegšanā attiecībā uz sabiedrību kopumā un attiecībā uz klientiem, ar kuriem viņi strādā. Ko tas nozīmē?

- ▶ **Diskriminācijas un institucionālās apspiešanas apkarošana** – sociālie darbinieki apkaro diskrimināciju, kas attiecas uz, bet neaprobežojas ar: vecumu, ģimenes stāvokli, kultūru, etnisko piederību, dzimumu, dzimumidentitāti, valodu, tautību, uzskatiem, fiziskām vai garīgām spējām, politisko pārliecību, sociālekonomisko stāvokli, rasi, attiecību statusu, reliģiju, seksuālo orientāciju, sociāli ekonomisko statusu u.c.
- ▶ **Cieņa pret dažādību** – sociālie darbinieki strādā, lai stiprinātu iekļaujošas kopienas, kas respektē sabiedrības etnisko un kultūras daudzveidību, ņemot vērā individuālās, ģimenes, grupu un kopienu atšķirības.
- ▶ **Pieklūve taisnīgiem resursiem** – sociālie darbinieki atbalsta un veido pieejamus pakalpojumus, resursu taisnīgu sadali.
- ▶ **Netaisnīgas politikas un prakses apstrīdēšana** – sociālie darbinieki strādā, lai pievērstu savu darba devēju, politikas veidotāju, politiķu un sabiedrības uzmanību situācijām, kurās politika un resursi ir nepietiekami vai kurās politika un prakse ir diskriminējoša, negodīga vai kaitīga.
- ▶ **Solidaritātes veidošana** – sociālie darbinieki aktīvi strādā kopienās un kopā ar saviem kolēģiem gan profesijā, gan ārpus tās, lai veidotu solidaritātes tīklus, lai sekmētu pārmaiņas iekļaujošas un atbildīgas sabiedrības attīstības virzienā.⁹⁹

2.2.2. DAŽĀDĪBA UN VIENLĪDZĪBA

Cilvēka dažādība ir daudzslāņains koncepts. To var attiecināt uz fiziskām atšķirībām, piemēram, cilvēka garums, matu krāsa, vasaras raibumi, gaume un tamlīdzīgi, bet dažādības aspekts, kas interesē tieši sociālos darbiniekus, ir dažādība ar sociālo nozīmi – dažādība, kas rada redzamas izmaiņas cilvēku dzīvēs. Piemēram, nav zināms, vai cilvēka garums ietekmēs viņa iespējas darba tirgū, bet mēs pavisam noteikti zinām, ka šīs iespējas ietekmēs viņa dzimums, vecums un piederība noteiktam sociālajam slānim.

Eiropā visbiežāk tiek runāts par šādiem dažādības aspektiem – dzimums, seksuālā orientācija, reliģija, rase, etniskā piederība, vecums un invaliditāte (iespējams, ka piederība sociālajam slānim jeb sociālekonomiskais statuss varētu drīzumā šiem aspektiem pievienoties), kuriem vairumā valstu piešķirta tik liela sociālā nozīmība, ka tie tiek aizsargāti ar likumu normām.¹⁰⁰

⁹⁸ International Federation Of Social Workers. Global definition of social work. Pieejams: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (skatīts 01.03.2022.)

⁹⁹ Turpat.

¹⁰⁰ Gaine, C., Gaylard, D. *Equality, difference and diversity. Equality and Diversity in Social Work Practice*. Edited by Gaine, C. – Published by Learning Matters Ltd. United Kingdom, 2010.

Dažādības jēdziens ietver savstarpēju pieņemšanu un cieņu. Tas nozīmē izpratni, ka katrs indivīds ir unikāls, un mūsu individuālo atšķirību atzīšanu. Dažādība nozīmē šo atšķirību izpēti drošā un pozitīvā veidā. Dažādība nav tikai iecietība pret atšķirībām, tā ir apzināta prakse ar konkrētām darbībām:

- ▶ cilvēces, kultūras un dabiskās vides savstarpējās atkarības izpratne un novērtēšana;
- ▶ savstarpējas cieņas pret tām otra īpašībām un pieredzi, kas atšķiras no mūsējās, praktizēšana;
- ▶ izpratne, ka dažādība ietver ne tikai to, kāds cilvēks ir, bet arī to, ko viņš zina;
- ▶ apzināšanās, ka personiska, kultūras un institucionāla diskriminācija rada un uztur privilēģijas dažiem, vienlaikus radot un uzturot nelabvēlīgus apstākļus citiem;
- ▶ kopīgā meklēšana starp atšķirībām, lai mēs varētu strādāt kopā, lai izskaustu visu veidu diskrimināciju.¹⁰¹

Rakstnieces un dažādības aizstāves Lodenā un Rozenere (*Loden and Rosener*) apraksta divas **galvenās dažādības dimensijas: primāro un sekundāro**.¹⁰²

Primārā dimensija, ko nevar mainīt, ietver vecumu, rasi un etnisko piederību, dzimumu, fiziskās īpašības, seksuālo orientāciju un reliģisko piederību. Sekundārā dimensija attiecas uz ienākumiem, izglītību, militāro pieredzi, politisko pārliecību, sociālekonomisko statusu, ģeogrāfisko atrašanās vietu, vecāku statusu un ģimenes stāvokli.

Cilvēki parasti ir mazāk jutīgi attiecībā uz sekundāro dimensiju, jo tie ir elementi, kurus ir iespējams ietekmēt. Šāda dimensiju pieeja spilgti parāda, ka visi esam vienlaikus līdzīgi un atšķirīgi bezgalīgu dimensiju skaitā. Pieņemot, ka dažādība attiecas uz ikvienu, tā kļūst par lielumu, ko visi respektē.

Dr. phil. Lī Gardensvarca (*Lee Gardenswartz*) un Dr. phil. Anita Rova (*Anita Rowe*)¹⁰³ šo dažādības dimensiju pieeju attīstīja tālāk un runā par četru dimensiju daudzveidības modeli (skatīt 3. attēlu). Viņas aprakstīja daudzveidību kā sīpolu, kur, mizojot nost pa slāņiem, atklājas kodols – cilvēka personība. Saskaņā ar autoru pieeju daudzveidības četri slāņi ir: **organizatoriskā dimensija, ārējā dimensija, iekšējā dimensija un indivīda personība**.

- ▶ **Organizatoriskā dimensija** reprezentē mūsu pašu tālāko, ārējo slāni, kas saistīts ar mūsu lomu un vietu profesionālajā un darba dzīvē. Piemēram, vadības statuss, piederība arodbiedrībai, darba vieta, darba stāžs, darba saturs, darbības lauks, funkcionālais līmenis. Šī slāņa dažādības pazīmes ir pozīcijas, kuras kontrolē organizācija, kurā mēs strādājam. Cilvēki šo dimensiju var ietekmēt tikai daļēji, jo kontrole ir organizācijas rokās.
- ▶ **Ārējā dimensija** ir īpašības, kas ir saistītas ar mūsu personisko izvēli dažādās dzīves jomās. Indivīdam ir lielāka kontrole pār šo dimensiju nekā par organizācijas dimensiju. Šajā slānī īpašības ir personīgie un atpūtas paradumi, izglītība, darba pieredze, izskats, stāvoklis sabiedrībā, ģimenes stāvoklis, ģeogrāfiskā atrašanās vieta, ienākumi un citi cilvēka ikdienas dzīvi un uztveri veidojoši elementi.
- ▶ **Iekšējā dimensija**, kuru indivīdam ir vismazākās iespējas mainīt, saistīta ar ļoti sarežģītiem procesiem. Var pat teikt, ka indivīdam nav nekādas kontroles pār šiem parametriem. Šīs īpašības tiek piešķirtas dzimšanas brīdī, piemēram, vecums, rase, tautība, dzimums, fiziskās spējas un seksuālā orientācija. Bieži tieši šīs īpašības, kuras nav indivīda spēkos mainīt, ir avoti aizspriedumiem un diskriminācijai.

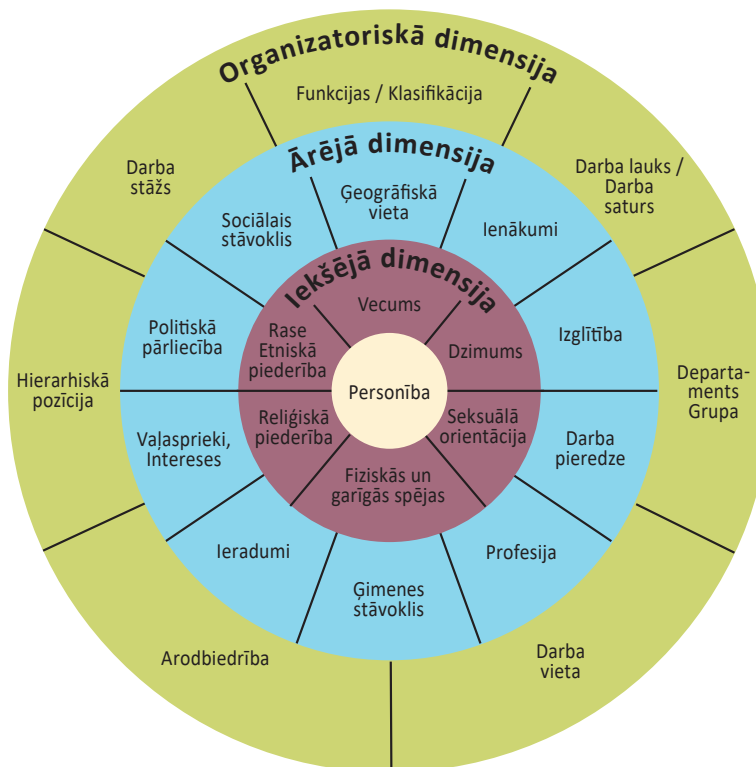
¹⁰¹ Queensborough Community College. Definition for Diversity. Pieejams: <https://academyofcreativecoaching.com/definition-for-diversity/> (skatīts 15.03.2022.)

¹⁰² Loden, M., Rosener, J. B. *Workforce America! Managing employee diversity as a vital resource*. – USA, McGraw Hill, 1991. P. 250.

¹⁰³ Gardenswartz, L., Rowe, A. *Diverse teams at work: capitalizing on the power of diversity*. – USA Chicago, Irwin, 1994.

- ▶ Visas četras dažādības modeļa dimensijas kopā veido cilvēka identitāti. **Indivīda personību** ietekmē trīs ārējās dimensijas, tās veido indivīda pieņēmumus, dzīves uztveri un viņa mijiedarbību ar ārējo vidi. Sociālā darba praksē, veidojot klienta vajadzību karti, var analizēt visus četrus dažādības dimensiju slāņus.

3. attēls. Četru dimensiju dažādības modelis (Gardenswartz & Rowe, 1994)

Savukārt jēdziens “vienlīdzība” nozīmē dažādu cilvēku grupu tiesības ieņemt vienādu sociālo stāvokli sabiedrībā un saņemt vienādu apkārtējo attieksmi.¹⁰⁴

Vienlīdzība koncentrējas uz taisnīgākas sabiedrības radīšanu, kurā visi indivīdi var piedalīties sabiedrības procesos un piekļūt vienām un tām pašām iespējām. Vienlīdzības pamatā ir tiesiskais regulējums, kas uzliek ar likumu noteiktus pienākumus privātpersonām, kopienām un organizācijām: nodrošināt, ka kāds netiek nostādīts nelabvēlīgā situācijā pret otru.

Nereti terminus “vienlīdzība” un “dažādība” lieto kā sinonīmus, tomēr starp tiem ir vērtējamas atšķirības. Termins “vienlīdzība” vairāk koncentrējas uz diskriminācijas novēršanas jautājumiem, savukārt “dažādība” – vairāk uz potenciāla maksimālu izmantošanu un ieguldījumu izmaiņu veikšanā sabiedrībā. “Vienlīdzības” uzmanības centrā ir noteiktu mērķu sasniegšana, bet “dažādības” uzmanības centrā ir kultūras pārmaiņas un atšķirību novērtēšana.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Cambridge University Press. Equality. Cambridge Dictionary. Pieejams: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/equality> (skatīts 15.03.2022.)

¹⁰⁵ The British Association of Social Workers (BASW). EQUALITY AND DIVERSITY: Learning Materials “Return to Social Work”. Pieejams: https://www.basw.co.uk/system/files/resources/basw_25529-2_0.pdf (skatīts 15.03.2022.), 6. lpp.

2.2.3. DISKRIMINĀCIJAS NEPIELĀUŠANA

Sociālajam darbiniekam jāattīsta prasmes saskatīt diskriminācijas riskus visos sociālā darba līmeņos. Būtiski ir trenēt kritisko apziņu, saskatīt iespējamās strukturālās nevienlīdzības avotus, pamatojoties uz tādiem kritērijiem kā rase, šķira, valoda, reliģija, dzimums, invaliditāte, kultūra un seksuālā orientācija, un aktīvi iestāties par to mazināšanu.

Sociālajiem darbiniekiem jāintegrē kultūras izpratne un nediskriminējoša pieeja visā darba procesā. Tas nozīmē arī paralēlu sociālā darbinieka nepārtrauktu mācīšanās procesu un prasmju attīstību. Lai spētu pielietot taisnīguma un vienlīdzības prizmu visos sociālā darba līmeņos, svarīgi ir apzināties diskriminācijas anatomiju. Diskriminācija var izpausties vairākos līmeņos. Lai veiksmīgi palīdzētu klientam, sociālajam darbiniekam ir jāapskata tie visi.

- ▶ **Individuālais līmenis** – personīgā attieksme un rīcība; darbības, kas skaidri parāda aizspriedumus pret atsevišķām cilvēku grupām. Tā ir viena cilvēka attieksme pret otru, vērtējot cilvēku pēc piederības konkrētai grupai. Individuālā diskriminācija ir negatīva viena cilvēka izturēšanās pret otru, kura pamatota šī otra cilvēka piederībā kādai sociālai grupai, piemēram, etniskai vai reliģiskai grupai (piemērs – dzīvokļa īpašnieks, kurš atsakās izīrēt dzīvokli viesstudentiem no Indijas). Diskriminējošā attieksme sastopama gan privātajā, gan profesionālajā sfērā.
- ▶ **Institucionālais līmenis** – kā tiek veidota un īstenota politika, likumi, noteikumi, normas, organizācijas un sociālās institūcijas (valdība un administratīvā sistēma, skolu sistēma, tieslietu sistēma, baznīca, veselības aprūpes sistēma utt.), kā rezultātā atsevišķas sabiedrības grupas nonāk nelabvēlīgā pozīcijā, un citas grupas tiek privilēģētas. Strukturāla diskriminācija atspoguļojas juridiskajos, sociālajos un ekonomiskajos procesos, kuru rezultātā cilvēki, kas pieder kādai konkrētai grupai, nevar pilnībā izmantot resursus un tiesības uz sociālo iekļaušanu. Piemēram, cilvēki, kuri nav heteroseksuāli un vēlas nodibināt ģimeni, to juridiski nedrīkst darīt, vai arī cilvēki ar īpašām vajadzībām, kuriem ir grūtības iekļauties darba tirgū. Institucionālo diskrimināciju uztur organizācijas struktūras, procesi un procedūras (piemēram, pakalpojums atrodas trešajā stāvā, bet nav lifta, tāpēc cilvēki ratiņkrēslos nevar piekļūt telpām). Šajā līmenī arī būtu jāanalizē pakalpojumu pieejamība dažādām klientu grupām, piemēram, sociālajā dienestā.
- ▶ **Kultūras līmenis** – sociālās lomas, normas, mūzika, māksla, literatūra, rituāli, valoda, kurā pausta vienas grupas vara pār otru. Tā lielā mērā ir sabiedriskā telpa, kas ietekmē mūsu stereotipu veidošanos zemapziņas līmenī. Kultūras līmenī tā ir sadursme starp mazākumu un vairākumu. Vairākuma grupa uzskata, ka ar savu kultūras mantojumu un paražām ir pārāka par mazākuma grupas kultūru.¹⁰⁶

Diskriminācija parasti ir vairākuma attieksme un aktīva darbība pret mazākumu – tā vienmēr ir saistīta ar varu, resursiem, privilēģētu pozīciju un spēju ietekmēt situāciju.

Visi šie fenomeni (aizspriedumi, stereotipi un diskriminācija) atspoguļo cilvēku tendenci vērtēt citus cilvēkus un iedalīt viņus dažādās grupās. Visi trīs jēdzieni bieži vien iet roku rokā, bet ir iespējams arī, ka pastāv tikai kāds viens no tiem. Mums var būt stereotipi un aizspriedumi, bet mēs varam nediskriminēt.

Sociālajam darbiniekam savā profesionālajā darbā ir būtiski saprast, ka ikvienam cilvēkam ir stereotipi. Tas ir mehānisms, kas izveidojies socializācijas procesā un zināmā mērā atvieglo ikdienas dzīvi. Tāpat sabiedrībā pastāv mehānismi, kas darbina stereotipus, aizspriedumus un diskrimināciju – par tiem nupat

¹⁰⁶ Czoltek, Perko, Weinbach 2012, Adams, Maurianne, Bell, Lee Anne, Griffin, Pat (Hg.). *Teaching for diversity and social justice. A sourcebook*. – New York und London 1997; 2007.

lasījāt. Būtiski ir apzināties sevī valdošos stereotipus, mēģināt mazināt aizspriedumus, nepieļaut to ietekmi profesionālajā darbā un izslēgt diskriminācijas varbūtību.

2.2.4. KULTŪRKOMPETENCES ATTĪSTĪBA

Kultūrkompetence nozīmē sociālo darbinieku iesaisti nepārtrauktā profesionālajā attīstībā, lai veicinātu zināšanu, prasmju un iemaņu attīstību darbā ar klientiem no dažādu kultūru vides.

Kultūrkompetences pamatā ir tādi pamatprincipi kā:

- ▶ sociālie darbinieki atzīst un novērtē, cik svarīgi ir apzināties dažādās kultūrās sakņotas identitātes un cilvēku pieredzi starpkultūru praksē, ieskaitot savējo;
- ▶ sociālie darbinieki cenšas izprast klientu vērtības, uzskatus, tradīcijas un vēsturisko kontekstu un iekļaut šīs zināšanas sociālā darba novērtējumos un intervencēs;
- ▶ sociālie darbinieki demonstrē efektīvas intervences prasmes, strādājot ar klientiem no dažādu kultūru vides.

Kultūrkompetenci sociālie darbinieki var attīstīt un trenēt, un tā iedalāma **trīs līmeņos**.

- ▶ **Kognitīvo spēju līmenī** – zināšanas un izpratne par jēdzieniem un jautājumiem. Kognitīvo spēju līmenī mēs esam spējīgi mācīties, gan apgūstot profesionālas zināšanas, gan informāciju par mums nezināmo. Jo mēs vairāk zinām par kādu kultūras grupu, jo mazāk iespējams ir stereotipu “diktāts”. Vēlme izprast konkrēto kultūru ir atslēga nediskriminējošai attieksmei. Jo nezināmāks mums kaut kas ir, jo vairāk mēs no tā baidāmies un jo lielāka iespēja ir attīstīties stereotipiem.
- ▶ **Emocionālajā līmenī** – atzinība un cieņa pret cilvēku līdzībām un atšķirībām. Būtībā tā ir cilvēciska gatavība būt atvērtiem pret dažādību. Lai arī šī spēja var būt daļēji atkarīga no mūsu personīgajām īpašībām, arī to ir iespējams trenēt. Emocionālajā līmenī jāmin divas būtiskas īpašības.
 - **Tolerance** – cieņa pret mūsu pasaules daudzveidīgajām kultūrām, mūsu pašizteiksmes veidiem un cilvēka individualitātes izpausmēm, kā arī to pieņemšana un atbilstoša izpratne. To veicina zināšanas, atklātība, saskarsme, kā arī domas, sirdsapziņas un uzskatu brīvība. Tolerance ir harmonija daudzveidībā. Tas nav tikai morāls pienākums, bet arī politiska un tiesiska nepieciešamība. Tolerance nav piekāpšanās, pretimnākšana vai izdabāšana. Tolerance – tā vispirms ir aktīva attieksme, kas tiek veidota, pamatojoties cilvēka universālajās tiesībās un pamatbrīvībās. Tolerance izrādīšana, kas atbilst cieņai pret cilvēka tiesībām, nenozīmē iecietīgu attieksmi pret sociālo netaisnību, atteikšanos no savas pārliecības vai piekāpšanos svešai pārliecībai. Tas nozīmē, ka katram ir tiesības rīkoties saskaņā ar saviem uzskatiem, bet līdz ar to atzīt, ka tādas tiesības ir arī citiem. Tas nozīmē atzīt, ka cilvēku ārējais izskats, stāvoklis sabiedrībā, runas veids, uzvedība un vērtības atšķiras, jo viņiem ir tiesības dzīvot satiecībā un saglabāt savu individualitāti. Tas nozīmē arī to, ka viena cilvēka uzskatus nedrīkst uzlikt citiem.¹⁰⁷
 - **Empātija** – spēja iejusties “cita ādā”, spēja uztvert citu cilvēku sajūtas un saprast viņu rīcību. Empātija ir emocionālās un sociālās attīstības neatņemama sastāvdaļa un būtisks motivētājs, lai palīdzētu grūtībās nonākušajiem. Empātija nav tas pats, kas līdzjūtība. Tā ir spēja sajūst vai iedomāties citas personas emocionālo pieredzi (*McDonald & Messinger, 2011*).¹⁰⁸ Empātiju arī ir iespējams trenēt.
- ▶ **Uzvedības līmenī** – spēja veidot pozitīvas attiecības ar dažādiem cilvēkiem. Attīstot kognitīvās un emocionālās spējas, tās jāīsteno praksē. Sociālajā darbā tās izpaudīsies kā kultūrkompetence, spēja

¹⁰⁷ UNESCO. Declaration of the Principles of Tolerance. Pieejams: <https://www.oas.org/dil/1995%20Declaration%20of%20Principles%20on%20Tolerance%20UNESCO.pdf> (skatīts 05.03.2022.)

¹⁰⁸ Turpat.

uztvert un mijiedarboties ar dažādību sabiedrībā. Sociālajiem darbiniekiem ir jāsaprot kultūra un tās funkcijas cilvēka uzvedībā un sabiedrībā, apzinoties visu kultūru stiprās puses. Sociālajiem darbiniekiem ir jābūt zināšanu bāzei par savu klientu kultūru un jāspēj sniegt pakalpojumi, respektējot atšķirības starp klientiem, to kultūru. Sociālajiem darbiniekiem ir jācenšas izprast sociālo un kultūru dažādību un vienlīdzības būtību attiecībā uz rasi, etnisko piederību, nacionālo izcelsmi, ādas krāsu, dzimumu, seksuālo orientāciju, dzimuma identitāti vai izpausmēm, vecumu, ģimenes stāvokli, politisko pārliecību, reliģiju, imigrācijas statusu un garīgo vai fizisko invaliditāti.

Kultūrkompetenci veido:

- ▶ **Attieksme** – relatīvi noturīga tendence reaģēt pozitīvi vai negatīvi uz kādu situāciju vai cilvēku grupu. Attieksmi parasti veido personīgā pieredze, uzskati, viedokļi un vērtības. Attieksme ietekmē mūsu uzvedību, emocionālo reakciju un to, kā mēs uztveram mums apkārt esošo realitāti.
- ▶ **Zināšanas** – atšķirīgu kultūru izpratne, psiholoģiskās un socioloģiskās teorijas, kas skaidro dažādu kultūru mijiedarbību, stereotipu un aizspriedumu izraisītāji un to sekas utt.
- ▶ **Spēja sadarboties** – sadarbība kultūru saskarsmes situācijās ir ļoti būtiska. Kad nepieciešama informācija vai atbalsts, ļoti svarīgi ir uztvert minoritāšu grupas kā partnerus un atcerēties, ka viņi ir savas kultūras identitātes eksperti.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Ar dažādību, starpkultūru komunikāciju, iecietības un savstarpējās cieņas principiem varat iepazīties **2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas” 2.2. apakšnodaļā “Papildliteratūra** tēmu dziļākai izpratnei”. Apkopotie materiāli palīdzēs izprast un piemērot pretdiskriminācijas un pretapspiešanas principus praksē, kā arī sniegs padziļinātu izpratni par kultūrkompetenci.

2.3. METODISKIE IETEIKUMI DAŽĀDĪBAS PRINCIPU IEVIEŠANAI SOCIĀLĀ DARBA PRAKSĒ

Lai pilnvērtīgi īstenotu dažādības principus sociālā darba praksē, mums jāapzinās, ka tā nav viena metode vai pieeja, ko izmantojam darbā ar konkrētu klientu. ***Izpratne par dažādību un kultūrkompetence ir horizontāla pamatvērtība sociālajā darbā un tiek integrēta visā procesā un jebkurā sociālā darba teorijā un metodē.***

Sociālajam darbiniekam ir jābūt atvērtam pret kultūras un etnisko daudzveidību un jācenšas nepieļaut diskrimināciju, apspiešanu, nabadzību un citus sociālās netaisnības veidus. To sociālais darbinieks var īstenot darbā ar klientu, darbā ar kopienu, konsultāciju veidā, administratīvajā procesā, interešu aizstāvībā, sociālās un politiskās aktivitātēs, politikas izstrādē un īstenošanā, izglītībā, kā arī pētniecības un novērtēšanas veidā.

Sociālo darbinieku aktivitātēm jābūt mērķētām uz klienta vajadzību sasniegšanu. Tas nozīmē, ka jāšāk ar problēmsituācijas izpratni, vajadzību izpēti, un to iespējams veikt, tikai ņemot vērā klienta kopējo portretu – rasi, etnisko piederību, nacionālo izcelsmi, ādas krāsu, dzimumu, seksuālo orientāciju, dzimuma

identitāti vai izpausmēm, vecumu, ģimenes stāvokli, politisko pārliecību, reliģiju, imigrācijas statusu, garīgo vai fizisko invaliditāti. Balstoties uz to, jācenšas uzlabot cilvēka spēju pašam apmierināt savas vajadzības.

Vienlaikus sociālajam darbiniekam arī jācenšas veicināt organizāciju, kopienu un citu sociālo institūciju atsaucību uz indivīda vajadzībām un sociālajām problēmām.

Tātad vienlīdzības veicināšana un diskriminējošas attieksmes mazināšana ir nevis kāda atsevišķa metode, bet horizontāls princips, kas jāņem vērā, pielietojot jebkuru sociālā darba metodi visos trīs prakses līmeņos – mikro, mezo un makro.

2.3.1. VISPĀRĪGI IETEIKUMI SOCIĀLĀ DARBA PRAKSEI KOPUMĀ

Neatkarīgi no sociālā darba prakses līmeņa, ir vairāki vispārīgi dažādības pamatprincipi, kas caurvij visu sociālā darbinieka darbību, tāpēc tiek piedāvāti metodiskie ieteikumi. Tie kalpos kā resurss sociālo darbinieku iecietības veicināšanai un profesionālas attieksmes veidošanai pret sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļautām personām un to grupām.¹⁰⁹

EMPĀTIJA

Principa apraksts

Empātija ir dažādības prakses pamatā. Tā nozīmē spēju identificēties un saprast citas personas pieredzi un viedokli, citas personas emocionālā stāvokļa un ideju uztveri, izpratni, piedzīvošanu un reaģēšanu uz tām.¹⁰⁹

Empātija ļauj sociālajam darbiniekam veidot ciešākas attiecības ar klientu un labāk izprast viņu. Turklāt tā palīdz sociālajam darbiniekam noteikt klienta vajadzības, pamatojoties uz klienta unikālo pieredzi, lai efektīvi sniegtu pakalpojumus.

Ieteikumi

- ▶ Pamēģiniet domās “iekāpt cita kurpēs” un apzinieties, ka pieredze, uztvere un pasaules uzskati ir unikāli katram indivīdam.
- ▶ Viens no būtiskākajiem priekšnosacījumiem ir uzturēt veselīgu zinātkāri un būt neremdināmi zinātkāriem par cilvēkiem, kurus satiekat. Nebaidieties uzdot cilvēkiem jautājumus, trenējiet prasmi aktīvi klausīties.
- ▶ Sociālajos medijos sekojiet cilvēkiem ar dažādu reliģisko, etnisko, politisko izcelsmi un klausieties viņu teiktajā.
- ▶ “Izkāpiet” no savas komforta zonas, apgūstiet kaut ko jaunu vai ceļojiet. Izjūti, ko nozīmē nebūt situācijas noteicējam. Iemācieties lūgt palīdzību citiem. Uzklusiet atgriezenisko saiti par savu uzvedību. Palūdziet atsauksmes no draugiem, ģimenes un kolēģiem par jūsu aktīvās klausīšanās, attiecību veidošanas un uzturēšanas prasmēm. Esiet atklāti arī attiecībā uz sevī mītošiem aizspriedumiem. Mums visiem ir aizspriedumi, un tie ietekmē mūsu empātijas spēju. Bieži vien neapzināti mēs vērtējam citus pēc tā, kā viņi izskatās un kā viņi dzīvo.
- ▶ Atrodiet iespējas sazināties ar citas izcelsmes cilvēkiem. Mēģiniet atrast kopīgo ar pārstāvjiem no citām kultūras grupām. Apzinoties, kas mums ir kopīgs, interesējieties par atšķirībām bez aizspriedumiem.
- ▶ Klausieties un nepārtrauciet. Esiet atvērts jaunām un dažādām idejām. Atvainojieties, ja ar savu teikto esat aizvainojis kāda cilvēka jūtas. Izpētiet problēmu, lai saprastu, no kurienes ir radies viedoklis un kā tas ietekmē iesaistītos cilvēkus.

¹⁰⁹ Robert L. Barker. *The Social Work Dictionary*. 5th Edition. – National Association of Social Workers. NASW Press, 2003.

- ▶ Lasiet daiļliteratūru, zinātnisko literatūru, laikrakstus, žurnālus un tiešsaistes publikācijas, kas atspoguļo cilvēku dzīves dažādās vidēs. Tas palielina mūsu emocionālo inteliģenci un spēju just līdzī.

KRITISKĀ DOMĀŠANA

Principa apraksts

Kritiskā domāšana ir spēja analizēt informāciju, kas iegūta objektīvas novērošanas un komunikācijas rezultātā, un palīdz izvairīties no stereotipu un aizspriedumu ietekmes lēmumu pieņemšanas procesā attiecībā uz intervenci konkrētā gadījumā.

Vienlaikus kritiskā domāšana ir svarīga, izvērtējot pakalpojumu efektivitāti un pieejamību visām kultūras grupām.

Ieteikumi

- ▶ Objektīvi izvērtējiet katru gadījumu, vācot informāciju, veicot novērošanu, kā arī interviju un pētījumu veidā.
- ▶ Kritiski izvērtējiet gan citu institūciju, gan apkārtējo cilvēku sniegto informāciju par klientu, jo tā var būt neobjektīva un balstīta stereotipos un aizspriedumos (piemēram, zādzības izdarīšanas gadījumā pirmās aizdomas krīt uz vienīgo citas etniskās grupas ģimeni kopienā).
- ▶ Domājiet kritiski un bez aizspriedumiem, lai pieņemtu pārdomātus lēmumus, noteiktu labākos resursus un formulētu labāko intervences plānu, kā palīdzēt klientiem.

AKTĪVĀ KLAUSĪŠANĀS

Principa apraksts

Aktīva klausīšanās ir nepieciešama, lai sociālais darbinieks saprastu un identificētu klienta vajadzības. Aktīvā klausīšanās dod iespēju sociālajam darbiniekam izprast klientu arī tad, ja tas pārstāv darbiniekam nezināmu kultūras grupu. Tas palīdz izvairīties no stereotipos balstītiem pieņēmumiem.

Ieteikumi

- ▶ Klausieties uzmanīgi, koncentrējieties uz runātāju, veidojiet acu kontaktu.
- ▶ Klausieties un nepārtrauciet.
- ▶ Uzdodiet jautājumus, lūdziet paskaidrot, ja ir grūtības saprast.
- ▶ Pārfrāzējiet dzirdēto informāciju, apkopojiet un atkārtojiet, tā pārlicināsieties, vai esat pareizi izpratis informāciju. Tas palīdzēs veidot klientā uzticību un drošības sajūtu.
- ▶ Ja vēlaties sarunu ierakstīt vai pierakstīt informāciju sarunas laikā, vienmēr lūdziet atļauju klientam un brīdiniet par notiekošo.

SEVIS PILNVEIDOŠANA

Principa apraksts

Sociālais darbs var būt prasīgs un emocionāli saspringts, tāpēc ir svarīgi iesaistīties darbībās, kas palīdz uzturēt veselīgu darba un privātās dzīves līdzsvaru. Pašaprūpe attiecas uz praksi, kas palīdz mazināt stresu, uzlabot veselību un labklājību – iesaistīšanās šajās darbībās palīdz novērst

izdegšanu un nogurumu. Tas ir ļoti svarīgi, lai veiktu kvalitatīvu, uz klientu orientētu darbu. Atvēlot laiku rūpēm par sevi, sociālais darbinieks var nodrošināt saviem klientiem vislabākos pakalpojumus.

Ieteikumi

- ▶ Izmantojiet iespēju piedalīties supervīzijā.
- ▶ Atrodiet laiku sev, attīstiet hobijus, nodarbojieties ar sportiskām aktivitātēm.
- ▶ Nenesiet darbu uz mājām. Nodaliet privāto dzīvi no profesionālās darbības.
- ▶ Atrodiet laiku sevis pilnveidei, jaunu zināšanu apguvei.

KULTŪRKOMPETENCE

Principa apraksts

Lai efektīvi strādātu ar klientiem no dažādām vidēm, sociālajam darbiniekam ir jābūt cieņpilnam un atsaucīgam pret dažādiem kultūras uzskatiem un praksēm; jābūt zinošam un jāciena savu klientu izcelsme un piederība dažādām kultūras grupām; jāapzinās pašam sava kultūras izcelsme un identitāte, vienlaikus meklējot nepieciešamās zināšanas, prasmes un vērtības, kas var uzlabot pakalpojumu sniegšanu cilvēkiem ar atšķirīgu kultūras pieredzi.

Lai sasniegtu kultūrkompētenci, ir nepieciešamas noteiktas prasmes, zināšanas un attieksme. Attieksme, dzīves laikā izveidotie stereotipi un uzskati ir visgrūtāk maināmi, bet tas ir sākums, lai spētu veikt nediskriminējošu darbu ar klientu.

Ieteikumi

- ▶ Iepazīstiet un apzinieties sevi. Tā ir savas izcelsmes un kultūras apzināšanās un reakcija uz cilvēkiem, kas ir atšķirīgi. Pašapzināšanās nozīmē savas motivācijas, vajadzību un mērķu pārdomāšanu un analīzi. Pašapzināšanās nozīmē arī to, ka jūs apzināties savus stereotipus un aizspriedumus.
- ▶ Trenējiet savu uzmanību. Tas nozīmē apzināties to, kas notiek šeit un tagad. Uzmanība nozīmē, ka jūs veltāt vērību tam, ko tieši jūs piedzīvojat – domas, jūtas, fiziskās sajūtas, uzvedība. Tas nozīmē arī apzināties, kā jūs izturaties pret citiem cilvēkiem. Piemēram, vai jūs domājat par to, kurš tiek iekļauts, kurš izstumts atkarībā no jūsu rīcības situācijā, kurā pats atrodaties, kurā strādājat? Uzmanība nozīmē, ka esat vērīgs pret to, ko citi jūt un kādas ir viņu vajadzības. Starpkultūru saziņas laikā cilvēkiem varētu būt grūtības tiešā veidā izteikt savas vajadzības un ko viņi sagaida. Svarīgi ievērot viņu raidītos netiešos signālus, radīt drošu un cieņas pilnu atmosfēru, kā arī aktīvi analizēt dažādu uzvedību iemeslus.¹¹⁰
- ▶ Esiet elastīgs. Elastība nozīmē spēju pielāgoties mainīgiem apstākļiem un videi. Elastīgs cilvēks ir atvērts jaunām idejām un lēmumiem, spēj noteikt prioritātes un pielāgoties mainīgiem apstākļiem. Starpkultūru saziņas laikā svarīgi ir paskatīties uz situāciju no cita, atšķirīga skatupunkta, kā arī aizturēt vērtēšanu un “acīmredzamās” ierastās atbildes. Elastība ir arī spēja tikt galā ar neskaidrību un nepārprotamu atbilžu trūkumu.
- ▶ Esiet drosmīgs. Personīgā drosme ir spēja nolikt bailes malā un darīt to, kas nepieciešams. Drosme ir nepieciešama, lai uzsāktu starpkultūru sadarbību, apšaubītu iesīkstējušu uzvedību un esošās attiecības starp minoritātēm un vairākumu. Drosme ir nepieciešama, lai iestātos par minoritātēm un nepiekrīstu vairākumam.

¹¹⁰ Multikulturalisms. Projekta „Izglītotāji un inovatori bibliotēkās” (DIDEL) mācību materiālu komplekts. Pieejams: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/3f12a8c4-4aaa-4700-943d-df314035d766/O3_Educational%20materials_LAT.pdf (skatīts 23.03.2022.)

- ▶ Izmantojiet kultūrkompetences pašnovērtējuma instrumentus. Šie jautājumi var palīdzēt izpētīt savas personīgās domas, aizspriedumus un šķēršļus, strādājot ar dažādām iedzīvotāju grupām. Pašnovērtējums tiek uzskatīts par veidu, kā darbinieki un organizācijas var uzlabot pakalpojumus.
- ▶ Papildiniet savas zināšanas par migrācijas vēsturi, dažādām reliģijām; īpaši pievērsiet uzmanību detaļām, nevis vispārīgajumiem. Piemēram, ja mēs runājam par cilvēkiem ar invaliditāti, tad jāizprot lielais dažādības spektrs šīs grupas ietvaros. Garīgās attīstības traucējumi var būt dažādos līmeņos, fiziskie trūkumi nenozīmē, ka cilvēks nespēj līdzdarboties zināšanu līmenī utt.
- ▶ Sadarbība starpkultūru aktivitātēs ir ļoti būtiska. Vērsieties pie atbilstošiem sociālajiem, kultūras vai politiskajiem *spēlētājiem*, kad nepieciešama informācija vai atbalsts. Tas nozīmē, ka jūs varat mācīties arī no klienta, nebaidīties izjautāt un izrādīt interesi par to, ko nezina.

PACIETĪBA

Principa apraksts

Strādājot ar klientiem no dažādām kultūras grupām, komunikācija var būt palēnināta, tāpēc sociālajam darbiniekam jāvelta pietiekami daudz laika, lai ļautu klientam izteikties un iejusties palīdzības procesā. Ir svarīgi būt pacietīgam, strādājot ar sarežģītām lietām un ar klientiem, kuriem nepieciešams ilgāks laiks, lai panāktu progresu. Tas dod iespēju sociālajam darbiniekam izprast klienta situāciju, izvairīties no pārsteidzīgu lēmumu pieņemšanas un vilšanās, kas var novest pie dārgām kļūdām un slihta rezultāta klientam.

Ieteikumi

- ▶ Trenējiet savu pacietību. Uzklusiet un nesteidziniet klientu.
- ▶ Atcerieties, ka ne vienmēr mērķa sasniegšana ir būtiskākais klienta intervencē. Tieši pats process ir būtisks prasmju un pašnoteikšanās apgūšanai. Ļaujieties procesam, nesteidziniet to.
- ▶ Paredziet pietiekamu laiku konsultācijām un mājas vizītēm.
- ▶ Akceptējiet, ka katram klientam var būt cita laika izjūta. Rēķinieties ar iespējamām komunikācijas grūtībām un ieplānojiet papildu laiku.
- ▶ Pierakstiet klienta progresu. Dažreiz procesa gaitā tiek aizmirstas sākotnējās grūtības, un sociālais darbinieks nenovērtē klienta sasniegumus.
- ▶ Atcerieties, ka klientiem no dažādām kultūrām var būt nepieciešams ilgāks laiks, lai uzticētos un atklātos.

AIZSTĀVĪBA

Principa apraksts

Sociālais darbinieks veicina sociālo taisnīgumu un sniedz iespējas klientiem un kopienām aizstāvēt savas tiesības. Strādājot ar klientiem no dažādām kultūras grupām, kurām Latvijas likumdošana ir sveša, piemēram, imigrantiem vai bēgļiem, sociālais darbinieks bieži ir tas, kurš var palīdzēt klienta interešu aizstāvībā.

Ieteikumi

- ▶ Informējiet klientu par viņa tiesībām.
- ▶ Atcerieties, ka sociālā darbinieka atbildība pirmkārt ir par klientu, nevis institūciju. Esiet gatavs cīnīties par klienta tiesībām arī savas institūcijas iekšienē.
- ▶ Atbalstiet un iedrošiniet klientu pastāvēt par savām tiesībām.
- ▶ Palīdziet klientam komunikācijā ar citām institūcijām.

- ▶ Nepieciešamības gadījumā palīdziet piesaistīt juristu vai citu speciālistu.
- ▶ Informējiet konkrētās kultūras grupas iedzīvotāju kopienu par klienta tiesībām un iespējām sadarboties ar atbildīgajām institūcijām savu vajadzību un tiesību īstenošanas procesā. Skaidrojiet līdzdalības principu.

ZINĀŠANU NEPĀRTRAUKTA PILNVEIDE

Principa apraksts

Lai gūtu panākumus sociālajā darbā, nepieciešama mūžizglītība. Sociālajam darbiniekam ir jāaņem ievērot sociālā darba vērtības un ētiku, kā arī nepārtraukti attīstīt savu profesionālo kompetenci. Šī apņemšanās ir nepieciešama, lai īstenotu sociālo darbinieku misiju – “vairot cilvēku labklājību un palīdzēt apmierināt visu cilvēku pamatvajadzības, īpašu uzmanību pievēršot neaizsargāto, apspiesto un nabadzībā dzīvojošo cilvēku vajadzībām un iespēju nodrošināšanai.”¹¹¹

Ieteikumi

- ▶ Piedalieties tālākizglītības programmās un mācībās.
- ▶ Lasiet profesionālo literatūru.
- ▶ Sekojiet līdz semināriem un konferencēm un pēc iespējas piedalieties kā klausītājs.
- ▶ Izmantojiet iespēju piedalīties pieredzes apmaiņas pasākumos.

SUPERVĪZIJA, KOVĪZIJA

Principa apraksts

Sociālā darbinieka tiesības uz supervīziju ir noteiktas Latvijā spēkā esošā normatīvajā aktā.¹¹²

Supervīzija ir integrēts profesionāla sociālā darba instruments. Tas veicina izpratni par sevi un citiem, par profesionālo darbību sarežģītās darbības jomās un stimulē profesionāla personības attīstību.¹¹³

Kompetenta supervīzija balstās uz stipro pušu perspektīvu. Tā sākas ar pieņēmumu, ka sociālo darbinieku kultūra un identitāte ir viena no cilvēka labākajām vērtībām.

Kultūrkompetentas supervīzijas elementi ietver stipro pušu perspektīvu, kultūras pazemību, uzticības un drošības kultūru, cieņu, individualizāciju, zināšanas par sociālā darbinieka un klientu kultūru un apņemšanos risināt nevienlīdzīgas attiecības supervīzijas ietvaros.¹¹⁴

Ieteikumi

- ▶ Izmantojiet savas iespējas piedalīties supervīzijā, izvēlieties sev piemērotāko supervīzijas formu.
- ▶ Nebaidieties runāt supervīzijā par stereotipu un aizspriedumu iespējamo ietekmi uz jūsu darbu.
- ▶ Supervīzija ir iespēja izrunāt un saprast sevī notiekošos procesus darbā ar citām kultūras grupām.
- ▶ Runājiet ar supervīzoru, ja jums ir grūti pieņemt kādas kultūras grupas uzvedības formas. Supervīzora uzdevums ir sniegt atbalstu un zināšanas.

¹¹¹ International Federation Of Social Workers. Global definition of social work. Pieejams: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (skatīts 01.03.2022.)

¹¹² MK noteikumi Nr. 338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”. Stājas spēkā 01.07.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291788-prasibas-socialo-pakalpojumu-sniedzjiem>

¹¹³ Grundriss Soziale Arbeit, Werner Thole, Dr. phil. habil., Dipl.-Pädagoge und Dipl.-Sozialpädagogin, ist Professor für Jugend- und Erwachsenenbildung am Fachbereich Sozialwesen der Universität Kassel. 2002

¹¹⁴ Lusk, M., Terrazas, S., Salcido, R. Critical Cultural Competence in Social Work Supervision. *Human service organizations: Management, Leadership & Governance*. 2017, VOL. 41, NO. 5, p. 464–476. Routledge Taylor&Francis Group: 2017. Pieejams: https://supervisiontraining.ca/wp-content/uploads/2019/01/2017_-_Mark_Lusk_-_CriticalCulturalCompetenceinSocialWorkSupervisionretrieved_2018-09-16.pdf (skatīts 23.03.2022.)

2.3.2. SPECIFISKI IETEIKUMI SOCIĀLĀ DARBA MIKRO LĪMEŅA PRAKSEI

Sociālā darba ar klientu pamatā ir holistiskā pieeja, tas nozīmē, ka tiek aplūkoti visi aspekti, kas veido personu. Tiek pieņemts, ka visi klientu veidojošie aspekti ir integrēti un var ietekmēt viens otru. Tāpēc sociālais darbinieks skatās uz klientu ne tikai no vienas perspektīvas, bet ņem vērā visus faktoros – gan klienta domāšanas procesus, gan fiziskos, emocionālos, sociālos un kultūras aspektus, kas veido klienta identitāti. Holistiskā pieeja palīdz nodrošināt uz cilvēku centrētu pakalpojumu un nodrošina dažādības izpratni.

Dažādības prizmas izmantošana nepieciešama jau no paša pirmā soļa – klienta problēmas definēšanas, un tās izmantošana jāturpina visos intervences posmos.

IDENTITĀTES PIECU PĪLĀRU MODELIS

Principa apraksts

Piecu pīlāru modeli var izmantot, gan analizējot klienta problēmsituāciju, gan izstrādājot intervences plānu (par to plašāk var lasīt 2.1. apakšnodaļā).

Ieteikumi

- ▶ Analizējot klienta situāciju pēc šī modeļa, identificējiet, kurš no identitātes pīlāriem jūsu klientam ir traucēts un kurā nepieciešams veikt intervenci. Piemēram, bēglim būs traucēti vairāki pīlāri (nav sociālā tīklojuma, iespējamās veselības problēmas pēc traumatiskas pieredzes, pēctraumas stresa sindroms, apgrūtināta materiālā situācija, konfrontācija ar sabiedrībā valdošu, atšķirīgu vērtību sistēmu).
- ▶ Veiciet resursu kartēšanu, pamatojoties uz šo modeli.
- ▶ Gadījumā, ja esat konstatējuši, ka viens vai vairāki pīlāri ir traucēti vai pat to nav, nosakiet klienta krīzes situāciju. Tas palīdzēs jums izvēlēties atbilstošu psihosociālā darba metodi.
- ▶ Izmantojiet šo modeli intervences novērtēšanas posmā, izmantojot kā kontroljautājumu vai apgalvojumu sarakstu, lai noteiktu, vai intervence un resursu piesaiste ir bijusi produktīva un pīlāri ir atjaunoti.

KOMUNIKĀCIJA

Principa apraksts

Komunikācija var būt gan verbāla, gan neverbāla, un nozīmē spēju skaidri sazināties ar cilvēkiem no dažādas kultūras un sociālās izcelsmes. Efektīva komunikācija nozīmē atbilstošu saziņu ar klientiem neatkarīgi no izcelsmes, vecuma, dzimuma, lasītprasmes līmeņa vai invaliditātes.

Verbālā komunikācija jeb valoda ir kultūras prezentācija. Kultūra ietekmē valodas stilu, vārdu izvēli un idiomās, vērtības. Verbālā komunikācija ir ne tikai izrunātais vārds, bet arī tas, ko mēs sadzirdam, jo mēs katru informāciju izlaižam caur mūsu pieredzes un kultūras filtru. Šeit nav runa tikai par dažādām valodas prasmēm, arī runājot vienā valodā, izteiksme un vārdu izvēle var būt dažāda.

Neverbālā komunikācija – atkarībā no piederības noteiktai kultūras grupai ķermeņa valodai un žestiem var būt dažādas nozīmes. Neverbālā komunikācija ir viens no galvenajiem avotiem, caur kuru mēs iegūstam primāro informāciju par klientu. Vārdiskā komunikācija ir tikai 7% no visas informācijas, ko iegūstam par klientu, tāpēc ir būtiski pareizi iztulkot neverbālās komunikācijas signālus un respektēt katras kultūras īpatnības, lai jau intervences sākuma posmā nepieļautu klientu aizvainojošas saskarsmes kļūdas.

Ieteikumi verbālai komunikācijai

- ▶ Izmantojiet tādus informatīvos materiālus, kas atvieglo klientam informācijas uztveri. Tas attiecas uz informāciju klienta dzimtajā valodā, kā arī tas var nozīmēt materiālus vieglajā valodā. Tas var būt arī informācijas audioformāts vai vizuālais noformējums. Ir klientu grupas, kuras labāk informāciju uztver piktogrammās. Var sagatavot informāciju, kas veidota no attēliem, kas atbilst klienta komunikācijas prasēm. Tas nepieciešams, piemēram, strādājot ar cilvēkiem, kuriem ir valodas barjera, vai cilvēkiem ar īpašām vajadzībām (valodas grūtības, garīgās attīstības traucējumi).
- ▶ Runājiet skaidri, neizmantojiet sarežģītus vārdus, pārfrāzējiet to, ko klients ir teicis. Sarunas laikā pārjautājiet, vai esat klientu pareizi sapratis (ne tikai ar jautājumu, bet arī ar lūgumu saviem vārdiem vēlreiz pateikt, par ko ir bijusi vienošanās. Tas ir īpaši nozīmīgi, vienojoties par turpmākajiem soļiem, veicamajiem uzdevumiem, lai būtu skaidrs, ka visas puses tos ir sapratušas vienādi).
- ▶ Nesteidziniet klientu, dodiet laiku klientam izteikties. Dažās kultūrās pieņemts vispirms runāt par ko citu, pirms uzsākt sarunu par tikšanās mērķi.
- ▶ Noskaidrojiet, vai klients vēlas, lai viņu uzrunā ar dzimtes vietniekvārdiem (“viņš”, “viņa”; nebināras personas gadījumā – “viņi”), ja strādājat ar klientu dzimumu identitātes vai seksuālās orientācijas tematikā.
- ▶ Esiet uzmanīgi ar humoru – ne visās kultūrās ir vienāda izpratne par humoru.
- ▶ Pārdomājiet valodas spēku. Valoda var dot spēku un var arī ievainot cilvēku.

Ieteikumi neverbālai komunikācijai

- ▶ Ja iespējams, jau pirms pirmās tikšanās reizes noskaidrojiet, kādas ir klienta kultūras grupas neverbālās komunikācijas īpatnības.
- ▶ Ja sarunas laikā neesat drošs par žesta nozīmi, vienmēr labāk ir pārjautāt klientam.
- ▶ Pievērsiet uzmanību kontekstam, nepieņemiet lēmumus, balstoties uz pieņēmumiem un stereotipiem.
- ▶ Respektējiet klienta uzvedību, pat ja tas ir grūti. Piemēram, dažās kultūrās runās tikai vīrietis, sievietē neieņems aktīvu lomu; var nebūt tiešs acu skatiens.
- ▶ Nebaidieties lūgt padomu kolēģiem, kuriem ir pieredze saistībā ar konkrēto grupu.

ĢIMENES UN PAAUDŽU LOMA

Principa apraksts

Ģimenes tradīcijas, lomas un attiecības var būt ļoti dažādas atkarībā no piederības kādai kultūras grupai. Ir kultūras, kur ir pieņemts dzīvot kopā vairākām paaudzēm ar stingri noteiktu iekšējo hierarhiju. Laulībai var būt dažādas nozīmes. Mūsdienās izpratne par laulības dzīves tradīcijām var būt ļoti plaša. Piemēram, no ļoti stingriem noteikumiem sievietei līdz ļoti brīvām attiecībām un ciešai draudzībai ar bijušajiem partneriem un bērniem no iepriekšējām attiecībām. Sociālajam darbiniekam jāņem vērā, ka ir kultūras grupas, kur arī kopiena spēlē izšķirošu lomu privātās dzīves lēmumu pieņemšanā (piemēram, romu vai citā etniskā kopienā vai dažādās reliģiskās grupās).

Ieteikumi

- ▶ Daudzām kultūras grupām nav pieņemts lūgt palīdzību ārpus ģimenes robežām, īpaši attiecībā uz vājākiem vai slimiem kopienas pārstāvjiem, veciem cilvēkiem vai attiecībā uz bērnu aprūpi. Noskaidrojiet konkrētā klienta attieksmi šajā jautājumā! Tas var palīdzēt jums atrast atbilstošāko intervences un resursu piesaistes veidu, neaizvainojot vai neaizbaidot klientu.
- ▶ Noskaidrojiet lomu sadalījumu klienta ģimenē, attieksmi pret vecākiem cilvēkiem. Esiet atvērti jautāt un noskaidrot vecāku lomas viendzimuma pāru ģimenēs.

- ▶ Noskaidrojiet bērna lomu ģimenē – dažādās kultūrās var būt dažāda attieksme, no kura vecuma bērnam ir pienākumi, patstāvība pieņemt lēmumus utt.
- ▶ Respektējiet citu kultūru tradīcijas. Tikai caur cieņu un izpratni pret klienta kultūru varēsiet iepazīstināt klientu ar mūsu sabiedrībā pieņemtām normām.
- ▶ Esiet pacietīgi, pat ja kāda no kultūras iezīmēm (sievietes pazemīgā loma ģimenē, attieksme pret bērnu) ir nepieņemama un neatbilst mūsu sabiedrības vērtībām. Dodiet klientam laiku adaptēties, skaidrojiet situāciju pakāpeniski.

APĢĒRBA KULTŪRA

Principa apraksts

Ģērbšanās stils var būt ļoti atšķirīgs atkarībā no klienta piederības kādai grupai. Tas arī ietver ekspektācijas, kā jāģērbjas kādā pasākumā, situācijā. Apģērbs ietekmē pirmo vizuālo iespaidu par cilvēku, un tā uztvere dod jums iespēju parādīt cieņu citai kultūrai un apliecināt spēju akceptēt klienta atšķirīgo ģērbšanās stilu. Tas attiecas ne tikai uz dažādām etniskām minoritātēm un reliģiskām grupām, bet arī uz cilvēkiem ar dažādu seksuālo orientāciju. Piemēram, svarīgi respektēt transpersonu ģērbšanās stilu.

Ieteikumi

- ▶ Ievāciet informāciju par jūsu klienta pārstāvētās kultūras ģērbšanās tradīcijām. Īpaši sagatavojieties, kad ejat mājas vizītē. Uzziniet, vai būs jāvelk nost apavi, vai nepieciešama galvas sega utt.
- ▶ Noskaidrojiet, kāda ir attieksme pret kosmētikas lietošanu, smaržām utt.
- ▶ Esiet toleranti pret klienta ģērbšanās stilu, izvairieties no komentāriem, aizrādījumiem. Piemēram, neizrādiet izbrīnu vai smieklus par puisi svārkos.
- ▶ Uzkrītoši mati, pīrsingi, tetovējumi var liecināt par piederību konkrētai kultūras grupai, bet tajā pašā laikā var būt jaunieša izteiksmes veids. Nebalstieties uz stereotipiem un aizspriedumiem šādos gadījumos. Piemēram, jauniešiem izteikti tetovējumi uz rokām un kājām var būt vienīgā iespēja slēpt rētas no ilggadējas pašsavainošanās vēstures.

LAIKA IZJŪTA, LAIKA ORGANIZĒŠANA

Principa apraksts

Sociālajam darbiniekam ir aizņemts grafiks un plašs pienākumu klāsts papildus vairāku klientu gadījumu vadībai, tostarp dokumentācijai, atskaitēm, mājas vizītēm un sadarbībai ar citām iesaistītajām institūcijām. Tas prasa, lai sociālais darbinieks būtu ļoti organizēts, spētu noteikt klientu prioritārās vajadzības un identificētu apstākļus, kas ne vienmēr ir uzreiz pamanāmi, lai efektīvi pārvaldītu gadījuma risināšanu (piemēram, klients nāk ar problēmu par pusaudža pastiprinātu atkarību izraisīto vielu lietošanu un klaiņošanu, bet izrādās, ka pamatā ir vecāku noraidošā attieksme par sava bērna seksuālo orientāciju).

Lai arī laiks ir fiksēts lielums, dažādām kultūrām var būt atšķirīga izpratne par laiku, dienas režīmu un nedēļas dienām. Izpratnei par laiku ir vēsturiska un kulturāla nozīme. Piemēram, mūsu industriālā kapitālisma sabiedrībā ir pieņemami tādi izteicieni kā “laiks ir nauda”, pieņemts darbā koncentrēties tikai uz darba pienākumiem utt. Savukārt citās kultūrās tas var tikt uztverts kā liela rupjība, ja tikšanās reizē ķersieties klāt uzreiz darba jautājumiem, neveltot ilgāku laiku sociālam kontaktam. Jēdzienam “ierasties laikā” arī ir dažādas nozīmes dažādās kultūrās.

Ieteikumi

- ▶ Apzinieties savu laika izjūtu un esiet gatavi akceptēt citu laika izjūtu. Nekļūstiet nepacietīgs un nepieņemiet pārsteidzīgus lēmumus par klientu, ja viņš kavē, vai, tieši otrādi, vienmēr ir daudz agrāk.
- ▶ Plānojot savu pieņemšanas laiku, rēķinieties ar klienta laika izjūtu. Ejot mājas vizītē, ņemiet vērā klienta ekspektācijas.
- ▶ Skaidrojiet klientam laika menedžmentu attiecībā uz darba meklējumiem, izglītību utt.
- ▶ Veidojiet atbalsta sistēmu klientam laika izjūtas mainīšanas procesā, atrodiot abām pusēm atbilstošu metodi.
- ▶ Veltiet pietiekamu laiku klienta iepazīšanai, nesteidziniet iepazīšanās procesu un nepārsteidzieties ar intervences procesu.

BIRKAS PIEKĀRŠANA

Principa apraksts

Birkas piekāršanas teorija ir radusies socioloģijā, analizējot deviantas uzvedības procesus. Hovarda Bekera (*Hovard Beker*) ideja bija tāda, ka uzvedības novirze no normas ir ārējo spriedumu vai birkas piekāršanas sekas, kas maina indivīda paškonceptiju. Birkas piekāršanas teorijas galvenā iezīme ir pašpiepildošais pareģojums, kas nozīmē, ka ar laiku cilvēks sāk rīkoties atbilstoši sabiedrības, apkārtējās grupas ekspektācijām.¹¹⁵

Birkas piekāršanas teorija izriet no simboliskā interakcionisma skolas – uzskata, ka indivīda pašsajūtu veido viņa mijiedarbība ar citiem cilvēkiem un birkām, ko viņiem piedēvē citi cilvēki.¹¹⁶ Īstenojot dažādības pieeju sociālā darba praksē, ir būtiski apzināties, kā darbojas birkas piekāršanas teorija. Tās pamatā ir stereotipi un aizspriedumi, kas diktē grupas attieksmi un var attiecīgi ietekmēt cilvēka uzvedību. Piemēram, ja klasē ir romu tautības bērns un vienmēr, kad klasē pazūd kāda manta, tiek izjautāts tieši šis bērns, tad, balstoties uz birkas piekāršanas teoriju, viņš ilgākā laika posmā arī pieņems un īstenos to, ko no viņa sagaida apkārtējie.

Ieteikumi

- ▶ Nebalstieties uz aizspriedumiem un pieņēmumiem par konkrēto klientu, nepieņemiet pārsteidzīgus secinājumus.
- ▶ Vienmēr izvērtējiet visus faktus un ievāciet informāciju par situāciju no dažādiem avotiem.
- ▶ Nepārtraukti apzinieties sociālā darba vērtības un pamatprincipus, kam ir jābūt sociālā darbinieka darba pamatā.
- ▶ Atcerieties, ka birkas piekāršanas teorija izvirza hipotēzi, ka indivīdiem piemērotās etiķetes ietekmē viņu uzvedību, jo īpaši negatīvu vai stigmatizējošu etiķešu izmantošana veicina novirzes uzvedību. Aizstājiet morālo sašutumu ar toleranci.¹¹⁷
- ▶ Akceptējiet, ka bērni un jaunieši var sākt rīkoties kādā noteiktā veidā nevis tāpēc, ka tas ir viņu dabā, vai tāpēc, ka viņi pieder konkrētai grupai, bet tāpēc, ka viņi sāk piepildīt citu cilvēku ekspektācijas. Tas var palīdzēt saprast jauniēt un palīdzēt viņam mainīt uzvedību.
- ▶ Ņemiet vērā iemācītās bezpalīdzības faktoru un to, kā tas var ietekmēt klienta spēju pašnoteikties un aktīvi piedalīties intervences procesā.

¹¹⁵ Charlotte Nickerson. Labeling Theory. – SimplyPsychology, 2021. Pieejams: <https://www.simplypsychology.org/labeling-theory.html> (skatīts 01.04.2022.)

¹¹⁶ Turpat.

¹¹⁷ The LibreTexts libraries. Labeling Theory. Pieejams: https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Sociology/Introduction_to_Sociology/Book%3A_Sociology_%28Boundless%29/07%3A_Deviance_Social_Control_and_Crime/7.06%3A_The_Symbolic-Interactionist_Perspective_on_Deviance/7.6C%3A_Labeling_Theory (skatīts 01.04.2022.)

- ▶ Atcerieties, ka klients ir savas pieredzes eksperts, ieņemiet nostāju “nezināt” un esiet gatavs mācīties.
- ▶ Neizdariet pieņēmumus par klientu, balstoties uz to, ka viņš nāk no līdzīgas vides kā citi esošie klienti vai ir līdzīgs kādam, kuru pazīstat.
- ▶ Atturieties no birkas piekāršanas, izmantojiet savu kultūrkompetenci.

DAŽĀDĪBAS PIEEJAS IEVIEŠANA STARPPROFESIONĀLĀ UN STARPINSTITUCIONĀLĀ SADARBĪBĀ

Principa apraksts

Lai nodrošinātu pēc iespējas pilnvērtīgāku klientu vajadzību apmierināšanu, sociālais darbinieks – sociālā gadījuma vadītājs – veido starpprofesionālas un starpinstitucionālas komandas, piesaistot nepieciešamos speciālistus. Tas savukārt nozīmē, ka sociālais darbinieks – sociālā gadījuma vadītājs –, kurš praktizē dažādības principus savā darbībā, tai skaitā ir iepazinis sava klienta kultūru un attiecīgi sagatavojis intervences plānu saskaņā ar dažādības principiem, ir atbildīgs par to, lai arī pārējie starpprofesionālās vai starpinstitucionālās komandas locekļi ievērotu dažādības principus. Pretējā gadījumā dažādības prakse netiek pilnībā nodrošināta un pastāv nevienlīdzības vai pat diskriminācijas risks.

Turklāt sociālajam darbiniekam jāņem vērā, ka ne tikai klientiem var būt kultūras atšķirības, bet arī sadarbības partneru speciālistu starpā var būt kultūras atšķirības. Piemēram, sociālais darbinieks var saskarties ar to, ka kāds sadarbības partnera speciālists izturas agresīvi, izaicinoši, pat rupji, kāds cits vispār nepauž savu viedokli. Šajā gadījumā kultūras atšķirības var būt attiecināmas uz speciālista pārstāvētās organizācijas iekšējo kultūru, piemēram, organizācijas iekšējā kultūra paredz, ka speciālists savu viedokli nedrīkst paust bez saskaņošanas ar vadību.

Gadījumā, ja kāds no speciālistiem izturas pretēji mūsu ekspektācijām, jāpatur prātā, ka viņi nāk no atšķirīgām profesionālām vai institucionālām kultūrām, vai, iespējams, arī atšķirīgas etniskās kultūras.¹¹⁸

Ieteikumi

- ▶ Mācieties no citiem kolēģiem, esiet atvērti jaunai informācijai.
- ▶ Piesaistiet nevalstisko sektoru, organizācijas, kuras pārzina kultūras grupu, ar kuru strādājat. Piesaistiet tās ne tikai kā resursus gadījuma risināšanas procesā, bet arī, lai izglītotu sevi par attiecīgo grupu.
- ▶ Ja nepieciešams, izglītojiet starpprofesionālās komandas biedrus par dažādību, maziniet valdošos stereotipus un aizspriedumus. Piemēram, nodarbinātības sfērā skaidrojiet cilvēku ar īpašām vajadzībām iespējas darba tirgū.
- ▶ Apdomājiet dažādus veidus, kā cilvēki uztver pasauli. Mēģiniet saprast, kas motivē cilvēkus rīkoties konkrētos veidos.
- ▶ Organizējiet sanāksmes ar partnerorganizāciju speciālistiem, lai uzzinātu, kā tiek organizēts darbs viņu pārstāvētajās organizācijās un kāda ir organizācijas iekšējā kultūra.
- ▶ Esiet skaidri un cieņpilni savā komunikācijā un ekspektācijās, sadarbojoties ar partneriem.
- ▶ Regulāri apmainieties ar informāciju par klientu, ja iespējams; neatlieciet komunikāciju līdz brīdim, kad iestājas krīze.

¹¹⁸ United Nations. Respect for Diversity: Lesson at a Glance. Pieejams: <https://resourcehub01.blob.core.windows.net/training-files/Training%20Materials/003%20CPTM-EN/003-125%20Lesson%203.2%20Respect%20for%20Diversity.pdf> (skatīts 04.04.2022.)

- ▶ Meklējiet zināšanas citās disciplinās, lai uzlabotu savu izpratni par klientu situācijām, un ar pārlicību piedāvājat savu skatījumu.
- ▶ Tiecieties pēc kultūrkompetences starpdisciplinārā komunikācijā, kā arī komunikācijā ar klientiem.

2.3.3. SPECIFISKI IETEIKUMI SOCIĀLĀ DARBA MEZO LĪMEŅA PRAKSEI

Lai pilnvērtīgi ieviestu dažādības pieeju darbā ar individuālu klientu un piesaistītu klientu vajadzībām atbilstošus resursus, svarīgi ir atcerēties sociālā darbinieka pienākumus mezo līmenī, arī pašvaldības sociālā dienesta ietvaros.

DAŽĀDĪBAS PRINCIPU IEVIEŠANA SOCIĀLAJĀ DARBĀ KOPIENĀ

Principa apraksts

Sociālais darbs kopienā būtībā ir darbs ar dažādām kultūras grupām, kura pamatā ir padziļināta kopienas kultūras izpēte. Tā mērķis ir dažādu kultūru pārstāvju kopienu dzīves kvalitātes uzlabošana.

Sociālais darbs kopienā dod ne tikai iespēju patiesi īstenot dažādības praksi, bet vienlaikus palīdz arī palielināt individuālā darba efektivitāti, sniedzot iespēju piesaistīt kopienā esošos un klientu vajadzībām visatbilstošākos resursus, ko darbā ar individuālu klientu citkārt var palaist garām.

Sociālais darbs kopienā ir saistīts ar sociālajām pārmaiņām. Kopienas prakse ir atzīta par galveno līdzekli sociālā darba profesijas tālākai attīstībai un sociālā taisnīguma nodrošināšanai.

Sociālais darbs kopienā ietver izpratni par varas dinamiku un sociālajām attiecībām, kas regulē attiecības starp dažādām struktūrām, daudzveidīgām kopienām un darbu, lai ar strukturālu pārmaiņu palīdzību panāktu sociālo taisnīgumu. Galvenā pieeja šim darbam ir pārlicība, ka cilvēkiem, kas darbojas kopā, ir lielas spējas pašiem uzlabot savus apstākļus, jo viņiem ir tiešas zināšanas par situāciju un to, kam ir jānotiek, lai lietas mainītos uz labo pusi. Faktiski tas atspoguļo sociālā darba profesijas pamatvērtības kopumā. Daži no rīkiem, ko izmanto kopienas sociālie darbinieki, ir kopienas izpratnes attīstīšana, līderu identificēšana un attīstība, stratēģiska alianses veidošana, pieaugušo izglītība, sadarbības veicināšana un kopienas kapacitātes palielināšana.¹¹⁹

Ieteikumi

- ▶ Apziniet, kādas kopienas eksistē jūsu pašvaldībā. I analizējiet, kādas kopienas pārsvarā pārstāv jūsu klienti, tai skaitā kādas dzimuma, vecuma proporcijas, vai ir seksuālās minoritātes, kādas reliģijas un rases ir pārstāvētas, kāda ir cilvēku etniskā piederība, vai ir personas ar invaliditāti un kāda veida invaliditāti, pie kāda sociālā slāņa viņi pieder, kāds ir viņu sociālekonomiskais stāvoklis u.tml.
- ▶ Aktīvi interesējieties par savā teritorijā esošo kopienu dažādām tradīcijām.
- ▶ Apziniet ne tikai redzamās, aktīvās vairākuma kopienas, bet pievērsiet uzmanību mazākuma kopienām, viņu vajadzībām un iespējām.

¹¹⁹ Canadian Association of Social Workers. Social Work Practice in Community Development. Pieejams: <https://www.casw-acts.ca/en/social-work-practice-community-development> (skatīts 05.04.2022.)

- ▶ Caur kopienas aktivitātēm stimulējiet telpisko empātiju. Tas nozīmē savas vides sakārtošanu, drošas vides veidošanu. Talkas kopienas saliedēšanai, kopienas svētki, lai veicinātu jaunpienācēju integrāciju utt.
- ▶ Veiciniet starpkultūru komunikāciju starp dažādām kopienām, kuras vieno piederība vienai teritoriālai kopienai. Piemēram, pagalma svētki, kur dažādās etniskās kopienas var dalīties ar savu kulinārijas pieredzi. Apkaimes ģimenes svētki, kuros piedalās vecvecāki, vientuļie vecāki, kuri vieni audzina bērnus, viendzimuma pāri utt.
- ▶ Veiciniet vietējo identitāti kopienas stāstu stāstīšanā, vēstures izzināšanā un kopīgu svētku svinēšanā.
- ▶ Apziniet kopienas vajadzības un iespējamus resursus, kuri varētu palīdzēt gan kopienas attīstībā, gan mikro līmeņa sociālajā darbā. Piemēram, ir vairāki veci cilvēki, kuri jūtas vientuļi un vēlētos būt noderīgi, savukārt vairākiem vecākiem ir problēmas ar skolas vecuma bērnu pieskatīšanu. Varbūt ir iespējams risināt šo jautājumu kopienas iekšienē.
- ▶ Izmantojiet darbu kopienās prevencijas nolūkā – aktīva kopiena, iedzīvotāju līdzdalība var palīdzēt atrisināt problēmas pirms sociālās palīdzības nepieciešamības.

DAŽĀDĪBAS PRINCIPU IEVIEŠANA SOCIĀLAJĀ DARBĀ AR GRUPU

Principa apraksts

Gadījumos, kad sociālais darbinieks konstatē, ka ir vairāki vienas kultūras pārstāvji ar līdzīgām vajadzībām un problēmām, viņam jānodrošina šiem klientiem iespēja iesaistīties atbalsta vai pašpalīdzības grupās, tādējādi panākot, ka viņi var apvienoties un vairs nebūt vieni savā dažādībā. Darbs ar grupu ir viens no tiešajiem instrumentiem, kurš var palīdzēt ieviest dažādības principus sociālajā darbā.

Sociālais darbs ar grupu ir sociālā darba metode, kas palīdz indivīdiem pielāgoties savām problēmām un videi, mācoties, mainot uzvedību un uzlabojot prasmes, lai tiktu galā ar dinamiskām dzīves prasībām. Šajā kontekstā tiek piedāvāts darbību kopums uzvedības maiņai, organizējot darbu grupā. Izmantojot šo metodi, sociālais darbinieks var dalīties ar informāciju, risināt uzvedības problēmas un modelēt aktivitātes, kuras var izmantot problēmu risināšanas un pārvarēšanas prasmju veidošanā un arī atpūtā.¹²⁰

Ir divu veidu grupas – atbalsta un pašpalīdzības grupas. Abas nodrošina personām iespēju mazināt sociālo izolētību, grupā risināt problēmas, saņemt atbalstu to risināšanai, vairot izpratni par sevi, gūt motivāciju savām spējām, lai ar laiku uzlabotu savu sociālo situāciju.

Ieteikumi

- ▶ Apziniet savu klientu grupu vajadzības. Izziniet vajadzības, kas atkārtojas. Piemēram, ja jums ir vairāki klienti, kuri ir bēgļi, varat rosināt veidot pašpalīdzības vai atbalsta grupu. Ja sociālā darba praksē ir vairāki vecāki, kuriem ir grūtības pieņemt bērnu dzimuma izvēli vai seksuālo orientāciju, rosiniet veidot atbalsta grupu.
- ▶ Rosiniet savus klientus izmantot jau esošas atbalsta grupas resursus.
- ▶ Ja ir grūtības izprast kādas kultūras grupas pārstāvju īpatnības, vērsieties pēc palīdzības un informācijas pie attiecīgās grupas.

¹²⁰ Sojan Antony. *Social Group Work: Guidance for Practice*. – National Institute of Mental Health and Neuro Sciences Bengaluru, Karnataka, India, 2020. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/339727452_Social_Group_Work_Guidance_for_Practice (skatīts 10.04.2022.)

DAŽĀDĪBAS TREIŅŠ

Principa apraksts

Dažādības treniņš ir kopīgs grupas mācību process, kura laikā katrs dalībnieks attīsta izpratni par sevī esošiem stereotipiem un aizspriedumiem, apzinās to lomu sabiedrībā. Treniņa procesā tiek aplūkoti dažādi termini, veicināta izpratne par noteiktiem procesiem, kas norit starp personām no dažādām kultūrām, tiek ilustrētas dažādas koncepcijas un veicināti savstarpēji dialogi par dažādību.

Dažādības treniņa programmas mērķis ir veicināt pozitīvu starpgrupu mijiedarbību, mazinot aizspriedumus un diskrimināciju, uzlabojot prasmes, zināšanas un dalībnieku motivāciju mijiedarboties ar citiem.¹²¹ Citiem vārdiem sakot, mērķis ir samazināt cilvēku aizspriedumus, stereotipus un diskrimināciju pret citiem.

Lai dažādības treniņš būtu pēc iespējas veiksmīgāks, to vajadzētu regulāri atkārtot. Treniņam ir pozitīva ietekme uz dalībnieku zināšanām, attieksmi un uzvedību pret dažādām grupām, bet laika gaitā viņu attieksme var regresēt tādā līmenī, kāda tā bija pirms mācībām.¹²²

Ieteikumi

- ▶ Ierosiniet veikt dažādības treniņu sociālajā dienestā, lai uzlabotu kolēģu attieksmi darbā ar sociālās atstumtības un diskriminācijas riskiem pakļautām personām.
- ▶ Izstrādājiet dažādības treniņa programmu, kurā tiks apgūtas dažādas interaktīvas metodes, lai uzlabotu darbinieku interpretāciju par starpkultūru atšķirībām, komunikāciju ar cilvēkiem no dažādām kultūrām un pielāgošanās spējām. Nepieciešamības gadījumā uzaiciniet atbilstošas kvalifikācijas lektoros vai speciālistus, kas izstrādā dažādības treniņa programmu un nodrošina tās īstenošanu.
- ▶ Ieviesiet dažādības treniņu kā regulāru mācību ciklu savā institūcijā.
- ▶ Izvērtējiet, kurās pašvaldības institūcijās un organizācijās vēl būtu vēlams veikt dažādības treniņu. Piemēram, skolās, dienas centros, pašvaldības policijā utt.
- ▶ Īpaši izvērtējiet, kurām institūcijām vai kuriem sadarbības partneriem un speciālistiem ir bijušas grūtības sadarboties starpprofesionāļu komandā, kuri ir izturējušies aizspriedumaini un diskriminējoši.

2.3.4. SPECIFISKI IETEIKUMI SOCIĀLĀ DARBA MAKRO LĪMEŅA PRAKSEI

Principa apraksts

Sociālajam darbiniekam jārada apstākļi, kas veicina cieņu pret kultūras un sociālo daudzveidību, īpaši pret neaizsargātiem, nelabvēlīgā situācijā esošiem cilvēkiem, apspiestiem un ekspluatētiem cilvēkiem un to grupām.

Vienlaikus sociālajam darbiniekam būtu jāveicina tādas politikas un prakses īstenošana, kas apliecina cieņu pret katru cilvēku un atbalsta kultūras dažādību. Jāatbalsta tādi pakalpojumi

¹²¹ Critically Appraised Topic Diversity Training. ATRAIN: Discover your talents. Pieejams: <https://cebma.org/wp-content/uploads/CAT-Diversity-training-Sept-2017.pdf> (skatīts 06.04.2022.)

¹²² Critically Appraised Topic Diversity Training. ATRAIN: Discover your talents. Pieejams: <https://cebma.org/wp-content/uploads/CAT-Diversity-training-Sept-2017.pdf> (skatīts 06.04.2022.)

un institūcijas, kas demonstrē kultūrkompetenci. Jāveicina politika, kas aizsargā vienlīdzīgas iespējas un sociālo taisnīgumu attiecībā uz visiem cilvēkiem.

Sociālajam darbiniekam jārikojas, lai novērstu jebkuru personu, grupu vai kopienu dominēšanu, izmantošanu un diskrimināciju rases, etniskās piederības, nacionālās izcelsmes, ādas krāsas, dzimuma, seksuālās orientācijas, dzimuma identitātes vai izpausmes, vecuma, ģimenes stāvokļa, politiskās pārliecības, reliģijas, imigrācijas statusa, garīgas vai fiziskas invaliditātes dēļ.

Sociālajam darbiniekam ir aktīvi jāiesaistās, lai veicinātu iekļaujošu organizāciju politiku un uz dažādības pamatprincipiem balstītu pakalpojumu un programmu attīstību, kā arī panāktu sistēmiskas izmaiņas, ja tas ir nepieciešams vienlīdzīgu iespēju veicināšanai.

Ieteikumi

- ▶ Analizējiet politiku, sistēmas un organizatoriskās struktūras un to ietekmi uz cilvēkiem.
- ▶ Iestājieties par vienlīdzību, godīgumu un cieņu.
- ▶ Sadarbojieties ar partneriem no citām profesijām kultūras zināšanu padziļināšanā un izpratnē.
- ▶ Dalieties ar informāciju un zināšanām, lai veicinātu kultūrkompetentu praksi.
- ▶ Ierosiniet jaunu pakalpojumu veidošanu atbilstoši dažādu kultūras grupu vajadzībām.
- ▶ Strādājiet sadarbībā ar indivīdiem, grupām un kopienām, lai veicinātu sociālo taisnīgumu un kultūru apzināšanos institucionālā līmenī.
- ▶ Atbalstiet tādas sociālās politikas attīstību, kas veicina dažādību un cilvēktiesību ievērošanu.¹²³

2.3.5. ŠĶĒRŠĻI UN KĻŪDAS DAŽĀDĪBAS PRINCIPU ĪSTENOŠANĀ

Efektīvas kultūrkompetences pamatā sociālajā darbā ir mūsu cilvēcīgās spējas pieņemt dažādību. Mēs varam apgūt zināšanas par dažādību, bet mums ir jāapzinās, ka pastāvīgi varam arī kļūdīties dažādības pieejas principu izpratnē.

Aplūkosim vistipiskākās kļūdas un iespējamās "klupšanas akmeņus" dažādības praksē.

- ▶ **Pieņemtās līdzības.** Tā ir vēlme pieņemt, ka visi cilvēki tomēr ir līdzīgi. Tā ir vēlme vienkāršot komunikācijas veidus. Tiek meklētas līdzības svešajā, un mēģināts tās pēc iespējas piemērot sev. Tas nozīmē, ka mēs attālināmies no dažādības pieņemšanas un mēģinājuma to izprast, visu novienādojot. Īpaši neverbālā komunikācija bieži tiek uztverta kā universāla komunikācijas forma, un rezultātā ļoti bieži tiek neatbilstoši interpretēta. Šī var būt ļoti bīstama tendence un jau saknē padarīt turpmāko intervenci ar klientu neiespējamu. Mums jāakceptē dažādība, nevis jāmēģina tā ignorēt vai jāpadara mazvērtīga.
- ▶ **Valodu dažādība.** Primāri, protams, mēs runājam par spēju sazināties ar klientu viņa valodā, kas ir īpašs izaicinājums, strādājot ar dažādām etniskām grupām. Svešās valodas nianšu nezināšana, izteicieni, neverbālās komunikācijas nianšes, kā arī dialekti un slengs ir tipiski "klupšanas akmeņi". Jāuzsver, ka atšķirības valodas lietojumā un spēja sazināties neattiecas tikai uz svešvalodu prasmī, bet arī uz specifisku dažādu kultūru grupu valodas lietojumu. Piemēram, valoda, runājot ar dažāda vecuma klientiem, valodas specifika klientiem ar īpašām vajadzībām, klientiem ar dažādu reliģisko piederību utt. Būtiski apzināties valodu dažādību un pārliecināties, vai mēs saprotam pareizi, nekā kļūdīties, kas var novest pie pārpratumiem, informācijas nepareizas interpretācijas vai klienta aizvainošanas.

¹²³ The Newfoundland and Labrador Association of Social Workers. Standards for cultural competence in social work practice. Pieejams: https://nlcsw.ca/sites/default/files/inline-files/cultural_competency_standards.pdf (skatīts 10.04.2022.)

- ▶ **Kļūdaina neverbālā interpretācija.** Cilvēki intuitīvi reaģē un uztver zīmes un žestus. Ja tie neatbilst iemācītajam priekšstatam, tie var kļūt ļoti traucējoši un mulsinoši. Novērotais tiek tik ilgi abstrahēts, līdz atbilst paša kultūras priekšstatam. Kultūrspecifisku neverbālu komunikāciju vieglāk apgūt neformālā veidā un pieredzē nekā formāli iemācīties. Grūtības rada to citas kultūras neizteikto “kodu” saprašana, kas ir mazāk acīmredzami, piemēram, laika izjūta, distances ievērošana telpā un cieņas izrādīšanas formas. Piemēram, ētikas kodekss sociālajam darbiniekam vienmēr stingri noteicis nepieņemt nekādas pateicības no klienta, bet pēdējos gados arī šeit ir veiktas korekcijas un noteikts, ka jāņem vērā klienta kultūras īpatnības. Dažās kultūrās klienta pateicības nepieņemšana var tikt interpretēta kā sadarbības izbeigšana. Tāpat gadījumos, kad speciālists veic mājas vizīti pie klienta no noteiktas kultūras, viņam ir jāpieņem klienta cienasts, lai vispār uzsāktu komunikāciju.
- ▶ **Aizspriedumi un stereotipi.** Svešais tiek ar aizspriedumu un stereotipu palīdzību kategorizēts. Stereotipi ir komunikācijas “klupšanas akmeņi”, jo tie traucē objektīvi pieņemt individuālo klientu. Būtiski ir apzināties savus stereotipus un aizspriedumus, spēt objektīvi uztvert katru klientu, lai nepieļautu nepareizus pieņēmumus, kas var ietekmēt visu intervences procesu.
- ▶ **Tendence vērtēt.** Vēl viens faktors, kas traucē saprasties cilvēkiem no atšķirīgām kultūrām, ir tieksme novērtēt, apstiprināt vai noraidīt personas paņojumus un darbības, nevis mēģināt pilnībā izprast domas un jūtas, ko izsaka cilvēks ar atšķirīgu pasaules skatījumu. **Katram cilvēkam sava kultūra vai dzīvesveids vienmēr šķiet pareizs un dabisks.** Šī neobjektivitāte laupa mums iespēju objektīvi novērtēt klienta situāciju. Izteikta vēlme visus vērtēt ir ļoti tuvu etnocentrisma būtībai. Viss svešais un nepazīstamais tiek vērtēts atbilstoši saviem principiem un pārlicībai (piemēram, klienta ieradums gulēt dienas vidū no “slinkuma” un nevēlēšanās atrast darbu var pārvērsties par kultūras iezīmi un “diezgan labu ideju”, ja zina, ka viņa izcelsmes valstī dienas vidū ir ap + 40 grādu). Mērķis ir vērot un uzmanīgi, ar atvērtību klausīties, lai panāktu godīgu un pilnīgu klienta izpratni.
- ▶ **Augsta nedrošība, bailes.** Augsta trauksme vai spriedze, kas pazīstama arī kā stress, ir izplatīta starpkultūru pieredzē daudzo neskaidrību un nezināmā dēļ. Divi vārdi “trauksme” un “spriedze” ir saistīti, jo cilvēks nevar būt garīgi noraižējies, ja nav arī fiziski saspringts. Mērena spriedze kombinācijā ar labvēlīgu attieksmi var būt pozitīva un sagatavot cilvēku enerģiski stāties pretī izaicinājumiem. Tomēr lielam satraukumam vai spriedzei ir nepieciešams kāds atvieglojums, kas pārāk bieži izpaužas kā aizsardzības pozīcijas, kas savukārt noved pie uztveres sagrozīšanas vai naidīguma. Augsta trauksme vai spriedze atšķirībā no pārējiem “klupšanas akmeņiem” (pieņemtās līdzības, valodu atšķirības, neverbālās informācijas nepareiza interpretācija, aizspriedumi un stereotipi, kā arī tūlītēja novērtēšana) gan atšķiras, gan bieži vien ir pamatā citiem “klupšanas akmeņiem”. Piemēram, stereotipu un vērtējumu izmantošana pati par sevi ir aizsardzības mehānisms, lai mazinātu stresu, ko rada nezināmais. Nedrošības sajūta var izraisīt bezpalīdzības sajūtu, ierobežot darbības un novest pie nevēlamām reakcijām.¹²⁴

Dažādības nozīmes noliegšana vai kultūrkompetences trūkums var izraisīt problēmsituācijas un cēloņu neatbilstošu izpratni, kas, savukārt, var novest pie tā, ka sociālais darbinieks visu intervences procesu veido kļūdaini. Ja sociālais darbinieks neņem vērā klienta vēsturi, izcelsmi un kultūras īpatnības, paaugstinās risks atkārtoti traumēt klientu. Tāpēc ir būtiski jau no pirmās tikšanās reizes ņemt vērā kultūras dažādību un pielietot apgūto kultūrkompetenci, lai spētu izprast problēmsituāciju, klienta potenciālu un kopienas piedāvātos resursus.

¹²⁴ Laray M. Barna. Stumbling Blocks in Intercultural Communication. Pieejams: <https://www.uwindsor.ca/ctl/sites/uwindsor.ca/ctl/files/stumbling-blocks-in-intercultural-communication.pdf> (skatīts 14.04.2022.)

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Pārlasiet 2. nodaļas sākumā aprakstīto sociālā darbinieka pieredzi ar Ukrainas karogu. Kā rīkotos jūs? Analizējiet, vai jums ir nācies saskarties ar situāciju, kurā jūsu personīgās vērtības ir nonākušas konfliktā ar jūsu profesionālajām vērtībām?

Pārlasiet 2.3.1. nodaļu, izvēlieties vienu no aprakstītajiem dažādības pamatprincipiem. Pārdomājiet savu profesionālo darbību un savu pieredzi, ieviešot to praksē!

Pārskatiet ieteikumus principa ieviešanai praksē. Izvēlieties vienu no ieteikumiem, kuru līdz šim neesat ieviesis savā profesionālajā praksē, un mēģiniet to iekļaut savā ikdienas darbā!

Katra mēneša beigās pārskatiet, cik un kādus principus un ieteikumus jums ir izdevies ieviest savā praksē. Kādi, jūsu prāt, no tā ir jūsu profesionālie ieguvumi?

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS AVOTI

1. Kuper, A., Kuper, J. *The Social Science Encyclopedia*. 3rd Edition. – Routledge, 2004.
2. Banks, J.A., McGee-Banks, Ch.A. Approaches to multicultural curriculum reform. In: J.A.Banks, Ch.A.McGee-Banks (Eds.) *Multicultural education: Issues and Perspectives*. – Boston: Allyn& Bacon, 1993.
3. Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 640 lpp. Iespējamā.
4. Cambridge University Press. Equality. Cambridge Dictionary. Pieejams: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/equality>
5. Canadian Association of Social Workers. Social Work Practice in Community Development. Pieejams: <https://www.casw-acts.ca/en/social-work-practice-community-development>
6. Charlotte Nickerson. *Labeling Theory*. – SimplyPsychology, 2021. Pieejams: <https://www.simplypsychology.org/labeling-theory.html>
7. Gaine, C., Gaylard, D. *Equality, difference and diversity. Equality and Diversity in Social Work Practice*. Edited by Gaine, C. – Published by Learning Matters Ltd. United Kingdom, 2010.
8. Critically Appraised Topic Diversity Training. ATRAIN: Discover your talents. Pieejams: <https://cebma.org/wp-content/uploads/CAT-Diversity-training-Sept-2017.pdf>
9. Czollek, Perko, Weinbach 2012, Adams, Maurianne, Bell, Lee Anne, Griffin, Pat (Hg.). *Teaching for diversity and social justice*. A sourcebook. – New York und London 1997; 2007
10. Egger-Subotitsch A., Fellingner-Fritz A., Meirer M., Steiner K., Voglhofer M. *Praxis handbuch. Train-the-Trainer-Methoden in der Berufs- und Arbeitsmarktorientierung*. – abif – Analyse, Beratung und interdisziplinäre Forschung, Wien, Februar 2011.
11. Erikson, E. H. *Journal of Research in Personality*. Identity Development in Adulthood: A Longitudinal Study. Edited by Pulkkinen, L., Kokko, K. Vol. 34, Is. 4, Dec. 2000.
12. Grebenc, V., Žganec, N. Complexity of community issues in the world today. Community Social Work: Let's Take Back Our Future! *Dialogue in Praxis: A Social Work International Journal*. Volume 5 (18), Special Issue, 2016. P. 35–41.

13. Grundriss Soziale Arbeit, Werner Thole, Dr. phil. habil., Dipl.-Pädagoge und Dipl.-Sozialpädagoge, ist Professor für Jugend- und Erwachsenenbildung am Fachbereich Sozialwesen der Universität Kassel. 2002
14. International Federation Of Social Workers. Global definition of social work Pieejams: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
15. Latvijas Nacionālā bibliotēka. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/98499-supervizija>
16. Latvijas Nacionālā bibliotēka. Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/98484>
17. Laray M. Barna. *Stumbling Blocks in Intercultural Communication*. Pieejams: <https://www.uwindsor.ca/ctl/sites/uwindsor.ca.ctl/files/stumbling-blocks-in-intercultural-communication.pdf>
18. Lusk, M., Terrazas, S., Salcido, R. Critical Cultural Competence in Social Work Supervision. *Human service organizations: Management, Leadership & Governance*. 2017, VOL. 41, NO. 5, p. 464–476. Routledge Tayler&Francis Group: 2017. Pieejams: https://supervisiontraining.ca/wp-content/uploads/2019/01/2017_-_Mark_Lusk_-_CriticalCulturalCompetenceinSocialWorkSupervisionretrieved_2018-09-16.pdf
19. Multikulturālisms. Projekta „Izglītotāji un inovatori bibliotēkās” (DIDEL) mācību materiālu komplekts. Pieejams: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/3f12a8c4-4aaa-4700-943d-df314035d766/O3_Educational%20materials_LAT.pdf
20. Oxford University. OVERVIEW: Intercultural communication. Pieejams: <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100006574>
21. Robert L. Barker. *The Social Work Dictionary*. 5th Edition. – National Association of Social Workers, NASW Press, 2003
22. Rosenthal, L., Overstreet, N. *Encyclopedia of Mental Health* (Second Edition). 2016. Pieejams: <https://www.sciencedirect.com/referencework/9780123977533/encyclopedia-of-mental-health>
23. Spradley, J. *What is Culture?* Pieejams: <https://sphweb.bumc.bu.edu/otlt/mph-modules/PH/CulturalAwareness/CulturalAwareness2.html>
24. Sojan Antony. *Social Group Work: Guidance for Practice*. – National Institute of Mental Health and Neuro Sciences Bengaluru, Karnataka, India, 2020. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/339727452_Social_Group_Work_Guidance_for_Practice
25. The British Association of Social Workers (BASW). EQUALITY AND DIVERSITY: Learning Materials “Return to Social Work”. Pieejams: https://www.basw.co.uk/system/files/resources/basw_25529-2_0.pdf
26. The LibreTexts libraries. Labeling Theory. Pieejams: [https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Sociology/Introduction_to_Sociology/Book%3A_Sociology_\(Boundless\)/07%3A_Deviance_Social_Control_and_Crime/7.06%3A_The_Symbolic-Interactionist_Perspective_on_Deviance/7.6C%3A_Labeling_Theory](https://socialsci.libretexts.org/Bookshelves/Sociology/Introduction_to_Sociology/Book%3A_Sociology_(Boundless)/07%3A_Deviance_Social_Control_and_Crime/7.06%3A_The_Symbolic-Interactionist_Perspective_on_Deviance/7.6C%3A_Labeling_Theory)
27. The Newfoundland and Labrador Association of Social Workers. Standards for cultural competence in social work practice. Pieejams: https://nlcsw.ca/sites/default/files/inline-files/cultural_competency_standards.pdf
28. UNESCO. Declaration of the Principles of Tolerance. Pieejams: <https://www.oas.org/dil/1995%20Declaration%20of%20Principles%20on%20Tolerance%20UNESCO.pdf>
29. United Nations. Respect for Diversity: Lesson at a Glance. Pieejams: <https://resourcehub01.blob.core.windows.net/training-files/Training%20Materials/003%20CPTM-EN/003-125%20Lesson%203.2%20Respect%20for%20Diversity.pdf>
30. Queensborough Community College. Definition for Diversity. Pieejams: <https://academyofcreativecoaching.com/definition-for-diversity/>

3

Agita Misāne, Dr. phil.

PERSONAS AR LATVIJAI NETRADICIONĀLU RELIGĪSKO PIEDERĪBU

Nodaļā apkopots reliģijpratības minimums sociālajam darbiniekam, kuram darba ikdienā jāstopas ar dažādu reliģiju sekotājiem. Īpaši akcentēts darbs ar reliģiskajām minoritātēm, kuru piederīgie var tikt pakļauti diskriminācijas un agresīvas attieksmes riskam. Nodaļā skaidroti reliģisko procesu izpratnei būtiski termini, sniegts konspektīvs ieskats reliģiskās daudzveidības vēsturē Latvijā, skaidrotas attiecības starp ticību, reliģiskajām praksēm un reliģiskajā kultūrā sakņotu dzīvesstilu, kā arī piedāvāti praktiski ieteikumi sociālā darba profesionāļiem komunikācijā ar dažādu reliģiju pārstāvjiem.

“Sociālā darba studente, dzīvojot augstskolas dienesta viesnīcā, ap Ziemassvētkiem, vislabāko nodomu vadīta, vēlējās iepriecināt turpat dzīvojošos ERASMUS apmaiņas programmas studentus no Turcijas. Viņa patiešām nezināja, ka piedāvāt no musulmaņu kultūras nākušajiem cilvēkiem speķa pīrādziņus nav laba doma.” (Stāsta gadījuma aculiecinieks)

Reliģijpratība nav viegli sasniedzama kompetence. Dažādu jomu profesionāļi, kas vispārējo un speciālo izglītību ieguvuši padomju laikā, par reliģiju pasauli varēja uzzināt visai maz. Ja minimālas zināšanas reliģiju vēsturē vēl tika sniegtas, tad mūsdienu reliģiju pasaule lielākoties palikusi sveša. Arī mūsdienu izglītības sistēmās sniegtās zināšanas ir nepietiekamas, saglabājies vēstures fokuss un arī tie, kas skolā apguvuši, piemēram, kristīgo mācību, izzinājuši galvenokārt vienas reliģijas perspektīvu. Interneta resursu ir daudz, taču to izmantošanai nepieciešams kritisks izvērtējums, turklāt tur atrodamā informācija visbiežāk nav sistemātiska un kompakta. Žurnālisti, kas tīmeklī rada lielāko daļu pieejamā satura, paši ļoti reti nodarbojušies ar reliģiju pētniecību vai to padziļināti studējuši, tādēļ ne visa plašsaziņas līdzekļos pieejamā informācija ir uzticama un izmantojama praksē. Šajā nodaļā sniegsim konspektīvu ieskatu Latvijas reliģiskās daudzveidības veidošanās vēsturē un nozīmīgākajos normatīvajos aktos, skaidrosim jēdzienus, aplūkosim izplatītākās problēmas komunikācijā ar Latvijai netradicionālu reliģisko kopienu pārstāvjiem un veidus, kā tās risināt.

3.1. NETRADICIONĀLĀS RELIĢISKĀS KOPIENAS LATVIJAS RELIĢISKAJĀ AINAVĀ

3.1.1. KAS IR TRADICIONĀLĀS UN NETRADICIONĀLĀS RELIĢISKĀS KOPIENAS?

Atbildi uz šo jautājumu var meklēt, raugoties no vairākām perspektīvām – reliģiju zinātnes, juridiskās un ideoloģiskās perspektīvas.

Reliģiju zinātnē par tradicionālām sauc reliģijas, kuras uztur tradīcija – ticējumi un mīti tiek nodoti nākamajām paaudzēm mutvārdos, nevis pierakstītā veidā, reliģiskās prakses un rituālus iemācās no citiem praktizētājiem. Tradicionālās reliģijas ir plašākas tradicionālās, folkloriskās kultūras sastāvdaļa. Tām nav zināma dibinātāja, standartizētu rituālu un formalizētu svēto rakstu, doktrīnu un ticības mācības.

Kad krustnešu kuģi ieradās Daugavas grīvā, viņi sastapa tradicionālas reliģijas praktizētājus, un šī reliģija, tās elementi turpināja pastāvēt vēl gadsimtiem ilgi arī pēc formālas kristietības pieņemšanas.

Daži tradicionālajā reliģijā sakņoti ticējumi pastāv joprojām, lai arī ar tiem saistītie mīti ir aizmirsušie. Piemēram, paradumam nesniegt roku pāri sliekšnim nav nekāda racionāla cēloņa, tas glabā atskaņas no sena mīta par dievību Laimu, kas apmetusies pie mājas sliekšņa. Sniedzot roku sliekšnim pāri, riskējam izdurt Laimai acis. Tādēļ arī nedrīkst slaucīt grūzus pāri sliekšnim, kā māca cits ticējums. Industrializētajās sabiedrībās mūsdienās turpina pastāvēt tradicionālo reliģiju elementi, bet tās turpina dominēt dažos Āfrikas, Āzijas vai Latīņamerikas reģionos. No reliģiju zinātnē izmantotās terminoloģijas viedokļa “tradicionāla baznīca” vai “tradicionāla konfesija” nav precīzi jēdzieni. Tradīcija ir nozīmīgs komponents arī reliģijās, kur ticība ir formalizēta līdz doktrīnas līmenim, tomēr tā nav ne galvenais, ne vienīgais patiesības avots. Tradicionālajās reliģijās (reliģiju zinātnes perspektīvā) arī nav priekšstata par “netradicionālo” – tā vienkārši ir sveša, citas reliģijas tradīcija.

Juridiski par tradicionālām reliģiskām organizācijām var uzskatīt tās, kuras par tādām atzīst normatīvie akti.

Latvijā tādas ir tikai dažas – Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca, Latvijas Apvienotā Metodistu Baznīca, Latvijas Pareizticīgā Baznīca, Latvijas Vecticībnieku Pomoras Baznīca, Septītās Dienas Adventistu Latvijas draudžu savienība, Latvijas Baptistu Draudžu Savienība un Rīgas ebreju reliģiskā draudze. Šīm reliģiskajām organizācijām – draudžu kopībām – 2007. un 2008. gadā tika pieņemti īpaši likumi, kuros katra no tām ir atzīta par “tradicionālu reliģisku organizāciju”.¹²⁵ Kā tad ar katoļiem, kas Latvijas teritorijā pārstāvēti ilgāk nekā jebkurš no iepriekš minēto organizāciju locekļiem, izņemot pareizticīgos? Tas būtu jājautā Latvijas likumdevējiem. Romas Katoļu baznīcas attiecības ar valsti regulē “Latvijas Republikas un

¹²⁵ 2007. gada 17. maija Latvijas Baptistu Draudžu Savienības likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 86, 2007, 2. lpp.; 2007. gada 17. maija Latvijas Apvienotās Metodistu Baznīcas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 91, 2007, 2. lpp.; 2007. gada 31. maija Rīgas ebreju reliģiskās draudzes likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 98, 2007, 2.–3. lpp.; 2007. gada 12. jūnija Septītās Dienas Adventistu Latvijas draudžu savienības likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 93, 2007, 11.–12. lpp.; 2007. gada 12. jūnija Latvijas Vecticībnieku Pomoras Baznīcas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 98, 2007, 2. lpp.; 2008. gada 3. decembra Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 188, 2008, 2. lpp.; 2008. gada 13. novembra Latvijas Pareizticīgās Baznīcas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 188, 2008, 2.–3. lpp.

Svētā Krēsla¹²⁶ līgums¹²⁷ – starpvalstu līgums ar likuma spēku. Atzīstot “Katoļu Baznīcas Latvijas Republikā pozitīvo ieguldījumu nācijas reliģiskajā, morāles attīstībā un socializācijas procesā”,¹²⁸ tajā Romas Katoļu baznīca par tradicionālu reliģisku organizāciju nosaukta netika. Vai tas skaidrojams ar likumdevēja paviršību vai notikumu attīstības gaitu, viennozīmīgi atbildēt nevar. Līgums ar Svēto Krēslu tapa dažus gadus agrāk nekā citu baznīcu likumi – to parakstīja 2000. gada 8. novembrī, un tas stājās spēkā divus gadus vēlāk, 2002. gada 25. oktobrī. Iespējams, tradicionālas organizācijas statuss nebija tā brīža aktualitāte. Līgums tapa gandrīz desmit gadus, un tā tapšanu pavadīja citu reliģisko organizāciju līderu iebildumi, kas tur saskatīja nepamatotu īpaša labvēlības statusa radīšanu katoļiem. Baznīcu likumu pieņemšana kļuva par lēmumu, kas situāciju atrisināja.

Strīdi par to, kuras būtu atzīstamas par tradicionālām reliģiskām organizācijām, notika arī agrāk. Īpaši asas debates notika 1997. gada rudenī 6. Saeimā, kad tā apsprieda iespējamus grozījumus Reliģisko organizāciju likuma 5. pantā, kas paredzēja noteikt, ka “Evaņģēliski luteriskā, Romas katoļu, pareizticīgo, vecticībnieku, baptistu un Mozus ticīgo (jūdaistu) konfesijas [...] Latvijas Republikā uzskatāmas par tradicionālām konfesijām.”¹²⁹ Grozījumu aizstāvju iedvesmas avots bija 1937. gada Civillikums, kur 55. pantā tikai minēto apvienību draudžu garīdzniekiem ļāva izsniegt valsts atzītu laulības apliecību.

Juridiskas neskaidriības apstākļos priekšplānā izvirzās **ideoloģiskas interpretācijas**. 1994. gada 12. janvārī pie Tieslietu ministrijas tika izveidota “Reliģijas lietu konsultatīvā padome”, kam bija salīdzinoši plašs sastāvs. Tajā tika iekļauti “tradicionālo reliģisko konfesiju (katoļu, luterāņu, pareizticīgo, vecticībnieku, baptistu, adventistu, metodistu, piecdesmitnieku un jūdaistu pārstāvji)”.¹³⁰ Tobrīd neviens likums vēl nenoteica, kas ir tradicionālās reliģiskās organizācijas, līdz ar to tieši minēto pārstāvju nosaukšanu var vērtēt kā ideoloģiskas interpretācijas piemēru. Padomes darbs bija visai nemierīgs, un tā izjuka dalībnieku savstarpējo pretrunu dēļ. Jo īpaši zīmīga bija adventistu pārstāvju kritiskā nostāja pret citu baznīcu pārstāvjiem, sevišķi pret katoļiem. Padomes izveidošana bija vēl viena liecība par to, ka apstākļos, kad likums skaidri neidentificē, kuras organizācijas uzskatīt par tradicionālām, paveras plašas iespējas politiku un ierēdņu subjektīvām interpretācijām. Tā tomēr nevajadzētu būt.

Lai arī to nozīme ne vienmēr ir skaidra, publiskajā telpā – plašsaziņas līdzekļos, valsts iestādēs, publiskās diskusijās – tiek lietoti tādi jēdzieni kā “tradicionāla – netradicionāla” baznīca, draudze vai reliģiska organizācija, tai skaitā arī līdz 2007. gadam, kad nevienā likumā tie nebija minēti. Ko uzskatīt par tradicionālu un ko par netradicionālu, visbiežāk tika izlemts intuitīvi vai no ideoloģijas perspektīvas, izslēdzot no tradicionālo loka kādam netiekamas reliģijas. Zināms iespaids bija jau minētajam Civillikuma pantam, interpretējot laulāšanas tiesības kā tradicionālības kritēriju. Var būt mēģinājumi balstīties uz reliģijas klātbūtnes senumu Latvijā, ignorējot to, ka musulmaņi Latvijā dzīvo apmēram tikpat sen, cik baptisti, un noteikti ilgāk par adventistiem. Ideoloģiska pieeja ir izplatīta, bet vai tā ir labākā? Citiem vārdiem, vai tā palīdz reliģiju procesus saprast labāk, un vai tā palīdz reliģisko kopienu labākai sadzīvošanai? Izteiksmes neprecizitāte nekad nav nākusi par labu un ir saistīta ar komunikācijas riskiem. “Jūs, netradicionālo konfesiju pārstāvji...!” – tā nebūs uzruna, kas rosina uzticēšanos. Jebkāda veida terminoloģiskas debates, kategorizēšana un tipoloģizēšana būtu jāatstāj profesionāļu videi, komunikācijā ar reliģiju praktizētājiem lietojot tikai tos jēdzienus, kas pieņemami viņiem pašiem.

Šajā nodaļā nošķirums “tradicionāls – netradicionāls” ir lietots socioloģiski, izmantojot vairākus kritērijus. Tradīcijas identificēšanā būtiska ir nodošana no paaudzes paaudzē. Tai jānodrošina turpinājuma sajūta starp pagātņi un tagadni. Cits kritērijs būtu iesakņotība, integrācijas pakāpe konkrētā sociālā vidē, vietējo apstākļu respektēšana un likumu ievērošana. Tas nenozīmē atteikšanos no savas reliģijas, gluži otrādi, – vēl viena tradīcijas pazīme ir augstā vērtība, ko praktizētāji tai piešķir. Latvijai tradicionālas reliģiskas kopienas ideāltips būtu tāda kopiena, kuras vairums pilngadīgo locekļu dzīvo šeit vismaz divas

¹²⁶ Vatikāna apzīmējums juridiskos dokumentos.

¹²⁷ Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 137, 25.09.2002.

¹²⁸ Turpat.

¹²⁹ Balodis, R. *Valsts un baznīca*. – Rīga: Nordik, 2002. 304. lpp.

¹³⁰ Turpat, 297. lpp.

paaudzes,¹³¹ ir savu reliģisko piederību pārmantojuši no vecākiem un apzinās, ka viņu reliģiskā kopiena ir daļa no Latvijas sabiedrības. Savukārt, par netradicionālu varētu uzskatīt tādu, kas vismaz vairumam minēto kritēriju neatbilst. Tradicionalitāte veidojas ilgstošā procesā, un šodien svešais un nesaprotamais var kļūt tradicionāls vēlāk. Tas, ka kāda reliģija ir parādījusies nesen vai šķiet dīvaina, tomēr nevar būt iemesls tās sekotāju nonicināšanai vai diskriminācijai.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Kā jūs saprotat jēdzienu “tradīcija”?

Kāda būtu jūsu tradicionālas un netradicionālas reliģiskas kopienas definīcija?

3.1.2. IESKATS RELIĢISKĀS DAŽĀDĪBAS VEIDOŠANĀS VĒSTURĒ LATVIJĀ

Pjū pētniecības centra veidotajā un 2014. gadā publicētajā reliģiskās dažādības indeksā¹³² Latvijas sabiedrības reliģiskās dažādības rādītājs (5,7) ir augstākais starp Baltijas jūras reģiona valstīm. Šāda situācija ir ilgstošas vēsturiskās attīstības rezultāts. Dažādu reliģisko pieredžu un prakšu līdzāspastāvēšana Latvijas teritorijā bijusi tik ilgi, cik vien šeit dzīvojuši cilvēki. Dažos vēstures posmos tā bijusi mierīga, citkārt reliģiskās atšķirības radījušas konfliktus. Tas attiecas gan uz attiecībām atšķirīgu reliģiju pārstāvju starpā, gan uz intrareliģisko dažādību – dažādu grupu attiecībām vienas reliģijas ietvaros. Latvijas reliģiskās daudzveidības veidošanos būtiski ietekmējuši vairāki nozīmīgi faktori.

Pirmkārt, juridiskais regulējums. Vēstures gaitā dažas reliģiskās grupas un organizācijas tikušas privilģētas, citas ierobežotas vai pat vajātas. Līdzīgi kā daudzās citās Eiropas valstīs, baznīca (praksē – jebkura reliģiska organizācija) ir šķirta no valsts, taču šī konstitucionālā norma ir salīdzinoši jauna. Tas ir atstājis savu ietekmi reliģiju attīstībā.

Otrkārt, vairākas reliģijas Latvijas teritorijā ienāca līdz ar iedzīvotāju migrāciju. Tādā ceļā Latvijā parādījās jūdaisms, vecticība un islāms, un turpina ienākt jaunas reliģijas. Iespaudu uz reliģisko ainavu atstājusi arī emigrācija, piemēram, baptistu izceļošana uz Dienvidameriku 20. gadsimta sākumā, Latvijas iedzīvotāju došanās bēgļu gaitās pēc Otrā pasaules kara; to turpina emigrācija mūsdienās.

Treškārt, reliģisko ainavu ietekmē ideoloģiski faktori, piemēram, apgaismības idejas 18. un 19. gadsimtā ir īpaši ietekmējušas kristīgo baznīcu attīstību gan teoloģiski, gan sociāli. Reliģiju pētnieki saskata postmodernisma iezīmes mūsdienās izplatītajā patērnieciskajā attieksmē pret garīgo dzīvi, kā arī atsevišķu reliģisko kopienu attīstībā, piemēram, Jaunā laikmeta (*New Age*) kustībā. Latvijas reliģisko kopienu dzīvi turpina ietekmēt globalizācijas procesi.

¹³¹ Ir pētnieki, kuri uzskatītu, ka nepieciešamas trīs paaudzes, piemēram: Gross, D. *The Past in ruins: Tradition and the critique of modernity*. – Armherst: University of Massachusetts Press, 2002. P. 10.

¹³² Skatīt: <https://www.pewresearch.org/religion/2014/04/04/global-religious-diversity/>. Reliģiskās dažādības rādītājs (turpmāk – RDI) ir matemātiski aprēķināts lielums ar iespējamo vērtību robežās no 0 līdz 10. Latvijas augsto rādītāju nodrošina tas, ka reliģijām nepiederīgo iedzīvotāju skaits ir tuvs lielākās reliģiskās grupas (kristiešu) skaitam. Nedaudz zemāks RDI (5,5) ir Igaunijā, kur neticīgo iedzīvotāju skaits ir nedaudz lielāks par kristiešu skaitu, bet ļoti atšķirīga situācija ir Lietuvā, kur gandrīz 90% iedzīvotāju identificējas kā kristieši (izteiktā pārsvarā – Romas katoļi) un RDI ir zems (2,1). RDI neņem vērā atšķirības reliģiju ietvaros, uzskatot kristietību par vienu reliģiju. Ja tas ņemtu vērā dažādu kristiešu grupu pastāvēšanu, rādītājs būtu vēl augstāks.

KĀDA IR BIJUSI RELIĢISKĀS DAŽĀDĪBAS ATTĪSTĪBA LATVIJAS TERITORIJĀ?

Latvijas reliģiju vēsturi var aprakstīt, sākot ar tā saucamo **senlatviešu reliģiju**, taču par to mēs zinām ļoti maz. Nozīmīgākie pētniecības avoti šeit ir arheoloģiskais materiāls un latviešu tautasdziesmas jeb dainas, taču latviešu folkloras lielākā daļa ir pierakstīta 19. gadsimtā, un tās datēšana ir sarežģīta. Jāievēro, ka Latvijas teritorijā satikās somugru un baltu cilšu senreliģijas, kas neizbēgami cita citu ietekmēja.

Nozīmīgākais senvēstures notikums reliģiskā ziņā bija kristianizācija un **Latvijas teritorijas iekļaušanās kristīgās civilizācijas telpā**. Kristianizācija ir ilgstošs process, kurā var izdalīt divus periodus. Pirmais sākas ar misionāru darbību kādā jaunā teritorijā un noslēdzas ar politiskās elites kristīšanos, visbiežāk publisku, kā arī reliģiskā centra nodibināšanu. Otrais periods ir plašāku tautas masu ieauģšana kristietībā, kas saistīta ar vērtību un kultūras maiņu. Šis periods ilgst gadsimtiem, tas ir pakāpenisks, ilgstoši saglabājoties arī senākiem ticējumiem un reliģiskām praksēm, un reizēm tas ir arī vardarbīgs. Kad tas noslēdzies Latvijā, ir ļoti sarežģīts jautājums. Iespējams, tikai 19. gadsimtā.¹³³

Pirmā senlatviešu iepazīšanās ar kristietību notikusi 11. gadsimtā un saistīta ar daņu misionāru darbību Kurzemē. Tur ap 1070. gadu tikusi uzcelta neliela baznīca, kuras pēdas joprojām nav atrastas. Arhīvu ziņas vēsta, ka skandināvu misijas aktivitātes Kurzemē turpinājušās arī 12. gadsimtā. Kopš 988. gada, kad kristietību pieņēma Krievzemes kņazs Vladimirs, arī kaimiņu teritorijās sāka izplatīties pareizticība. 12. gadsimta pirmajā pusē pareizticīgās baznīcas esot bijušas Jersikā un Koknesē. Vairāki latviešu valodas vārdi, kas apzīmē tādus jēdzienus kā “baznīca”, “gavēnis”, “grēks”, “svēts” u.c., pārņemti no senslāvu baznīcas valodas. Jauni sludinātāji no Vācijas ieradās ap 1182. gadu kopā ar Libekas tirgotājiem. Kanoniķi Meinards, pirmais Ikšķiles bīskaps, un Teoderihs, vēlākais Igaunijas bīskaps, sākotnēji bija tirgotāju mācītāji. Meinards darbojās Daugavas baseinā, savukārt Teoderiha darbības laukā bija Gaujas piekraste. 1184. gadā Ikšķilē tika uzcelta neliela baznīca – pirmā mūra ēka Baltijas zemēs. 1186. gadā Brēmenē Meinardu konsekroja par Ikšķiles bīskapu. 12. gadsimta 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā Latvijas teritorijā bija trīs kristiešu draudzes – Ikšķilē, Salaspilī un Turaidā. Visa tagadējās Latvijas teritorija tika pakļauta un formāli kristianizēta līdz 1290. gadam, bet iedzīvotāji, lai arī skaitījās formāli kristīti, lielākoties vēl nebija kristieši. Kristianizācijas procesi aktivizējās 15. gadsimtā, kad 1422. gadā Valkas landtāgs pieņēma likumu, ka sprediķi ir jānotur “tautas valodā” un visiem iedzīvotājiem svētdienās jāapmeklē dievkalpojumi.

Livonija bija viena no pirmajām teritorijām ārpus Vācijas, kuru jau aptuveni 1521. gadā aizsniedza **luteriskās reformācijas idejas**, taču sākotnēji tās izplatījās tikai Rīgā, un nebūt ne mierīgā veidā. 1524. gadā Rīgā notika svētbilžu grautiņi, tomēr Jēkaba baznīcā nodibinājās pirmā latviešu luterāņu draudze. Latviešu literārā valoda dzima reliģisku tekstu tulkojumos 16. gadsimtā.

18. gadsimta 30. gados Vidzemē aizsākās Latvijas **brāļu draudzes jeb hernhūtiešu kustība**, ko mēdz dēvēt gan par latviešu garīgās, gan ekonomiskās, gan nacionālās pašapziņas atmodu. Latviešu nacionālās identitātes veidošanās vēsturei tik nozīmīgā kustība ir spilgts ideju migrācijas un adaptācijas piemērs. Teoloģiski tā bija saistīta ar Bohēmijas brāļu draudzi jeb Hernhūtes unitāti (tā cēlies arī kustības nosaukums). Par kustības centru kļuva Valmiera. Brāļu draudzēs kā ticības dzīves pamatiezīmes ir īpaši uzsvērtas grēkapažņa un ticība Jēzus Kristus reālai klātesamībai draudzes dzīvē; emocionālas, pat ekstātiskas¹³⁴ minētās klātesamības pieredzes, ko bieži pavadīja arī spilgtas vīzijas. Izplatītākā publiskās reliģiskās prakses forma bija mājas dievkalpojums. Dažādos formātos un ar mainīgu aktivitāšu intensitāti brāļu draudzes turpināja pastāvēt līdz pat 1940. gadam. Brāļu draudžu kustība neskāra visu luterisko baznīcu Latvijas teritorijā. Luteriskā ortodoksija palika luteriskās baznīcas oficiālais teoloģiskais pamats. Tās būtība bija stingra turēšanās pie tā dēvētajiem luteriskajiem apliecības rakstiem, īpaši “Vienprātības grāmata”, taču paralēli tam Latvijas luterismā eksistējuši arī citi strāvājumi, piemēram, piētisms, ko mēdz raksturot kā “sirds reliģiju”, jo tas akcentēja reliģiskā pārdzīvojuma un tikumiskas dzīves lomu;

¹³³ Baznīcas vēsturnieks Ludvigs Adamovičs uzskatīja, ka kristietība galīgi iesakņojusies latviešu apziņā tikai 19. gs. otrajā ceturksnī. Skatīt: Adamovičs L. *Latvijas baznīcas vēsture*. – Mineapolisa: Sējējs, 1961.

¹³⁴ “Ekstātisks” – saistīts ar nonākšanu ekstāzē. Ekstāze (no sengrieķu val. – ‘ārpus sevis’) ir izmainīts apziņas stāvoklis, kam raksturīgas neparastas, saasinātas sajūtas, garīgs satricinājums un dažkārt arī fizioloģiskas reakcijas (asaras, drebuļi, ģībšana u.tml.). Ekstāze nav reta parādība reliģiju pasaulē.

protestantiskais racionalisms, kas īpaši uzplauka 18. gadsimta otrajā pusē apgaismības ideju iespaidā un sludināja luterismu, kas būtu pieņemams ar prātu, vairotu izglītību un morāli. Mācītāji racionālisti īpaši rūpējās par draudžu locekļu sadzīves apstākļu uzlabošanu.

Pēc 1841. gada neražas zemnieki aizvien aktīvāk meklēja iespēju izceļot uz lauksaimniecībai labvēlīgākām vietām Krievijas auglīgākajos apgabalos, un izplatījās uzskats, ka šāda iespēja visātrāk radīsies tiem, kas pieņems “cara ticību”. Rezultātā latviešu luterāņi masveidā sāka **pāriet pareizticībā**, un varas iestādes to dažādi veicināja. Latviešu valodā tika intensīvi tulkoti Pareizticīgās baznīcas teksti – lūgšanu grāmata un katehisms (īss ticības mācības izklāsts). Latviešu masveida pāriešana pareizticībā apstājās 1848. gadā, un pēc tam sākās pretējs process – atgriešanās luterāņu baznīcā, taču latviešu tautības pareizticīgo salīdzinājumā saglabājās dažviet Vidzemē.

17. gadsimta beigās Kurzemes hercogistē un Latgalē parādījās pirmās **vecticībnieku** apmetnes un dievnamu. Netālu no Daugavpils Liģinišķu ciemā tika uzcelts pirmais vecticībnieku dievnams. 1760. gadā uzcēla koka dievnamu Rīgā, tā liekot pamatus Grebenščikova draudzei (no 1833. gada šo dievnamu sauc baznīcas labvēļa tirgotāja A. Grebenščikova vārdā). Grebenščikova baznīcas zeltītie kupoli labi saskatāmi ikvienam, kurš iebrauc Rīgā no Ķengaraga puses. Par vecticībniekiem dēvē pareizticīgās tradīcijas sekotājus, kuru kopienas izveidojās Krievijā pēc tam, kad daļa pareizticīgo kristiešu nespēja pieņemt patriarha Nikona liturģiskās un teoloģiskās reformas, kas tika ieviestas laikā no 1652. līdz 1666. gadam, bet vēlējās palikt pie vecās kārtības. Bēgot no represijām, ievērojams skaits “šķeltņieku” (*раскольники*)¹³⁵ pārcēlās uz citām valstīm, kur bija vairāk reliģijas brīvības. Diezgan daudzi nonāca Livonijas teritorijā, tagadējā Latvijā un Igaunijā, kur dzīvoja kompakti, savos ciemos un pilsētu apkaimēs. Vecticībnieku stingrā morāle, savstarpējais atbalsts un darba tikums veicināja arī to ekonomisko labklājību, bet zināma norobežošanās – savdabīgas kultūras veidošanos.

19. gadsimta vidū Kurzemē ienāca **baptistu** sludinātāji. Pirmās baptistu kristības notika 1861. gadā Zīras upē Kurzemē, kad tika kristīti 72 cilvēki un tika dibinātas pirmās latviešu baptistu draudzes Sakā, Užavā un Ventspilī. Baptisms ir viens no izplatītākajiem protestantisma novirzieniem pasaulē. Tā izcelsmi saista ar 17. gadsimta sākumu Nīderlandē, kur daļa vietējo kristiešu sāka noraidīt bērnu kristīšanu, tās vietā aicinot kristīt tikai pieaugušos, kas spēj apzināties un apliecināt savu ticību. Nozīmīgs notikums Latvijas baptistu vēsturē bija apmēram 2000 cilvēku izceļošana uz Brazīliju 1922. un 1923. gadā. Viņi apmetās dziļā mūžamežā un nodibināja Vārpas koloniju, vēlāk arī Palmas kopsaimniecību. Pirmie baptisti Latvijas teritorijā veidoja noslēgtas kopienas, kas kritiski izturējās pret sava laika sabiedrības modernizāciju un tās tikumiem. Šāda attieksme saglabājās ilgi, taču mūsdienā baptisti Latvijā ir ļoti labi integrēti sabiedrības locekļi. Viņi labprāt lieto jebkuras modernās tehnoloģijas, taču nebrīnieties, ja vairums no baptistiem pieklājīgi atteiksies no viņa glāzes piedāvājuma vai aicinājuma uz deju.

Pirmie **ebreji**,¹³⁶ kas apmetās Latvijā uz pastāvīgu dzīvi, bija atsevišķi ienācēji no Vācijas. 16. gadsimta otrajā pusē sākās ebreju apmetņu veidošanās Kurzemes un Zemgales hercogistē. Prāvas ebreju kopienas tur saglabājās ilgi, taču ar 18. gadsimta beigām ebreju kultūra un arī reliģiskā dzīve attīstījās galvenokārt Latgalē – pēc 1791. gada Katrīnas II *ukaza* ebrejiem bija jādzīvoja tā dēvētajā “nometinājuma joslā”, kuru pamest izdevās vien retajam.¹³⁷ Vislielākais ebreju tautības iedzīvotāju skaits tika sasniegts 19. gadsimta beigās, kad saskaņā ar 1897. gada tautas skaitīšanas datiem (kas iedzīvotājus uzskaitīja pēc ticības, nevis etniskās piederības) Latvijas teritorijā dzīvoja ap 122 700 ebreju. Līdz ar ebrejiem Latvijā ienāca jūdaisms, ko visvienkāršāk raksturot kā etnisku, stingri monoteisku un Abrahāmu reliģiju. Vēstures gaitā jūdaisma formas praktizējuši arī atsevišķu citu etnisko grupu pārstāvji (piemēram, hazāri un karaīmi), atsevišķi

¹³⁵ Šādi vecticībniekus sāka dēvēt baznīcas šķelšanās laikā, taču viņi paši sevi par tādiem neuzskatīja. Komunikācijā ar vecticībniekiem no šī vārda vajadzētu izvairīties.

¹³⁶ Jāievēro, ka “ebreji” ir tautības apzīmējums, bet “jūdaisti” – ticības. Plašāks ieskats: Dribins, L., Gūtmanis, A., Vestermanis, M. *Latvijas ebreju kopiena: Vēsture, traģēdija, atdzimšana*. – Rīga: LU Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001. Pieejams: <https://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/#issue:642783>

¹³⁷ Nometinājuma josla pastāvēja līdz pat 1917. gadam. Precīzās robežas laika gaitā mainījās, bet Latvijas teritorijā tās apmēram atbilda Latgales robežai.

jūdaisma elementi iekļauti arī citās reliģijās, tāpat ebreji var praktizēt citas reliģijas vai nepraktizēt nevienu. Jūdaisms ir veidojis ebreju kultūru tūkstošiem gadu gaitā.

Pirmie ticamie dati par **islāmticīgajiem** Latvijā attiecas uz 19. gadsimtu, lai gan atsevišķi musulmaņi šeit varēja dzīvot arī agrāk.¹³⁸ Zināms, ka 1877.–1878. gadā Cēsis bija izmitināti ap 100 islāmticīgo karagūstekņus. Pirmā musulmaņu draudze tika dibināta 1902. gadā Rīgā. Jau 1890. gadā Rīgā bija izveidota musulmaņu kapsēta, kas darbojas joprojām. Pirms Pirmā pasaules kara musulmaņu kopējais skaits Latvijas teritorijā vairs nepārsniedza 1000, neatkarīgajā Latvijā viņu bija vēl mazāk – 1935. gadā tikai 66, kas piederēja četrām ģimenēm. Padomju laikā Latvijā musulmaņu draudžu nebija, islāms tika praktizēts individuāli, lai gan trūkst ziņu, cik plaši tas bija. Patlaban musulmaņu kopiena Latvijā, līdzīgi kā kaimiņvalstī Lietuvā, ir fragmentēta. Lielākā grupa ir “kultūrmusulmaņi”, kas cēlušies no vēsturiskajām musulmaņu zemēm (čečeni, tatāri, baškīri, azeri un Vidusāzijas nāciju pārstāvji). Lielākajai daļai no viņiem piederība islāmam nozīmē vairāk identitāti, ne aktīvu praktizēšanu. Latvijā ir daži simti konvertītu, kas pieņēmuši islāmu kā pieauguši cilvēki, praktizē to nopietni un dedzīgi, un cenšas ievērot islāma normas arī dzīvesveidā. Cik musulmaņu kopumā šobrīd dzīvo Latvijā, nav iespējams precīzi pateikt. Dažādos avotos minēti skaitļi no 500 līdz 10 000. Šāda amplitūda skaidrojama ar to, ka mazākie skaitļi norāda uz mošeju vai reliģisko svētku apmeklētājiem, savukārt lielākie – uz vēsturisko musulmaņu tautību pārstāvju kopējo skaitu. Pat ne pašidentifikāciju, ko nav iespējams noskaidrot, jo jautājuma par reliģisko piederību pēdējās tautas skaitīšanās Latvijā nav.

19. gadsimtā Latvijā izglītotākajā sabiedrības daļā veidojās interese arī par Tālo Austrumu reliģijām, kas gan nenozīmēja aktīvu pievēršanos kādai no tām. Intensīvāka iepazīšanās ar Austrumu reliģiju idejām un arī praksēm sākas pēc neatkarīgās valsts izveidošanās.

Pazīstamākais **budisma** mācības izplatītājs pirmās Latvijas Republikas laikā bija Kārlis Tenisons (Vahindra). 1924. gadā tika atklāts budistu templis Rīgā, Baložu ielā 8. Laikā no 1925. gada līdz 1930. gadam Tenisons izdeva arī vairākas grāmatas, taču 1930. gadā Latviju pameta. Mūsdienā budistu kopienas Latvijā izveidojās nesaistīti ar pirmskara tradīciju. Budismā visā pasaulē vērojama liela daudzveidība, un tā ir arī Latvijā. Vēl padomju laika beigās, 1989. gadā, tika reģistrēta pirmā budistu kopiena Latvijā, kas saistīta ar dzogčena mācību.¹³⁹ 2000. gadā Tibetas budisma novirzienu centru “Ganden” nodibināja agrāk Nepālā dzīvojošais garīgais skolotājs Uldis Balodis jeb brālis Drahmapāla. “Ganden” ir arī klosteris Drustos. 2005. gadā nodibināta Latvijas Teravādas budisma biedrība, apvienojot interesentus, kuri jau no 1997. gada organizēja meditāciju seminārus Rīgā un visā Latvijā. Kopš 2008. gada Baltezerā darbojas Tibetas meditācijas un dziedniecības centrs SORIG. Neskaidrojot šeit katras minētās skolas un virziena īpatnības, atzīmēsim tikai, ka Latvijā tāpat kā citur Eiropā un vispār Rietumu industrializētajās valstīs dominē tieši Tibetas budisma iespaids, lai gan, vērtējot kopējo praktizētāju skaitu pasaulē kopumā, Tibetas budisms ir minoritāte.

Pēc neatkarīgas valsts nodibināšanas Latvijā ienāca vai nodibinājās vairākas jaunas reliģiskas organizācijas. 1926. gadā Rīgā ieradās pirmie **Jehovas liecinieku** sludinātāji no ASV, un 1933. gada 14. martā Jehovas liecinieki reģistrējās Rīgas Apgabaltiesā kā “Internacionālā Bībeles pētnieku biedrība”. Padomju laikā Jehovas liecinieku darbība bija pārtraukta visā PSRS teritorijā. Trīs pirmās Jehovas liecinieku draudzes tika reģistrētas tikai 1998. gadā. 2011. gada decembrī reģistrēta Jehovas liecinieku draudžu savienība. Jehovas liecinieki ir 19. gadsimta otrajā pusē protestantisma vidē radusies reliģiska kustība. Viņi veic aktīvu misijas darbu, piedāvājot savus izdevumus “Sargtornis” un “Atmostieties!”. Rodot argumentāciju Bībelē, Jehovas liecinieki noliedz dogmas par Svēto Trīsvienību, Kristus dievišķumu, dvēseles nemirstību, elles eksistenci u.c. Viņi neatzīst Ziemassvētku, Lieldienu, Vasarsvētku un dzimšanas dienu svinēšanu, valsts simbolu – karoga un himnas – godināšanu (lai gan izkar karogus datumos, kad to nosaka likums), nepiedalās politiskajā dzīvē un neuzņemas obligāto militāro dienestu, kas paredz ieroču lietošanu (taču izvēlas alternatīvo dienestu, ja valsti ir tāda iespēja, vai cietumsodu, kur tādas iespējas nav), kā arī atsakās no donoru asiņu pārļiešanas. Minēto īpatnību dēļ Jehovas liecinieki ir viena no visvairāk represētajām un

¹³⁸ Par musulmaņu kopienas vēsturi Latvijā skatīt: Šerbinskis, Valters. *Ienācēji no tālienes: Austrumu un Dienvidu tautu pārstāvji Latvijā no 19. gadsimta beigām līdz mūsdienām*. – Rīga: Nordik, 1998.

¹³⁹ 1991. gadā kopiena pārreģistrēta ar nosaukumu „Padmalinga”.

vajātajām reliģiskajām grupām pasaulē.¹⁴⁰ Īpaši tas sakāms par nedemokrātiskiem politiskiem režīmiem kā nacistiskajā Vācijā, PSRS vai mūsdienu Krievijas Federācijā, no kurienes Jehovas liecinieki meklē patvērumu arī Latvijā.

Vēl pirms Pirmā pasaules kara Latvijā parādījās pirmie **Vasarsvētku jeb pentakostu (“piecdesmitnieku”) kustības** sekotāji.¹⁴¹ Šis protestantisma virziens izveidojās 20. gadsimta sākumā ASV. Vasarsvētku draudžu teoloģijā tiek uzsvērtā Dieva tieša darbība individuāla cilvēka un draudzes dzīvē, kas izpaužas caur Svētā Gara dāvanām,¹⁴² kuru redzamas pazīmes ir tā dēvētā glosolālīja jeb “runāšana mēlēs” un spēja dziedināt ticības spēkā. Pirmās Vasarsvētku draudzes Latvijā izveidojās 1927. gadā. Pēc Otrā pasaules kara Vasarsvētku kustības draudžu darbība tika slēgta – daļai sekotāju nācās pievienoties baptistu draudzēm, citi turpināja darboties nelielās nelegālās grupās. Oficiāli reģistrēt atsevišķas Vasarsvētku draudzes padomju iestādes atļāva tikai 70. gados Rīgā un Jelgavā. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas pentakostiem radās iespēja legalizēt savu darbību plašāk. 80. gadu beigās Latvijā sāka veidoties jauna tipa **harismātiskās evaņģēliskās draudzes**. Piemēram, 1989. gadā Rīgā Alekseja Ļedjajeva vadībā izveidojas harismātiskā draudze “Jaunā paaudze”, bet 1990. gadā reģistrēta draudze “Prieka vēsts”, vēlāk arī citas radniecīgas draudzes. Latvijā šīs draudzes piesaista plašākas sabiedrības un mediju uzmanību, galvenokārt pateicoties savām politiskajām aktivitātēm, tomēr jāievēro, ka Vasarsvētku kustība ir visstraujāk augošā reliģiskā kustība pasaulē, īpaši Latīņamerikā un dažās Āfrikas un Āzijas valstīs. Kādam no harismātu kustības novirzieniem pieder vairāk nekā 600 miljonu cilvēku, tādēļ iespēja sastapties, piemēram, ar patvēruma meklētāju, kas pieder harismātu kustībai, ir pietiekami bieža.

20. gadsimta 20. gadu otrajā pusē noformējās **dievturība** jeb latviešu pirmskristīgās reliģijas atjaunojums Ernesta Brastiņa vadībā. Dievturībai bija neliels aktīvo sekotāju skaits, taču tai simpatisēja plašākas inteligences aprindas. Dievturi uzskata kristietību par savas tautas garam svešu reliģiju. Dievturu draudžu darbība tika atjaunota Latvijā līdz ar neatkarības atjaunošanu.¹⁴³

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Kāda ir jūsu dzimtas reliģiskās piederības vēsture?

Ko par to jums ir stāstījuši vecāki un vecvecāki? Ja iespējams, pajautājiet viņiem!

Kādi līdz šim bijuši jūsu priekšstati par reliģisko daudzveidību Latvijā?

Vai Latvijas sabiedrības reliģiskā dažādība, jūsuprāt, ir problēma vai bagātība?

Reliģiskās dzīves daudzveidības attīstību Latvijā pārtrauca **padomju okupācija**. 1940. gada 25. augustā tika pieņemta LPSR Konstitūcija, kuras 96. pants gan deklarēja: “Lai nodrošinātu pilsoņiem apziņas brīvību, baznīca Latvijas PSR ir atdalīta no valsts un skolas. Brīvība piekopt reliģiskus kultus, kā arī pretrelīģijas propagandas brīvība atzīta visiem pilsoņiem.” Tomēr iespējas piedzīvot šo brīvību tika radikāli ierobežotas.

¹⁴⁰ Gills, N. *Jehovas liecinieki*. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2008.

¹⁴¹ Nosaukums radies tādējādi, ka Vasarsvētkus – kristīgās baznīcas dzimšanas svētkus, kad Kristus mācekļi saņēma īpašas Svētā Gara dāvanas, svin piecdesmitajā dienā pēc Lieldienām. Plašāk par Vasarsvētkus kustību un tās vēsturi Latvijā skatīt: Tēraudkalns, Valdis. *Jaunā reliģiozitāte 20. gadsimta Latvijā: Vasarsvētku kustība*. – Rīga: N.I.M.S., 2003.

¹⁴² Vasarsvētku kustības sekotājus tāpēc dēvē arī par harismātiem – no grieķu vārda *charisma*, kas nozīmē ‘dāvana’.

¹⁴³ Dievturībai veltīta virkne latviešu reliģiju pētnieku (A. Stašulānes, G. Ozoliņa, A. Misānes u.c.) rakstu. Interesenti var iepazīties ar daudziem materiāliem pašu dievturu kopienas mājaslapā: Latvijas Dievturu sadraudze (dievturi.lv) vai šķirklī Nacionālajā enciklopēdijā: dievturība Latvijā - Nacionālā enciklopēdija (enciklopedija.lv).

1940. gada 30. jūlijā no skolu mācību programmām tika izsvītota ticības mācība. Drīz pēc tam slēdza visas garīga rakstura mācību iestādes. Arī nacistu okupācijas laikā baznīcu darbība tika būtiski ierobežota, bet vēl jo vairāk tas notika otrās padomju okupācijas gados. Padomju laikā ticīgajiem bija aizliegts veikt jebkādas rituālus ārpus dievnamu telpām, organizēt garīga rakstura sanāksmes, svētceļojumus utt. Dievkalpojums varēja noturēt tikai garīdznieki, kas bija saņēmuši īpašu atļauju. Tādu vajadzēja arī reliģiska satura grāmatu (piemēram, baznīcu kalendāru) un dziesmu lapiņu iespiešanai. Visvairāk cieta tās reliģiskās kopienas, kuras varētu dēvēt par netradicionālām, un līdz ar to cieta reliģiskās ainavas daudzveidība. Dažas reliģiskās kopienas, kuru sludinātāji bija ieradušies Latvijā pirms padomju okupācijas, un mazskaitlīgas kopienas, kuras bija tikai sākušas veidoties, tika vajātas. Represijām īpaši tika pakļauti Jehovas liecinieki, daudzu Vasarsvētku tradīcijai piederīgo draudžu locekļi, padomju laika beigās arī vaišnavi.

1979. gadā Latvijā sāka darboties pirmie Hare Krišnas kustības (**Starptautiskās Krišnas apziņas biedrības**) sekotāji jeb vaišnavi,¹⁴⁴ taču formāli biedrības draudzi Rīgā varēja reģistrēt tikai 1989. gadā. Darbojās tikai viena sinagoga Rīgā. Latvijā bija atsevišķi individuāli praktizējoši dievturi, arī budisti un nedaudz vairāk musulmaņi, taču nebija to oficiāli reģistrējuši, un tāpēc nebija likumīgu draudžu un publisku aktivitāšu. Iespējams, tieši padomju laikā nostiprinājās neuzticēšanās netradicionālajām reliģiskajām kopienām un stereotipi par to sociālo bīstamību. To sekas izjūtam vēl šodien.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Kādi, jūsuprāt, ir netradicionālo reliģisko kopienu marginalizācijas un tām piederīgo cilvēku diskriminācijas cēloņi?

Gan agrāk eksistējošu reliģisko kopienu darbības aktivizēšanās, gan jaunu veidošanās kļuva iespējama tikai **pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas**. Jau 1990. gada 11. septembrī LR Augstākā padome pieņēma likumu “Par reliģiskajām organizācijām” un līdz ar to atcēla ierobežojošo LPSR Augstākās padomes Prezidija 1976. gada “Dekrētu par nolikuma par reliģiskajām organizācijām Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā apstiprināšanu”. Visas Latvijas lielākās baznīcas bija iestājušās par Latvijas neatkarību, vairākiem ievērojamiem garīdzniekiem bija būtiska loma Latvijas Tautas frontes darbā. Savukārt netradicionālās reliģiskās kopienas neatkarības atjaunošanā pamatoti saskatīja iespējas brīvai attīstībai. Atmodas laika gaisotni raksturoja arī labas attiecības visdažādāko reliģiju aktivistu starpā, centieni ierobežot netradicionālo reliģiju darbību sākās vēlāk.

Pirmajos gados pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā tāpat kā visā postpadomju telpā norisa aktīvs dažādu reliģisko grupu **misionāru darbs**, kas bieži vainagojās ar jaunu draudžu dibināšanu un reliģiskās ainavas daudzveidības tālāku dinamiku.

1992. gada vasarā Latvijā ieradās pirmie **četri** Pēdējo Dienu Svēto Jēzus Kristus baznīcas jeb mormoņu misionāri.¹⁴⁵ Pirmā mormoņu draudze dibināta Rīgā 1993. gadā. Latvijā ielās var bieži sastapt jaunus, korekti ģērtus cilvēkus (retāk vecākus precētus pārus) ar Mormona grāmatu rokās un melnām vārda plāksnītēm pie apģērba. Tie ir mormoņu misionāri. Tāpat kā Jehovas liecinieki viņi var mūs uzrunāt

¹⁴⁴ Vaišnavus pieņēma dēvēt arī par krišnaītiem. No tā vajadzētu izvairīties un izmantot terminu, ko viņi lieto savai pašidentifikācijai. Vaišnavi ir daļa no plašas neohinduisma kustības, kas izplatīta Rietumu pasaulē, viņi pielūdz Višnu, Rāmu un Krišnu kā vienas Augstākās realitātes inkarnācijas jeb iemiesojumus, taču izceļ īpaši Višnu – no šejienes arī cēlies pašapzīmējums “vaišnavi”.

¹⁴⁵ Ir ziņas, ka 20. gadsimta sākumā Rīgā vācu valodā sludinājis kāds Miša Markovs, taču sludināšana bija īslaicīga, un vēlāk līdzīgs misijas darbs nav atjaunojies.

uz ielas, transportā vai klauvēt pie durvīm, taču Jehovas liecinieki misijas darbu veic savā zemē, bet mormoņi to dara ārzemēs. Abu grupu pārstāvji misijā dodas divatā, bet Jehovas liecinieki parasti ir dažādu dzimumu, kamēr jaunie mormoņi – divi jauni vīrieši vai divas sievietes. Šādas atšķirības skaidrojamas ar dažādiem priekšstatiem par to, kā sludināt ir efektīvāk. Mormoņi uzskata sevi par kristiešiem, taču daļa lielāko kristīgo denomināciju teologu pēdējam apgalvojumam nepiekrīst. Rezervētā, reizēm pat naidīgā attieksme pret mormoņiem, kas reizēm sastopama plašākā sabiedrībā, visticamāk, nav radusies teoloģisku nianšu, bet aplamu priekšstatu dēļ. Piemēram, jāmin nepareizā, bet izplatītā pārliecība, ka mormoņi praktizē daudzsvēību. Atcerēsimies Artura Konana-Doila populāro “Etīdi purpura toņos” un baiso mormoņu portretējumu tajā. Patiešām, savas vēstures sākumos mormoņi praktizēja daudzsvēību, taču to nedara jau no 1890. gada, un daudzsvēība ir stingri aizliegta un nosodīta.¹⁴⁶

Būtiski ievērot, ka ir grūti iegūt pārliecinošus datus par kopējo reliģisko draudžu locekļu skaitu. Normatīvie akti noteic, ka reliģiskajām organizācijām katru gadu jāiesniedz Tieslietu ministrijai šie dati, tomēr tie netiek pārbaudīti. Ieskatoties socioloģiskajās aptaujās, redzams, ka ievērojams skaits – aptuveni 2/3 – Latvijas iedzīvotāju identificē sevi kā piederīgus kādai reliģijai, bet piederību konkrētai reliģiskai organizācijai un regulāru dievkalpojumu apmeklējumu aptaujās atzīst ievērojami mazāk cilvēku. Tas liecina, ka reliģiskā identitāte, līdzīgi kā pirmskara Latvijā, nav identificējama ar reliģijas praktizēšanu. Iedzīvotāju reliģiozitāte arī joprojām bieži vien ir selektīva, subjektīva un sinkrētiska, praksē apvienojot dažādu reliģiju doktrināri nesavienojamus iespaidus.

Plašākas sabiedrības attieksmē pret netradicionālo reliģiju pārstāvjiem Latvijā vērojamas divas pretējas tendences. Viena liecina par aizvien plašāku netradicionālo reliģisko kopienu klātbūtnes pieņemšanu, otra iezīmē atsevišķus neiecietības recidīvus arī tad, kad šķiet – esam pieraduši pie reliģiju pasaules daudzveidības un neuztveram to kā problēmu, kas jārisina ar visiem iespējamiem līdzekļiem. Ja pirmajos divdesmit gados pēc neatkarības atjaunošanas neiecietības uzplaisnījumi skāra galvenokārt jauno reliģisko kustību pārstāvjus, pēdējos gados tā vairāk vērsta pret musulmaņiem, lai gan ne tikai pret viņiem.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Noskaidrojiet, kādas reliģiskās kopienas darbojas jūsu apkaimē un kāda veida sociālo atbalstu tās sniedz!

Anketas paraugs

Manā tuvumā darbojas šādas reliģiskās organizācijas:	
Manas apkaimes draudzēs ir attīstīta diakonija:	[jā] [nē]
Diakonijas un draudzes piedāvā:	[ēdienu virtuves] [drēbju kameras] [iespējas nomazgāties] [Anonīmo alkoholiķu sapulces] [pāru, ģimeņu tikšanās] [apmācības] [īpaši pasākumi senioriem, bērniem, jauniešiem u.c. grupām] [citi pasākumi, pakalpojumi]

¹⁴⁶ Daudzsvēība gan tiek joprojām praktizēta nelielās, marginālās, no centralizētās baznīcas atšķēlušās grupās ASV, no kurām pazīstamākā ir tā saucamā Fundamentālistu Pēdējo Dienu Svēto Jēzus Kristus baznīca, taču daudzsvēības prakse ir juridiski nelegāla.

Mani klienti pieder šādām reliģijām:	
Respektējot reliģisko piederību, darbā ar maniem klientiem īpaši jāievēro:	
Nekādā gadījumā nelietot šādus vārdus:	

Pārdomājiet sadarbības iespējas ar šīm draudzēm!

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Lai gūtu padziļinātu priekšstatu par dažādu reliģiju vēsturi un iepazītos ar reliģiskajām praksēm šodienas Latvijā, iesakām iepazīties ar materiāliem **2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas” 2.2. apakšnodaļā “Papildliteratūra tēmu dziļākai izpratnei”.**

3.2. RELIĢISKĀS DZĪVES JURIDISKAIS RĒGULĒJUMS LATVIJĀ

Latvijas Republikas Satversmes 99. pants nosaka: “Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts.”¹⁴⁷

Jāievēro, ka **valsts un baznīcas**¹⁴⁸ šķirtība konstitucionālā līmenī demokrātijas apstākļos Latvijā ir salīdzinoši jauna norma. Satversmes 8. nodaļa “Cilvēka pamattiesības”, kas ietver arī 99. pantu, Satversmē tika iekļauta ar 1999. gada grozījumiem. Pirms tam šis pats princips bija minēts konstitucionālajā likumā “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”, kas bija spēkā no 1991. gada 10. decembra. Likuma 35. pants noteica valsts atdalīšanu no baznīcas, garantēja reliģiskās pārliecības brīvību, noteica tās iespējamus ierobežojumus (sabiedriskās drošības un kārtības garantēšana, veselības, morāles un citu cilvēku tiesību un brīvību aizsardzība), kā arī noteica reliģiskās biedrošanās, sludināšanas un kulta brīvību, kā arī to, ka reliģiskā pārliecība neatbrīvo no pienākumiem pret valsti.

Ko īsti nozīmē valsts un baznīcas šķirtība? Pirmkārt, Satversme garantē reliģiskās izvēles brīvību, bet ne reliģisko organizāciju vienlīdzību. Satversme aizsargā tiesības pievērsties jebkurai reliģijai un laicīgam pasaules uzskatam, to praktizēt (vai kritizēt) privāti un publiski, ciktāl tas nav pretrunā ar citiem likumiem; sludināt savus uzskatus un biedroties, pamatojoties uz to kopību. Tas attiecas tiklab uz tradicionālām un labi pazīstamām, kā uz jaunām, netradicionālām reliģijām. Reliģiskā piederība vai uzskati nevar būt par kritēriju kāda amata ieņemšanai vai tā liegšanai, ne arī par iemeslu jebkādai diskriminācijai. Tas attiecas uz netradicionālām kopienām tikpat daudz kā uz tradicionālām. Tomēr Satversme neko nesaka par reliģiju vienlīdzību. Reliģiskās kopienas arī praktiski nav vienlīdzīgas – Latvijas reliģisko ainavu var raksturot kā oligopoliju jeb “dažu varu”, t.i., tādu, kur resursi, simboliskais kapitāls un ietekme ir vairāk kā vienai, bet

¹⁴⁷ Izvērstis juridisks skaidrojums atrodams šeit: 99_PANTS.pdf (lu.lv)

¹⁴⁸ Vārda “baznīca” lietojumam šeit ir vairāk simboliska nozīme, tajā ietverot visas reliģiskās organizācijas. Valsts, protams, ir šķirta ne tikai no baznīcas, bet arī mošejas, sinagogas un jebkura cita reliģiskā centra.

ne vienlīdzīgi visām reliģiskajām kopienām. Oficiālas brīvdienas ir tikai vienas reliģijas svētkos. Valsts apmaksā tikai vienas reliģijas mācības apgūšanas iespēju valsts skolās u.tml.

Valsts un reliģisko organizāciju praktiskās attiecības regulē 1995. gadā pieņemtais **Reliģisko organizāciju likums** un ar to saistītie normatīvie akti, īpaši atzīmējami nodaļas sākumā pieminētie 2007. un 2008. gadā pieņemtie atsevišķi reliģisko organizāciju likumi, kā arī Latvijas Republikas un Svētā Krēsla līgums, kas regulē attiecības ar Romas katoļu baznīcu. Šie likumi sakārtoja valsts attiecības ar konkrētajām reliģiskajām organizācijām, taču arī nostiprināja dažu baznīcu privileģēto stāvokli, īpaši jaunu draudžu reģistrācijas sfērā. Reliģisko organizāciju likums daudzējādā ziņā atspoguļo gan 90. gados valdošo ideoloģisko gaisotni, gan to kompetences līmeni, kas bija raksturīgs reliģijas politikas izpratnei tā pieņemšanas laikā. Būdam viens no vecākajiem spēkā esošajiem likumiem valstī, Reliģisko organizāciju likums divdesmit sešu gadu laikā piedzīvojis daudzus grozījumus un papildinājumus, arī reliģiskā attīstība ir gājusi uz priekšu. Tas vairs nav veiksmīgi piemērojams reliģisko procesu monitoringam mūsdienu vajadzībām. Piemēram, Igaunijā šajā laikā tapuši jau vairāki reliģisko organizāciju likumi.

Atsevišķas reliģiskās dzīves jomas regulē citi normatīvie akti. Ministru kabineta noteikumi nosaka kārtību, kādā reliģiskās organizācijas – gan tradicionālas, gan netradicionālas – iesniedz ikgadējos pārskatus par savu darbību,¹⁴⁹ ar reģistrācijas nodevām saistītos jautājumus.¹⁵⁰ Īpašs regulējums ir kapelānu dienestam¹⁵¹ – kapelāni veic garīgo aprūpi slimnīcās, bruņotajos spēkos un ieslodzījuma vietās.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Iepazīstieties ar Reliģisko organizāciju likumu¹⁵² un pārdomājiet, kuras no tajā ietvertajām normām būtu svarīgas jūsu klientiem?

Vai jums un jūsu kolēģiem ir pieredze sadarbībā ar kapelāniem vai draudžu diakonijām?

Kāda bija šī sadarbība, un vai to varētu uzlabot?

Ko sociālais darbinieks var mācīties no sociālā darba pieredzes reliģiskajās organizācijās?

3.3. RELIĢIOZITĀTE UN RELIĢISKĀS PRAKSES

Jēdzienam “**reliģiozitāte**” ne vienmēr ir laba slava. Pat dziļi reliģiozi cilvēki, kas dzīvo aktīvu garīgo dzīvi, mēdz sacīt, ka viņi ir ticīgi, bet reliģiozi gan nav. Iespējams tāpēc, ka ne vienmēr ir skaidrs, kas būtu jāsaprot ar reliģiozitāti.

¹⁴⁹ MK noteikumi Nr. 930 “Kārtība, kādā reliģiskās organizācijas iesniedz pārskatu par savu darbību”. Stājas spēkā 22.08.2009. Pieejams: [https://likumi.lv/ ta/id/196356-kartiba-kada-religiskas-organizācijas-iesniedz-parskatu-par-savu-darbibu](https://likumi.lv/ta/id/196356-kartiba-kada-religiskas-organizācijas-iesniedz-parskatu-par-savu-darbibu)

¹⁵⁰ MK noteikumi Nr. 307 “Noteikumi par valsts nodevu ieraksta izdarīšanai reliģisko organizāciju un to iestāžu reģistrā”. Stājas spēkā 07.04.2009. Pieejams: [https://likumi.lv/ ta/id/190523-noteikumi-par-valsts-nodevu-ieraksta-izdarisanai-religisko-organizaciju-un-to-iestazu-registra](https://likumi.lv/ta/id/190523-noteikumi-par-valsts-nodevu-ieraksta-izdarisanai-religisko-organizaciju-un-to-iestazu-registra)

¹⁵¹ MK noteikumi Nr.134 “Noteikumi par kapelānu dienestu”. Stājas spēkā 26.02.2011. Pieejams: [https://likumi.lv/ ta/id/226332-noteikumi-par-kapelanu-dienestu](https://likumi.lv/ta/id/226332-noteikumi-par-kapelanu-dienestu)

¹⁵² Reliģisko organizāciju likums. Stājas spēkā 10.10.1995. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=36874>

Reliģiju zinātnē ir nostiprinājies amerikāņu reliģiju sociologu Čārlza Gloka un Rodnija Stārka izstrādātais piecu dimensiju modelis reliģiozitātes raksturošanai.¹⁵³

Šīs dimensijas ir :

- ▶ Ticība
- ▶ Rituāls
- ▶ Pieredze
- ▶ Zināšanas
- ▶ Seku uzņemšanās

Ko tas nozīmē? Katru reliģiju raksturo noteiktu ticējumu kopums. Tie var būt formalizēti, kā kristiešu Ticības apliecībā vai islāmticīgo šahadā (“Nav cita dieva, kā vien Dievs (Allahs), un Muhameds ir viņa pravietis”), bet var būt arī neformāli. Tāpat reliģiju piederīgie veic rituālās darbības. Rituālu nozīme dažādās reliģijās ir atšķirīga. Tie var būt visai izvērsti un izsmalcināti vai arī pavisam vienkārši, taču nav reliģiju bez rituāliem. Arī reliģiskās pieredzes intensitāte variējas. Daži reliģiju sekotāji atsaucas uz plašām un biežām vizijām, viņi dzird Dieva balsi, skaidro savas dzīves notikumus ar pārdabisku spēku iejaukšanos, varbūt piedzīvo spēcīgu katarsi, apmeklējot savas reliģijas svētvietas. Citu pieredzes un sajūtas ir stipri pieticīgākas, bet kaut kādas reliģiskas pieredzes ir katram reliģiozam cilvēkam. Tāpat ir normāli pārzināt savas reliģijas mītus jeb svētstāstus, vismaz galvenos. Visbeidzot, reliģiozitāte ietver arī gatavību uzņemties jebkādas sekas, kas iestātos reliģiskās piederības un pārliecības dēļ. Tas labi izteikts daudz citētajos Mārtiņa Lutera vārdos: “Te es stāvu un citādi nevaru.” Reliģiju praktizēšana var sagādāt diezgan daudz neērtību un nepatīkšanu, pat vajāšanu, īpaši valstī neatzītu reliģiju gadījumā.

Viskonsekventāk reliģiozitāte izpaužas tieši praksē. Var pat sacīt, ka reliģija vispār ir praktizējama, nevis teoretizējama lieta. Cilvēki, kas deklarē reliģisku piederību, bet nedzīvo saskaņā ar tās likumiem un tikumiem, lielu cieņu neizraisa. Tas attiecas ne tikai uz reliģiskās ētikas normām, bet arī uz ikdienu.

Piemēram, **reliģisku prakšu kopšana strukturē reliģioza cilvēka dienu**, ja tajā jāatrod laiks lūgšanai vai meditācijai. Musulmaņiem jālūdzas piecas reizes dienā noteiktos laikos, un viņu dienas ritms ir daudzējādā ziņā pakārtots tieši tam. Dievkalpojuma apmeklējums nosaka nedēļas ritmu. Svēto, reliģiskām aktivitātēm rezervēto dienu laikā parasti nav ieteicams strādāt (dažās reliģijās pat pilnībā aizliegts). Lielākā daļa praktizējošo kristiešu dievkalpojumus apmeklē vismaz svētdienā, bet adventisti – sestdienā. Musulmaņi mošeju parasti apmeklē piektdienā (ja nedara to biežāk). Jūdaisti svin sestdienu. Arī gada struktūru reliģiozam cilvēkam nosaka kalendāro svētku ritms.

Reliģiskā piederība var spēcīgi ietekmēt uztura paradumus – gan nosakot, ko un kad ēst un ko nekādā gadījumā neēst, tāpat arī mājokļa iekārtojumu, profesijas izvēli un darba ētiku, iesaistīšanos politiskajos procesos vai atteikšanos to darīt, attieksmi pret apkārtējo vidi un dzīvniekiem, ļoti izteikti arī izvēlēto ģimenes modeli. Ļoti spēcīgs var būt reliģiozitātes iespaids attieksmē pret dažādām medicīniskām manipulācijām un terapijām. Piemēram, vairākas reliģijas aizliedz jebkāda veida kontracepciju, dažas tikai atsevišķas kontracepcijas metodes. Ir reliģijas, kuru sekotāji atsakās no jebkādas ārstēšanas, tā vietā paļaujoties uz lūgšanām.

Kopt reliģiskās prakses valstī, kur jūsu reliģija ir dominējošā, ir vienkārši. Daudz grūtāk to darīt, dzīvojot sabiedrībā, kur jūsu reliģija skaitītos netradicionāla. Demokrātisku valstu valdības, arī Eiropas Savienībā, parasti nāk pretī reliģiskajām minoritātēm, taču nodrošināt pilnīgi visu reliģiju dzīvesstila īpatnību atbalstīšanu praktiski nav iespējams nekur. Reliģiski daudzveidīgās sabiedrībās reliģiskā politika vispār nozīmē nemitīgus abpusējus kompromisus. Daži jautājumi ir risināmi samērā vienkārši. Piemēram, visās Eiropas valstīs, kur eksistē obligātais karadienests, ir arī alternatīvā dienesta iespēja cilvēkiem, kuri nevar pildīt militāro dienestu reliģisku vai ētisku iemeslu dēļ. Taču nekādi īpaši izņēmumi netiek pieļauti

¹⁵³ Glock C., Stark R. *Patterns of Religious commitment.* – Berkeley, 1968.

tajos gadījumos, kur reliģiskas normas nonāk pretrunā ar eksistējošo likumdošanu. Piemēram, ES Padomes Direktīva 2003/109 “Par to trešo valstu pilsoņu statusu, kuri ir kādas dalībvalsts pastāvīgie iedzīvotāji”¹⁵⁴ visai skaidri saka, ka poligāmo laulību gadījumā, ja apgādniekam ir laulātais, kas dzīvo ar viņu kopā dalībvalsts teritorijā, attiecīgā dalībvalsts neatļauj ģimenes atkalapvienošanos attiecībā uz nākamo laulāto. Tulkojot no birokrātu valodas, tas nozīmē – jums varbūt savā dzimtajā zemē ir trīs sievas, taču, pārceļoties uz dzīvi ES, varēs būt tikai viena. Cits piemērs – tikai dažās Eiropas valstīs ir atļauta lopu rituāla kaušana (bez apdullināšanas), kas paredzēta dažu reliģiju piederīgo diētās.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Atcerieties visus gadījumus, kad jūsu klientu reliģiskās prakses atšķīrās no Latvijas sabiedrībā tipiskajām? Vai un kā jūs par to runājat? Daži ieteikumi tiks sniegti turpmāk rakstā.

Daudz problēmu saistās ar reliģisko kopienu tipu apzīmējumiem, visvairāk tādiem kā “**sekta**” un “**kults**”. Reliģiju pētnieku vidē ir divi izplatītākie viedokļi. Daļa kolēģu vispār izvairās tos lietot – jebkurā kontekstā. Citi, kam pieder arī nodaļas autore, uzskata, ka akadēmiskajā literatūrā tie tomēr ir izmantojami, jo tie ir termini ar konkrētu saturu. Reliģiju socioloģijā izšķir četrus reliģisko kopienu tipus – **baznīcas, denominācijas, sektas un kultus**.

Teologi to definētu citādi, bet reliģiju sociologi par **baznīcām** sauc reliģiskas organizācijas, kas ir integrētas vidē, kurā tās darbojas. Aplami gan būtu uzskatīt par identificējošo pazīmi sekotāju skaitu. Dažas baznīcas ir mazākas par atsevišķiem kultiem. Baznīcas parasti uztur labas attiecības ar politisko varu un tādiem sabiedrības institūtiem kā izglītības iestādes vai armija, tās pozitīvi vērtē kultūru, tās parasti nodarbina akadēmiski izglītotu profesionālu garīdzniecību un kopumā ir inkluzīvas – to locekļi nāk no visiem sabiedrības slāņiem. Baznīcu lielākais risks ir kļūt pārāk pasaulīgām, nekritiski piemēroties sekulārās sabiedrības vērtībām, upurējot daļu no savas mācības.

Sektas, gluži pretēji, izturas visai kritiski pret sabiedrību, kurā tās darbojas, arī pret citām reliģiskajām organizācijām, šaustot sabiedrības morālo pagrimumu, garīgu seklumu, pakļaušanos laicīgajai varai un daudzus citus netikumus. Līdz ar to sektu locekļi var censties norobežoties no apkārtējās laicīgās sabiedrības, tās institūcijām un kultūras. Dažkārt sektās novērojamas dažādas pakāpes deviances pazīmes. Sektas, atšķirībā no kultiem, tomēr paliek dominējošās reliģiskās tradīcijas ietvaros. Tās nesludina jaunu reliģiju, bet sola atjaunot to īsto, sākotnējo, pazaudēto. Sektas visbiežāk veidojas, atšķēloties no citas reliģiskās organizācijas – baznīcas vai senāk izveidojušās sektas. Atšķēlšanās vēsture pati par sevi vēl nav pietiekama sektas pazīme. Viena baznīca var sašķelties divās vai vairākās, un iespējami gadījumi, kad no sektas atšķēlas baznīca. Sektām parasti ir kolektīva vadība.

Jaunu reliģiju sola reliģiskās kopienas, kuras dēvējam par **kultiem**. Tās līdzinās sektām tiktāl, ka abu tipu kopienas atrodas spriedzes attiecībās ar apkārtējo sabiedrību. Dažu kultu gadījumā tā ir ļoti izteikta – lielākā daļa “briesmu stāstu” reliģiju vēsturē ir saistīta ar kultiem. Ir bijuši pašnāvnieku kultī, kā arī kultī, kurus vadījuši autoritāri, par nemaldīgiem uzskatīti līderi. Dažos gadījumos kultu deviance un sociālā spriedze ir minimāla. Atšķirīga var būt arī iesaistes pakāpe – daži kultī sagaida pilnīgu sekotāju nodošanos, citos gadījumos tā nav tik izteikta. Kultī ir visdaudzveidīgākais reliģisko kopienu tips, taču to identificējošā pazīme ir inovācija. Kultī nes jaunu, iepriekš nepazīstamu reliģiju, un tā arī sevi piesaka.

¹⁵⁴ Oficiālā ES timeklā veidne. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/109/oj/?locale=LV>

Par **denominācijām** sauc reliģiju virzienus, kas atšķiras pēc nosaukuma. Teologi tās sauktu par konfesijām. “Luterāņi” vai “metodisti” u.c. ir denominācijas. Vienā denominācijā var būt – un visbiežāk arī ir – vairākas baznīcas. Piemēram, baptistu baznīcu pasaulē ir diezgan daudz, bet tās pieder vienai denominācijai. Dzirdot denominācijas nosaukumu, jūs uzreiz varat saprast vai viegli noskaidrot, kam viņi tic un ko praktizē, lai gan detaļu līmenī starp dažādām baznīcām var būt arī atšķirības.

Jebkurā gadījumā no tādu jēdzienu kā “sektas” un “kulti” lietošanas publiskā telpā būtu jāatturas. Atstāsim tās pētnieku specializētām publikācijām, lekcijām un referātiem. Pat lietojot šos jēdzienus socioloģiski korekti, mēs nevaram katrā vietā pievienot skaidrojošu traktātu. Nosaukt kādu reliģisko kopienu par sektu publikācijā populārā interneta portālā ir apsaukāšanās. Nejautāsim arī kaimiņam vai klientam: “Kas jauns jūsu sektā?” Arī medicīnā ir daudz terminu, kas ir pilnīgi vietā medicīniskā literatūrā, bet labi zinoši cilvēki tos neizmanto, lai kādu uzrunātu.

3.4. PRAKTISKI IETEIKUMI SADARBĪBAI AR LATVIJAI NETRADICIONĀLU RELIĢISKO KOPIENU PĀRSTĀVJIEM

PAMATPRINCIPI

Komunikācijā ar reliģisko kopienu pārstāvjiem, īpaši, ja tā ir kāda mazāk pazīstama reliģija, kā arī tad, ja tas ir jūsu pirmais kontakts, vēlams ievērot dažus pamatprincipus.

- 1) **Par nezināšanu nav jākaunas.** Daudz ļaunāk ir pašpārliecināti paļauties uz nepilnīgām zināšanām. Reliģiju praktizētāji gluži labi apzinās, ka viņu ticības pamatpostulāti un prakses īpatnības var būt citiem nezināmas, un parasti neapvainojas, ja viņiem par to jautā. Gluži otrādi, labprāt stāsta un skaidro, reizēm tik dedzīgi, ka tas var nogurdināt. Tādā gadījumā vienmēr var laipni atteikties un aicināt stāstījumu turpināt citā reizē. Konkrētu neskaidriību gadījumos ir pilnīgi pieņemami jautāt: “Vai ir pieņemts sasveicinoties dot jums roku? Vai jūsu dievnamā ir pieņemts novilkt apavus? Apsegt galvu? Vai mēs varam sarunāties divatā?” Tikpat normāli ir apjautāties par diētas īpatnībām vai *dreskodu*, gatavojoties, piemēram, reliģiskā centra apmeklējumam. Iespējams ir jebkurš pieklājīgi izteikts jautājums par tēmu, kas jūs interesē, lai gūtu izpratni.
- 2) **Iesaistīties reliģiskos strīdos nav ne jēgas, ne vajadzības.** Reliģijas lielākajā daļā ir saistītas ar absolūtām patiesībām, kas bieži tiek arī izteiktas kategoriskā formā. Nopietni praktizētāji nav gatavi no tām atteikties. Bieži dzirdētais izteikums, ka visas reliģijas taču mācot vienu un to pašu, un visas māca labu, ir aplams. Starp reliģiju patiesībām gan var būt atsevišķi saskares punkti, tomēr pamatā tās māca dažādas lietas. Ja tā nebūtu, nebūtu arī reliģisku konfliktu. Taču tādi ir, un to risinājumi nav ne ātri, ne vienkārši. Vismazāk tos var atrisināt, mēģinot pārliecināt citādi ticošos par savu taisnību.
- 3) **Ne par ko nevajadzētu brīnīties.** Jebkurai, pat šķietami dīvainai reliģiskai praksei ir kāds iemesls. Arī priekšstati par vēlamo un pieņemamo dažādās reliģijās ir atšķirīgi. Vairumā dievnamu vīriešiem jānoņem cepure, bet sinagogā to labāk atstāt galvā. Ja to nedarīsiet, jums cepurīti iedos – kipa jeb jarmulka ir maza beretīte, ko ebreji nēsā kā atgādinājumu, ka virs cilvēka vienmēr ir Dievs. Pat ja to nenēsā ikdienā, tad sinagogā noteikti. Ir diezgan daudz reliģisku diētas, higiēnas vai veselības aprūpes īpatnību, kas nešķiet saprotami, ja neiedziļinās to izcelsmē.
- 4) **Par visu labāk pārliecināties pašam, cik vien iespējams, savā pieredzē.** Ļoti daudzi iespaidi, kas radušies, lasot par reliģijām, reizēm pat uzticamos avotos, sabrūk, saskaroties ar reliģijām reālajā dzīvē.

LEKSIKA

Viens no izplatītākajiem riskiem attiecībā ar kādas reliģijas pārstāvi ir nepiemērotu jēdzienu izmantošana. Diemžēl visvairāk šajā ziņā kļūdās žurnālisti, un daudzus plašsaziņas līdzekļos tīrātos vārdus nevajadzētu lietot. To atkārtošana tikai vairo pārpratumus. Visvairāk “klupšanas akmeņu” ir reliģiju un to sekotāju apzīmējumu laukā. Jāatzīst gan, ka laika gaitā attieksme pret reliģiju sekotāju apzīmējumiem mēdz arī mainīties. “Kristieši” un “luterāņi” sākotnēji bija nicinoši apzīmējumi, tagad tos lieto ar lepnumu.

- ▶ Jehovas lieciniekus nevajadzētu saukt par “jehovistiem” vai “jehoviešiem”, tas patiešām ir aizvainojoši. Vienkārša uzruna “liecinieki” ir pieņemama.
- ▶ Ne vienmēr jālieto pilns reliģijas vai konkrētās kopienas nosaukums. Septītās dienas adventistus var saukt vienkārši par adventistiem.
- ▶ Var katru reizi neteikt “Pēdējo Dienu Svēto Jēzus Kristus baznīca”, bet sacīt “mormoņu baznīca” un tai piederīgos saukt par mormoņiem, taču nav tādas reliģijas kā “mormonisms”.
- ▶ Pavisam nelāgi un aizvainojoši izklausās “muhamedānisms”, kas atrodams vecās latviešu valodā izdotās grāmatās, un islāma sekotājus nedrīkstētu saukt par “muhamedāņiem”. Viņi nepielūdz pravieti Muhamedu. Nācies dzirdēt jautājumu: kā tad ir pareizi – “musulmaņi” vai “muslimi” (sieviešu dzimtē “muslimas”)? Atkarībā no tā, ar ko jūs sarunājaties. Neviens no šiem vārdiem nav aizvainojošs, taču var gadīties, ka jūs palabos. Latviešu tautības islāmticīgie visbiežāk izvēlas saukties par muslimiem, jo uzskata to par tuvāku arābu valodas oriģinālvārdam, kamēr to tautību pārstāvji, kurām islāms ir tradicionāla reliģija, labprātāk saucas par “musulmaņiem” (šis vārds latviešu valodā ienācis ar krievu valodas starpniecību).
- ▶ Vairums dievturu, īpaši vecākajā paaudzē, apvainojas, ja viņus nosauc par pagāniem.
- ▶ Šie ir tikai daži gadījumi, bet katru šaubu gadījumā atcerēsimies **1. pamatprincipu** – vienmēr var pajautāt, kā sarunu biedrs vēlētos, lai viņu sauc.

VĪRIEŠU UN SIEVIEŠU KOMUNIKĀCIJA

Reliģiju pasaulē ir vieta arī citām dzīvesstila īpatnībām un tradīcijām. Ja musulmanis vai ortodokss ebrejs nesniedz sievietei roku vai neņem to, kad viņa roku sniedz, tas nenozīmē, ka viņi neciena sievietes vai uzskata tās par zemākiem radījumiem. Dažas reliģijas uzskata par nevēlamu pieskarties, palikt divatā vienā telpā vai sarunāties ar pretējā dzimuma personu, kas nav viņu ģimenes loceklis. Viens no iemesliem, kāpēc mormoņu misionāri misijas gaitās dodas divatā, ir tāpēc, lai nebūtu jāpaliek vienatnē ar pretējā dzimuma personu. Pārpratumi un nesaprašanās var rasties lidmašīnās vai autobusos. Kāda latviešu rakstniece stāstīja, cik jutusies aizskarta, kad transatlantiskā reisā ortodokss ebrejs lūdza apkalpi viņu pārsēdināt, lai nesēdētu blakus svešai sievietei. Kāds nodaļas autore personīgs piedzīvojums lidmašīnā:

Lidmašīnā uz Ņujorku sēdēju vienā rindā ar ebreju ģimeni, starp mani un ģimenes tēvu sēdēja viņa mazgadīgais bērns. Izklaidīgi vīrietim kaut ko pajautāju, viņš man neatbildēja, un sākumā domāju, ka viņš vienkārši nesaprot angļu. Taču tad viņš vērsās pie tālāk sēdošās sievas, un viņa man pārjautāja, ko esmu gribējusi teikt. Tikai tad atpazinos, ka problēma nav angļu valodā, bet viņam pašsaprotamā izvairīšanās tieši sarunāties ar svešinieci, turklāt tieši tāpat būtu, ja manā vietā sēdētu viņa ticības māsa.

Tādi gadījumi nav jāuztver personiski. Vienmēr jāpatur prātā, ka neskaidrību gadījumos labāk pajautāt. Labvēlīgu ieinteresētību jūsu klients vienmēr novērtēs pozitīvi, un iespēja pastāstīt par savas ticības un prakses principiem tikai vairāk stiprinās jūsu savstarpējo uzticēšanos.

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

4. pielikuma “Resursukarte” 4.1. apakšnodaļā “Personas ar Latvijai netradicionālu reliģisko piederību” ir norādīta papildu informācija par metodiskajā materiālā aprakstītajām reliģiskajām kopienām, nodrošinot pieeju tiešajiem kontaktiem un īstenotajām ikdienas aktivitātēm. Virtuves īpatnībām, pārtikas ierobežojumiem un dzīvesstilam var būt liela nozīme reliģiju sekotāju dzīvē, tāpēc turpiniet iepazīt **5. pielikuma “Noderīgi zināt” 5.2. apakšnodaļā “Personas ar Latvijai netradicionālu reliģisko piederību”** piedāvātās tēmas “Diēta un dzīvesstils” un “Apģērbs”.

Latvijas reliģiskā daudzveidība laika gaitā var tikai pieaugt. To ietekmēs gan migrācijas procesi, gan iedzīvotāju izvēles pievērsties Latvijā līdz šim mazāk pazīstamām reliģijām. Daļa no šo reliģiju praktizētājiem var kļūt arī par sociālo dienestu un sociālo darbinieku klientiem. Atvērtība reliģiskai dažādībai, vēlme padziļināti apgūt informāciju par to nenozīmē atteikties no sociālā darbinieka paša reliģiskās pārliecības un nepazemina tās vērtību. Jums ir iespēja iegūt vairāk instrumentu savā profesionālajā arsenālā un kļūt labākam savu klientu padomdevējam viņu vajadzību īstenošanā.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS AVOTI

1. Adamovičs L. *Latvijas baznīcas vēsture*. – Mineapolisa: Sējējs, 1961.
2. Balodis, Ringolds. *Valsts un baznīca*. – Rīga: Nordik, 2002.
3. Dribins, Leo. *Ebreji Latvijā*. 2. izd. – Rīga: Elpa, 2002.
4. Dribins, L., Gūtmanis, A., Vestermanis, M. *Latvijas ebreju kopiena: Vēsture, traģēdija, atdzimšana*. – Rīga: LU Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001. Pieejams: <https://gramatas.lndb.lv/periodika2-viewer/#issue:642783>
5. Gills, Nikandrs. *Jehovas liecinieki*. – Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2008.
6. Glock C., Stark R. *Patterns of Religious commitment*. – Berkeley, 1968.
7. Skujenieks M. *Latvijas statistikas atlases*. – Rīga: Valsts Statistiskā pārvalde, 1938.
8. Šerbinskis, Valters. *Ienācēji no tālienes: Austrumu un Dienvidu tautu pārstāvji Latvijā no 19. gadsimta beigām līdz mūsdienām*. – Rīga: Nordik, 1998.
9. Tervits, Jānis. *Mēs esam baptisti*. – Rīga: LBDS Teoloģijas seminārs, 1990.
10. Tēraudkalns, Valdis. *Jaunā reliģiozitāte 20. gadsimta Latvijā: Vasarsvētku kustība*. – Rīga: N.I.M.S., 2003.

4

Sandra Zalcmane, Mg. soc. d.

PATVĒRUMA MEKLĒTĀJI UN BĒĢI

Nodaļā uzmanība pievērsta iemesliem, kas veicina bēgļu plūsmas pasaulē, un apstākļiem, kas dod tiesisku pamatu patvēruma meklētāju juridiski atzīt par bēgļi vai personu ar alternatīvo statusu. Tekstā, kuru lasīsiet, atspoguļotas grūtības, ar kādām bēgļi saskaras, uzsākot dzīvi Latvijā. Papildus sniegti praktiski ieteikumi, kā ar šo mērķa grupu strādāt sociālā darba praksē, tai skaitā piesaistot tulku.

Daudzi cilvēki, iespējams, labprāt dzīvotu gan etniski, gan valstspiederības ziņā vienvēidīgā vidē, tomēr Latvija jau šobrīd ir etniski daudzkrāsaina un daudzveidīga. Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc etniskā sastāva un valstiskās piederības¹⁵⁵ parāda, ka Latvijā jau šobrīd dzīvo vairāk nekā 170 tautību pārstāvji, tai skaitā iedzīvotāji, kuriem ir piešķirts bēgļa vai alternatīvais statuss. Arī patvēruma meklētāju, ar kuriem ikdienā strādā sociālie darbinieki un sociālie mentori,¹⁵⁶ izcelsmes valstis ir ļoti dažādas: Baltkrievija, Afganistāna, Irāka, Azerbaidžāna, Krievija, Bangladeša, Irāna, Kuba, Kamerūna, Turcija, Kongo, Pakistāna, Sīrija, Alžīrija, Ķīna, Tadžikistāna, Maroka, Indija, Ukraina, Palestīna, Vjetnama, Kirgizstāna, Gruzija, Uzbekistāna, Kuveita un citas.

Migrācija, kuras dēļ no vienas valsts citā nonāk daudzi cilvēki, nebūt nav jauns fenomens, jo visa cilvēces vēsture ir stāsts par migrācijas plūsmām uz šīs planētas. Cilvēki visos laikos ir pārvietojušies no vienas dzīves vietas uz otru, un nav pamata uzskatīt, ka kādu dienu migrācija apstāsies. Gluži pretēji – modernās komunikācijas un transports ļauj cilvēkiem ceļot vairāk un ātrāk. Tomēr ir arī citi iemesli, kas veicina migrāciju – iedzīvotāju demogrāfiskā sastāva nelīdzsvarotība (gados jaunu cilvēku apdzīvotas valstis, piemēram, Āfrikā vai Arābijas pussalā, iepretim valstīm ar novecojošu iedzīvotāju īpatsvara pieaugumu, piemēram, Eiropā un Ziemeļamerikā) un ekonomiskā (ienākumu) nevienlīdzība, vides un politiskie iemesli (bruņoti konflikti, politiskas diktatūras, dabas katastrofas, klimata pārmaiņas), cilvēku vēlme dzīvot labāk.

To cilvēku skaits, kuri politisku un bruņotu konfliktu dēļ visā pasaulē ir bijuši spiesti pamest savas mājvietas, šobrīd ir strauji pieaudzis. Kopš Krievijas agresijas sākuma 2022. gada 24. februārī ik dienu Ukrainu pamet liels skaits tās iedzīvotāju. Arī Latvijā ir to valstu vidū, kas uzņem un sniedz atbalstu Ukrainas civiliedzīvotājiem visā tās teritorijā. Tomēr Latvijā ir to valstu vidū, uz kuru cilvēki no Afganistānas, Kongo, Bangladešas, Lībijas, Irākas, Irānas un citām visbiežāk nav vēlējušies doties, tomēr tā kļūst par pirmo Eiropas valsti, kuru viņi šķērso, un kurai ir pienākums izvērtēt personas patvēruma pieteikumu. Latvija galvenokārt ir patvēruma meklētāju tranzīta valsts, un pieredze rāda, ka, bēgot no kara izpostītas valsts,

¹⁵⁵ Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/iedzivotaju-registra-statistika-2020-gada> (skatīts 20.04.2022.)

¹⁵⁶ Sabiedrības integrācijas fonds. Pieejams: <https://www.sif.gov.lv/lv/begliem-patveruma-mekletajiem-un-personam-ar-alternativo-statusu> (skatīts 20.04.2022.)

cilvēki visbiežāk vēlējušies nokļūt Skandināvijas valstīs, tomēr, zeļot cilvēku kontrabandai,¹⁵⁷ pārvadātājiem nav izdevīgi cilvēku nogādāt līdz galapunktam. Tādēļ visbiežāk patvēruma meklētāji tiek nogādāti pavisam citā valstī, kas kļūst par viņu pagaidu mītnes zemi.

Ikdienā vērojams, ka pamatnācija pret bēgļiem izturas ar zināmu piesardzību. Tas daudzu iedzīvotāju izpratnē ir pamatoti (piemēram, terora draudi, islāmticīgo pārsvars pasaules reliģiju praktizētāju sadalījumā u.c.). Mūsdienās starpetniskās attiecības Latvijā ir sarežģītas, un attiecības starp bēgļiem un vietējiem iedzīvotājiem mēdz raksturot nošķirtība, konflikti un konkurence. Antiimigrantu noskaņas un politika pieaug un samazinās ciklos, kas ir saistīti ar mainīgajiem ekonomiskajiem un politiskajiem apstākļiem. Ekonomiskas krīzes apstākļos antiimigrācijas noskaņojums iedzīvotājos pieaug – ja vietējie uzskata, ka iet slikti, tad vēlīgums un viesmīlība pret iebrucējiem iet mazumā. Tāpat noteikti jāmin, ka attieksmi pret bēgļiem un patvēruma meklētājiem ietekmē aizspriedumi, ksenofobija, rasisms un diskriminācija.

Kopumā sabiedrība ir nogaidoša un vēro, kad tās jaunie locekļi paši integrēties, izrādīs iniciatīvu, aktīvi piedalīsies visos sabiedrības procesos. Tomēr tā nenotiek, jo bēgļiem mūsu sabiedrība un norises ir svešas un atšķirīgas no viņiem pierastās dzīves.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Cilvēku sociālajos priekšstatos ir nostiprinājusies etniskā hierarhija ar vairāk vai mazāk vēlamām imigrantu grupām. Kāda ir Latvijas iedzīvotāju attieksme pret imigrāciju un imigrantiem? Ar to plašāk varat iepazīties **2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas” 2.1. apakšnodaļā “Pētījumi”**.

4.1. PATVĒRUMA MEKLĒTĀJU UN BĒGLU SITUĀCIJA PASAULĒ, EIROPĀ, LATVIJĀ

“Gaidīju bērnu, bet tad nomira mans vīrs. Saskaņā ar cilšu tradīcijām Ganā pēc vīra nāves sievai jādzīvo ar vīra brāli, neskatoties uz to, ka viņam jau ir viena vai vairākas sievas.

Esmu vientuļā māte ar mazu bērnu. Manā valstī nav pieņemts, ka sievietē dzīvo ar bērnu viena pati, īpaši ņemot vērā, ka biju precējusies. Ganā ir plaši izplatīta seksuālā un cita veida vardarbība pret bērniem, it sevišķi meitenēm. Tiek veikta dzimumorgānu apgraizīšana meitenēm un sievietēm. Es baidos, ka arī mana meita var tikt pakļauta šai praksei. Man draudēja vajāšana saistībā ar piederību pie noteiktas sociālas grupas – atraitnēm –, kurām draud piespiedu laulība. Es baidījos par sevi un savu meitu, tādēļ atstāju dzimteni.”

(Patvēruma meklētāja, 33 gadus veca sieviete K. no Ganas, kurai jau pēc ierašanās Latvijā piedzima bērns)

¹⁵⁷ Cilvēku kontrabanda nozīmē cilvēka nelegālu pārvietošanu no vienas vietas uz citu, šķērsojot starptautisko robežu. Ja cilvēks ir samaksājis pārvedējam naudu, lai tas nogādātu viņu līdz konkrētai valstij, tas nenozīmē, ka kontrabandists izpildīs šo solījumu. Nereti cilvēku pārvešanas laikā kontrabandistu plāni dažādu ārējo apstākļu dēļ var mainīties, kas nozīmē, ka pāri robežām pārvedamais cilvēks var nonākt pavisam citā valstī, nekā bija plānojies. Ja cilvēks lūdz patvērumu šajā valstī, tā arī ir pirmā drošā valsts, kas izvērtēs viņa patvēruma pieteikumu.

Patvēruma meklētājs ir persona, kura meklē patvērumu no vajāšanas vai smaga kaitējuma valstī, kas nav tās izcelsmes valsts, un saskaņā ar atbilstīgiem starptautiskiem un valsts instrumentiem gaida lēmumu par tās iesniegto pieteikumu bēgļa statusa piešķiršanai. ES kontekstā tā ir persona, kura saskaņā ar Ženēvas konvenciju¹⁵⁸ ir iesniegusi starptautiskās aizsardzības pieteikumu, par kuru vēl nav pieņemts galīgais lēmums.

Bēglis ir persona, kura pamatotu baiļu no vajāšanas tās rases, reliģiskās piederības, tautības, politisko uzskatu vai piederības konkrētai sociālajai grupai dēļ atrodas ārpus savas pilsonības valsts un nespēj vai šādu baiļu dēļ nevēlas izmantot šīs valsts aizsardzību, vai bezvalstnieks, kurš iepriekš minēto iemeslu dēļ, atrodoties ārpus savas iepriekšējās dzīvesvietas, nespēj vai šādu baiļu dēļ nevēlas tajā atgriezties.^{159, 160}

Alternatīvo statusu var piešķirt personai, ja ir pamats uzskatīt, ka:

- ▶ personai tās pilsonības valstī vai iepriekšējā mītnes zemē (ja persona ir bezvalstnieks) draud nāves sods vai miesas sods, spīdzināšana, necilvēcīga vai pazemojoša izturēšanās pret to vai tās pazemojoša sodīšana;
- ▶ personai ir smagi un individuāli draudi, kas apdraud dzīvību vai veselību plaši izplatītas vardarbības dēļ starptautisku vai iekšēju bruņotu konfliktu gadījumā;
- ▶ ārējo vai iekšējo bruņoto konfliktu dēļ šai personai nepieciešama aizsardzība un tā nevar atgriezties savas pilsonības valstī vai iepriekšējā mītnes zemē (ja persona ir bezvalstnieks).¹⁶¹

Bēgļi bēg no bruņotiem konfliktiem vai vajāšanas. Viņus par tādiem atzīst uzņēmējvalstī, balstoties uz viņu pamatotām bailēm no vajāšanas rases, reliģijas, valstspiederības, politikas vai piederības noteiktai sociālai grupai dēļ. Viņi bieži ir tik apdraudēti un tik nepanesamā situācijā, ka šķērso valstu robežas, lai meklētu drošību tuvējās valstīs. Tā rezultātā viņi ir starptautiski atzīti par "bēgļiem", kuriem ir pieejama valstu, ANO Bēgļu aģentūras (turpmāk – UNHCR), kā arī citu organizāciju palīdzība. Šāds atzinums cilvēkiem nepieciešams tieši tāpēc, ka viņiem ir pārāk bīstami atgriezties mājās un nepieciešams patvērumš kaut kur citur. Tie ir cilvēki, kuriem patvēruma atteikums var radīt dzīvībai bīstamas sekas.

Saskaņā ar UNHCR datiem 2021. gada vidū visā pasaulē piespiedu kārtā tika pārvietoti 84 miljoni cilvēku, un to skaits arvien pieaug. No tiem 26,6 miljoni ir bēgļi.¹⁶²

Vairāk nekā 68% visu bēgļu nāk no 5 pasaules valstīm (2021. gada vidus dati):¹⁶³

1. Sīrijas Arābu Republika - 6.8 milj.
2. Venecuēla - 4.1 milj.
3. Afganistāna - 2.6 milj.
4. Dienvidsudāna - 2.2 milj.
5. Mjanma - 1.1 milj.

¹⁵⁸ 1951. gada 28. jūlija Konvencija par bēgļa statusu. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/338>

¹⁵⁹ Turpat.

¹⁶⁰ Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/patverumu-meklesana>

¹⁶¹ Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/patverumu-meklesana>

¹⁶² Eiropas Komisija. Statistika par migrāciju uz Eiropu. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_lv#RefugeesinEurope (skatīts 16.04.2022.)

¹⁶³ ANO Bēgļu aģentūra. Pieejams: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> (skatīts 16.04.2022.)

Aptuveni 35 miljoni (42%) no 82,4 miljoniem piespiedu kārtā pārvietoto cilvēku ir bērni, kas jaunāki par 18 gadiem (2020. gada dati).¹⁶⁴

Savukārt Turcija **uzņēmusi** vislielāko bēgļu skaitu: 3,7 miljonus cilvēku. Otrajā vietā ir Kolumbija ar vairāk nekā 1,7 miljoniem pārvietotu iedzīvotāju, tostarp uz ārzemēm pārvietotiem venecuēliešiem. Vēl piecu lielāko pārvietoto cilvēku skaitu uzņemošo valstu vidū minētas Uganda – 1,5 miljoni, Pakistāna – 1,4 miljoni un Vācija – 1,2 miljoni (2021. gada vidus dati).¹⁶⁵

ES kvalifikācijas direktīva paredz vadlīnijas par to, kā piešķirama starptautiskā aizsardzība personām, kurām tā ir nepieciešama.¹⁶⁶ Pašlaik trešo valstu valstspiederīgajiem **jāpiesakās aizsardzībai pirmajā ES valstī**, kurā viņi ierodas. Pieprasījuma iesniegšana nozīmē, ka viņi kļūst par **patvēruma meklētājiem**. Bēgļa statusu vai citādu starptautisko aizsardzību viņi saņem vien tad, kad dalībvalstu iestādes pieņēmušas apstiprinošu lēmumu.

Nepilngadīga persona bez pavadības ir trešās valsts valstspiederīgais vai bezvalstnieks, kas ir jaunāks par 18 gadiem un ieradies vai palicis Latvijas Republikā bez tādas personas pavadības, kura ir par viņu atbildīga saskaņā ar Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem ģimenes tiesību jomā (tēvs, māte, aizbildnis) līdz brīdim, kad atbildīgā persona atsāk pildīt pienākumu pret viņu.¹⁶⁷

Viens no pamatprincipiem, kas atrodams starptautiskajās tiesībās, nosaka, ka bēgļus nedrīkst izraidīt no valsts (no franču val. – non-refoulement) vai atgriezt situācijā, kurā būtu apdraudēta viņu dzīvība un brīvība.

Bēgļu aizsardzībai ir daudz aspektu. Tie ietver aizsardzību no atgriešanas bīstamajos apstākļos, no kuriem viņi ir glābušies, piekļuvi patvēruma procedūrām, kuras ir taisnīgas un efektīvas, kā arī pasākumus, kas nodrošina viņu pamata cilvēktiesību ievērošanu, ļaujot viņiem dzīvot cilvēka cienīgu dzīvi drošībā, vienlaikus palīdzot meklēt ilgtermiņa risinājumus dzīves kvalitātes ziņā. Galvenā atbildība par šo aizsardzību jāuzņemas valstīm, tāpēc UNHCR cieši sadarbojas ar valdībām, tās konsultējot un atbalstot, cik vien tas ir nepieciešams šīs atbildības īstenošanai.¹⁶⁸

Saskaņā ar PMLP datiem no 1998. līdz 2021. gadam, 23 gadu laikā, Latvijā starptautisko aizsardzību lūguši 3014 patvēruma meklētāji, bet bēgļa statuss piešķirts 225 personām. 2020. gadā Latvijā starptautisko aizsardzību lūguši 147 patvēruma meklētāji, no tiem bēgļa statuss piešķirts 8 personām un alternatīvais statuss – 17 personām.¹⁶⁹ Novērojamas izmaiņas attiecībā uz izcelsmes valstīm, no kurām Latvijā ierodas patvēruma meklētāji – ja 2019. gadā tās galvenokārt bija Azerbaidžāna, Krievija, Indija, Gruzija, Ukraina, tad 2020. gadā patvēruma meklētāju galvenās izcelsmes valstis bija Baltkrievija, Krievijas Federācija, Sīrija.

¹⁶⁴ ANO Bēgļu aģentūra. Pieejams: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> (skatīts 16.04.2022.)

¹⁶⁵ Turpat.

¹⁶⁶ EP legislative observatory, Qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection and content of the protection granted, 2016/0223(COD). Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-towards-a-new-policy-on-migration/file-jd-reform-of-the-qualification-directive>

¹⁶⁷ Patvēruma likums. Stājas spēkā 19.01.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/278986-patveruma-likums>

¹⁶⁸ ANO Bēgļu aģentūra. Pieejams: <https://www.unhcr.org/neu/lv/916-unhcr-skatijums-beglis-vai-migrants-kurs-ir-pareizais-vards.html> (skatīts 16.04.2022.)

¹⁶⁹ Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/patveruma-mekletaju-statistika-lidz-2021-gadam> (skatīts 20.04.2022.)

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Noskatieties video un padomājiet, kādiem apstākļiem iestājoties, jūs pamestu savu valsti, savas mājas? Ko jūs darītu, lai kompensētu šo zaudējumu?

“Es pilnībā pieņemu, ka šī tagad ir mana valsts.”

Festivālā LAMPA (2021) piedalās Sīrijas bēglis Aladdins, kurš nesēn ieradies Latvijā, un Lalita, Latvijas valstspiederīgā, kura aizbēga no Latvijas Otrā pasaules kara laikā. Abi dalījās savos stāstos, atklāja, ko pieredzējuši bēgļu gaitās, un apsprieda, kā viņi pielāgojās un radīja jaunas mājas.

Pieejams šeit:

<https://www.unhcr.org/neu/lv/68427-es-pilniba-pienemu-ka-si-tagad-ir-mana-valsts.html>

Ierosiniet diskusiju savā darbavietā par patvēruma meklētāju un starptautisko aizsardzību ieguvušo cilvēku statistiku! **Atbildiet uz jautājumiem:** “Kurās valstīs bēgļu skaits ir lielāks un kāpēc? Kas pamudina bēgļus drošības nolūkā doties uz tuvējo kaimiņvalsti?”

Papildu informācija diskusijai iegūstama šeit: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>; <https://www.pmlp.gov.lv/lv/patveruma-mekletaju-statistika-lidz-2021-gadam>

Ielūkojieties Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes mājaslapā, iepazīstieties ar aktuālajiem statistikas datiem par patvēruma meklētājiem, bēgļiem un personām ar alternatīvo statusu Latvijā.

Kā jūs raksturotu patvēruma meklētāju skaita dinamiku kopš 1998. gada, kad tika uzsākta datu apkopošana?

Kad un kāpēc ir pieaudzis patvēruma meklētāju skaits Latvijā?

Cik procenti no patvēruma pieteikumu iesniegušajiem cilvēkiem iegūst bēgļa un alternatīvās personas statusu?

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Patvēruma meklētājus un bēgļus ANO sistēmā, ES un Latvijā aizsargā virkne normatīvo aktu. Ar to apkopojumu var iepazīties **5. pielikuma “Noderīgi zināt” 5.3.1. apakšnodaļā “Svarīgākie fakti par patvēruma meklētāju un bēgļu aizsardzības tiesisko regulējumu”.**

4.2. MĒRĶA GRUPAS RAKSTUROJUMS UN LATVIJĀ PIEEJAMĀS ATBALSTS

“Iemesli, kāpēc pametu savu valsti, bija vardarbība mājās no vīra puses. Es biju strādājoša sieviete un pēc šariata (islāma reliģiskais likums) es nedrīkstēju strādāt. Vēlējos šķirt savu laulību, bet jau gaidīju bērnu. Pēc šariata musulmaņu sievietei ir tiesības šķirties no vīra, bet man būtu jāatstāj vīra ģimenei savs bērns. Tajā situācijā, kādā es biju – grūtniece –, man būtu jādzemdē bērns un jāpaliek kopā ar bērnu, līdz viņš sasniedz 6 gadu vecumu, tad viņš jāatstāj vīra ģimenei, un tikai tad es varētu šķirties.” (Patvēruma meklētāja no mazas Austrumāzijas valsts)*

**2019. gadā iepriekš minētajā valstī ieviesa jaunus šariata likumus, kas paredz nāvessodu par iesaistīšanos viendzimuma attiecībās, notiesātos sitot ar pletnēm vai nomētājot ar akmeņiem līdz nāvei. Nāvessods paredzēts arī par laulības pārkāpšanu, izvarošanu, laupīšanu un pravieša Muhameda apvainošanu. Savukārt zagļiem paredzēts amputēt rokas vai pēdas. Ar sodu līdz 15 gadiem cietumā turpmāk sodīt varēs arī grūtnieces, kuras būs veikušas abortu, bet par ārpuslaulības grūtniecību var nākties cietumā pavadīt divus gadus. Soda apmērs var atšķirties atkarībā no pierādījumu daudzuma, kā arī no tā, vai apsūdzētais ir musulmanis un vai apsūdzētais ir precējies.*

Imigrantu ierašanās mērķis Latvijā var būt: ģimenes apvienošana; darba uzsākšana saskaņā ar darba līgumu vai kā komercregistrā reģistrētam individuālajam komersantam, kā pašnodarbinātai personai; zinātniskā sadarbība; ārstēšanās stacionārā ārstniecības iestādē; mācības akreditētā izglītības iestādē, studējošā mācību prakse, studentu apmaiņa vai stažēšanās. Savas mājas cilvēki pamet dabas katastrofu, piemēram, plūdu, viesuļvētru, zemestrīču vai klimata pārmaiņu, dēļ. Migranti ierodas mūsu valstī arī droša patvēruma meklējumos kā bēgļi, kuri spiesti pamest savu valsti rases, reliģijas, tautības, sociālās piederības, politiskās pārliecības un vēl vairāku citu iemeslu dēļ.

Pastāv vairāki migrācijas iedalījuma veidi:

- ▶ pēc migrācijas mēroga (iekšējā un starptautiskā migrācija);
- ▶ pēc migrācijas rašanās cēloņiem (brīvprātīgā un piespiedu jeb *nebrīvprātīgā*¹⁷⁰ migrācija);
- ▶ pēc migrācijas ilguma (pastāvīgā un pagaidu migrācija, sezonas darbi u.c.);
- ▶ pēc migrantu tiesiskā statusa (regulāra (regulēts, legāls) un neregulāra (nelegāla migrācija)).

Pamatojoties uz iepriekš minētajiem migrācijas iedalījuma veidiem, pēc migrācijas rašanās cēloņiem izbraukšanu no savas valsts jeb imigrāciju var sadalīt sīkāk.

1) Notiek brīvprātīgi:

- ▶ ekonomiskie imigranti (piemēram, darba meklējumi);
- ▶ ģimenes apvienošanās (vecāki no valstīm ārpus Eiropas dodas pie saviem bērniem uz dzīvi Latvijā);
- ▶ studenti (kā trešo valstu valstspiederīgie ierodas Latvijā iegūt izglītību).

2) Notiek *nebrīvprātīgi*:

- ▶ patvēruma meklētāji (personas, kuras pamet savu (izcelsmes) valsti dažādu iemeslu dēļ, tai skaitā arī sociāli ekonomisku apsvērumu dēļ, un kuras lūdz patvērumu kādā citā (mērķa) valstī un iesniedz patvēruma pieteikumu, un par šo personu vēl nav pieņemts galīgais lēmums par palikšanu Latvijā vai izraidīšanu);

¹⁷⁰ Iemesli, kuru dēļ indivīds pamet savu mītnes zemi, nav atkarīgi no paša indivīda, bet ārējiem apstākļiem, piemēram, karadarbības (bēgļi ir spiesti pārvietoties uz drošu patvēruma valsti) vai dabas katastrofās (personas ir spiestas meklēt dzīvesvietu, kur nav reģistrētas zemestrīces, plūdi u.c.).

- ▶ bēgļi (cilvēki nokļūst Latvijā, jo to mītnes valstī norit karadarbība, vajāšanas vai citu iemeslu dēļ; personas iegūst tiesības saņemt pagaidu patvērumu, kamēr PMLP izvērtē nepieciešamību piešķirt vai atteikt piešķirt uzturēšanās atļauju).

Būtiski ikvienam speciālistam ir saprast un profesionāli orientēties šīs tēmas atšķirīgajos terminos. No iepriekš aprakstītā personas statusa ir atkarīga sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu pieejamība, piemēram, to apjoms un saturs atšķiras patvēruma meklētājam, bēglim vai alternatīvā statusa saņēmējam, vai nepavadītam nepilngadīgajam.

Savukārt zināšanas par migrācijas procesiem pasaulē ļaus padziļināti izprast iemeslus, kāpēc konkrētās valsts iedzīvotāji migrē no vienas valsts uz citām.

Lai gan Latvijas Republikas Imigrācijas likums¹⁷¹ nosaka, kas ir ārzemnieks,¹⁷² ikdienā citu valstu piederīgos mēs dēvējam par imigrantiem, tomēr nav vispārpieņemtas definīcijas, kā definēt vārdu “migrants”. Plašāk ar to saprot cilvēku, kas ir migrējis jeb devies prom no savas valsts pēc brīvas izvēles vai piespiedu kārtā.

Atbilstoši ANO definīcijai migrants (jēdziens ietver gan imigrāciju, gan emigrāciju) ir cilvēks, kas ir uzturējies kādā ārvalstī ilgāk kā 1 (vienu) gadu; neatkarīgi no iemesla; neatkarīgi no tā, vai pārcelšanās bijusi brīvprātīga vai piespiedu kārtā; neatkarīgi no tā, vai persona ieradusies uzturēšanās valstī likumīgi vai likumam neatbilstīgā (“neregulārā”) veidā.

Vēl asas diskusijas Latvijā ir izvērstas par plašsaziņas līdzekļos bieži sastopamo apzīmējumu “nelegāls migrants”. Starptautiskās organizācijas jau vairāk nekā desmit gadus aicina izmantot terminu “**neatbilstīgs migrants**” (angļu val. – *irregular migrant*), to pamatojot ar diviem argumentiem. **Pirmkārt**, ar vārdu “nelegāls” tiek saistīta krimināla nozieguma izdarīšana, taču nelikumīga robežšķērsošana vai uzturēšanās valstī bez likumīga pamata citās ES valstīs ir administratīvs, nevis krimināls pārkāpums, savukārt Latvijā patvēruma pieprasīšanas gadījumā persona netiek krimināli sodīta. **Otrkārt**, no juridiskās un ētiskās perspektīvas kā nelegālu var apzīmēt procesu vai rīcību, bet ne personu. Neviena persona nav nelegāla. Tāpēc tiek dota priekšroka terminam “**neatbilstīgs migrants**”^{173, 174}.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Kādi ir cilvēku migrācijas iemesli?

Kādi apstākļi viņiem liek pārvietoties brīvprātīgi un kādi piespiež doties projām no savas dzīvesvietas *nebrīvprātīgi*?

Kā jūs šobrīd skaidrotu saviem kolēģiem terminu “bēgļis”, kas bieži izskan publiskajā telpā?

¹⁷¹ Imigrācijas likums. Stājas spēkā 01.05.2003. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68522-imigrācijas-likums>

¹⁷² Ārzemnieks - persona, kura nav Latvijas pilsonis, vai Latvijas nepilsonis.

¹⁷³ Eiropas Komisija. Pieejams: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/irregular-migrant_en (skatīts 25.10.2022.)

¹⁷⁴ LV portāls. <https://lvportals.lv/dienaskartiba/330730-par-terminu-neatbilstigs-migrants-2021> (skatīts 25.10.2022.)

4.2.1. PATVĒRUMA MEKLĒTĀJA STATUSA IEGŪŠANA, TIESĪBAS UN PIENĀKUMI

Ja persona apzinās, ka tai, atgriežoties savā izcelsmes valstī, pastāv jebkāda veida draudi, tai ir iespēja lūgt aizsardzību pirmajā drošajā valstī, tai skaitā Latvijā.

- 1) Izteikt vēlmi saņemt patvērumu Latvijā un iesniegt iesniegumu trešās valsts¹⁷⁵ valstspiederīgais var, **personīgi vērsties** Valsts robežsardzē (valsts robežas šķērsošanas vietā, lidostas tranzīta zonā), PMLP, Valsts policijā, cietumā.
- 2) Vēlmi saņemt patvērumu Latvijā persona **var izteikt rakstiski vai mutiski** tajā valodā, kuru saprot un kurā spēj sazināties.
- 3) Pēc iesnieguma iesniegšanas tiek uzsākta patvēruma procedūra Latvijā, un persona būs patvēruma meklētājs līdz brīdim, kad iesnieguma izskatīšanā tiks pieņemts galīgais lēmums – piešķirt patvērumu vai to atteikt. PMLP ir atbildīgā iestāde personas iesnieguma izskatīšanā.
- 4) Personai tiek izsniegts **patvēruma meklētāja personas dokuments**,¹⁷⁶ kas dod tiesības uzturēties Latvijā – ar to nevar ceļot uz citām valstīm, un šis dokuments neparedz iespēju saņemt sociālo palīdzību un pakalpojumus pašvaldību sociālajos dienestos.
- 5) Patvēruma meklētājam ir tiesības mutiskā un rakstiskā saziņā ar patvēruma procedūrā iesaistītām iestādēm izmantot valodu, ko persona saprot vai ko ir pamats uzskatīt par personai saprotamu. Nepieciešamības gadījumā tiek nodrošināta tulkošana.
- 6) Ja patvēruma meklētāju neapmierina pieņemtais lēmums, viņš šo lēmumu var pārsūdzēt. Apelācijas procedūras laikā persona var saņemt valsts nodrošinātu bezmaksas juridisko palīdzību noteiktā apjomā.
- 7) Patvēruma meklētājam var piešķirt tiesības uz nodarbinātību, ja viņš ir saņēmis patvēruma meklētāja personas dokumentu un nav saņēmis PMLP lēmumu par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu vai atteikumu to piešķirt **triju mēnešu laikā** pēc tam, kad iesniegts iesniegums par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu, un tas nav noticis viņa vainas dēļ. Tiesības uz nodarbinātību saglabājas līdz brīdim, kad stājies spēkā un kļuvis neapstrīdams galīgais lēmums par bēgļa vai alternatīvā statusa piešķiršanu vai atteikumu to piešķirt.¹⁷⁷
- 8) Patvēruma meklētājam **ir pienākums sadarboties** ar valsts iestādēm patvēruma pieteikuma izskatīšanas laikā, veikt obligāto tuberkulozes diagnostiku; dzīvojot Patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā, ievērot iekšējās kārtības noteikumus.
- 9) Ja patvēruma meklētājam ir īpašas procesuālās vai uzņemšanas vajadzības, viņam **būs tiesības saņemt atbilstošu un pienācīgu palīdzību** savu tiesību izmantošanai un pienākumu pildīšanai jebkurā patvēruma procedūras posmā. Par šādu personu var tikt uzskatīta, piemēram: *nepilngadīga persona; persona ar invaliditāti; cilvēktirdzniecības upuris; persona, kurai nepieciešama īpaša aprūpe; persona, kura pārcietusi vardarbību.*

Ir vairāki papildu nosacījumi situācijās, ja patvēruma meklētājs ir nepilngadīga persona bez pavadības.

- 10) Ja persona ir **nepilngadīgs patvēruma meklētājs bez pavadības** (bez vecākiem vai pilngadīgiem radniekiem), valsts viņam ieceļ aizbildni.

¹⁷⁵ Trešā valsts - jebkura valsts, izņemot Eiropas Savienības dalībvalsti, Eiropas Ekonomikas zonas valsti un Šveices Konfederāciju.

¹⁷⁶ MK noteikumi Nr. 727 "Patvēruma meklētāja personas dokumenta noteikumi". Stājas spēkā 05.11.2021. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/327382-patveruma-mekletaja-personas-dokumenta-noteikumi>

¹⁷⁷ Imigrācijas likums. 9. panta (5) punkts, 23) apakšpunkts. Stājas spēkā 01.05.2003. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68522-imigracijas-likums>

- 11) Nepilngadīgu patvēruma meklētāju bez pavadības var izmitināt Patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā, bērnu aprūpes iestādē vai pie bāriņtiesas iecelta aizbildņa. **Lēmumu par izmitināšanu pieņem bāriņtiesa**, saskaņojot to ar PMLP un ņemot vērā nepilngadīgās personas intereses.
- 12) Nepilngadīgam patvēruma meklētājam **ir tiesības iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību**, tāpat arī turpināt iesākto izglītību, kļūstot pilngadīgam. Skolu, ko apmeklēs nepilngadīgs patvēruma meklētājs, nosaka Izglītības un zinātnes ministrija.¹⁷⁸

Pamatojoties uz katra patvēruma meklētāja unikālo situāciju, kuras dēļ viņš ir nonācis Latvijā, vidējais patvēruma iesnieguma izskatīšanas laiks var būt atšķirīgs, tomēr vidēji tas ir 3–6 mēneši, sarežģītos gadījumos izskatīšanu var pagarināt līdz 9 mēnešiem. *Ja patvēruma meklētājs pārsūdz PMLP lēmumu, patvēruma meklētāja statuss personai tiek turpināts, līdz tiek pieņemts galīgais lēmums Administratīvajā rajona tiesā. Administratīvās rajona tiesas nolēmums ir galīgs un nav pārsūdzams.*

Uz bēgļa statusu var pretendēt trešās valsts valstspiederīgais, kas, pamatoti baidoties no vajāšanas sakarā ar viņa rasi, reliģiju, tautību, piederību pie noteiktas sociālās grupas vai viņa politiskajiem uzskatiem, atrodas ārpus valsts, kuras valstspiederīgais viņš ir, un nespēj vai šādu baiļu dēļ nevēlas pieņemt savas valstspiederības valsts aizsardzību, vai bezvalstnieks, kurš, būdams ārpus savas agrākās pastāvīgās dzīvesvietas valsts, tādu pašu iemeslu dēļ nespēj vai nevēlas tajā atgriezties un uz kuru neattiecas *Patvēruma likuma 45. panta* (gadījumi, kad bēgļa statusu nepiešķir) nosacījumi.

Uz alternatīvo statusu var pretendēt trešās valsts valstspiederīgais vai bezvalstnieks, kuram nevar piešķirt bēgļa statusu saskaņā ar *Patvēruma likuma 37. panta* (kad nepiešķir bēgļa statusu) pirmo daļu, un uz kuru neattiecas *Patvēruma likuma 46. panta* (gadījumi, kad alternatīvo statusu nepiešķir) nosacījumi, ja ir pamats uzskatīt, ka viņš pēc atgriešanās savā izcelsmes valstī varētu tikt pakļauts smagam kaitējumam, un šā iemesla dēļ nespēj vai nevēlas pieņemt minētās valsts aizsardzību.¹⁷⁹

Lēmums par bēgļa un alternatīvā statusa piešķiršanu attiecināms arī uz nepilngadīgu bērnu, kas dzimis pēc tam, kad viņa tēvam vai mātei ir piešķirts bēgļa vai alternatīvais statuss atbilstoši Patvēruma likumam, ja viņa vecāki nav zaudējuši piešķirto statusu vai viņa vecākiem tas nav atņemts.

4.2.2. LATVIJĀ PIEJAMĀIS ATBALSTS PĒC STARPTAUTISKĀS AIZSARDZĪBAS STATUSA SAŅĒMŠANAS

Piešķirot starptautiskās aizsardzības statusu (bēglis vai persona ar alternatīvo statusu), ir izstrādāta noteikta kārtība, kāda veida atbalsts no Latvijas valsts tiek nodrošināts abu statusu ieguvējiem. Autore vēlas uzsvērt, ka uz metodikas izstrādes laiku abu statusu ieguvējiem valsts piešķirtais vienreizējais finansiālais atbalsts un pabalsts uzturēšanās izmaksu segšanai ir atšķirīgs, tai skaitā ir atšķirīgs laika posms, kurā statusa saņēmēji šos pabalstus saņem. Atšķirības pabalsta apjomā nosaka arī vecums (pilngadīgs, nepilngadīgs) un tas, vai statusu iegūst ģimene ar vairākiem ģimenes locekļiem vai tas ir indivīds.

Autore vēlas vērst lasītāja uzmanību faktam, ka kopš 1998. gada pabalstu apjoms patvēruma meklētājiem, bēgļiem un personām ar alternatīvo statusu ir pārskatīts un apstiprināts tikai trīs reizes – 1998., 2016. un 2017. gadā. Spēkā esošie Ministru kabineta noteikumi Nr. 302 “Noteikumi par vienreizējo finansiālo atbalstu un pabalstu uzturēšanās izmaksu segšanai bēglim un alternatīvo statusu ieguvušai personai” nosaka vienreizējā finansiālā atbalsta (pilngadīgai personai – 278,00 euro, nepilngadīgai personai – 194,00 euro) un pabalsta uzturēšanās izmaksu segšanai (pilngadīgai personai – 139,00 euro, nepilngadīgai personai – 97,00 euro) apmēru bēglim un alternatīvo statusu ieguvušai personai, kā arī atbalsta un pabalsta piešķiršanas, izmaksas, izmaksas apturēšanas un pārtraukšanas nosacījumus un kārtību.

¹⁷⁸ Ceļvedis patvēruma meklētājiem Latvijā. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/media/979/download>

¹⁷⁹ Patvēruma likums. Stājas spēkā 19.01.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/278986-patveruma-likums>

Ņemot vērā, ka sociālais darbinieks savā praksē var strādāt ar atšķirīgām starptautisko aizsardzību ieguvušām personām, autore piedāvā apkopotu informāciju par valsts sniegtās palīdzības apjomu katrai no minētajām mērķa grupām **5. pielikuma “Noderīgi zināt” 5.3.2. apakšnodaļā “Kopīgais un atšķirīgais atbalsta nodrošinājums pēc bēgļa vai alternatīvā statusa iegūšanas pilngadīgai un nepilngadīgai personai”**. Apkopojumā autore atsaucas uz Patvēruma likumu¹⁸⁰ un “Noteikumiem par vienreizējo finansiālo atbalstu un pabalstu uzturēšanās izmaksu segšanai bēglim un alternatīvo statusu ieguvušai personai”¹⁸¹.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Izmantojot nodaļā un **5. pielikuma “Noderīgi zināt” 5.3.2. apakšnodaļā “Kopīgais un atšķirīgais atbalsta nodrošinājums pēc bēgļa vai alternatīvā statusa iegūšanas pilngadīgai un nepilngadīgai personai”** iekļauto informāciju, atbildiet uz jautājumiem!

Ja patvēruma meklētāja no mazās Austrumāzijas valsts un viņas nepilnu gadu vecais bērns saņemtu alternatīvo statusu, kāda uzturēšanās atļauja sievietei tiktu izsniegta? Cik liels vienreizējais finansiālais atbalsts ģimenei tiktu piešķirts? Cik liels būtu pabalsta apmērs ģimenei mēnesī, un cik ilgi tas tiktu izmaksāts?

Ja patvēruma meklētāja no mazās Austrumāzijas valsts un viņas nepilnu gadu vecais bērns saņemtu bēgļa statusu, vai ģimene visu turpmāko dzīvi varētu pavadīt Latvijā, vai viņiem būtu jādodas atpakaļ uz savu mītnes valsti? Pamatojiet, lūdzu, kāpēc jūs atbildētu “jā” un kāpēc “nē”? Kādu finansiālo atbalstu no PMLP un VSAA un cik ilgi ģimene varētu saņemt kā personas ar bēgļa statusu?

Kura vai kuras no klientu grupām varētu būt sociālā dienesta klienti – patvēruma meklētāji, personas ar alternatīvo statusu vai bēgļi?

4.2.3. ĪPAŠI MAZAIZSARGĀTAS PERSONU GRUPAS

Kā īpaši mazaizsargātas patvēruma meklētāju un starptautiskās aizsardzības personu grupas tiek minētas: **nepilngadīga persona bez pavadības un nepilngadīgie; sievietes; vecāka gadagājuma mērķa grupas pārstāvji**. Piederība konkrētām grupām tiek ņemta vērā jau no pirmās tikšanās reizes ar šo klientu, tai skaitā, uzsākot patvēruma procedūru.

1) Latvijā ir bijis neliels skaits **nepilngadīgo personu bez pavadības**, un arī praktiskā pieredze darbā ar šo grupu ir neliela, lielākoties – bāriņtiesas darbiniekiem. Savukārt, ja šāds klients nonāktu sociālā darbinieka redzeslokā, būtu vērts pievērst uzmanību šādiem faktoriem.

1.1. Ņemiet vērā, ka tie ir bērni, kuri pārcietuši veselu virkni negatīvu notikumu (steidzama aizbraukšana no dzimtenes, kam nepilngadīgais var nebūt sagatavojies; ģimenes trūkums; informācijas trūkums par ceļu ārpus savas valsts; braucienā nepilngadīgo pavada sveši cilvēki;

¹⁸⁰ Patvēruma likums. Stājas spēkā 19.01.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/278986-patveruma-likums>

¹⁸¹ MK noteikumi Nr. 302 “Noteikumi par vienreizējo finansiālo atbalstu un pabalstu uzturēšanās izmaksu segšanai bēglim un alternatīvo statusu ieguvušai personai”. Stājas spēkā 09.06.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291311-noteikumi-par-vienreizejo-finansialo-atbalstu-un-pabalstu-uzturesanas-izmaksu-segsanai-beglim-un-alternativo-statusu-ieguvusai->

- iespējamās arī papildu traumas, tādas kā fiziska vai seksuāla vardarbība, nepietiekams uzturs un klimats nepiemērots apģērbs; valodas barjera u.c.).
- 1.2. Bērnam var būt pozitīvas, dažreiz pat ļoti augstas ekspektācijas par dzīvi valstī, uz kuru viņš dodas.
 - 1.3. Vairāki zaudējumi (mājas, valsts, ģimenes, draugu, ierastās dzīves un komunikācijas dzimtajā valodā u.c.), kuru dēļ ir iespējama paaugstināta trauksme un depresija.
 - 1.4. Tendence noslēgties vai, gluži pretēji, vēlme ar visiem sadraudzēties, meklējot atbalstu un drošību.
 - 1.5. Jauni pienākumi, piemēram, obligāta izglītības iegūšana, sākotnēji nesaprotamu noteikumu ievērošana ikvienā valstī vai pašvaldību iestādē, kas rada paaugstinātu stresu un diskomfortu.
- 2) Arī **sievietes** tiek identificētas kā viena no vismazāk aizsargātajām patvēruma meklētāju grupām, kurām savas mītnes valsts pamešana var izraisīt daudz spēcīgāku stresu kā citiem ģimenes locekļiem. Sociālajam darbiniekam jāpievērš uzmanību turpmāk aprakstītiem faktoriem.
- 2.1. Sieviete ir nonākusi jaunā dzīvesvietā, uzņemoties sev agrāk neraksturīgus pienākumus un atbildību. Turklāt daudzās kultūrās (piemēram, arābu, Āzijas, Āfrikas) raksturīgs, ka galvenais lēmumu pieņēmējs un kontaktpersona ar institūcijām tradicionāli ir vīrietis.
 - 2.2. Sieviete var ignorēt savas vajadzības (veselība, grūtniecība, iesaistīšanās integrācijas pasākumos, valodas mācībās u.c.), aizbildinoties ar rūpēm par bērniem un ikdienas sadzīvi un prioritizējot šīs vajadzības kā daudz svarīgākas par savējām.
 - 2.3. Sievietes tiek pakļautas lielākam riskam ciest no vardarbības, cilvēktirdzniecības un nevienlīdzīgas attieksmes ceļojuma laikā (dokumentu atņemšana bez pamatota iemesla un to iznīcināšana, piespiedu seksuālie sakari, piespiedu prostitūcija).
 - 2.4. Sievietes var būt emocionālas, stāstot par savu pieredzi ceļojuma laikā no vienas valsts uz otru, un nereti ilgstoši iestrēgst šajā dzīves maiņas mirklī, jo ir grūti pieņemt izmaiņas dzīvē. Ir iespējamās tēmas, par kurām sievietes nevēlas stāstīt, vai tās ir tabu tēmas, kas saistītas ar piedzīvoto vardarbību ģimenē, vai dzimuma lomām savas izcelsmes sabiedrībā.
- 3) Lai gan patvēruma meklētājiem, bēgļiem un personām ar alternatīvo statusu – **vecāka gadagājuma mērķa grupas pārstāvjiem** – tiek pievērsta mazāka uzmanība, tomēr to īpašās vajadzības nedrīkst ignorēt. Daži ieteikumi, kuriem būtu pievēršama sociālā darbinieka uzmanība, strādājot ar šo mērķa grupu.
- 3.1. Vecāka gadagājuma klienti bieži vien ir maznodrošināti gan materiālajā ziņā, gan arī mazāk spējīgi par sevi parūpēties jaunajā mītnes zemē.
 - 3.2. Ir grūtības apgūt jaunu valodu, kas palīdzētu iekļauties sabiedrībā un atrast darbu, kas savukārt nodrošinātu pamatvajadzību apmierināšanu.
 - 3.3. Parādās grūtības atrast jaunus paziņas un draugus, kas atbalstītu iekļaušanos jaunajā sabiedrībā.
 - 3.4. Klientam var būt nepieciešama specializēta medicīniskā aprūpe, tai skaitā institucionālā aprūpe. Nereti tā nav piemērota cilvēkiem ar atšķirīgu kultūras identitāti un praktiskajām vajadzībām (religiskajiem priekšstatiem atbilstošs uzturs, garīgā aprūpe, reliģiskā prakse un citas aktivitātes). Autores prakse rāda, ka līdz ar patvēruma meklētāju ienākšanu Latvijā ir diagnosticētas iedzimtas retas saslimšanas,¹⁸² kas raksturīgas konkrētā pasaules reģionā. Latvijā tas ir retums, tāpēc nav pieejama atbilstoša ārstēšana.
 - 3.5. Vecāka gadagājuma cilvēki īpaši saasināti izjūt sava sociālā statusa zaudēšanu, sevišķi, ja nāk no tādām kultūrām, kur vecākiem ļaudīm tiek izrādīta īpaša cieņa (piemēram, no Sīrijas, Dievidkaukāza un Āzijas reģiona).

¹⁸² Talasemija – arī Vidusjūras anēmija; raksturīga Vidējiem Austrumiem, Āzijai, Āfrikas reģiona valstīm. Vēsturiski izplatījusies radniecīgi tuvu laulību dēļ.

- 3.6. Ja klients ir kopā ar ģimenes locekļiem, var izraisīties iekšējie ģimenes konflikti, jo ir atšķirīga pieeja situācijas risināšanā: jaunākie ģimenes locekļi daudz ātrāk pieņem izmaiņas, bet vecāka gadagājuma cilvēki pieturas pie iepriekšējiem noteikumiem un ar lielām grūtībām pieņem jauno.
- 3.7. Temats, kas ir mazāk aktuāls jauniem cilvēkiem, bet vecāka gadagājuma cilvēki par to aizdomājas daudz biežāk – tā ir aiziešana no šīs pasaules jeb nāve. Ja sociālajam darbiniekam nāktos saskarties ar šāda jautājuma risināšanu, būtu vērts kontaktēties ar Latvijā esošām reliģiskajām kopienām un lūgt viņu atbalstu, jo daudzu reliģiju kontekstā pareizi organizēts bērnu rituāls ir neatņemama ticības sastāvdaļa.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Noskatieties filmu “**They Were The First**” (Viņi bija pirmie). Kaspars Goba, Ieva Goba, ELM MEDIA, 2013. Ilgums 47:39.

Filma sniedz ieskatu situācijas risināšanā no dažādu valsts institūciju un nevalstisko organizāciju puses ar pirmajiem patvēruma meklētājiem Latvijā, kuri ieradās no Somālijas, kā arī ieskatu par patvēruma meklētājiem no citām valstīm. Tajā atspoguļotas bēgļu iekļaušanās grūtības Latvijas sabiedrībā, to pārvarēšana un atbalsta mehānismi, kā arī Latvijas sabiedrības izpratne par patvēruma meklētājiem un starptautiskās aizsardzības lūdzējiem.

Pieejams šeit:

<https://vimeo.com/121981957>

Ieklausoties klientu personīgajos stāstos, izvērtējiet, vai un kā ir izmainījusies jūsu izpratne par mērķa grupu – patvēruma meklētāji, bēgļi un personas ar alternatīvo statusu?

Kādiem faktoriem jūs papildus pievērstu lielāku uzmanību, ja jūsu klients būtu nepilngadīgais bez vecākiem, vecāka gadagājuma cilvēks un sievietē?

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Vide un dzīves apstākļi patvēruma meklēšanas un īpaši aizturēšanas posmā, ja tas ir ilgstošs, ietekmē patvēruma meklētāju veselības stāvokli, radot neziņu, nomāktību, somatiskas reakcijas. Pastāv virkne valodas un kultūras barjeru, kas liedz saņemt kvalitatīvu palīdzību. Par to plašāk varat lasīt **2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas” 2.1. apakšnodaļā “Pētījumi”**.

4.3. SOCIĀLĀ ATBALSTA SNIEGŠANA AR TULKA STARPniecību

Latvijā visbiežāk lietotās valodas ir latviešu, krievu un angļu valoda, tomēr, zinot, no kādām valstīm pie mums ir nokļuvuši patvēruma meklētāji, nākas secināt, ka visu šo valodu pārklājumu Latvija nodrošināt nevar. Pateicoties Kultūras ministrijas iniciatīvai, jau aptuveni 10 gadus nevalstisko organizāciju paspārnē tiek attīstīts reto valodu tulku pakalpojums, nodrošinot veiksmīgu saziņu starp klientiem un dažādu jomu speciālistiem un institūcijām. Šis pakalpojums sākotnēji tika nodrošināts tikai starptautiskās aizsardzības personām, tomēr, SIF uzsākot īstenot sociālā darbinieka un sociālā mentora programmu patvēruma meklētājiem, reto valodu tulka atbalstu varēja saņemt arī šī grupa. Lai arī reto valodu tulki konkrētām valodām tiek atlasīti konkursa kārtībā, reto valodu tulku pakalpojuma sniedzējam (2016.–2022. gadā biedrība “Patvērums “Drošā māja””) ir jāpārlicinās par tulka spējām, prasmēm, morālo stāju, spēju atbilstoši pārstāvēt institūciju un komunicēt ar pakalpojuma saņēmējiem. Lai to nodrošinātu, piesaistot jaunus tulkus, notiek viņu izglītošana.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Ja sociālā darbinieka redzeslokā nokļūst mērķa grupas klients, iespējami ātrāk jānoskaidro, vai sadarbībā ar klientu nepieciešama tulka klātbūtne. Ja tā ir aktuāla, tad jānoskaidro, kādas valodas tulks nepieciešams komunikācijas nodrošināšanai starp sociālo darbinieku un klientu. Plašāka informācija par izplatītākajām valodām konkrētās valstīs un reģionos skatāma **3. pielikuma “Komunikācijas principi un vārdnīca” 3.1 apakšnodaļā “Patvēruma meklētāji un bēgļi: valstis un valodas”**.

KĀ SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM SAGATAVOTIES DARBAM, PIESAISTOT RETO VALODU TULKU?

Ir trīs posmi, kuri jāievēro, lai sociālā darbinieka saruna ar klientu būtu produktīva.

1. Sagatavojieties pirms intervijas ar klientu.

- 1.1. Pārlicinieties, vai tulkam ir atbilstošs tās valodas zināšanu līmenis, kurā būs jātulko. To var noskaidrot pie pakalpojuma sniedzēja. Iespējams, ka konkrētajam klientam jau ir ticis nodrošināts tulkojums iepriekš citā institūcijā. Savukārt tulkam būtu jāpārvalda Latvijā biežāk lietotās valodas (angļu, krievu), lai tulkošana būtu veiksmīga, izmantojot šīs starpniekvalodas.
- 1.2. Daudzām valodām ir atšķirīgi dialekti, tāpēc ir svarīgi noskaidrot, vai tulks konkrētajā dialektā runā.
- 1.3. Pirms tikšanās ar klientu pārrunājiet ar tulku viņa neitralitāti sarunā.
- 1.4. Pārrunājiet tematu, par ko būs saruna, lai gadījumā, ja būs kādi specifiski vārdi, tulks varētu atrast tiem atbilstošo tulkojumu.
- 1.5. Noslēdziet ar tulku vienošanos par konfidencialitātes ievērošanu.
- 1.6. Neizmantojiet par tulkiem sarunas partnera tuviniekus, īpaši bērnus. Prakse rāda, ka, apmeklējot skolu, bērni daudz ātrāk apgūst valodu un bieži kļūst par starpniekiem institūcijās, kur problēmjautājumu loks var skart arī bērnu intereses.
- 1.7. Ieplānojiet divas reizes ilgāku laiku sarunai, jo saruna tiks sadalīta vairākās daļās: saruna starp sociālo darbinieku un tulku situācijas noskaidrošanai un jautājumu formulēšanai;

informācijas nodošana klientam, to pārtulkojot; atbilžu saņemšana no klienta un informācijas nodošana sociālajam darbiniekam. Ļoti iespējams, ka no sociālā darbinieka un arī no klienta būs papildu jautājumi, kur kā starpnieks tiks izmantots piesaistītais tulks.

- 1.8. Noskaidrojiet, vai sarunā tiks piesaistīts tulks vai konkrētās valodas zinātājs. Atšķirība būs tajā, ja tulks ir jomas profesionālis viņš, visticamāk, stingri pieturēsies pie profesijas noteiktiem standartiem, savukārt valodu zinātājs pārzinās specifisku valodu un dialektu un, ļoti iespējams, pats būs ieradies no konkrētas valsts un/vai bijis patvēruma meklētājs. Šajā gadījumā jānodrošina stingra profesionālo robežu ievērošana, un sociālajam darbiniekam vajadzētu sekot, lai klients ar tulku sarunu neturpina jau ārpus sarunu telpas.
- 1.9. Noskaidrojiet, kādā veidā tiks nodrošināta tulkošana (klātienē, telefoniski, izmantojot citus saziņas veidus, piemēram, *WhatsApp* u.c.).

2. Sarunas laikā.

- 2.1. Pārlicinieties, lai visi mobilie telefoni būtu izslēgti, un nebūtu citu faktoru, kuri varētu pārtraukt sarunu. Ieplānojiet sarunai atsevišķu telpu, ja tas ir iespējams, kur saruna varētu noritēt nepiespiestā un mierīgā gaisotnē.
- 2.2. Savstarpēji iepazīstiniet tulku ar sarunas partneri un apstipriniet, ka tulks piedalās sarunā, ievērojot konfidencialitāti.
- 2.3. Ja klients vēlas uzdot tulkam kādu jautājumu par viņa profesionalitāti, tad tulkam jautājums ir jāuzdod arī latviski, lai tas būtu saprotams sociālajam darbiniekam. Šajā sarunā klientam nav atļauts uzdot tulkam personīgu jautājumu.
- 2.4. Uzmanāji sarunas partneri, nevis tulku. Tulks šajā sarunā pilda starpnieka funkciju, un sociālā darbinieka uzdevums ir kontaktēties ar klientu.
- 2.5. Sekojiet, lai tulks neizsaka savu vērtējumu un ievēro neitralitāti.
- 2.6. Neveidojiet garus teikumus, jo tulkam var rasties grūtības tos precīzi pārtulkot. Savukārt ir valodas, kurās nav vārdu, ko lietojam latviešu valodā, tāpēc tulks ne tikai tulkos sociālā darbinieka tekstu, bet papildus skaidros, ko kāds konkrēts vārds nozīmē. Tas nozīmē, ka pateiktā viena teikuma vietā tulks, to pārtulkojot, veidos garāku runas plūsmu.
- 2.7. Ja saruna ir garāka par vienu stundu, tad jābūt gataviem uz nelielām atpūtas pauzēm tulkam.
- 2.8. Ja tulks sarunas laikā raksta kādas piezīmes, tad pēc sarunas beigām viņš šīs piezīmes iznīcina sarunas partneru klātbūtnē.

3. Sarunu noslēdzot.

- 3.1. Pabeidziet sarunu starp sociālo darbinieku un klientu, uzdodot noslēdzošos jautājumus, un gūstiet pārliecību, ka klients ir pilnībā sapratis tālākās rīcības soļus.
- 3.2. Ja saruna bijusi emocionāli grūta, pārrunājiet ar tulku gūtos iespaidus. Radot iespēju psiholoģiski atslābināties, jūs nodrošināsiet konfidencialitātes ievērošanu. Sociālais darbinieks nevar no tulka atmiņas izdzēst dzirdēto, tomēr pārlicinieties, ka tulka pieraksti ir iznīcināti.
- 3.3. Neaizmirstiet pateikties tulkam par veikto darbu un iespēju robežās plānojiet turpmāko sadarbību.
- 3.4. Pašrefleksijas veidā sniedziet sev atgriezenisko saiti par sadarbību ar tulku – par to, kas izdevās, un par to, ko varētu uzlabot.

DAŽI IETEIKUMI SARUNAI AR CITAS KULTŪRAS CILVĒKIEM, KAS VARĒTU PALĪDZĒT UZTURĒT VEIKSMĪGU SAVSTARPĒJO KOMUNIKĀCIJU.

- ▶ Latviešu valoda ir bagāta ar skaistiem epitētiem, tomēr tiem nav vietas sarunā ar citas kultūras cilvēkiem, īpaši, ja sarunai piesaistīsiet tulku.

- ▶ Pavērojiet, vai tulks paspēj iztulkot visu teikto tekstu, vai būtu nepieciešams mainīt sarunas tempu. Ir atšķirības, vai tulks tulko sinhroni sociālā darbinieka runai, vai tulko konkrētu teksta apjomu. Par to, kādā veidā būtu ērtāk strādāt, sociālajam darbiniekam jāvienojas ar tulku.
- ▶ Uzklusot tulkojumu, vērsiet skatienu klienta virzienā. Daudzās kultūrās nav pieņemts lūkoties tieši acīs, tāpēc pavērojiet savu klientu, vai viņš jūtas komfortabli sarunas laikā.
- ▶ Ja jums rodas kādi jautājumi, tos varat pierakstīt. Sarunas laikā fokusu vajadzētu noturēt uz klienta teikto un pierakstus veidot pēc sarunas.
- ▶ Lai sarunas laikā atmosfēra būtu pozitīva, ievērojiet uzvedības etiķetes normas, atvērtību, atklātumu un cieņu pret klientu.
- ▶ Sarunas noslēgumā pārbaudiet, vai klients ir sapratis visu sociālā darbinieka sniegto informāciju, un vai kāds jautājums nav palicis neatbildēts.

Sadarbība ar citas reliģijas un kultūras cilvēkiem ir izaicinošs, tomēr tajā pašā laikā interesants un aizraujošs komunikācijas veids, kas ļauj sociālajam darbiniekam paplašināt savu profesionālo un personisko komforta zonu un apgūt jaunas prasmes.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Noskatieties video angļu valodā! Ilgums 8:50.

Pieejams šeit:

<https://www.youtube.com/watch?v=3wg-qZjMhU4>

Šajā video jūs redzēsiet astoņus sižetus – biežāk pieļautās kļūdas mutiskajā tulkošanā (četri sižeti) un pareizās tulkošanas tehnikas (četri sižeti). Video materiālā piedalās 3 personāži: intervētājs (vīrietis, kurš vada sarunu), tulks (sieviete), klients (sarunā izmanto tulka palīdzību).

Pievērsiet uzmanību intervētāja un tulka atrašanās vietai telpā; sarunas vadīšanas procesam; savstarpējam kontaktam starp intervētāju, tulku un klientu; sarunas vadīšanai pirmajā personā – “es” formā – un iespējamiem pārpratumiem, tulkojot “viņš teica” formā; novērojiet, kā mainās saruna, ja tulks neprecīzi tulko tekstu, pievienojot vai pilnībā nenododot informāciju intervētājam; kas notiek tikšanās laikā, ja kāds no tikšanās dalībniekiem tiek izslēgts no sarunas vai neievēro savu lomu intervijas laikā!

Kādas kļūdas tulkošanas laikā pieļauj tulks (video daļa, kur tiek izmantota nepareiza tulkošanas tehnika)? Kā tas ietekmē tulkošanas procesu?

Kādas kļūdas intervijas laikā pieļauj sarunas vadītājs – intervētājs?

Izveidojiet savu sarunas gaitas scenāriju ar klientu (temps, telpas iekārtojums u.c.), lai sarunā justos ērti visi tās dalībnieki!

Padomājiet par scenāriju, ja kopā ar klientu uz sarunu ierastos arī bērni!

Uzsākot sociālo darbu praksē ar patvēruma meklētājiem un bēgļiem, nozīmīgi ir zināt iespējamās sadarbības partnerus, tāpēc ielūkojieties **4. pielikuma “Resursu karte” 4.2. apakšnodaļā “Patvēruma meklētāji un bēgļi”**, kur atradīsiet dažādu organizāciju kontaktus. Ņemot vērā, ka sarakstā ir ietvertas organizācijas, kas savas aktivitātes veic projektu ietvaros, pārliecinieties, ka tās konkrētajā laika posmā nodrošina jums nepieciešamo pakalpojumu.

Ņemot vērā nodaļā aprakstītos iemeslus, kāpēc cilvēki pārvietojas no vienas valsts uz otru, ir svarīgi zināt, kādos apstākļos viņiem var piešķirt starptautisko aizsardzību Eiropas Savienībā, tai skaitā Latvijā. Kā rāda Krievijas militārā agresija Ukrainā, valstis ir gatavas sniegt dažāda veida operatīvu palīdzību un var veidot arī citus atbalsta mehānismus ārpus starptautiski pieņemtiem normatīviem. Tieši sociālā darbinieka uzdevums pašvaldībā būs atbilstoši pieņemtajiem normatīvajiem aktiem piemērot konkrētus atbalsta pakalpojumus konkrētām mērķa grupām, atceroties, ka ir svarīgi piesaistīt arī citus sadarbības partnerus un sabiedrību kopumā.

Iegūstot bēgļa un alternatīvo statusu, šo valstu valstspiederīgie ir atstājuši savu dzimteni, kurā viņi vairs nekad neatgriezīsies, tāpēc mūsu sabiedrības uzdevums ir nodrošināt iespēju viņiem justies šeit kā mājās – droši un pasargāti. Un svarīgu lomu šajā situācijā ieņem tieši pašvaldībās strādājoši profesionāli sociālie darbinieki.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS AVOTI

1. ANO Bēgļu aģentūra. Pieejams: <https://www.unhcr.org/>
2. Ceļvedis patvēruma meklētājiem Latvijā. 2017. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/media/979/download>
3. Imigrācijas likums. Stājas spēkā 01.05.2003. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/68522-imigracijas-likums>
4. MK noteikumi Nr. 302 “Noteikumi par vienreizējo finansiālo atbalstu un pabalstu uzturēšanās izmaksu segšanai bēglim un alternatīvo statusu ieguvušai personai”. Stājas spēkā 09.06.2017. Pieejams: [https://likumi.lv/ta/id/291311-noteikumi-par-vienreizejo-finansialo-atbalstu-un-pabalstu-uzturesanas-izmaksu-segsanai-beglim-un-alternativo-statusu-ieguvusiai-](https://likumi.lv/ta/id/291311-noteikumi-par-vienreizejo-finansialo-atbalstu-un-pabalstu-uzturesanas-izmaksu-segsanai-beglim-un-alternativo-statusu-ieguvusiai)
5. Patvēruma likums. Stājas spēkā 19.01.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/278986-patveruma-likums>
6. MK noteikumi Nr. 727 “Patvēruma meklētāja personas dokumenta noteikumi”. Stājas spēkā 05.11.2021. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/327382-patveruma-mekletaja-personas-dokumenta-noteikumi>
7. Rokasgrāmata darbam ar patvēruma meklētājiem. Starptautiskā Migrācijas organizācija, EQUAL projekts “Solis pa solim”. 2007., 72.lpp. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/media/1240/download>

5

*Edīte Krevica, Mg. sc. sal.,
sertificēta mākslas terapeite,
sertificēta supervizore*

SEKSUĀLO MINORITĀŠU PĀRSTĀVJI

Nodaļā sniegta informācija par zināšanām un prasmēm, kas nepieciešamas, strādājot ar seksuālo minoritāšu mērķa grupu, lai veidotu dažādību pieņemošu un cieņpilnu sociālā darba praksi. Svarīgi, lai lasītāji saprot, ka LGBT persona nav problēma, bet problēma ir dažādie izaicinājumi, ar ko cilvēki saskaras. Nodaļā tiek iztirzāti tieši šie dažādie izaicinājumi, kas neatbalstošu un diskriminējošu faktoru dēļ var radīt psiholoģiskas, fiziskās un garīgās veselības problēmas, attiecību problēmas, sociāli ekonomiskas grūtības, kuru risināšanā iesaistās sociālais darbinieks. Sniegti gadījumu piemēri un praktiski ieteikumi kultūrkompetentai sociālā darba praksei.

“Savu citādu seksuālo orientāciju es sāku apzināties pusaudža gados. Sākumā mēģināju to izskaidrot ar “*ļoti tuvām draudzīgām attiecībām*”, mēģinot noliegt patiesību, kas bija biedējoša. Jā, jo vienaudži teica, ka būt gejam ir slikti. Kā no vienīgā dēla vecāki gaidīja laulību un pēcnācējus, kas turpinās dzimtas uzvārdu. Kā es tagad pievilšu ģimeni? Kā lai uzdrīkstos atklāt, kas esmu? Vairākus gadus es cīnījos, lai pielāgotos heteroseksuālai identitātei, pat mēģināju veidot *normālas attiecības*. Taču sevī vienmēr zināju nepateikto patiesību... Manī bija dziļas bailes par to, kā “*iznākšana ārā*” ietekmēs attiecības ar ģimeni... Tad, kad tas notika, manas ļaunākās bažas piepildījās, es zaudēju vecāku atbalstu un ilgi nesazinājos ar viņiem... Galu galā attiecības pārtapa par neērtu klusēšanu par manu geja dzīvi. “*Nejautāt*” un “*neteikt*” bija vienīgā stratēģija, kas darbojās, lai uzturētu saikni ar vecākiem...”

Šis stāsts ir par bailēm, šaubām, vientulību, piespiedu izlikšanos, kas kļūst par sarežģītu dzīves realitāti seksuālo minoritāšu pārstāvjiem, ja aizspriedumi, heteroseksisms, homofobija ņem virsroku mūsu uzskatos un attiecībās vienam ar otru.

5.1. SEKSUĀLO MINORITĀŠU RAKSTUROJUMS

Sociālā darba literatūrā ir uzsvērtā nepieciešamība profesionālajā komunikācijā ar un par seksuālo minoritāšu pārstāvjiem lietot pareizu terminoloģiju. Seksuālo minoritāšu jēdziens apvieno daudzveidīgas seksuālās orientācijas un dzimuma identitātes izpausmes.

¹⁸³ Gadījums modificēts pēc Sue, D.W., Rasheed, M.N., Rasheed, J. M. *Multicultural Social Work Practice. A Competency-Based Approach to Diversity and Social Justice*. – New Jersey: John Wiley & Sons, 2016. P.471.

Geji, lesbietes, biseksuāļi ir personas, kurām ir uz savu dzimumu vai abiem dzimumiem vērsta gan fiziska, gan emocionāla seksuālā pievilcība.¹⁸⁴

Transpersonas ir personas, kuru **dzimuma identitātes** izjūta par sevi kā par vīrieti vai sievieti nav atbilstoša savam bioloģiskajam dzimumam. Transpersonas ir apvienojošs termins daudzveidīgiem dzimuma identitātes izpausmes veidiem, piemēram, transvestīti, androgīni, transseksuāļi, interseksuāļi, nebināras personas u.c.

Kvīri ir apvienojošs termins visām personām, kas nav heteroseksuālas, t.i., geji, lesbietes, biseksuāļi un transpersonas.

Sociālā darba literatūrā lieto dažādus akronīmus LGBT, LGBTQ, LGBT+ u.c., kas apzīmē lesbietes (L), gejus (G), biseksuāļus (B), transpersonas (T), kvīrus (Q) un citas dzimuma izpausmes (+). Nodaļā tiks lietoti jēdzieni “LGBT persona”, “LGBT jauniešs”, “LGBT vecāks”, “LGBT identitāte”.

5.1.1. SEKSUĀLO MINORITĀŠU VISPĀRĪGAIS RAKSTUROJUMS

Cilvēces vēsturē vienmēr ir pastāvējusi seksuālās orientācijas un dzimuma identitātes dažādība, un to kopš senatnes ir dokumentējuši vēsturnieki dažādās pasaules kultūrās. Atsevišķas kultūras no seniem laikiem bijušas atvērtas LGBT personām, piemēram, Senajā Grieķijā, ko apliecina klinšu zīmējumi Dienvidāfrikā un Ēģiptē, informācija senos Indijas medicīnas tekstos un dažādu tautu literatūrā. Dažas kultūras no seniem laikiem bijušas atvērtas LGBT personām, piemēram, dažas Āzijas sabiedrības, kurās akceptē *trešo* dzimumu, Ziemeļamerikas indiāņu kultūrā LGBT personas tiek dēvētas par “personu ar diviem gariem” (angļu val. – *two spirits*).¹⁸⁵ Tomēr daudzviet seksuālās minoritātes bija un ir pakļautas diskriminācijai. Diskrimināciju skaidro ar sabiedrībā sociāli konstruēto seksuālās orientācijas iedalījumu “heteroseksualitātē” un “homoseksualitātē”. Šādu iedalījumu uztur bioloģiski determinēti faktori, sociālās normas un vērtības, politiski, sociāli, reliģiski, tiesiski, izglītības, institucionāli faktori, sabiedrībā dominējošie uzskati.

Cilvēka seksuālās uzvedības un LGBT personu dzīves pētījumi uzsākti 20. gadsimta 40.–50. gados Amerikas Savienotajās Valstīs. Atbilstoši pētījumu datiem vidēji 1,2–6,8% pieaugušo katrā iedzīvotāju populācijā identificē sevi kā lesbietes, gejus, biseksuālas personas, un 0,1%–3% kā transpersonas. 0,1%–0,5% transpersonu veic dzimuma maiņu.¹⁸⁶ Diskriminācija, vardarbība, sociāla izslēgšana, neiekļaujoša attieksme un vide ir nopietni starptautisko cilvēktiesību pārkāpumi un mūsdienu cilvēktiesību izpratnē nav pieļaujami.¹⁸⁷ Cilvēktiesību un LGBT+ tiesību organizāciju mērķis ir LGBT personu sociālo, ekonomisko, juridisko tiesību atzīšana, diskriminācijas mazināšana. Latvijā LGBT personas saskaras ar diskrimināciju, naidīgu attieksmi, ir vardarbības riskam pakļauta grupa.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Skatīt nodaļu “Termini”, 14.–16.lpp.

¹⁸⁵ Healey, J. *Sexual Orientation and Gender Identity*. Issues in Society, Vol.378. – Sidney: The Spinney Press, 2014. P.60.

¹⁸⁶ No 2005. līdz 2010. gadam veiktas 11 aptaujas par seksuālās orientācijas un dzimuma identitātes izplatību dažādās valstīs – 7 aptaujas ASV, pa vienai Kanādā, Lielbritānijā, Austrālijā un Norvēģijā. Pieejams: <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/publications/how-many-people-lgbt/>

¹⁸⁷ Ending violence and discrimination against lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex people. World Health Organization, 2015. Pieejams: <https://www.who.int/news/item/29-09-2015-ending-violence-and-discrimination-against-lesbian-gay-bisexual-transgender-and-intersex-people>

¹⁸⁸ ILGA-Europe's Annual Review of the human rights situation of lesbian, gay, bisexual, trans and intersex people covering events that occurred in Europe and Central Asia between January-December 2020. Pieejams: <https://ilga-europe.org/report/annual-review-2022/>

5.1.2. DISKRIMINĀCIJAS VEIDI

Heteroseksuāla privilēģijas tiek uzskatītas par apspiešanas veidu, kas pastāv tāpēc, ka sabiedrībā noteiktai cilvēku grupai ir tiesības, labumi, priekšrocības, ko viņi saņem pašsaprotami tikai savas heteroseksuālās orientācijas dēļ. Šīm personām ir tiesības publiski paust savu seksualitāti bez bailēm par sekām. **Heteroseksisms** ir uzskatu sistēma, kas noliedz un stigmatizē jebkuru neheteroseksuālu uzvedības veidu, identitāti, attiecības vai kopienu. **Heteroseksisma piemēri** – nevienlīdzība attiecībā uz iespējām veidot ģimeni, izglītojošas informācijas par LGBT personu dažādību neiekļaušana formālās izglītības programmās. Tādējādi speciālisti netiek izglītoti un, sniedzot pakalpojumus, var pret LGBT personām izturēties neiecietīgi. Vērojama arī sociālās aprūpes iestāžu personāla un vides nesagatavotība LGBT personas iekļaušanai, vardarbības fakta starp viendzimuma partneriem neatzīšana par vardarbību ģimenē.

Marginalizācija¹⁸⁹ seksuālo minoritāšu pārstāvju kontekstā ir šīs cilvēku grupas interešu un vajadzību izslēgšana sociālos, tiesiskos procesos, specifisku vajadzību nerespektēšana institūcijās un dažādu pakalpojumu sniegšanā.¹⁹⁰ **Homofobija** ir bailes, nepamatotas dusmas, neiecietība pret homoseksualitāti. **Transfobija** ir negatīvi kultūras un personiski uzskati, attieksme un uzvedība, kas balstās uz aizspriedumiem, riebumu, un/vai naidu pret transpersonām, pret dzimuma izpausmes dažādību.¹⁹¹

5.1.3. DISKRIMINĀCIJAS SEKAS

Apspiesto grupu pārstāvjiem raksturīgs psiholoģisks fenomens ir “**internalizētā apspiešana**” jeb “**internalizētā homofobija**”, kas *apzīmē nelabvēlīgu personības psiholoģiskās attīstības procesu*, kad apspiestās grupas indivīdi pieņem un internalizē sevī pret šo grupu attiecinātos negatīvos stereotipus. Internalizētā apspiešana *ietekmē vispārīgo personas identitātes veidošanos*, seksuālās identitātes atklāšanu, rada negatīvu pārliecību par sevi, izraisa stresu, ietekmē psiholoģisko integritāti. Internalizētā apspiešana ir tipiska parādība seksuālo minoritāšu pārstāvjiem, kuri dzīvo homofobiski noskaņotā sabiedrībā.

Minoritātes stress ir hronisks psihosociāls stress, ko izraisa minoritātes statuss un ar to saistītā stigmatizācija, sociāla izslēgšana, diskriminācija, vardarbības risks. Pastāvot vēl citām diskriminācijas pazīmēm, LGBT persona var piedzīvot “*minoritāte minoritātē*” statusu, kas var paaugstināt stresu no vairākiem aspektiem vienlaikus. **Minoritātes stresa cēloņi** var būt, piemēram, homofobiska attieksme darba vietā, bailes zaudēt darbu, nepieciešamība turēt noslēpumā seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti un pielāgoties sociālajai videi, bailes no atbalsta personu zaudēšanas, viendzimuma vecāku bailes no negatīvas attieksmes pret savu bērnu un bērnu bailes no apkārtējo attieksmes pret saviem viendzimuma vecākiem, diskomforts par informāciju publiskā vidē, kas atspoguļo negatīvu nostāju pret seksuālajām minoritātēm.

*Pētījumi pierāda stresa ietekmi uz fizisko un emocionālo veselību.*¹⁹² Minoritātes stress tiek saistīts ar tādām fiziskās un mentālās/garīgās veselības problēmām kā **trauksme, depresija, augsts suicīda risks**, kā arī neveselīgu stresa pārvarēšanas stratēģiju veidošanās – tādu kā **psihoaktīvo vielu lietošana, paškaitējoša uzvedība, izolēšanās, riskanta seksuāla uzvedība, mācību kavējumi**. LGBT personas var

¹⁸⁹ Marginalizācija ir sociāla parādība, kas izpaužas kā indivīda, grupas vai kopienas atstumšana un ierobežošana vai pašnorobežošanās. Marginalizācijas rezultātā indivīdiem, grupām vai kopienai var tikt ierobežota vai apgrūtināta dalība sociālajos, ekonomiskajos, kultūras un politiskajos procesos. Bela, B. Rasnača, L. (zin. red.) *Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca*. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2023. 235. lpp. Iespējamā.

¹⁹⁰ Bean, R. A., Davis S. D., Davey, M. P. *Clinical Supervision Activities for Increasing Competence and Self-Awareness*. – New York: John Wiley&Sons Inc., 2014. P. .

¹⁹¹ Teachers Guide to inclusive Education. International Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Querr Youth and Students Organisation. Pieejams: www.iglyo.com

¹⁹² American Psychological Association. Stress in America: The impact of discrimination. 2016. Pieejams: <https://www.apa.org/news/press/releases/stress/2015/impact-of-discrimination.pdf>

saskarties ar **sociālu izolāciju**, atstumšanu, kas saistīta ar ģimenes atbalsta trūkumu, **mājokļa** atrašanas grūtībām. Daudzi avoti norāda uz augstu **fiziskas, emocionālas, seksuālas vardarbības pieredzi** un/vai **apdraudējuma** risku saistībā ar LGBT identitāti.¹⁹³

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Ziņojums, kurā apkopotas galvenās pozitīvās un negatīvās tendences attiecībā uz LGBTI vienlīdzību un cilvēktiesībām Eiropā un Vidusāzijā, ir lasāms **2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas” 2.1. apakšnodaļā “Pētījumi”**.

5.2. NOZĪMĪGI ASPEKTI LGBT PERSONU DZĪVES CIKLĀ

5.2.1. SEKSUĀLĀS IDENTITĀTES DAUDZVEIDĪBA UN TO VEIDOJOŠIE FAKTORI

Gan **seksuālā orientācija**, gan **dzimuma identitāte** ir *integrēta, stabila personiskās identitātes daļa, un nav pamata to reducēt uz personas dzīvesveidu*.¹⁹⁴ Pirmais nozīmīgais pētījums, ko veica Dr. A. Kinsejs ar kolēģiem 1948. gadā ASV par amerikāņu seksuālās uzvedības paradumiem, atklāja, ka *pastāv daudzveidīgs seksuālās orientācijas spektrs, un pilnīga heteroseksualitāte vai homoseksualitāte ir tikai neliela daļa no daudzveidīgā seksuālās orientācijas izpausmju spektra*.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Plašāk par Kinseja skalu, LGBT personām vēsturiski nozīmīgiem notikumiem un LGBT simbolu skatīt **5. pielikuma “Noderīgi zināt” 5.4. apakšnodaļā tēmās “LGBT+ kopienai nozīmīgi notikumi” un “LGBT simboli – varavīksnes karogs”**.

Mūsdienu zinātniskās teorijas uzskata, ka seksuālās identitātes veidošanos ietekmē bioloģiskais, ģenētiskais un vides faktori. *Tā kā nav iespējams pilnīgi nodalīt bioloģisko un apkārtējās vides faktoru ietekmi personības attīstībā, uzskata, ka pilnībā nav izzināmi faktori, kuri tieši nosaka seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti*. 20. gadsimta beigās veiktie pētījumi pārliecinošāk apstiprina bioloģisko un ģenētisko ietekmi.¹⁹⁵ Pētījumi neirozinātnē atklāj smadzeņu morfoloģijas atšķirības homoseksuāliem

¹⁹³ Morrow, F. D., Messinger, L. *Sexual orientation and gender expression in social work practice*. – New York: Columbia University Press, 2006. P. 432.

¹⁹⁴ Appleby, G. A., Colon, E., Hamilton, J. *Diversity, Oppression and Social Functioning: Person-in-Environment Assessment and Intervention*. – Allyn and Bacon, 2001. P. 372.

¹⁹⁵ Morrow, F. D., Messinger, L. *Sexual orientation and gender expression in social work practice*. – New York: Columbia University Press, 2006. P. 532.

un heteroseksuāliem indivīdiem, ko skaidro ar dzimumhormonu ietekmi grūtniecības laikā uz embrija atsevišķām smadzeņu struktūras daļām.¹⁹⁶

5.2.2. LGBT IDENTITĀTES VEIDOŠANĀS

Geju un lesbiešu seksuālās identitātes attīstības stadijas raksturo **Kasas sešu attīstības pakāpju modelis**. Vivjena Kasa (*Vivienne Cass*) ir austrāliešu psiholoģe, kas modeli izveidoja, balstoties uz klīnisko pieredzi ar gejiem un lesbietēm. Autore seksuālās identitātes veidošanās procesu raksturo kā pakāpenisku, ilgstošu un nepārtrauktu personiskās identitātes veidošanās daļu (skatīt 1. tabulu). Šajā modeli būtiska nozīme ir personas un vides mijiedarbībai, kas ir divi vienlaikus notiekoši procesi: (1) identitāte tiek iegūta personiskās attīstības ceļā un (2) uzvedības stabilitāte un izmaiņas sakņojas personas mijiedarbībā ar vidi.¹⁹⁷

1. tabula. Kasas geju un lesbiešu seksuālās identitātes attīstības modelis (Cass, 1979,1984)

1. attīstības stadija Identitātes neskaidrība (<i>identity confusion</i>)	Nojausma par iespējamu homoseksualitāti. Raksturīgie jautājumi: “Kas es esmu? Vai es esmu gejs/lesbiete?” Šajā stadijā persona reti ar savām domām un izjūtām dalās ar kādu, jo ir neskaidrība, apjukums.
2. attīstības stadija Identitātes salīdzinājums (<i>identity comparison</i>)	Geja/lesbietes identitātes iespējamības atzišana. Raksturīga izolētības, atšķirtības, atsvešinātības izjūta. Nevēlēšanās runāt par iespējamo seksuālo orientāciju, veidojas “pielāgošanās identitāte” (<i>passing identity</i>). Ir vēlme satikt citus gejus/lesbietes, lai justu piederību. Pretrunīgās izjūtas, domas var veidot iekšēju konfliktu.
3. attīstības stadija Identitātes tolerance (<i>identity tolerance</i>)	Pārliecība par geja/lesbietes seksuālo identitāti. Ne vienmēr persona to ir pilnīgi pieņēmusi. Vēlme atrasties līdzīgu personu vidū, lai pārvarētu atsvešinātības izjūtu. Raksturīgi turpināt “maskēšanās identitātes” stratēģiju heteroseksuālā sabiedrībā, bet homoseksuālu cilvēku vidū parādīt homoseksuālu identitāti.
4. attīstības stadija Identitātes pieņemšana (<i>identity acceptance</i>)	Homoseksuālas identitātes atzišana un pieņemšana. Raksturīga lielāka atklātība par savu seksuālo identitāti gan geju/lesbiešu kopienā, gan heteroseksuālā sabiedrībā. “Pielāgošanās” stratēģiju īsteno vietās, kur pastāv nedrošība. Daudzi paliek šajā stadijā, jo tas ir komfortablāks veids, kā adaptēties sabiedrībā.
5. attīstības stadija Identitātes lepnums (<i>identity pride</i>)	Skaidra izpratne un seksuālās orientācijas pieņemšana. Var iesaistīties aktīvās kustībās par geju/lesbiešu tiesībām. Identitātes slēpšana paliek, ja apkārtējā vide ir nemainīgi negatīva pret gejiem/lesbietēm. Identitātes tālāku attīstību sekmē pieņemoša pieredze heteroseksuālā vidē.

¹⁹⁶ M. Votinov, K. S. Goerlich, A.A. Puiu, E. Smith, T. Nickl-Jockschat, B. Derntl, U. Habel. Brain structure changes associated with sexual orientation. *Scientific Reports*. 2021. Volume 11, Article number: 5078. Pieejams: <https://www.nature.com/articles/s41598-021-84496-z>

¹⁹⁷ Ritter, K., Y., Temdrup, A., I. *Handbook of affirmative psychotherapy with lesbians and gay man.* – Guilford Publications, 2002. P. 493.

6. attīstības stadija
Identitātes sintēze
(*identity synthesis*)

Apzināšanās, ka ir heteroseksuāli cilvēki, kas pieņem geju/lesbiešu identitāti, un tādi, kas nepieņem. **Persona seksuālo orientāciju uztver kā daļu no savas daudzveidīgās personības identitātes.** Publiskā un privātā identitāte integrēta vienotā tēlā.

Geja/lesbietes identitātes attīstība ir individuāla, atkarīga no vecuma un no spējas izdzīvot katru attīstības fāzi. Pastāv iespēja, ka homoseksuālās identitātes attīstība var apstāties kādā no pakāpēm, ja ir izteikti negatīvs skatījums pašam uz sevi vai nelabvēlīgi apkārtējās vides apstākļi. Tāpat var veidoties divas identitātes – geja/lesbietes publiskā identitāte, kurā slēpj savu seksuālo orientāciju, un personīgā identitāte, kas ir atsevišķas, taču savstarpēji saistītas. Šo fenomenu sauc par “pielāgošanos par heteroseksuāli”, un tas notiek, ja persona izjūt apdraudējumu seksuālās orientācijas dēļ.

Biseksuālas identitātes attīstību raksturo līdzīgi. Biseksuāla persona izdzīvo apjukumu, piemērošanos, identitātes pieņemšanu, pastāvīgu nenoteiktību par seksuālās orientācijas mainīgumu. Sākotnēji raksturīgas grūtības definēt sevi kā geju/lesbieti vai heteroseksuālu personu, grūtības kategorizēt sevi šajā dihotomajā¹⁹⁸ sevis izjūtā. Biseksuālu identitāti raksturo periodiska neskaidrība, kā biseksuālo orientāciju izpaust. Pastāv iespējamība, ka biseksuāla persona pēc kāda laika sevi var vairāk identificēt kā geju/lesbieti vai kā heteroseksuāli, īpaši monogāmās, ilgtermiņa attiecībās ar sievieti vai vīrieti.

Transpersonu seksuālās identitātes veidošanos raksturo intensīva un neatlaidīga sevis identificēšana ar pretējo dzimumu, paliekoša vēlēšanās būt par pretējā dzimuma pārstāvi, kas kombinējas ar nepārejošu diskomfortu par savu bioloģisko dzimumu. Pusaudži un pieaugušie sevis identificēšanu ar pretējo dzimumu izrāda daudzveidīgi – uzvedībā, ģērbšanās veidā kā pretējā dzimuma pārstāvim, slēpjot dzimuma pazīmes, cenšoties no tām atbrīvoties. Bērniem pretējā dzimuma identifikācija var izpausties kā priekšrokas došana pretējā dzimuma drēbēm, lomu spēlēm, pretējā dzimuma rotaļu biedriem, un kā domas, fantāzijas par piederību pretējam dzimumam.

Personas, kuras ir savas seksuālās orientācijas, dzimuma identitātes un dzimuma izpausmes meklējumu un iepazīšanas procesā, apzīmē kā dzimumneskaidras (angļu val. – *questioning*).¹⁹⁹

INFORMĀCIJA SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM

- ▶ Sociālā darba praksē ar LGBT personām, īpaši pusaudžiem un jauniešiem, nepieciešams saprast, kādā seksuālās orientācijas/dzimuma identitātes attīstības stadijā klients varētu būt, un sava intervence ir jāpakārto LGBT klienta gatavībai tēmu skart.
- ▶ LGBT personām, kuru seksuālās identitātes attīstība ir 1.–3. pakāpē, ir augsts ievainojamības risks; personas piedzīvo sarežģītas emocijas, psiholoģisku stresu.
- ▶ Konstatējot, ka seksuālās identitātes tēma jauniešiem ir nomācoša (reizēm par to mēdz norādīt jaunieša vecāki vai aprūpētāji) un rada psiholoģiskus, emocionālus traucējumus (depresija, trauksme, paškaitējums u.c.), jāmeklē speciālisti, kas palīdzētu klientam psiholoģisko stresu un veselības traucējumus mazināt (psihologs, psihiatrs, psihoterapeits).
- ▶ Jāatceras, ka 1. un 2. attīstības stadijā dominē noliegums, nepieņemšana, šaubas, tāpēc jābūt gatavam, ka piedāvāto palīdzību sākotnēji var atraidīt vai šo tēmu noliegt. Pēc sadarbības attiecību nostiprināšanās sensitīvā veidā tēmu var uzrunāt atkārtoti.

¹⁹⁸ Dihotomija – jēdziena dalīšana divos savstarpēji izslēdzošos apakšjēdzienos; objektu klases dalīšana divās savstarpēji izslēdzošās apakšklasēs. <https://tezaurs.lv/dihotomija>. (skatīts 24.04.2022.)

¹⁹⁹ LGBTQ+ Terms and Symbols Glossary. Pieejams: <https://www.matthewshepard.org/resources/lgbtq-terms-and-symbols-glossary/>

5.2.3. SEKSUĀLĀS ORIENTĀCIJAS/DZIMUMA IDENTITĀTES ATKLĀŠANA

Atklāšana jeb "iznākšana ārā" (angļu val. – *coming out, disclosure*) ir seksuālajām minoritātēm raksturīgs fenomens. Tā ir seksuālās identitātes attīstības procesa daļa, kad persona atzīst savu seksuālo orientāciju vai dzimuma identitāti un integrē šo apzināšanos savā personiskajā un sociālajā dzīvē. Atklāšana var notikt jebkurā cilvēka dzīves posmā vai nenotikt nekad. Seksuālās orientācijas/dzimuma identitātes atklāšana ir personiski nozīmīgs notikums. *Lai gan atklāšana ir saistīta ar paaugstinātu stresu, tomēr tajā ir būtiski ieguvumi personībai – atvieglājuma un integritātes izjūta sevī, sevis pieņemšana, godīga mijiedarbība ar citiem, izvairīšanās no sociāliem un psiholoģiskiem zaudējumiem, ko piedzīvo, ja izvēlas slēpt vai falsificēt LGBT identitāti.* Atklāšana var būt ļoti liels izaicinājums vidē, kura ir negatīvi noskaņota. Tāpēc, lai gan daudzas LGBT personas izvēlas dzīvot atklātu dzīvi, daļa to neizdara, un tam var būt savs iemesls. LGBT identitātes atklāšanu kavē šādi faktori: neskaidrība/šaubas, grūtības pieņemt savu LGBT identitāti, bailes no vecāku, draugu novēršanās, bailes no uzbrukuma draudiem un/vai fiziskas, emocionālas vardarbības, vēlēšanās pasargāt tuviniekus no stresa, atbalsta resursu trūkums.

INFORMĀCIJA SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM

- ▶ Seksuālās orientācijas/dzimuma identitātes atklāšana ir īpašs notikums pat tām personām, kurām ir izveidojusies stabila, pozitīva LGBT identitāte.
- ▶ Vienmēr jārespektē klienta izvēle atklāt vai neatklāt, runāt vai nerunāt par savu seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti. Nav pieļaujams ietekmēt klientu attiecībā uz šo tēmu.
- ▶ Ja klients brīvi runā, ka viņš ir gejs, lesbiete, biseksuāls, transpersona, sociālajam darbiniekam jāatbild pieņemošā un atbalstošā veidā.
- ▶ Ja klients ir jauniešs, jāizvairās no pieņēmuma, ka jauniešs vēl tikai iziet cauri pieaugšanas procesam vai ir pārāk jauns, lai skaidri zinātu savu LGBT identitāti.
- ▶ Bieži vecāks jaunieša LGBT identitātes atklāšanu var uztvert kā pārejošu vecumposma īpatnību, mazinot tās nozīmību vai nepietiekami pievēršot uzmanību jaunieša grūtībām.
- ▶ Sociālajam darbiniekam ir jāciens klienta izvēle "būt tur, kur viņš ir", jāakceptē klienta tiesības izvēlēties personas, laiku, apstākļus, vietu, kad runāt par sevi ar citiem. Lēmums, kad un kam pēc savas iniciatīvas atklāt LGBT identitāti, vienmēr tiek rūpīgi izsvērts.
- ▶ Klients var runāt ar sociālo darbinieku par LGBT identitāti, taču ir jārespektē klienta lūgums neminēt to citiem.

JAUTĀJUMI, KĀ PĀRRUNĀT LGBT IDENTITĀTES ATKLĀŠANAS PIEREDZI AR KLIENTU

- ▶ Vai kādam esi teicis, ka esi gejs/lesbiete/biseksuāls/transpersona?
- ▶ Vai to esi atklājis visiem ģimenes locekļiem?
- ▶ Kas ir mainījies, kopš esi atklāts par LGBT identitāti?
- ▶ Kurš palīdzēja atklāšanas procesā?
- ▶ Vai ir kāds uzticams draugs, ar ko aprunāties? Vai viņš ir atbalstošs?
- ▶ Vai esi piedzīvojis negatīvu pieredzi kopš LGBT identitātes atklāšanas? Kādu?

SOCIĀLĀ DARBINIEKA LOMA, ATBALSTOT KLIENTU LĒMUMA PIEŅEMŠANĀ PAR LGBT IDENTITĀTES ATKLĀŠANU:

- ▶ radīt drošu vidi sarunai un būt atbalstošam;

- ▶ pārrunāt un sagatavot klientu dažādām ģimenes reakcijām un situācijām;
- ▶ piedāvāt resursus, kas palīdzētu klientam nonākt pie sev labvēlīgākā lēmuma (korekta informācija, speciālista konsultācija, izglītošana, LGBT organizācijas piesaistīšana);
- ▶ uzklaut klienta grūtības,
- ▶ palīdzēt izvērtēt šaubas un ieguvumus, atklājot LGBT identitāti;
- ▶ palīdzēt izvērtēt LGBT identitātes attīstības pakāpi un secināt, cik klients jūtas drošs un pārliecināts, kas var norādīt uz gatavību dzīvot atklāti;
- ▶ izvērtēt drošāko veidu, kā paziņot ģimenei – tiešā sarunā, vēstulē, e-pastā;
- ▶ izvēlēties piemērotu skaidrojumu tiem cilvēkiem, kuri saņems jaunumus par tuvinieka LGBT identitāti;
- ▶ lietot izteicienus, kas ir komfortabli un saprotami klientam, viņa ģimenes locekļiem;
- ▶ pēc vienošanās būt klāt brīdī, kad klients vēlas atklāt ģimenei LGBT identitāti.

Ja sociālā darbinieka konsultācijā klients runā par vēlmi atklāt LGBT identitāti kādam, sociālais darbinieks var būt atbalsta persona lēmuma pieņemšanas periodā.

KLIENTA INDIVIDUĀLĀS SITUĀCIJAS RESURSU UN RISKU IZVĒRTĒŠANA, ATKLĀJOT LGBT IDENTITĀTI:

- ▶ sociālās situācijas resursi un riski (ģimene, klienta vecums, vide, darba vieta, skola, draugi, izglītība, finansiālās iespējas, vides resursi u.c. aspekti);
- ▶ kādas klienta cerības/vajadzības īstenosies līdz ar atklāšanu;
- ▶ vai klients jūtas drošs ģimenē un apkārtējā vidē;
- ▶ vai ir kāds ģimenes loceklis, kas var sniegt finansiālu atbalstu;
- ▶ kāds ir risks zaudēt vecāku vai tuvinieku atbalstu līdz ar LGBT identitātes atklāšanu;
- ▶ kurai personai to atklāt;
- ▶ kādas varētu būt iespējamās ģimenes un citu nozīmīgu personu reakcijas un sekas;
- ▶ kādi atbalsta resursi ir pieejami ģimenē, draugu lokā, vidē;
- ▶ ja klients ir partnerattiecībās, kā informācija par atklāšanu ietekmēs attiecības ar partneri, bērniem, citiem ģimenes locekļiem.

Pēc sociālās situācijas izvērtēšanas sociālais darbinieks var sagatavot klientu iespējamām negatīvām reakcijām, kopīgi izstrādāt intervences plānu, iekļaujot finansiālas, fiziskas, emocionālas drošības aspektus, dzīvesvietas jautājumu, atbalsta iespējas ģimenē, tuvinieku lokā un vidē.

5.2.4. ZAUDĒJUMS UN SĒRAS

Zaudējuma sēras par tuva cilvēka nāvi ir universāla cilvēces pieredze un viens no grūtākajiem notikumiem cilvēka dzīvē. Seksuālo minoritāšu pārstāvjiem šī tēma var kļūt īpašs izaicinājums, ja persona nav atklājusi citiem savu LGBT identitāti. Tad dzīvesbiedra nāvi piedzīvo kā “klusējošo sērošanu”, kur iztrūkst sērošanā pieņemto rituālu, tuvinieku atbalsta.

INFORMĀCIJA SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM

- ▶ Akceptēt sēru nozīmīgumu, īpaši partnera/dzīvesbiedra nāves gadījumā.
- ▶ Veidot atbalstošu atmosfēru, lai varētu runāt par zaudējuma sāpēm, sērām.
- ▶ Piedāvāt sociāla un psiholoģiska atbalsta pakalpojumu, piemēram, individuālas konsultācijas, atbalsta grupas zaudējuma pārvarēšanai, LGBT organizāciju atbalstu.

5.3. LGBT PERSONA ĢIMENES SISTĒMĀ

5.3.1. PĀRMAIŅU PROCESI ĢIMENES SISTĒMĀ

LGBT personas atzišana un pieņemšana ģimenes sistēmā var būt komplicēts un ilgstošs process. *Pat tad, ja ir bijusi nojauta, ka kādam no ģimenes varētu būt LGBT identitāte, šī fakta apstiprināšanās var izraisīt krīzi, tāpat kā negaidīta atklāšana.* Ģimenes locekļu reakcijas var būt dažādas – sākot no daļējas pieņemšanas līdz pilnīgai nepieņemšanai, norobežošanās reakcijai un ilglaicīgai attiecību pārtraukšanai. Daudz retāk ģimenes šo ziņu uzreiz pieņem atbalstoši. Ģimēnē var piedzīvot pretrunīgas attieksmes – LGBT ģimenes locekļa identitātes pieņemšanu, noliegumu, neticību, kaunu, dusmas, informācijas ignorēšanu un izturēšanos kā iepriekš. Ģimēnē var rasties konflikti, “vainīgā” meklēšana, konfrontācija ar stereotipiem, aizspriedumiem. Ģimenes locekļu reakciju var ietekmēt daudzi faktori, piemēram, ģimenes struktūra, etniskās vai reliģiskās piederības ziņā atšķirīgu partneru veidota ģimene, LGBT personas bioloģiskais vecums. Vairums LGBT personu cer, ka ģimene turpinās viņu mīlēt arī pēc LGBT identitātes atklāšanas, bet ne visi saņem ģimenes atbalstu. Ģimenes atraidījums rada stresu un emocionālas sāpes. Daļa ģimeņu spēj izdzīvot LGBT tuvinieka pieņemšanas procesu saviem spēkiem, taču daļai ir nepieciešama profesionālu palīdzība. Ikvienā gadījumā ģimene piedzīvo nozīmīgus attiecību un lomu pārmaiņu procesus, līdz ģimene atgūst stabilitāti un integritāti. 2. tabulā piedāvāts vairāku autoru skatījums un uzsvērtas svarīgākās izmaiņas, kurām būtu jānotiek, lai LGBT persona integrētos ģimenes sistēmā.

2. tabula. Pārmaiņu procesu modeļi LGBT personas integrācijai ģimenes sistēmā (Strommen, 1989, Crosbie-Burnett, 1996, De Vine, 1984)

Strommena modelis²⁰⁰

- (1) Radīt vidi, lai LGBT persona varētu veidot pozitīvu identitāti.
- (2) Radīt “vietu” jeb atrast iespēju LGBT personu iekļaut ģimenes sistēmā.

Krosbija-Bērneta modelis²⁰¹

- (1) Gatavoties informācijas atklāšanai citiem cilvēkiem ģimenes sistēmā (izlemt, kurš atklās šo informāciju, vai paturēt to noslēpumā).
- (2) Mācīties veidot jaunas vecāka, māsas, brāļa lomas.
- (3) “Iznākt ārā” kā ģimenes loceklim. Šī fāze ir emocionāli sarežģīta, jo ģimenei psiholoģiski ir jāpārvar statusa maiņa no “normālas heteroseksuālas” ģimenes. Ģimenei jāreķinās, ka pastāv risks saskarties ar homofobisku attieksmi, un jā sagatavo iespējamās tās pārvarēšanas stratēģijas.

De Vaina modelis²⁰²

- (1) Nojauta, ka kāds varētu būt LGBT persona.
- (2) Pēc atklāšanas ģimenei jāpārvar sava emocionālā reakcija attiecībā pret šo notikumu.
- (3) Pielāgošanās izmaiņām. Ģimene var paturēt šo informāciju noslēpumā, ja nejūtas gatava šo faktu atzīt citiem.
- (4) Izšķiršanās – katrs ģimenes loceklis nokļūst konfrontācijā ar savu personisko vērtību un uzskatu sistēmu un cenšas to piemērot atbilstoši jaunai situācijai.
- (5) Integrācija – ģimenes locekļi pieņem un izveido jaunu attiecību veidu ar LGBT personu. Ne visas ģimenes var nokļūt līdz piektajai fāzei.

²⁰⁰ Strommen, E.F. Hidden branches and growing pains. Homosexuality and the family tree. *Marriage and Family Review*, 1989. 14, p. 9–34.

²⁰¹ Crosbie-Burnett, M., Foster, T.L., Murray, C.I., Bowen, G.L.G. Gay and lesbian families of origin: A social -cognitive behavioral model of adjustment. *Family Relations*, 1996. 45 (4), p. 397–403.

²⁰² De Vine, J.L. A systematic inspection of affectional preference orientation and the family of origin. *Journal of Social Work and Human Sexuality*, 1984. 2, p. 9–17.

5.3.2. UZ ĢIMENI VĒRSTĀ SOCIĀLĀ DARBA PRAKSE

Uz ģimeni vērsta pieejā noskaidro ģimenes sistēmas savstarpējo mijiedarbību un attiecības kopumā. Svarīgi ir uzsvērt nevis seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti kā problēmu, bet nozīmīgi ir izvērtēt ģimenes sistēmas un tās locekļu individuālu attieksmi attiecībā uz kāda ģimenes locekļa LGBT identitāti.

Ģimenes izvērtēšana. Sociālajam darbiniekam jāizvērtē ģimenes emocionālā gatavība saņemt palīdzību un jānoskaidro nepieciešamā atbalsta joma. Sociālais darbinieks uzklauša ģimenes locekļu pieredzi, uzskatus, attieksmi un izpratni par LGBT tēmu, precizē ģimenes locekļa bažas, stresa iemeslus. Jāņem vērā, ka viens no izaicinošākajiem tematiem ir ģimenes aizspriedumi un to ietekme uz katra ģimenes locekļa uzvedību un spēju redzēt savā ģimenes locekli to pašu personu, kas viņš vai viņa bija pirms LGBT identitātes atklāšanas. Pēc ģimenes aizspriedumu noskaidrošanas sociālajam darbiniekam jāizvērtē katra ģimenes locekļa individuālā pieņemšanas un pielāgošanās pakāpe. Izvērtējot to, sociālais darbinieks var izvēlēties ģimenes locekļiem efektīvāko intervenci.

JAUTĀJUMI ĢIMENES ATTIEKSMES NOSKAIDROŠANAI

- ▶ Kā ģimenes locekļi uztver seksuālās orientācijas/dzimuma identitātes daudzveidību?
- ▶ Kādas bailes pastāv ģimenes sistēmā?
- ▶ Vai ģimene uzskata sevi par vainīgu vai atbildīgu par kāda ģimenes locekļa citādu seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti?
- ▶ Kādi pierādījumos balstīti informācijas avoti tiek izmantoti, lai izprastu LGBT tēmu?
- ▶ Kādas ir ģimenes locekļu gaidas attiecībā uz bērna, dzīvesbiedra, vecāka seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti?
- ▶ Kas šajā situācijā sagādā vislielāko diskomfortu un kādi risinājumi būtu nepieciešami?

SADARBĪBĀ AR ĢIMENI SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM BŪTISKI NOVĒROT:

- ▶ savstarpējās komunikācijas veidu ģimenes sistēmā;
- ▶ kā katrs ģimenes loceklis pielāgojas cita ģimenes locekļa izmaiņām ģimenes sistēmā;
- ▶ kurš no ģimenes locekļiem reaģē atbalstoši;
- ▶ kurš no ģimenes locekļiem izturas ar noraidījumu vai noliegumu;
- ▶ kā pārējie ģimenes locekļi reaģē uz kāda ģimenes locekļa noliegumu vai pretestību;
- ▶ kādas grūtību pārvarēšanas metodes ģimene izmantojusi agrāk, kuras no tām varētu palīdzēt šajā situācijā.

Sagatavošanās ģimenes konsultācijai. Seksuālās orientācijas/dzimuma identitātes tēma bieži var izraisīt konfliktus, emocionālus apvainojumus un dusmu izreaģēšanu. Sociālajam darbiniekam jābūt prasmēm vadīt konfliktu, ja tāds rodas konsultācijas laikā. Pirms tikšanās ieteicams sazināties ar ģimenes locekļiem telefoniski un veikt individuālās iepazīšanās intervijas pirms tikšanās klātienē. Nepieciešams izvērtēt ģimenes locekļa atsaucību sadarbībai. Jāizvērtē situācijas, kad ar kādu ģimenes locekli jātiekas atsevišķi, ja attiecības ģimenē ir saasinātas vai nav uz sadarbību vērstas. Individuālas tikšanās palīdz mazināt saasinājumu un pakāpeniski veidot iespēju sadarbībai ar citiem ģimenes locekļiem. Pirmās tikšanās mērķis ir ļaut ģimenes locekļiem nomierināt sakāpinātās emocijas, sākt veidot sadarbības attiecības.

Sociālā darbinieka intervence. Tiekoties ar ģimenes locekļiem, sociālais darbinieks noskaidro ģimenes locekļu bažas un vajadzības, palīdz definēt problēmu jomas, pakāpeniskus uzdevumus, kas palīdzētu atgūt ģimenes līdzsvaru. Atbilstoši ģimenes vajadzībām var izvēlēties šādas stratēģijas.

- ▶ Izglītojošas un uz pierādījumiem balstītas informācijas sniegšana par seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti, lai pārvarētu negatīvos stereotipus un palīdzētu ģimenes locekļiem mazināt homofobiskas attieksmes, aizspriedumus, palīdzētu veidot jaunu vērtību sistēmu.

- ▶ Sniegt informāciju, kas mazina šaubas un zaudējuma izjūtu, apliecina, ka LGBT personu dzīve var būt laimīga un piepildīta, minēt veiksmīgus piemērus utt.
- ▶ Radīt izpratni par krīzi ģimenē, sniegt informatīvus resursus, lai veicinātu izmaiņu pieņemšanu: to, ka viens no ģimenes locekļiem nav tāds, kādu viņi bija iedomājušies, taču viņš ir tā pati persona, kāda vienmēr ir bijusi.
- ▶ Izglītēt par tiem pārmaiņu procesiem ģimenes sistēmā, kuri būs visiem jāizdzīvo, lai iekļautu LGBT personu, noskaidrot nepieciešamo individuālo atbalstu katram ģimenes loceklim, lai šis process noritētu vieglāk un LGBT persona netiktu izslēgta no ģimenes.
- ▶ Palīdzēt izprast un kontrolēt emocionālos pārdzīvojumus, palīdzēt veidot efektīvas komunikācijas prasmes ar LGBT ģimenes locekli.
- ▶ Iedrošināt ģimeni būt sabiedrotajam savam ģimenes loceklim. Atbalsta sniegšana ģimenes loceklim iekļauties sabiedrībā var palīdzēt mazināt ģimenes frustrāciju, stresu.
- ▶ Piedāvāt informāciju par pakalpojumiem, kas palīdzēs apgūt jaunus saskarsmes modeļus, izglītēt un uzsvērt, kādā veidā vecāki varētu atbalstīt savu LGBT bērnu.
- ▶ Jāatceras, ka ikvienam ģimenē nepieciešams laiks, lai rastos jauns attiecību, attieksmju veids, un iepriekšējie pieņēmumi un gaidas attiecībā pret LGBT personu izzustu.

STRATĒGIJAS, KAS PALĪDZ ĢIMENEI VEICINĀT REĀLISTISKĀKU PRIEKŠSTATU UN PIEŅEMŠANU:

- 1) **tiešas instrukcijas** – pilnīgas un precīzas informācijas sniegšana, izglītošana par bērna vai ģimenes locekļa seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti; informēšana par atbalsta iespēju saņemšanu vidē un LGBT organizācijās;
- 2) **uzvedības un izturēšanās veida maiņa**, kas nepieciešama gan LGBT personai, gan ģimenes locekļiem, piemēram, apmeklēt atbalsta grupas LGBT personām un viņu tuviniekiem;
- 3) **mācīšanās no citiem** – ģimenes var mācīties un gūt pieredzi no citām ģimenēm ar līdzīgu pieredzi; sociālais darbinieks var palīdzēt šos resursus ģimenēm atrast.

GADĪJUMA APRAKSTS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

GADĪJUMS²⁰⁰

Jautājumi refleksijai, lasot gadījumu

- ▶ Kādas emocionālas reakcijas var novērot ģimenes locekļiem – meitai un vecākiem?
- ▶ Kādas stratēģijas sociālais darbinieks varētu izmantot situācijas risināšanā?

Robinai ir 17 gadi, viņa dzīvo kopā ar vecākiem un jaunāku māsu. Robina skolā draudzējas ar gadu vecāko Patrīciju. Pēc kāda laika gan Robina, gan Patrīcija viena otrai atzinās, ka izjūt pret otru jūtas, kas ir vairāk nekā draudzība. Robinai ar vecākiem ir labas savstarpējās attiecības, viņa nevēlējās viņiem melot vai izlikties, tāpēc nolēma, ka vēlas atklāt patiesību. Robina savu atklāšanas stāstu sāka ar to, ka vēlas atklāt ko tādu, par ko nav viegli runāt. Vecākiem šī saruna likās ļoti mīklaina, jo viņi bija pārliecināti, ka labi pazīst savu meitu. Robina pastāstīja, ka jau kopš sešu gadu vecuma viņai patīk meitenes, nevis zēni. Viņa sākumā domāja, ka šīs jūtas pāries,

²⁰³ Congress, E. P., Gonzalez, M. J. D. *Multicultural perspectives in social work practice with families.* – Springer Publisher Company, 2012. P. 215.

bet tā nenotika, un viņa atzina, ka tagad skaidri zina, ka ir lesbiete. Vecāki nebija tam gatavi, ka viņu meita varētu būt lesbiete. Viņi piedāvāja meitai psihoterapiju, pārjautāja, vai viņa ir pilnīgi par to pārliecināta, cerēja, ka tā varbūt ir pārejoša attīstības fāze. Vecāki jutās satriekti, apjukusi, neziņā, kā rīkoties tālāk.

Gadījuma analīze. Vairums vecāku neaizdomājas vai nepieļauj domu, ka viņu bērns varētu būt ar citādu seksuālo orientāciju, tāpēc ģimenes visbiežāk izjūt kaunu par bērna homoseksualitāti un vēlas to turēt noslēpumā. Vecāki piedzīvo neziņu, kāda būs tālāka bērna nākotne, kādas pārmaiņas būs jāpiedzīvo. Robinas vecāki, uzzinot meitas seksuālo orientāciju, izmantoja informāciju, kāda pirmajā brīdī ienāca prātā. Visbiežāk tie ir dominējošie aizspriedumi. Tas izraisa emocionāla trieciena izjūtu, ko pastiprina kauns un stigma. Gadījumā tas izpaužas kā vecāku apjukums un cerība, ka lesbietes identitāte var būt pārejoša vecumposma stadija un pieņemums, ka lesbietes identitāti var mainīt psihoterapija.

5.3.3. LGBT PUSAUDŽI UN JAUNIEŠI

Vidējais vecums, kad jaunieši sāk apzināties savu seksuālo piederību, ir 12 gadi. Pēc pētījumu datiem vecums, kurā visbiežāk jaunieši atklāj citiem LGBT identitāti, ir 17 gadi.²⁰⁴ Liela daļa jauniešu sākotnēji to slēpj, un šis “noslēpuma” periods sakrīt ar pusaudžu pubertātes periodu un skolas laiku. LGBT identitātes atzīšanas periodā jaunieši var piedzīvot depresīvas izjūtas, nomāktību, nedrošību, trauksmi, bailes, neiederēšanos. Šajā posmā LGBT pusaudža/jaunieša izaicinājumi saistīti ar neskaidrību par savu seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti, uztraukumu par iespējamu noraidošu reakciju ģimenē, draugu lokā, bailēm no emocionālas un fiziskas vardarbības. LGBT jauniešiem ir augstāks risks attiecībā uz skolas kavējumiem un mācību pārtraukšanu, ja viņi piedzīvo atstumšanu. LGBT identitātes atklāšanu vecākiem jaunieši uzskata par nozīmīgāko notikumu. LGBT jaunieši, kuri piedzīvo vecāku atraidījumu, kļūst daudz ievainojamāki un piedzīvo hronisku stresu. Laika posmā pirms LGBT identitātes atklāšanas jaunieši var izjust atsvešinātību no vecākiem. Jaunieša vislielākās bailes ir saistītas ar vecāku attieksmi, tāpēc vecāki reti ir pirmie, kuri par to uzzina. Visbiežāk jaunieši izdara sev drošāku izvēli, vispirms informējot uzticamus draugus, brāļus, māsas. ***Pēc LGBT identitātes atklāšanas turpmāko attiecību veidošanā liela nozīme ir iepriekšējai bērna un vecāka attiecību kvalitātei.***²⁰⁵ Vecāki var piedzīvot daudzveidīgas izjūtas – zaudējuma izjūtu, sāpīgumu par zaudēto “sapni” par heteroseksuālu bērnu un priekšstatiem par bērna nākotni (tradicionālo laulību, ģimeni, mazbērniem), var justies vainīgi, ka, iespējams, ir izdarījuši kaut ko nepareizi, var piedzīvot bažas par bērna labklājību. Vecāki var izturēties noraidoši, pat vardarbīgi pret LGBT bērnu. ***Izdzīvojot krīzi, vecāki var paplašināt savu vecāka lomas spektru, kļūstot par bērna aizstāvi sabiedrībā.*** Daudzi laika gaitā nonāk pie atziņas, ka, lai arī LGBT personas sastopas ar izaicinājumiem, viņu dzīves var būt laimīgas un piepildītas.

INFORMĀCIJA SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM

- ▶ Jaunietim vislabvēlīgākais risinājums ir vecāku atbalsts un LGBT identitātes pieņemšana.
- ▶ Jānoskaidro, kā jaunieši jūtas skolā, ģimenē.
- ▶ Jāatceras, ka bērni ir atkarīgi no vecāku rūpēm un atbalsta, tāpēc vecāku pielāgošanās process bērna LGBT identitātei ir ļoti nozīmīgs.

²⁰⁴ Mayock, P. *Supporting LGBT lives: a study of the mental health and well-being of lesbian, gay, bisexual and transgender people.* – Dublin: GLEN, 2009.

²⁰⁵ Morrow, F. D., Messinger, L. *Sexual orientation and gender expression in social work practice.* – New York: Columbia university press, 2006. P. 532.

- ▶ Riska faktori ģimenes ietvaros ir ģimenes atraidījums, novēršanās, noliegums, emocionāla, finansiāla atbalsta liegums, izraidīšana no mājām, emocionāli un fiziski vardarbīga rīcība.
- ▶ Ja jauniešs piedzīvo ģimenes atraidījumu, svarīgi veidot sociālā atbalsta sistēmu kā “atbalstošas ģimenes” aizvietotāju – atbalstošus radniekus, kas var sniegt palīdzību.²⁰⁶
- ▶ Vecākiem nepieciešams izglītojošs un emocionāls atbalsts, lai paaugstinātu spēju pieņemt jaunieša seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti.
- ▶ Pat ja vecākiem ir grūtības izprast sava bērna identitāti vai jūtas, **būt atbalstoša vecāka lomā ir vissvarīgākais**, kā palīdzēt bērnam izjust vecāku rūpes, mīlestību, aizstāvību.

ATBALSTS UN RESURSI VECĀKIEM UN LGBT JAUNĪTĪM:

- ▶ izglītēt vecākus par LGBT identitātes atklāšanas nozīmīgumu jauniešim;
- ▶ palīdzēt vecākiem pieņemt un izprast LGBT jaunieša vajadzības;
- ▶ palīdzēt izveidot sadarbību ar organizācijām, atbalsta grupām, ar LGBT ģimenēm;
- ▶ palīdzēt atrast veidus, kā jauniešim pārvarēt iespējamās negatīvas reakcijas vidē;
- ▶ piedāvāt jauniešim informāciju, kas palīdzētu sniegt pozitīvu pieredzi seksuālās orientācijas/dzimuma identitātes dažādībā, atspēkot negatīvus mītus un stereotipus, kļūdainus pieņēmumus par savu identitāti.

GADĪJUMA APRAKSTS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

GADĪJUMS²⁰⁷

Jautājumi refleksijai, lasot gadījumu

- ▶ Kādus individuālus, starppersonu un vides stresorus un riskus pamanāt jaunieša situācijā?
- ▶ Kādi aizspriedumi, stereotipi ietekmē ģimenes locekļa reakciju?
- ▶ Kādas atbalsta iespējas sociālais darbinieks varētu sniegt jauniešim un viņa radniecei?

Dāvids ir 16 gadus vecs jauniešs, kurš nesēn pārcēlās dzīvot pie tantes uz citu valsti pēc tam, kad viņa māte nonāca slimnīcā. Dāvida tante dzīvo viena kopā ar trīs bērniem, strādā pilna laika darbu, viņai ir hroniska saslimšana. Dāvids jūtas nomākts un vientuļš, jo pārdzīvo savas mātes saslimšanu un ir grūti iedzīvoties citā valstī. Turklāt Dāvids ar bažām saprot, ka viņā veidojas geja identitāte. Kādu dienu, kārtojot Dāvida istabu, tante atrod vēstuli, kuru viņš ir uzrakstījis kādam zēnam. Tante jūtas saniknota un apjukusi, jo par LGBT personām informāciju smeļas reliģiskos uzskatos. Tante uztraucas, ka Dāvida geja identitāti var pārņemt viņas bērni, un viņa pieļauj domu, ka savus bērnus pakļauj riskam. Tante saka Dāvidam, ka viņš ir slims un viņam ir nepieciešama palīdzība.

***Gadījuma analīze.** Piemērā atspoguļots, kā katrs no ģimenes locekļiem piedzīvo personisko krīzi. Situācijā ir vairāki stresori – tantes ģimenes sociāli ekonomiskie apstākļi, veselības problēmas. Jauniešs piedzīvo sāras par mātes saslimšanu, šķiršanos, izjūt grūtības iedzīvoties jaunā vidē.*

²⁰⁶ Poirier, J. M., Fisher, S. K., Hunt, R. A., & Bearse, M. *A guide for understanding, supporting, and affirming LGBTQI2-S children, youth, and families.* – Washington, DC: American Institutes for Research, 2014.

²⁰⁷ Piemērs no Congress, E. P., Gonzalez, M. J. D. *Multicultural perspectives in social work practice with families.* – Springer Publisher Company, 2012. P. 206.

Viņš piedzīvo geja identitātes veidošanos. Tantes uzvedību ietekmē uzskati, kas izraisa negatīvu viedokli par LGBT personu, neskatoties uz to, ka viņi ir radnieki. Aizspriedumu ietekmē vecāki var sākt baidīties, ka citi ģimenes bērni var pārņemt seksuālo identitāti, un jaunieši kļūst par mērķi dusmām un satraukumam. Tā kā Dāvida geja identitāte tika atklāta negaidīti, viņam nebija iespējas tam sagatavoties. Personiskie, ģimenes un vides faktori veido sarežģītu mijiedarbību, kas ietekmē visus ģimenē.

5.3.4. PIEAUGUŠĀ LGBT IDENTITĀTES ATKLĀŠANA HETEROSEKSUĀLĀ ĢIMENĒ

Heteroseksuālās ģimenēs pastāv iespēja, ka kāds no dzīvesbiedriem var atklāt, ka patiesībā ir LGBT persona. Iemesls tam var būt patiesās seksualitātes noliegums, laulības ar cerību, ka homoseksuālās vēlmes izzudīs, pieņēmums pirms laulībām par savu heteroseksuālo identitāti. Šāds notikums var izraisīt ģimenes krīzi, emocionālu spriedzi un apjukumu par pāra attiecību nākotni. Ģimene šajā procesā var pārdzīvot šoku, dusmas, apjukumu, kaunu, vainas izjūtu, līdz izveido jaunu attiecību modeli kā vecākiem un partneriem.

Ja ģimenē ir bērns, tad LGBT vecākam rekomendē būt atklātam pret bērnu. *Vecāka LGBT identitātes slēpšana nav bērna interesēs. Ģimenes noslēpumi veido komunikācijas grūtības un psiholoģiskās barjeras, kas ar laiku kļūst problemātiskas ikvienam ģimenē.* Bērna reakcija ir atkarīga no viņa vecuma – jaunākā vecuma bērniem retāk novērojamas grūtības pieņemt šo informāciju nekā pusaudža vecumā. Labvēlīgākais laiks, kad bērnam atklāt vecāka LGBT identitāti, ir vecums līdz septiņiem gadiem, jo tad bērns vecāku pieņem dabiski. Pusaudzim, kura vecāki ir LGBT personas, varētu būt grūti izturēt vienaudžu heteroseksuālus aizspriedumus, jo šajā vecumposmā liela nozīme ir vienaudžu grupas uzskatiem. Tādā situācijā iekļaušanās vienaudžu grupā pusaudzim var būt salīdzinoši lielāks stresa faktors nekā vecāku seksuālā identitāte pati par sevi. Bērni var būt pieņemoši, bet var pārdzīvot sarežģītas emocijas – apjukumu, kaunu, nesapratni. Neatkarīgi no bērna vecuma vecāka vislabākā stratēģija ir būt godīgam un atvērtam komunikācijai. Informācija ir jāizskaidro bērna vecumam piemērotā formā un jāpalīdz bērnam to izprast.²⁰⁸

GADĪJUMA APRAKSTS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

GADĪJUMS²⁰⁹

Jautājumi refleksijai, lasot gadījumu

- ▶ Kādi apstākļi ietekmēja tēva lēmumu?
- ▶ Kā varētu izskaidrot zēna uzvedības pasliktināšanos skolā?
- ▶ Ko sociālais darbinieks varētu noskaidrot tikšanās laikā ar tēvu?
- ▶ Kādi resursi novērojami ģimenes sistēmā?
- ▶ Kādas atbalsta iespējas sociālais darbinieks varētu ieteikt ģimenei konsultācijas laikā?

²⁰⁸ Morrow, F. D., Messinger, L. *Sexual orientation and gender expression in social work practice*. – New York: Columbia university press, 2006. P. 532.

²⁰⁹ Congress, E. P., Gonzalez, M. J. D. *Multicultural perspectives in social work practice with families*. – Springer Publisher Company, 2012. P. 217.

Veids ir 10 gadus vecs zēns, kurš mācās 5. klasē. Veids dzimis heteroseksuālās attiecībās. Pašreiz viņš dzīvo kopā ar savu 35 gadus veco tēvu Brendonu un savu "onkuli" Timu. Kad Veidam palika 10 gadi, tēvs izlēma dēlam atklāt, ka Tims, kurš dzīvo kopā ar viņiem kopš Veida 8 gadu vecuma, patiesībā ir viņa dzīvesbiedrs. Brendons jau bija plānojis atklāt patiesību, kad zēns būs paaudzies, jo nevēlējās, lai Veids to uzzina no svešiem cilvēkiem. Brendons ziņu pateica, esot divatā ar dēlu. Pirmā Veida reakcija bija noliegums, ka Tims, ar kuru viņam bija izveidojušās ļoti labas attiecības, ir gejs. Veids teica, ka nevēlas par to vairs runāt. Zēns baidījās, ka skolas draugi, to uzzinot, var viņu izsmiet. Pēc informācijas atklāšanas zēns sāka izvairīties no tēva un Tima. Kad tēvs apjautājās, kā zēnam klājās, Veids strupi atbildēja: "Labi." Taču patiesībā viņu savstarpējās attiecības vairs nebija labas. Veidam sākās arī uzvedības problēmas skolā, kuru nebija iepriekš. Viņš sāka izraisīt konfliktus ar klasesbiedriem, par ko tēvu informēja skolas sociālais darbinieks un aicināja atnākt uz konsultāciju skolā.

Gadījumu analīze. Ģimenes locekļi reaģē uz krīzi, paužot noliegumu, apjukumu, dusmas. Notiek savstarpējo attiecību pasliktināšanās. Krīze notika, lai gan tēvam tas bija apzināts lēmums, un viņam šķita, ka viņa bērns būs gatavs pieņemt šo ziņu.

INFORMĀCIJA SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM

- ▶ Ģimenes piedzīvo krīzi, jo LGBT identitātes atklāšana izmaina ierastos uzvedības un attiecību veidus ģimenes locekļu savstarpējās attiecībās.
- ▶ Sociālajam darbiniekam jāzina, ka nāksies saskarties ar pretrunīgām ģimenes locekļu izjūtām. Sākotnējā posmā ģimenei raksturīga neziņa par turpmākām izmaiņām, kas var izvērsties gan pozitīvā, gan negatīvā veidā. Ģimenes locekļi var just apjukumu, bailes, kaunu, dusmas, var dūsmās rīkoties neapdomīgi vai norobežoties, slēpt notikušo.
- ▶ Ģimenes locekļi var justies īpaši ievainojami, tāpēc sākotnējā periodā pēc LGBT identitātes atklāšanas ģimenēm ieteicama krīzes intervence, atbalsts krīzes pārvarēšanai un ģimenes funkcionēšanas atjaunošanai. Jāpiedāvā atbalsts pārmaiņu procesā, izglītojoši resursi, kas palīdzētu apgūt jaunas komunikācijas, attiecību saglabāšanas un atjaunošanas prasmes. Jāvērš uzmanība bērnu izjūtām krīzes periodā.
- ▶ Psihosociālās intervences mērķi ir veicināt adaptāciju jaunajai situācijai, izreaģēt emocijas, palīdzēt saglabāt bērna attiecības ar LGBT vecāku.²¹⁰

5.3.5. LGBT PĀRIS

LGBT personu kopdzīves formu oficiāla atzīšana ārvalstīs sākusies kopš 20. gadsimta 70. gadiem. LGBT pāris attiecības dibina tādu pašu iemeslu dēļ kā heteroseksuālas personas, veidojot tuvas, personiskas, ilgtermiņa partnerattiecības. Stresori, ar ko saskaras viendzimuma pāri, ir viendzimuma attiecību likumiskas atzīšanas trūkums, diskriminācija, aizspriedumi sabiedrībā.

²¹⁰ Congress, E. P., Gonzalez, M. J. D. *Multicultural perspectives in social work practice with families*. – Springer Publisher Company, 2012. P. 408.

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

GADĪJUMS²¹¹

Jautājumi refleksijai, lasot gadījumu

- ▶ Kādas aizspriedumu izpausmes jūs novērojat?
- ▶ Kādas atbalsta iespējas sociālais darbinieks varētu ieteikt katram individuāli un kā pārim?

Alekss un Nords ir viendzimuma pāris, kuri dzīvo kopā 5 gadus. Vīrieši vēlējas oficiāli reģistrēt savas attiecības. Vietā, kurā viņi dzīvo, viendzimuma attiecību reģistrēšana nav atļauta, tāpēc viņi aizceļoja uz valsti, kur tas ir iespējams, un apprecējās. Alekss strādāja privātajā sektorā. Drīz pēc attiecību reģistrēšanas Alekša darba devējs to uzzināja un atlaida viņu no darba. Alekss sociālajam darbiniekam minēja, ka pēc darba zaudēšanas pāris bieži konfliktē. Alekss bieži jūtas nomākts, jo pārdzīvo darba zaudēšanu. Aleksam nav ienākumu, un pāris piedzīvo finansiālas grūtības segt mājokļa izdevumus.

Gadījuma analīze. Sociālais darbinieks kā neatbalstošus faktoros vidē konstatēja tiesisku nevienlīdzību, jo vīrietis zaudēja darbu tāpēc, ka vēlējas legalizēt savas attiecības un piedzīvoja diskrimināciju darba vietā seksuālās orientācijas dēļ. Sociālais darbinieks secināja, ka ir nepieciešams gan individuāls atbalsts, gan atbalsts kā ģimenei, sastopoties ar negaidītu stresa situāciju, kas radīja krīzi attiecībās. Sociālais darbinieks ņēma vērā, ka tikko piedzīvotais diskriminācijas incidents var atsaukt atmiņā citu diskriminējošu negatīvu pieredzi, kas var pastiprināt nomāktību. Sociālais darbinieks piedāvāja apmeklēt atbalsta grupas LGBT personām, noskaidroja Alekša vajadzību saņemt individuālu psiholoģisku atbalstu, kā arī izvērtēja sociālās palīdzības iespējas finanšu krīzes risināšanai.

5.3.6. LGBT VECĀKS

Bērna ienākšana ģimenē daļai LGBT personu ir nozīmīga attiecību cikla daļa. Daži pāri ir kļuvuši par vecākiem iepriekšējās heteroseksuālās attiecībās, citi ir kļuvuši par vecākiem citā veidā, piemēram, aizbildnība, mākslīgā apaugļošana, dalīta aizbildnība starp lesbiešu pāri un geju vīrieti. Visspēcīgākie aizspriedumi, ko attiecina uz LGBT vecākiem, ir pilnvērtīgu vecāku prasmju trūkums un vecāku seksuālās orientācijas/dzimuma identitātes ietekme uz bērna psiholoģisko, sociālo, kognitīvo, seksuālo attīstību. Daudzos pētījumos²¹² atzīts, ka vecāka seksuālā orientācija/dzimuma identitāte neietekmē bērna seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti un bērna attīstību. Atzīts, ka LGBT vecāki var būt ar labām vecāka spējām,

²¹¹ Dente, C. L. *Social work practice with LGBTQIA populations. An International Perspective.* – New York: Routledge, 2019. P. 16–17.

²¹² Pētījumu rezultātu apraksti un atsauces šādos avotos:

Lesbian and Gay parenting. American Psychological Association.

Pieejams: <https://www.apa.org/pi/lgbt/resources/parenting>;

LGBT parenting in the United States. Williams Institute, 2013. Pieejams: <https://williamsinstitute.law.ucla.edu/publications/lgbt-parenting-us/>;

Mallon, G. P. Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender (LGBT) Families and Parenting. 2013. Pieejams: <https://oxfordre.com/socialwork/display/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-158;jsessionid=FE1F79FF9E2C6DA32E0F153D424A578F>

Lesbian, Gay & People: A Guide to Good Practice for Social Workers. Irish Association of Social Workers, 2011. Pieejams: <https://docplayer.net/13905334-Lesbian-gay-bisexual-people-a-guide-to-good-practice-for-social-workers.html>

un viņu bērni attīstās atbilstoši pieņemtajām attīstības normām. LGBT ģimenē tāpat kā heteroseksuāla pāra ģimenē bērna labsajūtu rada ģimenes stabilitāte, un primārā nozīme ir vecāku un bērna savstarpējo attiecību un saskarsmes kvalitātei.

INFORMĀCIJA SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM

- ▶ Vecāka loma un prasmes ir universāli piemītošas cilvēkam un nav saistāmas ar seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti.
- ▶ Bērna sociāli un emocionāli veselīgai attīstībai ģimenē noteicošā ir aprūpes kvalitāte, nevis ģimenes struktūra.
- ▶ Strādājot ar LGBT pāriem un vecākiem, jāpieņem viņu vēlēšanās apprecēties, kļūt par vecākiem. Ja ģimenē ir bērns, jāsniedz tāds pats atbalsts kā ikvienai ģimenei.

5.3.7. LGBT PERSONAS VECUMDIENĀS

Vēsturiskās stigmatizācijas dēļ daudzas LGBT personas lielu daļu dzīves dzīvojušas slēptu dzīvi un var arī nekad neatklāt LGBT identitāti. Raksturīgākās grūtības vecumā ir nespēja rūpēties par sevi veselības dēļ un nepieciešamība izmantot veselības un sociālo pakalpojumu sniedzēju organizāciju pakalpojumus. LGBT personu vecumā raizes saistītas ar atkarību no citu aprūpes un iespējamības nokļūt sociālās aprūpes institūcijā, kur darbinieki var atklāt LGBT identitāti un nesniegt atbilstošu aprūpi un vides apstākļus.

INFORMĀCIJA SOCIĀLAJIEM DARBINIEKIEM

- ▶ Rūpīga LGBT personas vajadzībām atbilstoša aprūpes plāna izveidošana un LGBT pieņemoša sociālā pakalpojuma sniedzēja izvēle.
- ▶ Informācija par juridisku dokumentu sagatavošanu dažādām dzīves situācijām, piemēram, pilnvaras partnera saslimšanas gadījumā.
- ▶ Drošas un iekļaujošas vides veidošana LGBT klientiem sociālās aprūpes institūcijās.

GADĪJUMA APRAKSTS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

GADĪJUMS²¹³

Jautājumi refleksijai, lasot gadījumu

- ▶ Kādas bažas varētu izjust Anna, domājot par iespēju nokļūt ilgstošās aprūpes iestādē?
- ▶ Kā varētu raksturot drošu un LGBT personas iekļaujošu vidi ilgstošās aprūpes iestādē?

Anna ir 74 gadus veca sieviete, kura sevi sauc par transpersonu. Annai jau kādu laiku ir saasinājušās veselības problēmas, tāpēc viņa vēlējās uzzināt par ilgtermiņa aprūpes pakalpojumu. Sarunā ar sociālo darbinieku Anna izstāstīja savu dzīves pieredzi. Annai bija ilgtermiņa attiecības ar partneri, kas saslima un ilgstošu laiku pavadīja slimnīcā. Tajā laikā Annai nebija iespējams noskaidrot dzīvesbiedra veselības stāvokli un apciemot slimnīcā, jo attiecības nebija iespējams legalizēt. Anna ar skumjām runāja par pieredzi, kad viņa tika izraidīta no slimnīcas. Anna vēlējās noskaidrot, kā aprūpes centrā izturas pret transpersonām.

²¹³ Mallon, G. P. *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender People*. – New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018. P. 203.

Gadījuma analīze. Seksuālo minoritāšu pārstāvji ir viegli ievainojami un uztraucas, domājot, ka veselības dēļ varētu nokļūt aprūpes centrā. Anna baidījās no vientulības, no tā, ka viņu nevarēs apciemot draugi. Bailes pastiprināja personīgā pieredze, atceroties, ka viņa nevarēja uzturēties pie dzīvesbiedra slimnīcā. LGBT personu bažas var būt saistītas ar personāla naidīgu attieksmi, transpersonu vajadzību neakceptēšanu, piemēram, izvēlēts vārds, apģērbs.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas”

2.1. apakšnodaļā “Pētījumi” iekļautajos pētījumos tēma ir LGBT ģimene un vecāka loma, apkopojot rezultātus par lesbiešu, geju, biseksuāļu un transpersonu (LGBT) ģimenēm un vecāku prasmēm, kā arī izcelti faktori, kuri veicina emocionāli labvēlīgas attiecības starp ģimenes locekļiem.

5.4. SOCIĀLĀ DARBA AR SEKSUĀLO MINORITĀŠU PĀRSTĀVJIEM SPECIFIKA

5.4.1. TEORĒTISKĀS PIEEJAS

Apakšnodaļā minētās teorētiskās pieejas ir uz klientu un viņa ģimenes sistēmu vērstas, ar mērķi izprast, izzināt un akceptēt klienta unikalitāti, individualitāti un dažādību, izprast un mazināt diskriminācijas ietekmi klienta dzīvē, kā arī atklāt personas un viņa ģimenes resursus, kas sekmētu personisku un sociālu grūtību pārvarēšanu.

Ekoloģiskā sistēmu teorija izvērtē personas un vides mijiedarbību, psiholoģiskos, sociālos, kultūras, ekonomiskos faktoros klienta fiziskajā un ģeogrāfiskajā vidē. Personas un ģimenes grūtības uztver kā vides resursu trūkuma rezultātu. Sociālā darbinieka intervencē iesaista vides dabiskās sistēmas – kopienas, ģimenes sistēmu, sociālos atbalsta resursus, resursu pieejamību un atbilstību personas vajadzībām un labākai sociālai funkcionēšanai.

Spēka perspektīva ir personu pieņemšana, tā aktivizē personas dzīves spēku, lai pārvarētu dzīves izaicinājumus. Spēka perspektīva balstās principos, ka katram indivīdam, grupai, ģimenei un kopienai ir savas stiprās puses un resursi. Spēka perspektīva novērš fokusu no negatīviem stereotīpiem attiecībā uz atšķirīgo, un uzskata, ka trauma, slimība un citi izaicinājumi ir ievainojoši, taču tie var būt katalizators personas izmaiņām un izaugsmei.

Naratīvā pieeja iedrošina personiskās pieredzes pašatklāsmi, palīdz atklāt traucējošus apstākļus, kas rada bezspēcību, destruktīvas attiecības starp personu un sabiedrību. Sociālais darbinieks iedrošina stāstījumu, atgriezeniskajā saitē atspoguļo klienta stiprās puses, attīstāmās prasmes.

Sociālā taisnīguma perspektīva sociālā darba ietvaros sekmē sociālo taisnīgumu, veidojot likumdošanu, normatīvus, kas ietver nediskriminējošu praksi, cilvēktiesību ievērošanu.²¹⁴

²¹⁴ Sue, D. W., Rasheed, M. N., Rasheed, J. M. *Multicultural Social Work Practice. A Competency-Based Approach to Diversity and Social Justice.* – New Jersey: John Wiley & Sons, 2016. P. 552.

5.4.2. AFIRMATĪVĀ PIEEJA UN VADLĪNIJAS SOCIĀLAJAM DARBAM

Afirmatīvā jeb apstiprinājuma pieeja²¹⁵ ir starptautiski atzīts sociālā darba prakses modelis ar seksuālo minoritāšu pārstāvjiem.²¹⁶ Ņemot vērā, ka sabiedrībā pastāv faktori, kas rada diskriminējošu vidi, sociālā darba speciālistam ir jāpieņem seksuālo minoritāšu pārstāvju “ievainojamības faktors”, minoritātes stress un/vai apspiešanas iespējamība, ar ko LGBT persona var sastapties. Balstoties uz profesionālajām vērtībām, institūcijās, kurās sniedz sociālos pakalpojumus, nepieciešams organizēt klientu dažādību apstiprinošu un iekļaujošu vidi.²¹⁷ *Afirmatīvā jeb apstiprinājuma pieejā LGBT identitāti pieņem un atzīst kā līdzvērtīgu heteroseksuālai identitātei, un sociālo pakalpojumu sniegšanā pielieto personai, videi un situācijai atbilstošas zināšanas un prasmes.* Šī pieeja ir tuva tādām sociālā darba vērtībām kā beznosacījuma pieņemšana, cilvēka cieņas un vērtības izrādīšana.

Afirmatīvās jeb apstiprinājuma pieejas principi: (1) viendzimuma savstarpējā pievilcība, uzvedība un orientācija ir cilvēka seksualitātes normāla daļa, tā nav indikators garīgiem vai attīstības traucējumiem; (2) LGBT cilvēki dzīvo pilnvērtīgu dzīvi, veido stabilas attiecības un ģimenes, kas ir vienlīdzīgas heteroseksuālām attiecībām un ir respektējamas; (3) seksuālā orientācija uz sava dzimuma personām nav saistāma ar disfunkcionālām attiecībām ģimenē, grūtībām, traumatisku pieredzi; (4) LGBT identitāte ir viena no personiskās identitātes daudzveidīgajām daļām; (5) seksuālo orientāciju nevar mainīt, mēģinājumi mainīt personas seksuālo orientāciju var būt kaitējoši personas garīgajai veselībai; (6) stigmatizācijas mazināšana profesionāļu vidū.

Lai stiprinātu iekļaujošu sociālā darba praksi Latvijā, profesionāļiem ieteicams iepazīties ar vadlīnijām, kas iekļauj afirmatīvu pieeju un tiek rekomendētas sociālā darba praksei ar seksuālo minoritāšu pārstāvjiem Īrijā un ASV.²¹⁸ **Vadlīnijas nosaka sociālajam darbiniekam nepieciešamo zināšanu, prasmju un attieksmju standartu,** strādājot ar seksuālo minoritāšu pārstāvjiem: (1) nepieciešamas zināšanas par LGBT tēmu; (2) jārespektē seksuālo minoritāšu dažādība; (3) jāizprot personiskie aizspriedumi attiecībā uz LGBT personu dažādību; (4) nedrīkst veidot pieņēmumus par klienta seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti; (4) jālieto iekļaujoša valoda un terminoloģija komunikācijā; (5) jāizvairās no pieņēmuma, ka seksuālo minoritāšu pārstāvjiem ir vienādas vajadzības; (6) jāņem vērā personas unikālā dzīves pieredze attiecībā uz LGBT identitātes veidošanos; (7) jāatzīst diskriminējošu faktoru ietekme klienta dzīvē; (8) jāciens klienta tiesības uz privātumu attiecībā uz LGBT identitātes atklāšanu citiem; (9) jāīsteno afirmatīva pieeja.²¹⁹

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas”

2.1. apakšnodaļā “Pētījumi” iekļautajos pētījumos tēma ir LGBT ģimene un vecāka loma, apkopojot rezultātus par lesbiešu, geju, biseksuālu un transpersonu (LGBT) ģimenēm un vecāku prasmēm, kā arī izcelti faktori, kuri veicina emocionāli labvēlīgas attiecības starp ģimenes locekļiem.

²¹⁵ Terminu “afirmatīvs” (angļu val. – *affirmative*, ‘apstiprināšana’) cilvēktiesību praksē tulko kā ‘apstiprinošs, pozitīvs’. Afirmatīvā jeb apstiprinājuma pieeja sociālā darbā “apstiprina lesbiešu, geju vai biseksuālu identitāti kā vienlīdzīgu pozitīvu cilvēka pieredzi un izpausmi, līdzvērtīgu heteroseksuālajai identitātei” (Crisp, McCave, 2007; Davies 1996, p. 25)

²¹⁶ Crisp, C., Mc Cave, E. L. *Gay Affirmative Practice: A Model for Social Work Practice with Gay, Lesbian, and Bisexual Youth. Child Adolescent Social Work Journal.* 2007.

²¹⁷ Dworak-Peck. Four Basic Guidelines for Practicing LGBTQ Affirming social work. 2019. Pieejams: <https://dworakpeck.usc.edu/news/four-basic-guidelines-for-practicing-lgbtq-affirming-social-work>

²¹⁸ Morrow, F. D., Messinger, L. *Sexual orientation and gender expression in social work practice.* – New York: Columbia university press, 2006. P. 532.

²¹⁹ *Lesbian, Gay&Bisexual People: A Guide to Good Practice for Social Workers.* Irish Association of Social Workers, 2011.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Afirmatīvā jeb apstiprinājuma pieeja ir kultūrkompetentas sociālā darba prakses modelis, strādājot ar LGBT pieaugušām personām un jauniešiem, tāpēc **2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas” 2.1. apakšnodaļā “Pētījumi”** varat iepazīties ar informāciju par sociālajam darbiniekam nepieciešamām zināšanām, komunikācijas prasmēm un pašrefleksiju, lai varētu kultūrkompetentā un atbalstošā veidā reaģēt uz LGBT personu vajadzībām.

5.4.3. SOCIĀLĀ DARBA MĒRĶI

Sociālā darba mērķi darbā ar seksuālo minoritāšu pārstāvjiem ir klienta emocionālā un psiholoģiskā stāvokļa stabilizēšana un individuālo resursu stiprināšana, palīdzība mainīt klienta situāciju un apstākļus, kas rada apspiestību. Specifiski mērķi tiek izvirzīti atbilstoši konkrētām vajadzībām, ar kādām klients ir vērsies pie sociālā darbinieka. Sociālā darba intervencē ir divi fokusi: (1) **stiprināt** klientu, ja klients vai viņa tuvinieks piedzīvo ar LGBT identitāti saistītas grūtības; (2) **risināt** klienta aktuālās problēmas un vajadzības.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

4. pielikuma “Resursu karte” 4.3. apakšnodaļā “Seksuālo minoritāšu pārstāvji” ir norādīta papildu informācija par nevalstiskajām organizācijām un informācijas platformām, kas ir noderīgs resurss sociālā darba praksē. Tēmas izpratnei ir ievietoti informatīvi video un grāmata, kurā var rast ieteikumus ikdienas praksei, konsultējot un atbalstot homoseksuālos klientus.

5.4.4. PAŠIZPRATNE UN MIKROAGRESIJA

Pašizpratne nozīmē zināt kultūras tradīciju, normu un uzskatu ietekmi uz savu uzskatu sistēmu un uzvedību. Sociālajā darbā ar seksuālo minoritāšu pārstāvjiem ļoti liela nozīme ir homofobijas un aizspriedumu neesamībai sociālā darbinieka rīcībā un attieksmē. Savas uzvedības novērojums ir jāveic, jo pastāv iespēja, ka personiskā uzskatu sistēma apzināti vai neapzināti var ietekmēt darbu ar klientu. Tādā gadījumā var mazināties darbinieka jutīgums pret klientu, var notikt tieša vai netieša diskriminācija sociālā pakalpojuma sniegšanā.

Mikroagresija ir izplatīta aizspriedumu izpausmes forma. Mikroagresija ir īsi, verbāli un neverbāli izteikumi, apzināti vai neapzināti, kuri satur naidīgu, nievājošu vai negatīvu apvainojumu ar potenciāli kaitējošu, aizskarošu, nepatīkamu ietekmi uz kādu. Mikroagresija ikdienišķā komunikācijā var būt slēpta, it kā nekaitīga verbāla un neverbāla uzvedības forma. **Mikroagresijas veidi:** (1) heteroseksistiskas terminoloģijas lietošana (izteicieni ar mērķi noniecināt); (2) heteronormatīvas kultūras un/vai uzvedības sagaidīšana no LGBT personas; (3) uzskats, ka visām LGBT personām ir līdzīga pieredze; (4) eksotizācija – LGBT persona tiek uzlūkota kā “neparasts” objekts; (5) nosodījums, pakalpojums sniegts bez personai

atbilstošas cieņas; (6) sabiedrībā pastāvoša heteroseksisma un homofobijas noliegšana; (7) pieņēmums par patoloģiju; (8) savu aizspriedumu noliegšana; (9) uzskats, ka seksuālā orientācija ir tieši saistīta ar visām klienta problēmām; (10) personiskas pieredzes par LGBT tēmu iesaistīšana darbā ar LGBT klientu; (11) seksuālās orientācijas minimizēšana vai izvairīšanās runāt par šo tēmu; (12) stereotipu veidošana par LGBT klientu; (13) heteronormatīvu²²⁰ aizspriedumu izrādīšana, kas demonstrē heteroseksualitātes pārākumu; (14) uzskats, ka LGBT personām ir nepieciešama ārstēšana; (15) brīdinājumi par LGBT identitāti (“Vai vēlaties šo dzīvesveidu?”); (16) transfobiskas terminoloģijas lietošana; (17) privātuma neievērošana.

GADĪJUMA APRAKSTS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

GADĪJUMS²²¹

Jautājumi refleksijai, lasot gadījumu

- ▶ Kādus stereotipus un mikroagresijas veidus pamanāt sociālā darbinieka uzvedībā?
- ▶ Kādām klienta grūtībām sociālajam darbiniekam būtu jāpievērš uzmanība?
- ▶ Kādas atbalsta iespējas sociālais darbinieks varētu piedāvāt klientam?

Roberts ir 30 gadus vecs vīrietis, gejs, kurš nesēn piedzīvojis sava partnera, ar kuru kopā dzīvoja 4 gadus, nāvi. Partneris gāja bojā negadījumā kalnos. Roberts sociālajam darbiniekam stāsta, ka jūtas satriekts par šo zaudējumu, izjūt bezcerību, pesimismu. Roberts visu laiku pavada mājās, neiet vairs uz darbu un, neskatoties uz draugu atbalstu, ir atsvešinājies. Roberts uzskata, ka nekad vairs nejutīsies laimīgs. Sarunā Roberts daudz runā par abu interesēm, hobijiem, līdzīgiem uzskatiem. Roberts jūtas vainīgs, jo negadījuma brīdī neatradās blakus. Sociālais darbinieks mēģina būt empātisks, sakot, ka saprot viņa zaudējuma nozīmīgumu, īpaši tāpēc, ka gejiem ir grūti nodibināt ilgtermiņa attiecības. Sociālais darbinieks cenšas mazināt Roberta pesimistisko skatījumu uz nākotni un iedrošinot saka, ka tad, kad Roberts atkal spēs atgriezties sabiedriskajā dzīvē, viņš dosies uz geju klubu un viegli sastaps citu partneri.

Gadījuma analīze. Sociālais darbinieks izdarīja pieņēmumu, ka klienta depresīvais stāvoklis vairāk saistīts ar seksuālo orientāciju (“gejiem grūti nodibināt ilgtermiņa attiecības”). Šajā izteikumā slēptā ziņa bija tāda, ka depresīvā reakcija uz ilggadējā partnera nāvi vairāk attiecas uz geju grūtībām atrast stabilas un ilgtermiņa attiecības nekā atspoguļo dabisku sērošanu par tuva cilvēka zaudējumu. Sociālais darbinieks pieņēma, ka Roberts apmeklēja geju klubus, atsaucoties uz stereotipu, ka “visi geji iepazīstas klubos”. Sociālais darbinieks nepievērsa uzmanību nozīmīgākajam faktoram, neskaidrojot depresijas ilgumu, ietekmi uz darba spējām, iztikas līdzekļiem, tā vietā pievērsās ar seksuālo identitāti saistītām “grūtībām”.

INFORMĀCIJA SOCIĀLAJAM DARBINIEKAM

- ▶ Seksuālo minoritāšu reakcija uz mikroagresiju ir paaugstināts jutīgums, piesardzība, saasinātas emocionālas reakcijas, kas var negatīvi ietekmēt palīdzības sniegšanas procesu.
- ▶ Novērot savu verbālo un neverbālo komunikāciju un uzvedību. Uzmanīgi vērot klienta emocionālās izmaiņas sarunas laikā; pamanīt, kad klients kļūst uztraukts, aizkaitināts; konstatēt, kas sarunā

²²⁰ “Heteronormatīvs” nozīmē pieņēmumu, ka visas personas ir heteroseksuālas; heteroseksualitāte ir pārāka par pārējām seksuālajām orientācijām. Pieejams: <https://www.matthewshepard.org/resources/lgbtq-terms-and-symbols-glossary>

²²¹ Sue, D. W., Rasheed, M. N., Rasheed, J. M. *Multicultural Social Work Practice. A Competency-Based Approach to Diversity and Social Justice.* – New Jersey: John Wiley & Sons, 2016. P. 144–145.

varēja izraisīt šādu reakciju. Jāatceras, ka ne vienmēr klienta uztraukums, dusmas, noslēgšanās ir saistāma ar pretestību.

- ▶ Kritiski izvēlēties sociālā darba metodes, jo ne visas atbilst kultūrkompetentai sociālā darba praksei.

5.4.5. IEKĻAUJOŠAS KOMUNIKĀCIJAS PRASMES

Sociālā darba praksē nozīmīgi veidot **cieņpilnu vidi un attieksmi**. Ja klients piedzīvo sliktu pieredzi pakalpojuma sniedzēju institūcijā, viņš var slēpt būtisku informāciju par sevi vai nevērsties pēc palīdzības. **Iekļaujoša valoda** ir tāds sarunas un vārdu izvēles veids, kurus lietojot, jūtama cieņa pret personu, tās seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti, dzimuma izpausmi un personas attiecībām. Ir svarīgi lietot iekļaujošu valodu arī sarakstē, dokumentācijā, komunikācijā ar citiem speciālistiem, klientam klāt neesot.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

3. pielikuma “Komunikācijas principi un vārdnīca” 3.2. apakšnodaļā “Seksuālo minoritāšu pārstāvji: komunikācijas un iekļaujošas valodas labās prakses piemēri sociālā darbā ar seksuālo minoritāšu pārstāvjiem” ir iespēja plašāk iepazīties ar situācijām un to, kādi ir labās prakses piemēri.

Sociālajam darbiniekam jāizvairās no jebkādiem pieņēmumiem par seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti, tāpēc būtiski uzrunai izvēlēties dzimumneitrālus vārdus. Piemēram, runājot ar kolēģiem, nav ieteicams lietot frāzi: “Viņš gaida uzgaidāmā telpā.” Labāk teikt: “Klients gaida uzgaidāmajā telpā.” Korektu uzrunas vārdu lietošana komunikācijā veido uzticēšanos turpmākajā sadarbībā, savukārt nekorektas uzrunas lietošana var radīt šķēršļus. Sociālajam darbiniekam jārespektē klienta dzimuma identitāte neatkarīgi no ārējā izskata. Sociālais darbinieks var noskaidrot, kādai uzrunas formai persona dod priekšroku – “viņš” vai “viņa”, vai kādā uzrunas formā vai personvārdā vēlas, lai viņu uzrunā. LGBT persona privātajā dzīvē var sevi dēvēt izvēlētajā vārdā, kas nav tāds pats kā personu apliecinajos dokumentos esošs vārds. Sociālais darbinieks var vienoties ar klientu par uzrunas formu citu speciālistu klātbūtnē vai publiskā telpā, lai mazinātu diskomfortu un radītu klientam drošu atmosfēru. Klienta dokumentācijā var minēt gan personas juridisko vārdu, gan vārdu, ko klients izvēlēties atbilstoši savai dzimuma identitātei (piemēram, vārds, uzvārds, izvēlētais vārds). Uzmanība jāvērs **dzimuma lomas apzīmējošiem vārdiem**, kā “tēvs, māte, draudzene, draugs”. LGBT personas var izvēlēties, lai viņus dēvē par viendzimuma pāri vai par vecāku (nevis māti vai tēvu), partneri vai dzīvesbiedru (nevis draugu vai draudzeni). Svarīgi lietot tieši tādu uzrunas formu, kādu persona pati izvēlas sev un partnerim. Piemēram, ja klients lieto vārdu “gejs”, nelietot vārdu “homoseksuāls”. Ja sieviete savu partneri sauc par “sievu”, tad lietot vārdu “sieva”, nevis “draudzene”. Ja gadās kļūdities, labā prakse ir atvainoties un lietot iekļaujošu valodu.

Jāizvairās uzdot jautājumus, kas nav nepieciešami. Cilvēkiem piemīt ziņkāre par LGBT personu dzīvi, kas rada vēlmi uzzināt vairāk. Pirms uzdod kādu personisku jautājumu, pajautā sev: “Vai mans jautājums ir attiecināms uz manu darbu un klienta vajadzībām, vai tā ir mana interese?” Interese par klienta seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti bez pamatota iemesla tiek uzskatīta par iejaukšanos privātajā sfērā. Ja klienta sociālajā situācijā ir būtiski skart tēmu, kas attiecas uz klienta seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti, sociālajam darbiniekam ir jāinformē, kā šie jautājumi ir saistīti ar piemērotākā atbalsta piedāvāšanu.

Jāuztur nenosodoša attieksme. Jāņem vērā, ka LGBT klients var būt piesardzīgs komunikācijā, īpaši, ja viņam ir iepriekšēja negatīva pieredze. Ja gadās kļūdīties, var būt sagaidāma emocionāli saasināta reakcija. Atvairošanās var atjaunot konstruktīvu dialogu.

Konfidencialitātes ievērošana. Sarunās ar citiem speciālistiem bez pamatotas nepieciešamības nevajag runāt par klienta seksuālo orientāciju/dzimuma identitāti.²²²

Nodaļas saturs ir balstīts dažādu valstu izstrādātās vadlīnijās labas prakses veidošanai sociālajā darbā ar seksuālo minoritāšu mērķa grupu. Tiecoties veidot sociālā darba jomu iekļaujošu, ar nodaļu un pielikumos apkopoto informāciju ceram iedrošināt sociālos darbiniekus raudzīties plašākā perspektīvā, būt atvērtiem, domāt mūsdienīgi, balstīties pētījumu atziņās un cilvēktiesību normās, iestāties pret diskriminācijas izpausmēm un sniegt efektīvu atbalstu ikvienam klientam.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS AVOTI

1. Appleby, G. A., Colon, E., Hamilton, J. *Diversity, Oppression and Social Functioning: Person-in-Environment Assessment and Intervention*. – Allyn and Bacon, 2001. P. 372.
2. Bean, R. A., Davis S. D., Davey, M. P. *Clinical Supervision Activities for Increasing Competence and Self-Awareness*. – New York: John Wiley&Sons Inc., 2014. P. 368.
3. Bochenek, M., Brown, A. W. *Hatred in the hallways: Violence and discrimination against lesbian, gay, bisexual and transgender students in U.S. schools*. – New York: Human Rights Watch, 2001. P. 310.
4. Crisp, C., Mc Cave, E. L. Gay Affirmative Practice: A Model for Social Work Practice with Gay, Lesbian, and Bisexual Youth. *Child Adolescent Social Work Journal*. 2007. 24:403–421.
5. Currah, P., Minter, S. *Transgender equality: A handbook for activists and policy-makers*. – Washington, DC: National Lesbian and Gay Task Force, 2000. P. 104.
6. Congress, E. P., Gonzalez, M. J. D. *Multicultural perspectives in social work practice with families*. – Springer Publisher Company, 2012. P. 408.
7. Dente, C. L. *Social work practice with LGBTQIA populations. An International Perspective*. – New York: Routledge, 2019. P. 316.
8. Dhooper, S. S., Moore, S. E. *Social work practice with culturally diverse people*. – Sage Publications, 2000. P. 317.
9. Healey, J. *Sexual Orientation and Gender Identity*. Issues in Society, Vol.378. – Sidney: The Spinney Press, 2014. P. 60.
10. Mallon, G. P. *Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender (LGBT) Families and Parenting*. *Encyclopedia of Social Work*. Online Publications Date: Jun 2013. DOI10.1093/acrefore/9780199975839.013.158.
11. Mallon, G. P. *Social Work Practice with Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender People*. – New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2018. P. 270.
12. Mayock, P. *Supporting LGBT lives: a study of the mental health and well-being of lesbian, gay, bisexual and transgender people*. – Dublin: GLEN, 2009.

²²² Providing inclusive services and care for LGBT people. National LGBT Health Center. A program of the Fenway Institute.

13. Morrow, F. D., Messinger, L. *Sexual orientation and gender expression in social work practice*. – New York: Columbia University Press, 2006. P. 532.
14. Lesbian, Gay&Bisexual People: A Guide to Good Practice for Social Workers. Irish Association of Social Workers, 2011. P. 41.
15. Poirier, J. M., Fisher, S. K., Hunt, R. A., & Bearnse, M. *A guide for understanding, supporting, and affirming LGBTQI2-S children, youth, and families*. – Washington, DC: American Institutes for Research, 2014. P. 8.
16. Providing inclusive services and care for LGBT people. National LGBT Health Center. A program of the Fenway Institute.
17. Ritter, K., Y., Temdrup, A. I. *Handbook of affirmative psychotherapy with lesbians and gay man*. – Guilford Publications. 2002. P. 493.
18. Sue, D.W., Sue D. (2016). *Counseling the culturally diverse: Theory and practice*. – New York: John Wiley& Sons, 2016. P. 832.
19. Sue, D. W., Rasheed, M. N., Rasheed, J. M. *Multicultural Social Work Practice. A Competency-Based Approach to Diversity and Social Justice*. – New Jersey: John Wiley & Sons, 2016. P. 552.

6

Daiga Zaķe, Dr. paed.

ETNISKO MINORITĀŠU PĀRSTĀVJI – ROMI

Šajā nodaļā sniegts ieskats svarīgākajos romu vēstures un dzīves situāciju aspektos. Skaidrota romu etniskās identitātes un etniskās pašapziņas būtība. Nodaļā aprakstīti svarīgākie lietišķo pētījumu par romiem dati, kā arī ES un Latvijas politikas romu kopienas atbalstam principi un joprojām aktuālās problēmas romu kopienā. Nodaļā sniegts izpratni veicinošs skaidrojums faktoriem, kas ietekmē sociālo darbu un komunikāciju ar romiem.

Romu tautības skolotāja Aleksandra par saviem tautiešiem romiem saka: „Patiesas un objektīvas informācijas trūkums par romiem ir viens no galvenajiem faktoriem, kas sekmē romu izolāciju no pārējās sabiedrības. Plaisu vēl vairāk pastiprina stereotipi, kas vairumā gadījumu ir negatīvi. Neizprotot romu dzīves veidu un uztveri, nav iespējams panākt romu iekļaušanos sabiedrībā – šādi mēģinājumi jau ir bijuši padomju laikā, taču beigušies neveiksmīgi.”

6.1. ROMU ETNOSIHOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS UN DZĪVES SITUĀCIJA

Latvijā dzīvo daudzu tautību cilvēki, lielākās etniskās grupas ir krievi – 503 446, baltkrievi – 61 370, ukraiņi – 62 449, poļi – 40 389 un lietuvieši – 23 907.²²³ Eiropā dzīvo aptuveni 10–12 miljoni romu, un aptuveni 6 miljoni no tiem ir ES pilsoņi vai iedzīvotāji.²²⁴ Saskaņā ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datiem Latvijā 2022. gada jūlijā bija reģistrēti 6684 romu (jeb čigānu) tautības cilvēki.²²⁵ Tomēr jāatzīmē, ka šie dati nav uzskatāmi par precīziem, jo gandrīz 63 000 iedzīvotāju nav uzrādījuši savu tautību.

Latvijā šo tautu daudzus gadus sauca par čigāniem, bet pašu romu skatījumā vārdam “čigāns” piemīt negatīva nokrāsa. Labprātāk viņi grib saukties par romiem, kā viņi dēvē sevi pašu valodā, un kā tas tiek darīts citās Eiropas valstīs. Vārds “romi” tiek lietots kā visaptverošs termins, kas aptver dažādas romu izcelsmes grupas, tostarp romus, sintus, kalus, romanišelus, bojašus/rударus, aškalus, ēģiptiešus, jenišus, domus, lomus un abdalus, kā arī ceļotājus (tautas, ko apzīmē ar administratīvo terminu “gens

²²³ Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes dati “Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc nacionālā sastāva un valstiskās piederības”. Publicēts 01.07.2022. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/media/9161/download> (skatīts 11.11.2022.)

²²⁴ Pieejams: Romu līdztiesība, iekļaušana un līdzdalība ES | Eiropas Komisija (europa.eu), https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_lv (skatīts 11.11.2022.)

²²⁵ Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes dati “Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc nacionālā sastāva un valstiskās piederības”. Publicēts 01.07.2022. Pieejams: <https://www.pmlp.gov.lv/lv/media/9161/download> (skatīts 11.11.2022.)

du voyage” – ‘romus, gājējus/staigātājus’ u.c.). ES politikas dokumentos un diskusijās parasti izmanto šo terminoloģiju.

Ar terminu “etniskā minoritāte” visbiežāk saprot etnisko grupu, kas ir skaitliski mazāka par pamatetnosu. Bez šādas statistiskas etniskās minoritātes izpratnes sastopama arī socioloģiskā izpratne, kurā etniskā minoritāte ir tāda etniskā grupa, kura ne tikai ir skaitliski mazāka par pamatetnosa pārstāvjiem, bet arī atšķiras ar savu kultūru, valodu, reliģiju u.c., un vēlas saglabāt savu identitāti, tomēr sabiedrībā un valstī tai nav dominējošas pozīcijas. Nereti tā tiek diskriminēta un pakļauta marginalizācijai.²²⁶

Tātad – etniskā minoritāte ir etniska grupa, kura atšķiras no pamatetnosa, taču ilgu laiku dzīvo konkrētās valsts teritorijā, un tās pārstāvji ir valsts pilsoņi.

Runājot par etniskajām minoritātēm, lieto arī jēdzienu “mazākumtautības”. Mazākumtautības un to kultūra ir neatņemama un svarīga Latvijas sabiedrības un kultūrtelpas sastāvdaļa. Tām ir atšķirīga vēsture, pārstāvju skaits un situācija ekonomiskajā, sociālajā un kultūras jomā. Mazākumtautību tiesības garantē Satversme, un tām tiek sniegts daudzpusīgs valsts atbalsts dažādās jomās, piemēram, izglītībā, tradicionālās kultūras saglabāšanā.

*Likums “Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju” (1991.) garantē tiesības uz kultūras autonomiju un kultūras pašpārvaldi visām nacionālajām un etniskajām grupām Latvijā.*²²⁷

Lai gan ES valstīs diskriminācija ir aizliegta, daudzi romi joprojām cieš no aizspriedumiem un sociālās atstumtības. Brīva iekļaušanās mūsdienu sabiedrības procesos paredz to, ka visiem sabiedrības locekļiem ir vienādas iespējas iekļauties sociālajos un tehnoloģiskajos procesos. Taču vienai no senākajām Latvijas mazākumtautībām – romiem – vēl joprojām ir ierobežota pieeja izglītībai un iespējai iegūt kvalitatīvu darbu.²²⁸ Dziļi iesakņojušies aizspriedumi un norobežošanās no romiem, kas pastāv lielākajā iedzīvotāju daļā,²²⁹ var būt iemesls tiešai vai netiešai diskriminācijai.

LR Satversmes 91. pants nosaka: „Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.”

Romi kā etniska grupa vai mazākumtautība, kas jau vēsturiski dzīvo Latvijas teritorijā, ir valstiski oficiāli atzīta visos līmeņos. Tomēr Latvijā pārstāvēto etnisko kultūru fonā romu ģimeņu kultūras īpatnībām piemīt zināma specifika. Romi ir minoritāte, kurai nav patstāvīgas valsts, un vairāk nekā tūkstoš gadu romi

²²⁶ Marginalizācija – nostumšana sociālā, politiskā perifērijā; padarīšana par maznozīmīgu (autores piezīme).

²²⁷ Likums par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju. Stājas spēkā 19.03.1991. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/65772-par-latvijas-nacionalo-un-etnisko-grupu-brivu-attistibu-un-tiesibam-uz-kulturas-autonomiju>

²²⁸ MK rīkojums Nr. 310 “Par plānu romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam”. Stājas spēkā 03.05.2022. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/332093-par-planu-romu-strategiska-ietvara-pasakumu-istenosanai-2022-2023-gadam> (skatīts 03.05.2022.)

²²⁹ Īpašais Eurobarometrs 493. Diskriminācija ES. Maijs 2019. Pieejams: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251> (skatīts 11.11.2022.)

²³⁰ Latvijas Republikas Satversme. Stājas spēkā: 07.11.1922. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> (skatīts 01.02.2023)

ir bijuši Eiropas civilizācijas neatņemama sastāvdaļa. Mūsdienās romi ir lielākā etniskā minoritāte Eiropā, kas dzīvo visās ES dalībvalstīs un arī daudzās citās pasaules valstīs (Turcijā ~2–5 miljoni, ASV ~1 miljons, Rumānijā ~1–2,5 miljoni, Spānijā ~600–800 tūkstoši, Slovākijā, Bulgārijā, Lielbritānijā, Albānijā un citur – vairāki tūkstoši). Romi tiek pastāvīgi diskriminēti un pakļauti sociālajai atstumtībai, viņi regulāri sastopas ar nabadzības, bezdarba, stereotipu un aizspriedumu risku. Pētījumu dati liecina, ka seši no desmit Eiropas iedzīvotājiem joprojām uzskata, ka romu diskriminācija viņu valstī ir plaši izplatīta, un vairāk nekā seši no desmit Eiropas iedzīvotājiem piekrīt, ka sabiedrība iegūtu, ja romi būtu labāk integrēti.²³¹

Romi bieži vien ir pieņēmuši tajā valstī vai mītnes zemēs, kurā viņi dzīvo, izplatītu ticību, piemēram, Krievijā viņi ir pareizticīgie, Balkānu valstīs – musulmaņi sunnīti, Eiropas valstīs – katoļticīgie, Latvijā – vairumā luterāņi. Romi runā valodā, kas pieder pie indoeiropiešu valodu saimes indoirāņu zara indiešu valodu grupas. Lielākā daļa romu pārvalda tās tautas vai zemes valodu, kurā viņi dzīvo. Vienotas literārās romu valodas nav, jo romu valodai ir daudz dialektu. Tas ierobežo rakstnieku darbību un lasītāju skaitu, jo attiecīgo rakstnieku darbus saprot tie romi, kas runā attiecīgā autora dialektā.

ANO konvencijas par genocīda novēršanu (1948.) 3.1. punkts nosaka, ka aizliegt lietot savu valodu kādai noteiktai grupai ikdienas saskarsmē vai skolā, vai drukātajā valodā, ir valodas genocīds.²³²

Situācijā, kādā šobrīd dzīvo romi visā pasaulē, viņi ir tendēti būt bilingvāli, jo lieto gan savu dzimto valodu, gan zemes, kurā dzīvo, valodu. Ieskats vēsturē rāda, ka viduslaikos romus apspieda katoliskā baznīca, jo viņi runāja valodā, ko neviens nesaprata. Romi tika spīdzināti, ieslodzīti un dedzināti sartos. Viņiem tika aizliegts runāt romu valodā, bet, ja pieķēra to darām, dažkārt pat nogrieza mēles. Par runāšanu savā dzimtajā – romu – valodā nogriezt mēli bija populāri Spānijā un Somijā. Šajā laikā no ģimenēm izņēma bērnus un sūtīja uz institūcijām, kurās ignorēja romu valodu un kultūru. Šāda attieksme pret romiem turpinājās 16.–18. gadsimtā lielākajā Eiropas daļā. Ungārijā karaliene Marija Terēze piespieda romus personvārdus mainīt uz ungāriskiem un aizliedza runāt romu valodā.

Arī 20. gadsimtā dažviet Eiropā vēl turpinājās šāda klaji negatīva attieksme un sodu sistēma pret romu ģimenēm.²³³ Sociālisma periodā romu valoda tika aizliegta dažās Austrumeiropas valstīs, piemēram, Bulgārijā, kur publiskās vietās tika izliktas zīmes, kas aizliedza runāt romu valodā. Izglītības situācija nebija citāda – bērni skolā jutās apkaunoti, ja viņi bija romi un lietoja savu valodu. Otrā pasaules kara laikā Eiropā tika iznīcināti ap 500 tūkstoši romu. Pēc kara daudzi šīs tautas pārstāvji atteicās no klejotumiem un izvēlējās dzīvot vienā vietā. Drīz izveidojās romu inteliģences slānis un sāka attīstīties romu kustība – 1971. gadā pie ANO tika izveidota Vispasaules Romu savienība, kas apvienoja Eiropas romu organizāciju pārstāvjus.²³⁴

Etnopsiholoģijas pētnieks A. Teitarts²³⁵ uzskata, ka dziļi pašos romos un sabiedrībā iesakņojušies priekšstati, ka „čigāns nav spējīgs laboties, mainīties” un būt harmoniska, sociāli adekvāta personība, traucē viņiem izklūt no “apburtā loka”, un tas ir pamats daudzām negācijām romu tautas dzīvē. Lai mazinātu trauksmi un nepilnvērtības izjūtu, romi nereti pievēršas narkotikām, azartspēļu atkarībai, mākslīgi veicina „ģimenes pieaugumu”, izrāda pārspīlētu pašapziņu („man pienākas”), ja personai paredzēta sociālā palīdzība. Tomēr jāatzīmē, ka romu tautas dzīvē, neskatoties uz tai raksturīgām īpatnībām un problēmām,

²³¹ Īpašais Eurobarometrs 493. Diskriminācija ES. Maijs 2019. Pieejams: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2251> (skatīts 11.11.2022.)

²³² Konvencija par genocīda nepieļaujāmību un sodīšanu par to. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/562> (skatīts 11.11.2022.)

²³³ Acton, A., Gallant, D. *People under threat. Romanichal Gypsies.* – London: Wayland. 2008.

²³⁴ Liegeois, J.P. School Provision for Roma Children: a European perspective. *European Journal of Intercultural Studies*, 1999. 10 (2-July), p. 137–151.

²³⁵ Teitarts, A. Latvijas čigānu darbības motivācijas īpatnības nodarbinātības sfērās: maģistra darbs. – Daugavpils Universitāte, Daugavpils, 2007.

pamazām iezīmējas tāds kā „beigu posms” jeb stereotipisko priekšstatu nojaukšanas posms, un līdz ar to arī „jauna skatījuma” sākums.

Latvijas romi pārsvarā ir viensēžī, viņi vairs nedzīvo taboros, kas pārbrauc no vienas uz citu dzīvesvietu. Daudzi romi ir asimilējušies un vairs neuzskata sevi par romiem. Latvijas romu valodu (latviešu un krievu valodas) prasmes un augstais pilsoņu skaits (98% romu ir Latvijas pilsoņi) bieži tiek izmantots kā pierādījums romu sekmīgai integrācijai sabiedrībā. Taču daudzas aptaujas un pārskati parāda, ka sabiedrībā joprojām pastāv “aizspriedumu siena”. Vērtējums biežāk saistās ar šīs tautas nepastāvību, iedzīvotāju vairākumam nepieņemamu un nesaprotamu uzvedību sabiedriskās vietās, zemo izglītības līmeni, zemo nodarbinātību, aizdomīgām sociālām aktivitātēm, savdabīgo dzīvesveidu, vāju uzticēšanos viņiem.²³⁶ Kā mazai romu etniskai minoritātei izdzīvot starp majoritātēm (latviešiem) un lielām minoritātēm (krieviem), kurām ir sava etniskā dzimtene? A. Teitarts uzskata, ka romu savdabīgā, īpatnējā, savrupā domāšana un pasaules uzskats neļauj romu uzskatiem nostiprināties citā etniskā sabiedrībā tā, lai tie būtu sabiedriski nozīmīgi visiem. Kultūrvēsturiskie veidojumi „apzīmogo” mūsdienu romu cilvēku. Pretēji viedokļi starp „tā vajag” un „es gribu” bieži vien mūsdienās izsauc konfliktus starppersonu līmenī. Arī romu ģimenes nav vienisprātis par to, kas tagad „ir pareizi” un „nav pareizi”.²³⁷ Tādējādi romu kopienā vērojams vērtību mulsums, trūkst izpratnes, kā kļūt veiksmīgākam, netiek pamanītas vai ignorētas personiskās izaugsmes un sociālās integrēšanās vajadzības. I. Apine, etnisko attiecību pētniece, skaidro, ka etnonihilisma izpausmi, kas sastopama Latvijas romu sabiedrībā, raksturo negatīva attieksme pret saviem tautiešiem, citām tautām un valstīm kopumā. Etniskā nihilisma pazīmes var novērot visās romu grupās, kas dzīvo Latvijā. Tā raksturīgākās pazīmes ir:

- ▶ hipotīmija – nomākts garastāvoklis, apātiskums, pilnīga vienaldzība pret sevi, savu apkārtni, savu pašreizējo stāvokli un nākotnes izredzēm;
- ▶ disforija – pastāvīgs sasprindzinājums, neapmierinātība, īgnums, dusmas un ļaunums;
- ▶ emocionāla nenoturība – izteikts garastāvokļa svārstīgums;
- ▶ emocionāls trulums – nespēja pārdzīvot smagus un traumējošus notikumus;
- ▶ trauksmainība un baiļu izjūta;
- ▶ devianta uzvedība.²³⁸

Ar romu minoritātes etniskās pašapziņas krīzes sekām bieži nākas saskarties ikdienā. Piemēram, kad romam tiek jautāta tautība, viņš bieži min citu, ne romu tautību. Ar neiecietību viņi saskaras skolā, sabiedriskās vietās, sadzīves un kaimiņu situācijās. Romu vidū vēl pastāv analfabētisms, kas daudz ko nosaka – viņu uzskatus, pieņēmumus un vērtības personiskajā dzīvē, sabiedriskajās aktivitātēs un profesionālajā sfērā. I. Apine konstatējusi, ka etniskās parādības nav skaidrojamas pēc vienotas shēmas, jo katrai kultūrai ir sava attīstības loģika un tautām pastāv atšķirīga reakcija uz pārmaiņām.²³⁹ Lai gan romi dzīvo Latvijā gadsimtiem ilgi, sociālajā un ekonomiskajā jomā romu statuss ir ievērojami zemāks nekā vidēji Latvijas iedzīvotāju vidū. Viens no šīs parādības iemesliem – zemais izglītības līmenis. Bez kvalitatīvas izglītības nav iespējams piekļūt daudziem informācijas, tehnoloģijas, ekonomiskās dzīves un sociālo attiecību aspektiem. Līdz ar to radīts apburtais loks: nav iegūta nepieciešamā izglītība, netiek nodrošināts darbs, nepietiekams sociālais nodrošinājums, un visa tā turpinājums romu ģimenēs nākamajā paaudzē. Nepietiekams izglītības līmenis saistāms arī ar vairāku personības īpašību trūkumu – kā atbildības izjūta, vēlme uz klausīt un sadarboties u.c. To pašvaldību, kuru teritorijās romu iedzīvotāju skaits ir lielāks, sociālie darbinieki savā ikdienas darbā sastopas ar romu atkarību no pabalstiem. Savukārt valsts pārvalde nereti velta romu kopienas vajadzībām maz uzmanības salīdzinoši mazā romu iedzīvotāju skaita dēļ.

²³⁶ Pētījums “Starpkultūru stereotipi un aizspriedumi Latvijā”. LU, Rīga, 2020.

Pieejams: https://www.integration.lv/uploads/files/informativie-materiali/lu_petijums_sapc.pdf (skatīts 02.02.2023.)

²³⁷ Teitarts, A. Latvijas čigānu darbības motivācijas īpatnības nodarbinātības sfērās: maģistra darbs. – Daugavpils Universitāte, Daugavpils, 2007.

²³⁸ Apine, I. *Ievads etnopsiholoģijā*. – Rīga: Zvaigzne ABC, 2001.

²³⁹ Apine, I. Multikulturalisms pasaulē un tā piemērotība Latvijai. *Latvijas vēsture. Jaunie un jaunākie laiki*, 2001. 4. (44.). Rīga: Preses apvienība.

Latvijā nav vēsturiski bāzētas romu kopienas segregācijas (teritoriāli vai kā sociālai grupai), tomēr ir vērojama negatīva tendence dažās pašvaldībās segregēt romus mājokļu jautājumā, veicot darbības, kas “piespiež” romu ģimenes atstāt savus mājokļus un pārcelties uz nomalēm, bieži uz sociālajām mājām. Šāda veida vietējie sociālās politikas veidošanas mehānismi veicina segregāciju un vājina vienlīdzīgas attieksmes principu attiecībā uz atbilstoša mājokļa nodrošināšanu integrētā vidē. Pēdējos gados uzlabojušās sabiedrības vispārējās zināšanas par romu kultūru un dzīvesveidu, tomēr nepietiekami veiktas darbības, lai mazinātu negatīva satura izteikumus un negatīvu attieksmi pret romiem. Latvijā dzīvojošo cilvēku attieksme pret romiem ir dažāda – no krasi negatīvas līdz saprotošai un cildinošai. Daži piemēri:

Jānis stāsta: „Diemžēl tikai gadu dzīvoju kaimiņos ar kuplu romu ģimeni. Kaimiņi ir arī krievi. Kamēr bija romi, visas citu bērnu pastrādātās riebklības tika noveltas uz romu bērniem. Kaimiņu (krievu) 15 gadīgā meitene ne reizi savā mūža laikā nav paņēmusi slotu, lai uzkoptu koplietošanas telpas. Turpretī viņas vienaudze romiete to darīja katru dienu, mācījās skolā un bez akcenta runāja latviešu, krievu un, protams, dzimtajā valodā. Kopš gadu pavadīju kaimiņos ar romiem, pilnībā mainīju uzskatus par šo tautu.”

Arī Ilona atzīmē romu tautas pozitīvās puses: „Jā, arī romi paši ir norobežojušies no pārējās sabiedrības, viņiem ir daudz kas tāds, kas mums grūti pieņemams. Taču ir tautas, kurām morāles normas ir daudz zemākas. Vai jūs zināt, ka čigāns kops savus vecākus līdz pat viņu nāves stundai? Jo čigānam pat prātā neienāk doma, ka tēvs vai māte varētu doties uz “nabagmāju”, tas viņam būtu neizdzēšams kauna traips. Kā ir ar mums? Kā ir citur Eiropā?”

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Pētījumā, kas veikts 2021. gadā, ietverta septiņu Latvijas pašvaldību pieredze tādās jomās kā sadarbība ar kopienu, bērnu izglītība, atbalsts mājokļu jautājumos un sociālās palīdzības sniegšanā. Plašāk par pētījumu, kā arī apstākļiem, kas kavē romu tautības iedzīvotāju piekļuvi izglītības, nodarbinātības, veselības aprūpes un mājokļa nodrošinājuma pakalpojumiem, lasiet **2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas” 2.1. apakšnodaļā “Pētījumi”**.

Savukārt papildu informācija par romu kultūru skatāma **2.2. apakšnodaļā “Papildliteratūra tēmu dziļākai izpratnei”**.

6.2. ROMU ETNISKĀS PAŠAPZIŅAS VEIDOŠANĀS

Zinātniskajā literatūrā konsekventi tiek norādīts, ka visi cilvēki ir „multikulturālas būtnes” un ka ikviena starpkultūru saskarsme un visas mūsu zināšanas dzīvē ir uztvertas un veidotas caur savu kultūras redzējumu.^{240,241} Multikulturāla vide indivīdam sniedz lielākas iespējas izzināt savas un citas etniskās grupas īpatnības, kā arī attīstīt komunikatīvās prasmes. Jo bagātāka ir pieredze starpetniskās attiecībās, jo lielāka ir interese arī par savu etnisko piederību. Indivīdiem, kuri dzīvo vidē ar etnisko kultūru, kas

²⁴⁰ Hoppe, A. (2006). So war ich nicht, so bin ich nicht! Vom Einfluss des kulturellen Durzak u. Beate Laudenberg (Hrsg.), Peter Lang Verlag, Bern 2000.

²⁴¹ Latišina, D. I. *Starpnacionālās saskarsmes pedagogija*. – Maskava: Gardariki, 2004.

izteikti atšķiras no viņu pašu etniskās kultūras, etniskā identitāte ir vairāk izteikta, bet indivīdiem, kuri dzīvo starp grupām ar sev līdzīgu kultūru, identitātes apziņa nav tik aktuāla. Etniskā pašapziņa ir atkarīga no dažādiem apstākļiem un faktoriem, tostarp arī no dabas apstākļiem, kādos dzīvojuši senči, un no viņu darbības veidiem, nodarbošanās.²⁴² Socializācijas procesā bērns apgūst viņu kultūrai raksturīgo izveidojušos domāšanas stilu, emociju izpausmes, tradīcijas.²⁴³

Faktori, kas ietekmē etniskās pašapziņas veidošanos:

- ▶ etniskās socializācijas īpatnības ģimenē, skolā, tuvākajā sociālajā vidē;
- ▶ etniskās vides īpatnības, tās sastāvs – heterogēns vai homogēns;
- ▶ etnisko grupu statuss sabiedrībā.²⁴⁴

Etnisko vērtību apzināšana, paradumu un tradīciju iepazīšana veicina arī saskarsmes prasmju apguvi, sekmē dialogu ar citu etnosu pārstāvjiem. Vispārcilvēcisko un etniskās kultūras vērtību iepazīšana palīdz pārvarēt dažāda veida etniskos aizspriedumus. Tajā pašā laikā jāņem vērā, ka kontakti starp dažādu etnisko grupu indivīdiem ir atkarīgi no tā, cik noteiktas, precīzi iezīmētas ir etniskās robežas, cik noteikts, indivīdiem zināms, stabils ir šajās robežās ietvertais kultūras saturs. Jo veselīgāka ir indivīda etniskā pašapziņa, jo pozitīvāka veidojas saskarsme ar citām etniskajām grupām, izpratne par citu etnosu kultūras tradīcijām.²⁴⁵

Zināšanas par dažādu kultūru savdabību dod iespēju plānot un īstenot konkrētas darbības, veicina analītiskās domāšanas, saskarsmes un sadarbības nodrošinājumu heterogēnā jeb neviendabīgā grupā, rada apstākļus visu vienlīdzīgai dalībai, ņemot vērā individuālās zināšanas, valodas prasmes, individuālās spējas u.c.²⁴⁶ Kultūru saskarsme un mijiedarbība notiek tikai tad, ja akcentē kopējo un vienojošo. Lai veidotos starpkultūru dialogs, komunikācija sākas ar sevis saprašanu, ar savu vērtību apzināšanu, lai uz to fona spētu izprast arī citu kultūru vērtības un spētu atvērties dialogam. Tālāk seko savstarpējo attiecību veidošanās un veiksmīgas sadarbības pieredze. Starpkultūru saskarsmei nepieciešama paškompetence (kas es esmu?) un kultūrkompetence (no kurienes nāku?).²⁴⁷ Blakus jautājumam „kas es esmu?” nostājas otrs – „kur es esmu, un kā man apzīmēt robežas videi, kurā es saglabāju savu esību?”²⁴⁸ Romu kopienas zemais izglītības līmenis ļauj secināt, ka viņi arī savu kultūru apzina galvenokārt sadzīviski, nododot tradīciju paraugus tieši no paaudzes paaudzei. Tas nosaka ierobežotas iespējas kultūru apmaiņai un uztur kopienas noslēgtību. Romu kopienai ir maz profesionāļu, kuri ir filozofiskā līmenī apzinājuši savu kultūru un šīs atziņas var piedāvāt citiem, jo trūkst viedokļu līderu, kas uztur dialogu ar citu kultūru profesionāliem vispārīgā līmenī. Romu kultūrvidei joprojām ir raksturīga sevis apzināšana un savas kultūras un identitātes definēšana, akcentējot norobežošanos, nevis atvēršanos citādam.²⁴⁹ Atzīmējama vēl viena īpatnība romu etniskās kultūras attīstībā – tā kā romiem nav sava valstiskuma, tas nozīmē, ka nav šī līmeņa pārvaldes pieredzes. Viņi ir daudzās pasaules tautās un valstīs izkaisīti pilsoņi ar klejotāju pieredzi, kas pasaules tautu valstiskuma gadsimtu ilgā pieredzē pastāv kā izņēmums. Dominējošais romu kultūras stāvoklis sociālā kontekstā ir virzīts „uz norobežošanos”. Viņu etniskās identitātes un pašapziņas veidošanās pieredze iedalāma trīs fāzēs: norobežošanās pieredze, piesardzības pieredze, atvēršanās pieredze.²⁵⁰

²⁴² Мухина В. С. *Мы и дивный новый мир. Становление личности и окружающий мир: угрозы совр. Цивилизации.* – Москва, 1998.

²⁴³ Gurova, L. *Philosophy of Science in the Struggle for the Soul of Science.* In: Kaneva, S., Genova, D., Obreshkov, N. (Eds.). *Challenges Facing Philosophy in United Europe.* Proceedings of 23rd Varna International Philosophical School. Sofia: IPhR-BAS, 2004.

²⁴⁴ Волков Г. П. *Этнопедагогика.* – Москва 1999.

²⁴⁵ Лебедева Н. М., Татарке А. Н. *Ценности культуры и развитие общества.* – Москва, 2003.

²⁴⁶ Anspoka Z., Siliņa-Jasjukēviča G. *Mazākumtautību skolēni latviešu valodas nodarbībās latviešu mācībvalodas sākumskolā: dažas problēmas un to risināšanas iespējas.* Grām.: *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā. Zinātniskie raksti.* – Rīga: SIA ULMA, 2006.

²⁴⁷ Ose, L., Osis, J. *Pētījumos balstītas stratēģijas tolerances veicināšanai.* – Rīga: Sorosa fonds Latvija, 2007.

²⁴⁸ Scharter P. E. *Context and Identity Formation A Theoretical Analysis and a Case Study.* *Journal of Adolescent Research.* 2005. 20(3): p. 375–395, Bar Ilan University.

²⁴⁹ Teitarts, A. *Latvijas čigānu darbības motivācijas īpatnības nodarbinātības sfērās: maģistra darbs.* – Daugavpils Universitāte, Daugavpils, 2007.

²⁵⁰ Leimanis, J. *Čigāni.* – Rīga: Zinātne, 2005.

Cilvēku grupu apvienošanās pēc kopīga mērķa ir raksturīga daudzās sabiedrībās – veidojas cilvēku apvienības, piemēram, uz reliģiskajiem, politiskās darbības, uzņēmējdarbības vai citu interešu pamatiem. Romu etniskā kopiena pagaidām veidojas tikai uz savas atšķirīgās etniskās kultūras un kultūridentitātes pamatiem – tā ir viņu perspektīva, kas satur šo cilvēku kopu. Latvijā nav novērota romu grupēšanās pēc citiem parametriem, piemēram, politiskajiem uzskatiem. Tas izskaidrojams ar to, ka romiem nav savu ģeogrāfisko robežu, līdz ar to nav arī politiskā kodola, ap kuru spētu attīstīties viņu kultūra. Apstākļi, ka romiem nav savas nācijas, norobežošanās tikai pastiprina. Arī savas kultūras izpausmēs romi ir samērā ierobežoti, bieži to neveicina arī valsts. Visi šie apstākļi papildu romu etniskās identitātes un pašapziņas veidošanās nosacījumiem nosaka virzību un īpatnības, kā strādāt ar romiem, lai veicinātu romu vēlmi iekļauties, veidotu atvēršanās pieredzi un paplašinātu nākotnes perspektīvas.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Iepazīstieties ar romu etniskās kultūras elementiem 5. pielikuma “Noderīgi zināt” 5.5. apakšnodalā “Etnisko minoritāšu pārstāvji – romi: romu karogs un himna, romu sakāmvārdi”.

6.3. ROMI LATVIJĀ 21. GADSIMTA OTRAJĀ DEKĀDĒ: SITUĀCIJA UN PROBLĒMAS

Salīdzinājumā ar citām Latvijā dzīvojošām etniskajām grupām romi pamatoti ir uzskatāmi par nabadzības riskam pakļautu iedzīvotāju grupu, uz ko ir norādīts jau 2015. gada pētījumā „Romi Latvijā”²⁵¹ un Latvijas Valsts prezidenta Sabiedrības saliedētības politikas ekspertu grupas 2016. gada ziņojumā.²⁵² Abos dokumentos ir secināts, ka romi kā etniska minoritāte darba tirgū tiek diskriminēta un tās nodarbinātības iespējas nav vienlīdzīgas ar citu tautību iedzīvotājiem, ņemot vērā izteikti zemo izglītības līmeni. Formālās izglītības trūkums ierobežo romu iespējas mācīties, kā arī vāji attīstītās lasīt un rakstīt prasmes ierobežo iespējas piedalīties prasmju apguvesursos. Arī vairākos citos pētījumos un ziņojumos²⁵³ romi ir minēti kā viena no grupām, kas saskaras ar nabadzību un sociālo atstumtību.

Romu nevienlīdzīgo situāciju apliecina šādas tendences.

- 1) Romu izglītības līmenis joprojām saglabājas zems – 8,9% aptaujāto romu skolu nav apmeklējuši, tikai 34% romu ir iegūta pamatizglītība, savukārt izglītība, kas augstāka par pamatizglītību, ir tikai 17,2% romu tautības iedzīvotājiem. Turklāt būtiski faktori, kas apgrūtina romu bērnu iekļaušanos izglītības sistēmā, ir nievājošā attieksme, stigmatizācija un mobings skolā, kā arī adaptācijas grūtības skolas un mācību vidē, ko pastiprina valodas barjera. Nozīmīgus šķēršļus rada arī skolotāju profesionālās sagatavotības un mācību materiālu trūkums darbam ar romu bērniem. Līdz ar to romu bērni atrodas nevienlīdzīgā situācijā salīdzinājumā ar citiem bērniem.

²⁵¹ Pētījums “Romi Latvijā”. Latvijas Fakti, 2015. Pieejams: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/romi_latvija_petijums_lv1.pdf

²⁵² Sabiedrības saliedētības politikas ekspertu grupas ziņojums, 2016. Pieejams: https://www.president.lv/sites/president/files/article/201611_Sabiedr%25C4%25ABbas_salied%25C4%2593t%25C4%25ABbas_zi%25C5%2586ojums.pdf

²⁵³ Piemēram, LM ikgadējie nabadzības un sociālās atstumtības rīcībpolitikas izvērtējumi. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/projekts/ikgadejs-nabadzibas-un-socialas-atstumtibas-mazinasanas-ricibpolitikas-izvertejums>

- 2) Zems izglītības līmenis ir viens no galvenajiem šķēršļiem romu nodarbinātībai – romu vidū strādājošo skaits ir trīs reizes mazāks kā vidēji Latvijas sabiedrībā kopumā, bet neregistrētā bezdarba īpatsvars romu tautības iedzīvotāju vidū vairākkārt pārsniedz oficiālā bezdarba rādītājus.
- 3) Latvijas darba tirgū romu bezdarbnieku grupā izteikti dominē ilgstošo bezdarbnieku īpatsvars – 2020. gada beigās 39,1% visu reģistrēto romu bezdarbnieku bija ilgstošie bezdarbnieki.²⁵⁴
- 4) Sabiedrībā kopumā pastāv aizspriedumi pret romiem, tostarp darba devēju stereotipi pret romiem kā potenciālajiem darba ņēmējiem:
 - 27,2% Latvijas iedzīvotāju negribētu strādāt ar romiem vienā darba kolektīvā;
 - 29% iedzīvotāju būtu iebildumi, ja viņiem kaimiņos dzīvotu romi;
 - 49,4% nevēlētos, lai romu tautības pārstāvis (-e) kļūtu par bērna laulāto;
 - 42% aptaujas respondentu domā, ka romiem nevar uzticēties;
 - 38% uzskata, ka romi ir slogs sociālās drošības sistēmai un palielina noziedzības līmeni.²⁵⁵

Baltijas Sociālo zinātņu institūta pētījumā “Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte”, kura ietvaros tika pētītas arī sociālās atstumtības un diskriminācijas riskam pakļauto personu, kuras pakļautas diskriminācijas riskam etniskās piederības dēļ, vajadzības, atklāj, ka sadarbībā ar romiem ir nepieciešama īpaša pieeja, ņemot vērā romu uztveres īpatnības.

- ▶ Jāņem vērā, ka romu vidū ir vērojama neuzticēšanās un aizdomas par to, ka kāds viņus izmanto sava labuma gūšanai.
- ▶ Jebkurā auditorijā, sniedzot kādus atbalsta pakalpojumus, ir jāizskaidro, kā konkrētie atbalsta pakalpojumi darbojas, kāds ir iespējamais ieguvums, ko cilvēks var sagaidīt un kas no viņa tiek sagaidīts. Romu gadījumā īpaši nepieciešams uzsvērt, kāds konkrēti ir sagaidāmais ieguvums tieši viņam. Būtiski ir to individuālā sarunā izskaidrot un apspriest, jo ne vienmēr vispārīgas lekcijas lielākā auditorijā ir visiem saprotamas.
- ▶ Ir jāņem vērā, ka daļa romu ir nepacietīgi un vēlas ātri redzēt kādu ieguvumu, rezultātu. Plānojot atbalsta pakalpojumus šajā grupā, tas ir jāņem vērā, un ir jāparedz kādas stimulējošas darbības vai atbalsts.
- ▶ Strādājot ar romu mērķa grupu, nepieciešams iesaistīt romu mediatorus, kas spēj paskaidrot visus jautājumus romiem saprotamā valodā un palīdz iesaistīt romus dažādās aktivitātēs, jo uz aicinošiem sludinājumiem internetā vai laikrakstos romi, visticamāk, neatsauksies.²⁵⁶

Minētajā pētījumā identificētas arī diskriminācijas situācijas un sociālās atstumtības riski romiem un citām etniskajām grupām, kā arī atklātas mērķa grupas vajadzības un nepieciešamais atbalsts.

Diskriminācijas situācijas un sociālās atstumtības riski romiem:

- ▶ diskriminācija darba attiecībās;
- ▶ diskriminācija saistībā ar tiesībām uz pakalpojumiem;
- ▶ pieredze saistībā ar negatīvu attieksmi, naida runu;
- ▶ nabadzības risks;
- ▶ samierināšanās ar diskrimināciju un stereotipiem.

²⁵⁴ MK rīkojums Nr. 310 “Par plānu romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam”. Stājas spēkā 03.05.2022. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/332093-par-planu-romu-strategiska-ietvara-pasakumu-istenosanai-2022-2023-gadam>

²⁵⁵ Turpat.

²⁵⁶ Pētījuma “Motivācijas paaugstināšanas un atbalsta pakalpojumu potenciālās mērķa grupas profilēšana un vajadzību izpēte” gala ziņojums. BISS, 2017. Pieejams: http://petijumi.mk.gov.lv/sites/default/files/title_file/petij_sif_motivac_paaugst_un_atbalst_pakalpoj_potencial%2Bmerka%2Bgrup_profiles_un_vaj_izpete.pdf

Diskriminācijas situācijas un sociālās atstumtības riski citām etniskajām grupām:

- ▶ pieredze saistībā ar negatīvu attieksmi, naida runu;
- ▶ samierināšanās ar diskrimināciju un stereotipiem;
- ▶ informētības trūkums;
- ▶ latviešu valodas zināšanu trūkums.

Romu vajadzības:

- ▶ vajadzība pēc drošības (finansiālās un materiālās; iztika un pajumte sev un bērniem tagad un pārskatāmā nākotnē);
- ▶ vajadzība pēc darba;
- ▶ vajadzība pēc pašapziņas celšanas un iedrošinājuma – notice, ka „man ir tiesības un es varu kaut ko mainīt”;
- ▶ vajadzība pēc atbalsta (piemēram, sociālā dienesta, NVO atbalsts; romu mediatora – sociālā darbinieka palīga – atbalsts);
- ▶ vajadzība pēc cieņpilnas attieksmes;
- ▶ vajadzība pēc informācijas (par savām tiesībām, iespējām un to, kur vērsties pēc palīdzības);
- ▶ vajadzība pēc taisnīguma.

Nepieciešamais atbalsts:

- ▶ atbalsts darba meklēšanā (NVA pakalpojumi, karjeras konsultants, atbalsta persona);
- ▶ cieņpilnas attieksmes un atbalsta nodrošināšana (visa sabiedrība, īpaši publiskās iestādes, t.sk. veselības aprūpes iestādes, sociālie dienesti);
- ▶ atbalsts savu tiesību aizstāvēšanā (NVO, jurista konsultācijas, sociālais dienests, tiesībsargs u.c. atbildīgās iestādes);
- ▶ informācijas nodrošināšana (internetā: Latvija.lv portāls, valsts un pašvaldības iestāžu mājaslapas; individuālas konsultācijas par pieejamajiem pakalpojumiem: sociālie dienesti, NVO, romu mediatori u.c. iestādes);
- ▶ pašapziņas celšana, lai mainītu negatīvos stereotipus (psihologa, sociālā darbinieka individuālas konsultācijas);
- ▶ latviešu valodas apguve, īpaši personām, kas Latvijā ieradušās pēdējo 10 gadu laikā.²⁵⁷

Eiropas Savienības Padomes ieteikumos²⁵⁸ attiecībā uz stratēģisko satvaru romu jautājumos ir uzsvērtā nepieciešamība būtiski kāpināt tempu un nodrošināt, ka valstu, reģionālajā un vietējā integrācijas politikā skaidri un konkrēti uzmanība tiek pievērsta romiem, un tiek risinātas romu vajadzības ar skaidri noteiktiem pasākumiem, lai novērstu un kompensētu trūkumus, ar kuriem viņi saskaras. Pašvaldības ir atbildīgas par atbalsta pasākumu romu kopienai izstrādi un īstenošanu atbilstoši Eiropas Savienības un Latvijas valsts politikai.

Latvijā nodarbinātības, izglītības, mājokļu un veselības jomā nav atsevišķu valsts programmu, kas būtu īpaši vērstas uz romu kopienas atbalstu. Romi tiek vispārīgi iekļauti sociālās atstumtības riska grupā valsts atbalsta programmās,²⁵⁹ par kurām ir atbildīgas nozaru ministrijas un pašvaldības. Laika posmā no 2022.

²⁵⁷ Turpat.

²⁵⁸ Eiropas Padomes ieteikums par romu līdztiesību, iekļaušanu un līdzdalību (2021/C 93/01). Pieejams: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H0319\(01\)&from=lv](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H0319(01)&from=lv)

²⁵⁹ Piemēram, MK noteikumi Nr. 173 “Noteikumi par sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupām un sociālā uzņēmuma statusa piešķiršanas, reģistrēšanas un uzraudzības kārtību”. Stājas spēkā 01.04.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/298035-noteikumi-par-socialas-atstumtibas-riskam-paklauto-iedzivotaju-grupam-un-sociala-uznemuma-statusa-pieskirsanas-registresanas-un...>

līdz 2023. gadam ir aktuāls “Plāns romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam”,²⁶⁰ par kura koordinēšanu atbildīga ir LR Kultūras ministrija. Visbiežāk statistikas datu trūkums un dažādās jomās sniegto atbalsta pasākumu efektivitātes analīzes trūkums neļauj precīzi novērtēt sasniegumus un trūkumus romu politikā, tomēr, pamatojoties uz pieejamajiem datiem, ir iespējams identificēt esošās tendences jomās, kas izklāstītas tālāk tekstā.

Nodarbinātība. Valsts limenī nav īpašu projektu vai pasākumu, kuru mērķis būtu samazināt bezdarbu romu vidū. Ir darba tirgus politikas pasākumi un programmas, kas noteiktas Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā,²⁶¹ un kas ir pieejamas romiem bezdarbniekiem līdz ar citām to bezdarbnieku grupām, kas reģistrēti Nodarbinātības valsts aģentūrā. To tiešo ietekmi uz romu kopienas nodarbinātības uzlabošanu ir grūti noteikt, jo nav veikts atbalsta pasākumu efektivitātes novērtējums. Turklāt pietrūkst tādu pasākumu, kas analizētu un novērstu īpašus šķēršļus romu sieviešu nodarbinātībai. Nav arī veikti pētījumi vai analīze par romu diskrimināciju darba tirgū un par romu pašnodarbinātību.

Mājoklis un būtiski nepieciešamie publiskie pakalpojumi. Pašvaldībām, kurās ir ievērojams romu skaits, nav datu par romu stāvokli mājokļu jautājumā, jo pašvaldības neveic mājokļu reģistrāciju pēc etniskās piederības. Sliktais sanitārais aprikojums un neatbilstošs tehniskais stāvoklis, kas ievērojami ierobežo piekļuvi higiēnas pamatvajadzībām un palielina dažādu slimību izplatīšanās risku, tiek uzskatīts par visnozīmīgāko problēmu mājokļu jomā.

Veselības aprūpes politikas ietekme uz romiem. Romi kā mērķauditorija ir formāli integrēti vispārējā veselības veicināšanas un veselības aprūpes politikā, tomēr īpaši veselības veicināšanas pasākumi, kas būtu vērsti uz romiem, nav tikuši īstenoti. 2022. gadā VM apstiprināja “Veselības veicināšanas un slimību profilakses plānu”,²⁶² kurā romu kopiena netiek definēta kā atsevišķa mērķa grupa, to iekļauj pie iedzīvotāju grupas “pārējās riskam pakļautās iedzīvotāju grupas”. Esošie saziņas kanāli starp romiem un veselības pakalpojumu sniedzējiem nav pietiekami efektīvi vai nedarbojas vispār. Arī pamatzināšanu trūkums un informācijas par veselības aprūpes pakalpojumiem nepieejamība ierobežo romiem to efektīvu izmantošanu.

Izglītība. Romu tautības skolēnu mācību sasniegumu monitoringu veic LR Izglītības un zinātnes ministrija sadarbībā ar pašvaldību izglītības pārvaldēm. Tas tiek veikts, pamatojoties uz Eiropas Padomes 2016. gada 18. novembra regulas 14294/16 “Par efektīviem romu integrācijas pasākumiem dalībvalstīs” 24. punktā noteikto, ka ES dalībvalstis ir aicinātas uz atbilstošu datu vākšanu un pārvaldību attiecībā uz romiem. Regulas 25. punktā noteikts, ka dalībvalstis ir aicinātas izskaust jebkāda veida segregāciju attiecībā uz romu izglītību. Lai arī IZM veiktās darbības var atzīt par pozitīvām, tomēr tās praktiski nav veicinājušas uzlabojumus attiecībā uz piekļuvi izglītībai un kvalitatīvas izglītības nodrošināšanu romu bērniem un skolēniem. Statistikas datu neesamība par dažādu līmeņu izglītības iestāžu absolventiem etniskā perspektīvā neļauj precīzi definēt romu situāciju izglītībā, kā arī pilnībā novērtēt romu izglītības politikas sasniegumus un trūkumus.

4 no 5 romiem dzīvo nabadzībā.

Tikai 39% eiropiešu uzskata, ka viņu valsts iedzīvotāji justos labi, ja viņu bērniem būtu romu tautības skolasbiedri.

Tikai 2% romu ES mājās augstākās izglītības iestādēs.²⁶³

²⁶⁰ MK rīkojums Nr. 310 “Par plānu romu stratēģiskā ietvara pasākumu īstenošanai 2022.–2023. gadam”. Stājas spēkā 03.05.2022. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/332093-par-planu-romu-strategiska-ietvara-pasakumu-istenosana-2022-2023-gadam>

²⁶¹ Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likums. Stājas spēkā 01.07.2002. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/62539-bezdarbnieku-un-darba-mekletaju-atbalsta-likums>

²⁶² Veselības veicināšanas un slimību profilakses plāns. Pieejams: https://www.esparveselibu.lv/sites/default/files/2022-11/Vesel%C4%ABbas_veicin%C4%81%C5%A1anas_pl%C4%81ns.pdf

²⁶³ Eiropas Komisija. Romu līdztiesība, iekļaušana un līdzdalība ES. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_lv

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Papildu informācija par pētījumiem un pilsoniskās sabiedrības monitoringa ziņojumiem romu tematikā dažādās jomās ir iegūstama **2. pielikuma “Pētījumu, metodisko materiālu un citas literatūras saraksts un anotācijas” 2.1. apakšnodaļā “Pētījumi”**.

Latvijā nepastāv rasu vienlīdzības definētā tiešā diskriminācija, bet ir vērojamas netiešās diskriminācijas tendences. To apliecina fakts, ka, lai gan visbiežāk romi neziņo tiesībsargam par diskriminācijas gadījumiem, tomēr ikdienas praksē ir novērota nevienlīdzīga rīcība attiecībā pret romiem.

Eiropas diskriminācijas novēršanas direktīvas²⁶⁴ nostiprina tiesību un pienākumu kopu ES valstīs, tostarp procedūras, lai palīdzētu diskriminācijas upuriem.

Visiem ES pilsoņiem, tai skaitā romiem, ir tiesības:

- ▶ saņemt tiesisko aizsardzību pret tiešu un netiešu diskrimināciju rases vai etniskās izcelsmes dēļ saistībā ar izglītību, sociālo aizsardzību, veselības aprūpi, piekļuvi precēm un pakalpojumiem;
- ▶ saņemt vienlīdzīgu attieksmi nodarbinātības un apmācības jomā neatkarīgi no rases vai etniskās izcelsmes, reliģijas vai uzskatiem, dzimumorientācijas, invaliditātes vai vecuma;
- ▶ saņemt palīdzību no valsts organizācijas, kas veicina vienlīdzīgu attieksmi un sniedz atbalstu no rasu diskriminācijas cietušajiem,²⁶⁵
- ▶ u.c.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

4. pielikumā “Resursu karte” ir norādīti vairāki aizsardzības un atbalsta mehānismi, ko var izmantot savu tiesību aizsardzībai ikviens, tai skaitā romu kopienas pārstāvji un sociālie darbinieki, aizstāvot savus klientus. Šajā pielikumā iekļauti arī vairāku nevalstisko organizāciju kontakti, kas darbojas dažādās romu kopienas atbalsta jomās.

6.4. FAKTORI, KAS IETEKMĒ KOMUNIKĀCIJU AR ROMIEM

Etnisko grupu iekšienē pastāv liela daudzveidība. Romiem ir iespēja gan sekot tradīcijām, gan to nedarīt. Līdz ar to vispārinājumi par etnisko minoritāšu pārstāvjiem, kas balstīti uz stereotipiskiem

²⁶⁴ Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata. ES Pamattiesību aģentūra, EP, 2010. Pieejams: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1510-FRA_CASE_LAW_HANDBOOK_LV.pdf

²⁶⁵ Turpat.

pieņēmumiem, var būt neprecīzi un kavēt nepieciešamā palīdzības procesa efektivitāti. Sociālā darbinieka uztverei jābūt pietiekami jutīgai, lai atpazītu neviendabīgumu, kas pastāv šķietami viendabīgās etniskās grupās. Tendence klasificēt visus etniskās grupas pārstāvjus kā vienādus, pamatojoties uz vienu raksturīgu iezīmi, piemēram, atšķirīgu valodu, nepārprotami neņem vērā daudzus faktorus, kas ir ietekmējuši un var joprojām būtiski ietekmēt etniskās grupas pārstāvju dzīvi.

Etniskie stereotipi ir viens no stereotipu veidiem, kas raksturo etnisko grupu locekļus, nosakot tiem kopējās īpašības. Ikdienas dzīvē nereti ir situācijas, kuras tiek traktētas atšķirīgi atkarībā no piešķirtās vērtības un saziņas konteksta. Vienu un to pašu cilvēku vienā situācijā var nodēvēt par skopu, citā – par taupīgu, lepnu – par augstprātīgu, piesardzīgu – par glēvu. Tie ir uzvedību attaisnojoši mehānismi. Attaisno parasti savu grupu, bet nosoda citu. Negatīvu secinājumu izdarīšana par cilvēka uzvedības cēloņiem neprasa daudz pierādījumu un ir samērā noturīga parādība. Latvijas iedzīvotāji arī nereti balstās uz stereotipiem un aizspriedumiem. Visbiežāk cilvēkiem pirmā asociācija par romiem ir negatīvas īpašības (piemēram, zogs, ir agresīvi u.c.), kā arī viņi izjūt bailes no romiem. Visbiežāk minētā pozitīvā asociācija ir, ka romi skaisti dzied un dejo. Etniskie stereotipi pret romiem diemžēl visai bieži izpaužas arī ikdienā. Piemēram, taksometru šoferi pieprasa romiem samaksu par pakalpojumu pirms tā sniegšanas, romiem nesniedz telpu īres pakalpojumus, piemēram, bērnu dzimšanas dienas svinībām, romiem liedz iespēju saņemt ziedotās mantas, piemēram, saņemt *second hand* apģērbu.²⁶⁶ Šādu etniskajos stereotipos balstītu uzskatu un rīcību izskaušana ir viens no mērķiem sabiedrības saliedēšanas kontekstā.

Arī sociālās jomas darbinieki, rīkojoties profesionāli, var veicināt šī mērķa sasniegšanu, jo multikulturālā sabiedrībā, kur atšķirīgu etnisku kopienu sadarbībai ir labvēlīgi apstākļi, notiek stereotipu pozitīva transformācija. Nereti novērotas arī situācijas, kurās kāda viena roma pārkāpumus attiecina uz visu etnisko grupu, ko sauc par vispārīnāšanu. Visbiežāk šo pieeju var ieraudzīt plašsaziņas līdzekļos, piemēram, raksts ar nosaukumu "Rīgā pie tirgus aizturēta romu tautības sievietē". Romu atspoguļojums Latvijas medijos bieži ir tendenciozi negatīvs. Lai gan cilvēku komentāri pārsvarā nav naidīgi, bet tomēr pārsvarā ir negatīvi un stereotipus balstīti. Latvijas romus medijos visbiežāk vizuāli attēlo krāšņos tērpos, dziedošus un dejojošus. Vai – tieši pretēji – kā nabadzīgus un ap ugunsroku sēdošus, neatkarīgi no tā, vai raksts ir par romu izglītības problēmām vai kādu citu tēmu. Ņemot vērā, ka Latvijas romu kopiena ikdienā vizuāli neizceļas, nevalkā tradicionālos romu tērpus un ikdienā nesēž pie ugunsкура, plašsaziņas līdzekļi, lai radītu pēc iespējas spilgtāku iespaidu, visbiežāk izmanto ārvalstu ziņu aģentūru foto materiālus. Šādā veidā tiek ne tikai sagrozīta realitāte, bet arī veidots lasītāja un skatītāja emocionālais zemteksts (bailes un nepatika), kas nav akceptējama darbība. Tāpēc cilvēki nereti ir pārspilēti piesardzīgi no romiem, jo baidās no tā, ko nesaprot, ar ko nav sastapušies iepriekš. Bailes ir pasīvas atšķirībā no naida, kas tiek uzskatīts par aktīvu parādību. Par naidu var arī runāt un vienoties, kamēr bailes tiek slēptas. Bailes cilvēku pārņem savā varā un neļauj racionāli domāt. Bailes no citādā, nezināmā mudina iestāties pret to. Bailes no romiem paši romi nespēj izskaidrot. "Nesaprotu, kāpēc no romiem baidās. Nevajag no mums baidīties, mēs esam tādi pat cilvēki kā visi," tā saka Dana Tumaševiča, romu sieviete, kura pati ne reizi vien ir sastapusies ar apkārtējo piesardzību un neuzticēšanos, un Danai bieži vien nācies citiem pierādīt, ka viņai var uzticēties.²⁶⁷ Sociālajiem darbiniekiem jāmeklē iespējas, piemēram, supervīziju laikā, analizēt aspektus, kas saistīti ar viņu personīgajām bailēm no romiem (ja tādi pastāv). Pašanalīze arī var palīdzēt izprast personīgo baiļu iemeslus, piemēram, var izmantot šāda tipa jautājumus: no kā tieši es baidos? Kāpēc es baidos? Kas mani dara nedrošu? Kāpēc es rīkojos tieši šādi un ne citādi? Kādi bija manas rīcības motīvi? Kā bailes mani mudina rīkoties? Kā bailes ietekmē manus lēmumus? Vai baiļu ietekmē esmu kļūdījusies (-ies)? Kādas darbības es varētu veikt, lai uzņemtos atbildību, nevis baidītos?

²⁶⁶ Informācija no individuālām autores sarunām ar Latvijas romiem.

²⁶⁷ Stereotipi par romiem. Kāpēc cilvēki baidās no čigāniem. Ezerzeme, 2020. Pieejams: <http://www.ezerzeme.lv/lv/zinas/sabiedriba/19557/stereotipi-par-romiem-kapec-cilveki-baidas-no-ciganiem-foto> (skatīts 02.02.2023.)

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Izlasiet rakstu un pārdomājiet, kuri faktori negatīvi ietekmē sociālo darbu ar romiem.

Raksts "Stereotipi par romiem. Kāpēc cilvēki baidās no čigāniem." ("Ezerzeme", 2020. gads)

Pieejams šeit:

<http://www.ezerzeme.lv/lv/zinas/sabiedriba/19557/stereotipi-par-romiem-kapec-cilveki-baidas-no-ciganiem-foto>

Latvijas Republikas Satversmē ir nostiprināts, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā, ka cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas un ir nostiprinātas ikviena tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju un paust savus uzskatus. Naida runa ir jebkāda veida aicinājums ienīst personu vai personu grupu un vērst pret to vardarbību konkrētu attiecīgajām personām piemītošu īpašību – tādu kā rase, etniskā izcelsme, dzimums, vecums, seksuālā orientācija, ticība vai veselības stāvoklis – dēļ, kā arī šāda naida un vardarbības izplatīšana vai attaisnošana.²⁶⁸ Robeža starp to, ko var un ko nevar uzskatīt par naida runu, ir samērā trausla. Tāpēc komunikācijā ir nepieciešams rūpīgi pārdomāt izteiksmes formas, lai nepieļautu ne naida runu, ne apvainojošus uzskatus un izteikumus. Naida runa var izpausties ne tikai mutvārdu paziņojumos, bet arī citās formās, piemēram, ierakstos vai komentāros sociālajos tīklos. Naida runa ir pretrunā ar demokrātiskas sabiedrības pamatvērtībām, jo aicina uz neiecietību, naidu vai vardarbību pret citiem cilvēkiem. Valsts un ikviena indivīda pienākums ir aizsargāt visu sabiedrības locekļu tiesības un cieņu. Tātad – arī sociālo darbinieku pienākums ir nepieļaut naida runu, neiecietību un diskrimināciju attiecībā pret atšķirīgo. Sociālajiem darbiniekiem jāņem vērā, ka romi ir īpaši emocionāli jutīgi pret nepārdomātiem izteikumiem vai divdomīgiem domu formulējumiem. Lai komunikācija noritētu veiksmīgi, tās saturu un formu vēlamams mērķtiecīgi plānot un profesionāli īstenot.

Naida runas un naida noziegumu skaits Eiropā gan reālajā, gan virtuālajā vidē ir strauji pieaudzis. Covid-19 pandēmijas laikā ir vēl vairāk pieaugušas naida izpausmes pret, piemēram, romiem, ebrejiem, musulmaņiem un Āzijas izcelsmes personām vai personām, kuras tiek uzskatītas par šādas izcelsmes personām.

Naida runa un naida noziegumi ir īpaši smagi noziegumi, jo tie apdraud ES kopīgās vērtības un pamattiesības, kas nostiprinātas Līguma par Eiropas Savienību²⁶⁹ 2. un 6. pantā, kā arī ES pamattiesību hartā.²⁷⁰ Tie kaitē cietušajiem, attiecīgajām kopienām un visai sabiedrībai.²⁷¹

²⁶⁸ Cilvēktiesību gids. Eiropas cilvēktiesību izglītības platforma. Pieejams: <https://www.cilvektiesibugids.lv/lv/temas/naida-noziegumi-un-naida-runa/naida-runa/kas-ir-naida-runa> (atjaunots 20.08.2021., skatīts 02.02.2023.)

²⁶⁹ Līgums par Eiropas Savienību konsolidētā versija. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0013:0045:lv:PDF> (skatīts 20.12.2022.)

²⁷⁰ Eiropas Savienības pamattiesību harta. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=ES> (skatīts 20.12.2022.)

²⁷¹ Jurista vārds. Pieejams: <https://juristavards.lv/zinas/280194-komisija-ierosina-es-defineto-noziegumu-saraksta-ieklauc-naida-runu-un-naida-noziegumus/> (skatīts 20.12.2022.)

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Izskatiet Latvijas Cilvēktiesību centra izstrādāto materiālu²⁷² par naida noziegumiem un par rīcībām šādos gadījumos. Noskaidrojiet atbildes uz šādiem jautājumiem.

Kas ir naida noziegums? Kas ir naida runa?

Pret ko ir vērsti naida noziegumi? Ar ko naida runa un naida noziegumi ir bīstami?

Kur ziņot? Kur meklēt konsultāciju vai palīdzību?

Pieejams šeit:

<https://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/zino-par-naida-noziegumiem-un-naida-runu-578/>

Tolerance ir spēja pieņemt un cienīt citu cilvēku viedokli, reliģisko piederību un uzvedību. Tolerances sinonīms ir labā griba, kas izpaužas uzvedībā un attieksmē – atļaut cilvēkiem runāt un rīkoties, viņus nekritizējot un nenosodot. Tolerants cilvēks neizvirza pārāk lielas prasības apkārtējiem, strikti nenosoda, ir liberāls attiecībā uz citu cilvēku uzskatiem un idejām, kaut arī tos neatbalsta. Etniskā tolerance ir iecietības izpausme attiecībā pret dažādām kultūrām un paražām, pret dažādu tautību cilvēku dzīvesstilu. Tā nav piekāpšanās, pretimnākšana vai izdabāšana. Tā ir aktīva attieksme, kas nozīmē atzīt, ka cilvēku ārējais izskats, stāvoklis, runas veids, uzvedība un vērtības atšķiras, jo visiem ir tiesības dzīvot saticībā un saglabāt savu individualitāti. Tolerances kā personības kvalitātes saturu veido aktīva pilsoniska pozīcija un psiholoģiska gatavība būt iecietīgam situācijās, kad cilvēks nonāk saskarsmē ar citādību. Šādai pozīcijai – man nav vienalga, kā dzīvo cilvēki man līdzās, es iestājos par viņu līdztiesību – būtu jāpastāv arī sociālajā darbā. Gatavību mainīties var apzināti stimulēt vai koriģēt mijiedarbībā ar citu kultūru vai citu uzskatu cilvēkiem, tai skaitā ar romiem. Toleranci, tai skaitā etnisko toleranci individuālā līmenī var veicināt šādi mijiedarbības veidi:

- ▶ dialogs – tas palīdz izpausties individualitātei un palīdz saprast cita savdabīgumu;
- ▶ sadarbība – to raksturo tādas pazīmes kā kontaktēšanās, labvēlība, pieklājība, pacietība, lojalitāte, sociāla aktivitāte;
- ▶ aizstāvība – rūpes par otru, ar cieņu izturoties pret aizstāvamo, viņa interešu aizsardzība; šis mijiedarbības veids ir iespējams tikai tad, kad abas puses pieņem viena otru un izturas iecietīgi viena pret otru.

Aizstāvību var veikt cilvēks ar emocionālo stabilitāti, prasmi palīdzēt un spēju būt iecietīgam. Iecietīgs ir tāds, kurš izturas ar saudzību, bez īgnuma, bez protesta.²⁷³ Būt iecietīgam nozīmē ne tikai izturēties ar cieņu pret ikvienu, neaizvainot citus, bet arī atzīt savas kļūdas. Iecietību veicina zināšanas, atklātība, saskarsme, kā arī uzskatu brīvība. Katra bērna un pieauguša cilvēka tiesības ir dzīvot tādā vidē, kurā var brīvi izteikt un arī neizteikt savu viedokli, idejas un domas, kurā ikviens ir pieņemts un neviens netiek pazemots. Iecietību, pozitīvu attieksmi pret citiem cilvēkiem un pret dažādību var attīstīt, un galvenie socializētāji šajā jomā ir ģimene un skola. Arī sociālajiem darbiniekiem jāpiedomā pie savas attieksmes

²⁷² Kas ir naida noziegums? Pret ko ir vērsti naida noziegumi? Kas ir naida runa? Ar ko naida runa un naida noziegumi ir bīstami? Kur ziņot? Pieejams: <https://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/zino-par-naida-noziegumiem-un-naida-runu-578/> (skatīts 20.12.2022.)

²⁷³ Latviešu literārās valodas vārdnīca. Pieejams: <https://lvv.tezaurs.lv/ieciets>

izpaušmju veidiem citu cilvēku, īpaši bērnu, priekšā, jo neapzināti ar savu attieksmi pret apkārtējiem tiek mācīta noteikta uzvedība.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Papildiniet zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti!

Sasveicināšanās un pieklājības frāžu izmantošana romu valodā veicinās labvēlīgāku komunikāciju ar romiem. Piemēri sarunai ar pieaugušajiem un bērniem ir iekļauti **3. pielikuma “Komunikācijas principi un vārdnīca” 3.3. apakšnodaļā “Sarunvalodas vārdnīca”**. Savukārt komunikācija ar romiem ir devusi iespēju izveidot vairākus ieteikumus, kas var noderēt, strādājot ar romu kopienas pārstāvjiem. Ieteikumus skatiet **3.3. apakšnodaļā “Praksē balstīti ieteikumi”**.

Ikdienā darbojoties pašvaldībās, lai veicinātu savstarpēju sadarbību romu kopienai ar vietējo sabiedrību un pašvaldības institūcijām, romu mediatori ir apkopojuši ieteikumus, kas uzlabotu savstarpējo sadarbību ar romu kopienas pārstāvi sociālās situācijas uzlabošanā. **3.3. apakšnodaļā “Romu mediatoru ieteikumi veiksmīgākai sociālā darbinieka sadarbībai ar romiem”** uzzināsiet ieteikumus, kuri būtu jāievēro ikdienas sociālā darba praksē.

NOSTIPRINIET ZINĀŠANAS

Nostipriniet iegūtās teorētiskās zināšanas, patstāvīgi veicot tālāku tēmas izpēti un pašrefleksiju!

Aizpildiet tabulu “Sociālā darbinieka pašvērtējums”.

Pašvērtējuma jautājums	Jā	Dažreiz/ Daļēji	Nē	Jautājumi pārdomu rosināšanai
Vai es apzinos savu profesionālo darbību un tās ietekmi uz saziņu un sadarbību ar romiem?				Ko jūs gribētu mainīt?
Vai mana izturēšanās pauž cieņu, pietāti un smalkjūtību pret ikvienu romu?				Kādus piemērus jūs varat nosaukt?
Vai organizēju sadarbību ar ikvienu romu ģimeni, kurai nepieciešams atbalsts?				Kādi veiksmīgi sadarbības veidi par to liecina?
Vai es protu izvērtēt dažādas situācijas, nepieļaujot stereotipu izpaušmes?				Kā tas izpaužas praktiskā darbībā?
Vai mana profesionālā darbība pieļauj daudzveidību?				Kā un kādā veidā tas atspoguļojas jūsu praksē?

<i>Pašvērtējuma jautājums</i>	<i>Jā</i>	<i>Dažreiz/ Daļēji</i>	<i>Nē</i>	<i>Jautājumi pārdomu rosināšanai</i>
Vai mana profesionālā darbība palīdz romiem spēcināt savus uzskatus, paust viedokli un cieņu sabiedrībā pieņemamā veidā?				<i>Kādas aktivitātes izmantojat?</i>
Vai esmu brīva/brīvs no aizspriedumiem un stereotipiem?				<i>Vai varat nosaukt piemērus, kas par to liecina?</i>
Vai mana profesionālā darbība veido taisnīgas, godprātīgas, smalkjūtīgas un cieņpilnas savstarpējās attiecības ar romiem?				<i>Kādās situācijās un kā jūs palīdzat saprast romiem attiecību robežas?</i>

Šajā nodaļā pieminētajos Eiropas Savienības un Latvijas politikas dokumentos ir uzsvērts, ka būtiski ir paātrinātā tempā nodrošināt, lai valstu, reģionālajā un vietējā (t.sk. pašvaldību) līmenī tiktu risinātas konkrētas romu vajadzības ar skaidri noteiktiem pasākumiem nolūkā uzlabot romu dzīves stāvokli un likvidēt plaisas starp romiem un sabiedrību kopumā. Ņemot vērā to, ka samērā liela daļa romu kopienas problēmu saistītas ar sociālekonomisko nodrošinājumu, sociālajiem dienestiem jāuzņemas īpaša atbildība par savu pakalpojumu pieejamību un to atbilstību romu specifiskajām vajadzībām. Lai to paveiktu, sociālajiem darbiniekiem mērķtiecīgi jāveic darbības, kas veicina gan viņu profesionālo pilnveidi, gan stiprina viņu toleranci pret atšķirīgo.

“...kas čigānus mīl, to Dievs mīl.” /Zenta Mauriņa/

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS AVOTI

1. Acton, A., Gallant, D. *People under threat. Romanichal Gypsies.* – London: Wayland, 2008.
2. Anspoka Z., Siliņa-Jasjukēviča G. Mazākumtautību skolēni latviešu valodas nodarbībās latviešu mācībvalodas sākumskolā: dažas problēmas un to risināšanas iespējas. Grām.: *Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā. Zinātniskie raksti.* – Rīga: SIA ULMA, 2006.
3. Apine, I. *Ievads etnopsiholoģijā.* – Rīga: Zvaigzne ABC, 2001.
4. Apine, I. Multikulturālisms pasaulē un tā piemērotība Latvijai. *Latvijas vēsture. Jaunie un jaunākie laiki.* 2001. 4. (44.). Rīga: Preses apvienība.
5. Apine, I., Dribins, L., Jansons, A., Vēbers, E., Volkovs, V., Zankovska, S. *Etnopolitika Latvijā. Pārskats par etnopolitisko stāvokli Latvijā un tās ietekmi uz sabiedrības integrāciju.* – Rīga: Elpa, 2001.
6. Banks, J. A. *Introduction to multicultural education.* – Boston, USA: Allyn and Bacon, 1999.
7. Gurova, L. Philosophy of Science in the Struggle for the Soul of Science. In: Kaneva, S., Genova, D., Obreshkov, N. (Eds.). *Challenges Facing Philosophy in United Europe.* Proceedings of 23rd Varna International Philosophical School. – Sofia: IPhR-BAS, 2004.

8. Hoppe, A. (2006). So war ich nicht, so bin ich nicht! Vom Einfluss des kulturellen Durzaks u. Beate Laudenberg (Hrsg.), Peter Lang Verlag, Bern 2000.
9. Latišina, D. I. *Starpnacionālās saskarsmes pedagogija*. – Maskava: Gardariki, 2004.
10. Leimanis, J. *Čigāni Latvijas mežos, mājās un tirgos*. – Rīga: Zinātne, 2005.
11. Leimanis, J. *Čigāni*. – Rīga: Zinātne, 2005.
12. Liegeois, J. P. School Provision for Roma Children: a European perspective. *European Journal of Intercultural Studies*. 1999. 10 (2-July), p. 137–151.
13. Ose, L., Osis, J. *Pētījumos balstītas stratēģijas tolerances veicināšanai*. – Rīga: Sorosa fonds Latvija, 2007.
14. Scharter P. E. Context and Identity Formation A Theoretical Analysis and a Case Study. *Journal of Adolescent Research*. 2005. 20(3):375–395, Bar Ilan University.
15. Teitarts, A. Latvijas čigānu darbības motivācijas īpatnības nodarbinātības sfērās: maģistra darbs. – Daugavpils Universitāte, Daugavpils, 2007.
16. Волков Г. Р. *Этнопедagogика*. – Москва, 1999.
17. Мухина В. С. *Мы и дивный новый мир. Становление личности и окружающий мир: угрозы совр. Цивилизации*. – Москва, 1998.
18. Лебедева Н. М., Татарке А. Н. *Ценности культуры и развитие общества*. – Москва, 2003.

NOSLĒGUMA VIETĀ

Noslēguma vietā mūsu komandas novēlējumi.

- Mēs dzīvojam mainīgā un satraucošā pasaulē. Taču viena lieta, ko varam sagaidīt droši, ir sabiedrības daudzveidības pieaugums. Tā cēloņi var būt migrācija, jaunu reliģiju ienākšana Latvijā, sabiedrības ekonomiskā noslāņošanās un citi. Vissvarīgākais šādos apstākļos ir saglabāt atvērtu prātu, nemitīgi mācīties un pilnveidot savas profesionālās prasmes. To arī novēlam mums visiem!
- Tas, kas ir nezināms, ir izzināms! Lai ir drosme un patiesa interese izprast dažādu cilvēku dzīves.
- Lai izdodas attīstīt sevī prasmi jebkurā cilvēkā saskatīt viņa unikalitāti, cilvēciskās vērtības, prast nošķirt virspusējo no būtiskā.
- Ir teiciens, ka mēs katrs redzam un mērām pasauli tā, kā mēs redzam un mērām sevi. Tomēr daudzās profesijās šis redzējums ir samērā riskants, jo jāstrādā ar dažādiem, bieži nesaprašiem cilvēkiem. Tāpēc ir jāmacās. Cilvēku, kuri patiesi vēlas profesionāli atbalstīt citus, izzināšanas vajadzības ir augstas, viņi nepārtraukti mācās un pilnveido sevi.
- Esi zinātkārs, atvērts dažādībai sev apkārt un gatavs izmaiņām sevī!

EPILOGS

Es aizvien i' limbažnieks. Un tic vai ne, bet dažs kolēģ's pat i s'acs runāt limbažniecisk'. Un es par to ir dikt priecīgs. Strādājot pie šīs metodik's, man šķit, ka es i kļuv's tolerant's, pieņemoš's. Tie cit', tie jau nē, bet es gan... un tad vienā drēgā, lietainā rudens vakarā stāvlaukumā es sēdēj' savā autiņā un gaidij' dēl'. Man's mašīnas virzienā nāc... čigān'. Ko viņiem vajag no man's, negrib' es nevien' redzēt. Pagriež' demonstratīv' galv' uz otr' pus'. Tēloj', ka neredz'. Un te iedomājos - Evij', kas atkal ir tas? Kas tas par augstprātīgum'? Kādēl' tu iedomājies, ka i' labāks? Tu pat nezin' ko viņiem vajag. Fui, kauns.

Nokaunējies es atver' auto log'. Izrādās puiš' netiek galā ar maksāšan's aparāt'. Atcerējos, ka pats es nesen pie tād' stāvēj' un neko no tā nesaprat', tāpat to, ka viņi bieži vien ir analfabēti. Šoreiz tā arī pateicu, ka pati neko nesaprotu. Bet varbūt tas bij' tikai aizbildinājums, jo īstenībā domāj' par to, ka viņ' tač' i' čigān'...

Limbažniec', sieviet', latviet' ar tumšiem matiem, kuru dēl' nesen man kāds jautāj', vai es nav spāniet'. Un šoreiz man tas nesāpēj'... šoreiz es izjut' priek'...

Pieņemošā, tolerantā, nediskriminējošā. Aha, ceru, ka kādreiz, bet vēl ne.

Evija Eglīte